

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Istanbul Fatihi Derneđi
İSTANBUL ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

DUKAS

BİZANS TARİHİ

Çeviren:
VL. FİRMİROĞLU

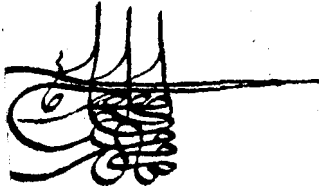
İS BANKASI'nın nakdi yardımı ile basılmıştır.

İSTANBUL - İSTANBUL MATBAASI
1936

DUKAS

BİZANS TARİHİ

Çeviren:
VL. MİRMİROĞLU

İŞ BANKASI'nın nakdi yardımı ile basılmıştır.

İSTANBUL - İSTANBUL MATBAASI

1956

Ö N S Ö Z

Ortaçağın en mühim vak'ası olan İstanbul'un fethi tarihini, Bizanslılardan Francis, Dukas, Halkokondilis ile Kritovulos yazmışlardır. Bu dört tarihçiden her biri, intibalarını ayrı ayrı yazıp birbirinden iktibas yapmamışlardır. Francis, İstanbul'un son imparatoru Konstantin Paleologos'un, başmabeyincisi ve akrabası olduğundan, Paleologos hanedanı hakkındaki eserinde bir çok methiyeler yazmış ve tarihî vak'alarda da tarafsız kalamamıştır. Kritovulos ise, Fâtih'in maiyetinde bulunup, nimetiyle perverde olduğundan, eserinde Fâtih'i, mümkün olduğu kadar methetmiş ve tarihçilere göre de, tarafsız olamamıştır. Dukas ve Halkokondilis ise, tarihlerini mümkün merteye tarafsız olarak yazmışlardır.

Garp tarihçileri, Dukas'ın eserine çok ehemmiyet verirler. Zira, Dukas yalnız İstanbul'un fethini yazmakla kalmamış, Osman oğulları hükümetinin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar Türkler ile Bizanslılar arasındaki siyasi münasebetleri ve ilk Osmanlı padişahları zamanında Türkiye'de geçen mühim vak'aları da kaydetmiştir. Bu sebeple Dukas'ın eseri, baştan başa, ilk yedi Osmanlı padişahına ait bir tarihtir, denilebilir. Bu sebepten dolayı Osmanlı tarihi için, en mühim me hazlardan biri sayılabilir.

Dukas, eserinde Sırbistan, Macaristan ve Rumanya'daki vak'alardan da bahsetmiştir. Dukas, Bizans imparatoru Ioannis VIII. Paleologos'un vefatıyla, Bizans tahtına çıkan halefi Konstantin XI. Paleologos hakkındaki vukuatı muhtasar bir şekilde yazdığı halde, Murad II.'in vefatını ve Mehmed II.'in tahta çıkışını etraflıca nakletmiştir.

Bu mühim tarihin, maalesef ancak bir yazması bize kadar gelmiştir. O da Paris Milli Kütüphanesi'nde 1310 numarada kayıtlı olan nüshadır. Bu nüshanın baş ve son sayfeleri eksiktir. Bazı yerlerinde, bilhassa ortalarında, noksanlar vardır. Kitabın mukaddimesi de noksan olduğundan, müverrihin şahsiyeti ve

eseri ne maksatla yazdığı hakkında malûmat bulunamamaktadır ve Dukas'ın küçük ismi bile meçhuldür. Eser, 1462 senesinde, Midilli'nin Sultan Mehmed tarafından fethi ile sona ermektedir. Bu vak'anın sonu da tamamlanamamıştır. Zira yukarıda kaydettiğimiz gibi, son bir sahifesi noksanıdır. Bu eksik sahife kitabın italyanca tercemesinde vardır. Şu halde mütercim, o zaman diğer bir yazma nüshadan tercemeyi yapmış olmalıdır. Bu suretle italyanca terceme, eksik kalan vak'ayı tamamlamakta ve Midilli'nin fethinden sonra Midilli prensinin âkıbeti hakkında malûmat vermektedir. Bu suretle prensin İstanbul'a getirilip, hapsedildiğini ve hapisten kurtulmak için, islâm dinini kabul ettiğini, fakat sonra yay ile boğdurulmuş olduğunu öğreniyoruz (Bonn tab'ı, s. 512).

Paris Millî Kütüphanesi'ndeki bu tek yazma nüshadan başka, birinciden istinsah edilmiş diğer bir nüsha daha vardır. Bir çok yanlışlarla dolu olduğundan ehemmiyeti haiz değildir. Asıl nüshanın, XV. asırda ve ikincisinin XVII. asırda yazıldığı yazılış tarzlarından anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsedilen italyanca tercemenin de ehemmiyetsiz ve kıymetsiz telâkki olunmaması icap eder: Bu terceme eski Venedik italyancası ile yazılmıştır ve Dukas'ın eserinin tamam bir nüshasından çevrildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber bu nüshada da boşluklar görülüyor ve mütercimin Venedik tebaasından Dalmaçyalı bir kimse olduğu anlaşıyor. Zira eserde Venedikliler, çok methedilmektedir ve eserde onların aleyhindeki fıkralar tamamen çıkarılmıştır. Bu methiyeler, Bonn tab'ının 378, 450, 457 ve 458. sahifelerinde, tercemedan kaçındığı fıkralar ise, 198 ve 450. sahifelerinde mevcuttur. Meselâ: 1204 yılında Haçlıların İstanbul'u zaptından 57 sene sonra, Mihail Paleologos'un bu Frenk haçlılarını taretmesi hâdisesini Venediklilerin, Büyük Senatolarının kararı ile, İstanbul'u Mihail Paleologos'a teslim ettikleri şeklinde yazdığı gibi, Lâtinlerin İstanbul'dan çıkarılması hakkında da bir şey söylememiştir. Mütercim, esere bir çok hususî malûmat da eklemiş, meselâ, Floransa Konsil'i'nde, Bizanslılarla Lâtinlere Nikolas Sagudino'nun tercemanlık ettiğini kaydetmiştir (Bonn tab'ı, s. 458). Buna mukabil Dukas'ı terceme ederken anlayamadığı bazı fıkraları atlamış, bu suretle de eserde bir çok noksanlar bırakmıştır. Mütercimin Dalmaçyalı olduğu, Sırp âdetlerini ve mehzarlarını iyi bilmesinden anlaşılmaktadır (Bonn tab'ı s. 394, 431, 451). Meselâ, 1389'da yapılan Kosova muharebesini yazarken.

Dukas'ın tarihinde mevcut malûmattan fazla izahat vermektedir (Bonn tab'ı, s. 352 ve 355). Niğbolu muharebesini de Dukas'tan farklı olarak anlatmıştır.

Dukas'ın eseri, ilk defa, 1649'da Paris'te Ismael Bullialdus tarafından lâtince tercemesi ile beraber, bastırılmıştır. Bu tabıda bir çok noksanlar ve yanlışlar vardır. 1833 tarihinde Bekker tarafından Bonn'da bastırılan nüshalarda da, aynı yanlışlar ve eksikler vardır. Meselâ, 1310 no. lu yazmanın 349. sahifesinde μαθήμασιν kelimesinden evvel ἄκρος, πεπαιδευμένος καὶ ἐν τοῖς τῶν χριστιανῶν μαθήμασιν ve 376. sahifesinde πόλιν kelimesinden evvel σὺν πεντακοσίοις, ἀφῆκε φυλάττων τὴν πόλιν yazılmış olduğu halde, Bullialdus tabının 119. ve 166. sahifelerinde bu fıkralar kat'iyyen görülmüyor. Bonn tabında ise, 213 ve 295'te aynı hatalar tekrar ediliyor. Kezalik Paris'teki 1310 no. lu yazmada 323. sahifede λαχαίων ve 347. sahifede φιλανθρωπῖνον kelimeleri görüldüğü halde, Bullialdus'un basmasında bu kelimeler λαχυνήν (s. 73) ve φιλανθρωπῖνινον (s. 115) şeklinde yanlış olarak basılmış ve bu yanlışları Bekker, Bonn tab'ında s. 132 ve 207 de tekrar etmiştir. Kezalik Paris baskısının 303. sahifesinde θλακείαι (ulakias) kelimesi vardır. Bu kelimenin mânası (budalalıklar)dır. Bullialdus, bu kelimenin yerine kitabının 88. sahifesind θλαχίας (Vlahias) şeklinde bir kelimeyi nakletmiştir ki, Ulah- küt'ası mânasındadır. Bir kelime yanlışlığının, metnin mânasını ne kadar değiştirebileceği aşikârdır. Bu yanlış Bekker de Bonn tabında (s. 157) aynen tekrarlamıştır. Kezalik Paris yazmasında (s. 323) οὐχ χορηγηθήσεται yazıldığı halde, her iki basmada hiç bir mâna ifade etmiyen οὐκ ὀρεγεθήσεται şeklinde basılmıştır. (Bullialdus, s. 75; Bekker, 141). Paris'teki yazma nüshadan, matbu' nüshalara böylece daha bir çok yanlışlar geçmiştir. Bekker, Bonn nüshasını bastırırken, Bullialdus'un tabını hiç nazarı itibara almaması icap ederdi.

Bekker, yalnız bir yerde Bullialdus'un yanlışını düzeltmek istemiş ve yazdığı tenkitte Bullialdus'un 128 sahifesinde ἡν μαχαίρα şeklinde yazılmış olan kelimenin (Bekker, s. 228) ἐν μαχαίρα olması lâzım geldiğini ileri sürmüştür. 1310 no. lu yazmada da bu kelime (s. 353) ἐν μαχαίρα şeklinde yazılmıştır.

1 V. Grecu, Archives de l'Orient Chrétien I. (Institut Français d'Études Byzantines, Bukarest 1949), s. 140.

Bizans tarihçileri, eserlerini yazarlarken, eski edebî yunan lisanını kullanırlardı. Dukas, bu lisanı çok iyi bildiği ve eserinin bir çok yerlerinde kullandığı halde, son devirde, Bizans'ta kullanılan halk diline de bir çok yerlerde baş vurmuştur. Hattâ bazan, türkçe ve italyanca kelimelere müracaat ettiği görülmektedir. Dukas'ın bu suretle iki türlü lisan kullanması, tarihçiler arasında münakaşayı mucip olmuş ve bazıları Dukas'ın halk lisanını da kullanmak istemesinin bir yenilik teşkil eylediğini ve eski usulü değiştirmek istediğini yazmışlardır.

Dukas'ın eserinde dikkati çeken diğer bir nokta da, şark ve garp kiliselerinin birleştirilmesi taraftarı görünmesidir. G. Moravcsik bu mes'ele hakkında diyor ki: «Dukas kiliselerin birleşmesi taraftarı idi. Bu taraftarlığı siyasi maksatlara müstenit değildir. Kendisi birleşmenin, hakikî ortodoks dinine kat'iyyen zarar getirmeyeceğine kanaat hâsıl etmiş bulunuyordu»¹. Hattâ, İtalya'da, Venedik'te Bizans usul ve âdeti üzerine yapılan bir ruhânî âyinde hazır bulunmuş olan katoliklerin «Yunanlıların kili-senin ilk doğan çocukları olduklarını ve bunların bu hareketle-rinde Hazret-i İsa'nın ve Ruh-ül-Kuds'ün tesiri bulunduğunu şimdi görüyoruz ve inanıyoruz» dediklerinden dolayı Dukas'ın hissettiği memnuniyetin haddi ve pâyânı yoktu (Paris yazmasın-da s. 349, Bonn tab'ında 213). Dukas'ın birleşme taraftarı olma-sının büyük bir sebebi de kendisinin, küçük yaşından beri Yeni-Foça'da ve Midilli'de hizmet ettiği efendilerinin, koyu katolik olmaları ve bunların saraylarında ömrünü geçirmiş bulunmasıdır. Dukas, harap olan memleketinin kurtulması için, Türk tehdidine karşı katoliklerle birleşmenin faydalı olabileceğine inanıyor ve Lâtinlere Türkleri tercih etmek isteyen vatandaşlarını takbih ediyordu.

Dukas, yaşadığı zamanın olaylarını pek iyi biliyordu. Fakat daha evvel cereyan eden gerek Türk ve gerekse hristiyanlarla alâkalı vak'aları doğru olarak öğrenmek ve yazmak mecburiyetini hissetmiştir². Doğumundan evvel cereyan etmiş olan vak'alar için, kendisinden önce tarihini yazmış olan Nikiforos Grigo-ras ile, 1355 - 1364 senelerinin vukuatını kaydeden Ioannis Kantakuzinos'un eserlerini bittabi okumuştur. Bizzat görüp anlattığı vak'aların başlangıcı olan 1421 senesine kadar cereyan etmiş

¹ G. Moravcsik, op. cit., I, 127.

² E. Tschernousoff, s. 188, W. Miller. s. 64.

olaylara dair daha bir çok me hazlar bulmuş ve tetkik etmiştir. Bu son me hazlar bizim için meçhuldür. Dukas'ın, tarihçi Nikitas Honyatis'in eserini de okumuş olduğu aşağıdaki misal ile sabittir. Dukas, İstanbul'un ziyandan duyduğu teessürle yazdığı mersiyede, «Ey şehir, şehir, bütün şehirlerin başı» diye elemi ni açıklamıştır (Bonn tab'ı, s. 41). Nasıl ki Nikitas Honyatis de, Haçlılar İstanbul'u zaptettikleri zaman yazdığı feryatnamede, «Ey şehir, şehir, bütün şehirlerin gözü» diye teessürlerini izhar etmişti (Bonn tab'ı, s. 763). Dukas'ın, Selânik'in Murad II. tarafından 1430 senesinin ilkbaharında zaptının tarihini yazmış olan Ioannis Anagnosti'nin eserini de okumuş olduğu şu delil ile sabittir. Dukas, İstanbul'un fethini yazarken, Türklerin şehri yağma ve genç kızları esir ettiklerini ve padişahın kendisi için yalnız şehir istediğini ve her menkul malı muzaffer askerlere terk eylediğini ve saireyi yazar. Ioannis Anagnosti de Selânik'in zaptını aynı surette tasvir etmiştir¹.

Dukas'ın yukarıda bahsedildiği gibi, Nikiforos Grigoras'ın eserini de tetkik ettiği aşağıdaki izahat ile anlaşılmaktadır: Büyük Duka Aleksios Apokavkos'un öldürülmesi vak'ası hakkında, Dukas'ın verdiği malûmat Grigoras'ın kitabında yazılanlardan farklı değildir. Bunlardan Grigoras, Apokavkos hapishane-ye yalnız bir bendesi ile girmiştir, diyor; Dukas ise «bir kişi ile beraber girmiştir» diyor (Bonn, s. 22, Grigoras, Bonn, s. 771). Hapishanede bulunanların miktarı iki yüzden fazla idi diyor, Dukas ise (Bonn, 21), «iki yüzden az değil idi» diyor. Grigoras (Bonn, s. 734) Neas mâbedine (Yeni Mâbede) iltica ettiklerini yazıyor; Dukas ise (Bonn, s. 23) «Neas Manastırına» diyor. Grigoras (Bonn, s. 737), ekserisini katlettiler. Dukas (Bonn, s. 23), hepsini kestiler, diyor. Bu vak'a hakkında Dukas'ın yazıları, Ioannis Kantakuzinos'un yazılarına da mutabıktır. Kantakuzinos, bahis mevzuu olan mâbed için «dokuz tarikatın kilisesi» adını vermektedir (Kantakuzinos, Bonn, II, 643). Grigoras, kiliseye iltica edenlerden bahsetmiyor. Kantakuzinos pek az kimsenin tehlikeyi atlatmış olduğunu ve hattâ iltica etmiş olanların arasında büyük Duka'nın kaatillerinin de bulunduğunu yazıyor (Kantakuzinos, Bonn, II, s. 545). Bu olay hakkında Dukas, tehlikeyi atlatmış olanların yalnız altı kişiden ibaret olduğunu ve bunların

¹ Dukas, Bonn tabı, s. 291, 292, 200; Ioannis Anagnosti, Bonn tabı, s. 510; 511; 517.

arasında büyük babasının da bulunduğunu yazıyor. Dukas, bu vak'ayı ailesinden aldığı malûmattan ve okuduğu bir vesikadan öğrenmiştir. Bu tarihi vesikadan Grigoras da bahsetmiştir (Bonn, II, s. 740).

Dukas, imparator Ioannis V'i sarhoş ve sefih olarak tasvir ediyor. Dukas bu malûmatı herhalde imparator Ioannis'in rakipleri tarafından yazılmış bir kitapta görmüştür. Zira aynı zamanda Ioannis'in rakibi olan Kantakuzinos'u methediyor (Dukas, Bonn, s. 19, 20). Dukas'ın mukaddes kitapları ve eski Bizans edebiyatını okumuş ve tahsil etmiş olduğu, eserine yazdığı bazı dinî vak'alar ve kullandığı lisan ile sabittir.

Dukas'ın eseri, yukarıda yazdığımız gibi, 1649 da Fransa'da ve 1834 de Bonn'da basılmış olduğu gibi, 1729 senesinde ve Berlin Akademisi'nin nezareti altında Venedik'te de basılmıştır. Dukas'ın tarihi Président Cousin tarafından fransızcaya terceme edilmiş ve 1685 tarihinde Paris'te basılmıştır'.

Dukas, tarihini 45 bölüme ayırmıştır ve devrinde tarih yazmış olanların yaptıkları gibi âlemin yaradılışından başlayarak, kısaca mühim tarihi vak'aları kaydettikten sonra, Bizans tarihine geçmiş ve 1341 senesinden itibaren, Midilli'nin Fâtih tarafından zaptı tarihi olan 1462 senesine kadar cereyan etmiş olan olayları yazmıştır. 1389'dan sonraki vak'alar, daha esaslı tetkik edilmiştir. Dukas, mutaassıp bir hristiyan olduğundan, kitabının bir çok yerlerinde Türkler hakkında «dinsizler» tabirini kullanmış, aleyhlerine bir çok tefevvühatta da bulunmuştur. Terceme de bu ağır ithamlar hafifletilmeğe çalışılmıştır.

Dukas'ın Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan yazma nüshasını gören ve tetkik eden Selânik Üniversitesi Profesörü Jean Papadopulop'nun bana yazdığı 29/11/1949 tarihli mektupla, bu nüshanın bir çok boşluklar ile dolu bulunduğunu ve italyanca-

1) Dukas'ın Bizans tarihi'nin bu başlıca basmaları ile tercümelerinin tam adları şöyledir :

1. Historia byzantina a Johanne Palaeologo I ad Mehmetum II. Accessit Chronicon breve (nşr. İsmâel Boullaud, Paris, 1649. Notlar ve bir lâtinceye tercemeyle ihtiva eder; metin o kadar sıhhatli değildir.

2. Ducae, Michaelis Ducae nepotis, historia byzantina... (nşr. Em. Bekker, Bonn, 1834, Bizans Koleksiyonu içinde). Lâtince bir tercemeyle ihtiva eder, metin sıhhatli olup, en iyi neşir sayılır. Buna metnin eski İtalyanca tercemesi de ilâve edilmiştir.

3. Cousin, Histoire de Constantinople, depuis le règne de l'ancien Justin jusqu'à la fin de l'empire (Paris, 1672; Amsterdam, 1684). Tam bir tercemedir.

ya tercemesinin bir çok yerlerinde de metin haricinde bir çok ilâveler mevcut olduğunu ve bazı yerlerinin de hiç terceme edilmediğini bildirmiştir. Hammer, Osmanlı Devleti tarihi'ni yazarken, Dukas'dan çok bahsetmiş ve ondan bir çok malûmat almıştır. Halbuki Hammer'in çalışma arkadaşları Bizans lisanına lâıkiyla vâkıf olmadıkları için, tercemeyi yanlış yapmışlar, Hammer de bunları doğru sanarak, kitabına koymuştur. Bu yanlış tercemeden dikkati çeken bir misal şudur: Dukas'ın Bonn basmasında (s. 243):

Epivates (Bigados) vak'ası şöyle anlatılıyor: «O günlerde Padişah'ın kız kardeşinin kocası İsfendiyaroğlu dahi aldığı emir mucibince İstanbul kalesini zaptı teşebbüsüne, gönüllü olarak, yardım etmek üzere, maiyetindeki askerleri ile Edremit'ten hareket etti. Bu zatın askerleri Epivates adındaki kalenin yakınlarında bulundukları sırada, atlarını ve yük hayvanlarını Bizanslıların ekili tarlaları içine salıvererek, henüz biçilmemiş buğday tarlalarını ve mezru' yerleri tahrip ettiler. Bir Bizanslı, çok zahmetlerle yetiştirdiği mahsulünün mahvolduğunu gözü ile görünce, koşarak atları tarlasından kovdu. Bir Türk seyis hemen yetişerek, kendisini dövdü. Dayak yiyen adamın akrabasından biri onu müdafaa etmek için koştu, bunu diğer birisi takip etti. Türkler de kılıçlarını çektiler ve iki taraf birbirlerine girdi. Bu suretle gerek Türklerden, gerek Bizanslılardan hayli adam öldü. Ertesi gün Kaya bey (adı böyle idi) padişahın nezdine gelerek, alélusul ubüdiyetini arzettikten sonra, Epivates kalesinde cereyan etmiş olan vak'ayı tafsilâtiyle anlattı, Padişah da, bu hususta hiç bir tahkikata lüzum görmeksizin, o köyün bütün ahalisinin kılıçtan geçirilmesi için, askerleri ile acele oraya gitmesini Kaya bey'e emretti. Kaya bey de padişahın emrini ifa etti ilh'.»

Hammer (Ata bey tercemesi, II, 266) bu vak'a şöyle terceme edilmiştir: «Asya sahilinde Edremit'ten henüz gelmiş olan padişah damadı İsfendiyaroğlu; yük hayvanlarını Epivatos bahçelerinde otlatarak, oralarını tahrip eyledi. Bu esnada bir Türk seyis, hayvanların otlamasına mümanaat etmek isteyen bir Rumu dövmüş olduğundan, diğer Rumlar da yardımına koştuular, mudârebeye her iki taraftan bir kaç kişi maktul oldu. Bu hâ-

¹ İsfendiyaroğlu'nun Kaya bey adında bir eğlu olmadığı esas metinde bahsi gelince izah edilecektir (T.N.).

dise üzerine Kâhya beye yani dahiliye nazırına, verilen raporun onun tarafından padişaha takdim edilmesi üzerine, Mehmed, mücazat olarak, kırlarda tesadüf edilecek olan Epivatos sekensesinin kâmilten parça parça edilmesini emreyledi.»

Dukas, kitabının iki yerinde padişahın eniştesinin ismini sarih olarak İsfendiyaroğlu Kaya bey olarak yazıyor, bu ismi değiştirip Kâhya bey, hikâyesini uydurmakta ne mâna vardı? Fâtih'e yardım için, gönüllü olarak, İstanbul'a gelen damadı Kaya bey, doğrudan doğruya kayın biraderi olan padişahın huzuruna çıkamıyor da, Kâhya beyi tavsit etmek mi icap ediyordu? Damat olmasa da, Kaya bey, bir bey idi, babası İsfendiyaroğlu, henüz beyliğini muhafaza ediyordu. Gönüllü olan, âdi bir bey de olsa idi, padişahı görmek için, saray erkânından birisinin tavassutuna ihtiyacı yoktu.

İstanbul'un fethini yazan ve Hammer'in tarihini takip etmiş olan tarihçilerimizde bu Kâhya bey veya Kedhüda beyin hikâyesini kitaplarına geçirmek suretiyle bilmiyerek aynı hatayı işlemişlerdir. Ahmed Muhtar Paşa, Feth-i celîl-i Konstantiniyye, İstanbul, 1320, s. 9 ve Feridun Dirimtekin, İstanbul'un fethi, İstanbul, 1949, s. 53).

Dukas'ın tarihini türkçeye çevirirken, Bonn basmasını esas tuttum ve tercemeyi doğrudan doğruya Bizans lisanı metninden yaptım. Terceme ederken, müellifin yazdıklarının mânalarını kat'iyen değiştirmemeğe ve kullandığı kelimeleri de mümkün olduğu kadar aynen türkçeye çevirmeğe çalıştım. Dukas, bazan az kelime ile çok şeyler izah etmek istemiştir, bunu gözönünde tutarak, eserini türkçeye çevirirken, düşündüğü mevzuu mümkün mertebe açıklamağa çalıştım. Bu yüzden vâki olacak yanlışlarının değerli üstadlar tarafından tashih edileceğini umarım.

VI. Mirmiroğlu

1/1/1956

D i k k â t : 1. Heriki sahifelerde görülecek olan T. N. işareti tercemeyi İstanbul Enstitüsü adına tetkik etmiş olan Bay Feridun Dirimtekin tarafından ilâve edilmiştir.

2. Eserdeki başlıkta asıl metinde Anırcı'nın ismi geçmektedir.

DUKAS'IN HAL TERCEMESİ

Dukas, XV. asırda yaşamış (1400-1470) bir Bizans tarihçisi-
dir. Bu muharririn hususi hayatı hakkında malûmatımız pek azdır.
Kitabında kendi şahsı için müteferrik surette kaydetmiş olduğu
malûmattan başka bir şey yoktur. Hattâ küçük isminin ne olduğu
da lâyıkiyla bilinmiyor. XIV. asırda İstanbul'da yaşamış olan ve
İstanbul'un en maruf ailelerinden bulunan Mihail Dukas'ın torunu
olduğunu tarihinde yazıyor. Müellifin büyük babası Mihail Dukas
âlim ve zamanının tanınmış tabiplerinden biriydi. Ioannis Kanta-
kuzinos ve imparatoriçe Anna arasındaki mücadeleye karışmış ol-
duğundan hapsolunmuş ve müşkülâtla hayatını kurtararak, 12 ha-
ziran 1345 tarihinde İstanbul'u terke mecbur olmuştur. Efes'e git-
miş ve orada o zaman hükûmet süren Aydın oğlu İsa beyin tevecc-
ühüne mazhar olmuş ve ömrünün sonuna kadar, bu beyin hizme-
tinde bulunmuştur. Dukas'ın küçük isminin Ioannis olduğuna bir
kaç yerde tesadüf ettim. İstanbul şehrinin arkeoloji bakımından ta-
rihini yazan ve bu cserini 1824 tarihinde Venedik'te bastıran İstan-
bul patriki Kostandiyos, kitabında (s. 190) Dukas'ın küçük adının
Ioannis olduğunu yazmış olduğu gibi, Alman Frederic Kopp tara-
fından yazılan ve 1885 tarihinde Emanuil Galani tarafından Yunan-
caya terceme olunan Yunan edebiyatı hakkındaki eserde (s. 248)
de Dukas'ın küçük isminin Ioannis olduğu bildirilmektedir. Daha bir
çok eserlerde de, büyük babası Mihail Dukas'ın ismini taşıdığı zik-
rolunmaktadır¹.

Dukas'ın nerede doğduğu da belli değildir. Bazı eserlerde Mi-
dilli'de, diğerlerinde de Foça'da doğmuş olduğu ileri sürülmektedir.
Gençliğinde (yani 1421 senesinde, 21 yaşında iken) Yeni-Foça'nın
Cencviz valisi Giovanni Aderno'nun kâtipliğinde bulunmuş olduğunu
biliyoruz. Giovanni Aderno tarafından Osmanlı tahtına çıkan Mu-
rad II.'a ve vezirlerine gönderilen mektuplar, Dukas tarafından ka-

leme alınmıştır. Şu hale göre, Dukas'ın 1400 senesinde doğduğu anlaşıyor.

İstanbul'un fethinden evvel imparator Konstantin XI. Paleologos'un sarayında mühim bir vazifesi olduğu söylenmektedir¹. Fetihden sonra Dukas'ı, Midilli hükümdarı Dorio Gateluci'nin sarayında buluyoruz. Dorio'nun vefatından sonra oğlu ve halefi Dominico'nun maiyetinde bulunduğu sırada kendisine muhtelif siyasi mühim vazifeler tevdi' olunmuş ve elçi olarak muhtelif yerlere gönderilmiş idi. 1455 ve 1456 senelerinde Midilli ve Limnos adalarının haraç vergisini, Fâtih'e götürmek için, Edirne'ye gönderilmiştir. Biraz sonra padişaha tazimatını arz için Edirne'ye giden efendisi Dominico'ya refakat etmiştir.

Dukas, Midilli hükümdarının hizmetinde bulunduğu sıralarda bilhassa Dorio ve Dominico Gateluci zamanlarında, siyasi fikir ve kıyaseti sayesinde efendilerini Fâtih ile iyi geçindirmişti. Bunlardan sonra gelen Nikola Gateluci, Dukas'ın nasihatlarını dinlemiyerek, Fâtih'i gücendirmiş olduğundan, Fâtih 1462 senesinde, Midilli'yi zaptetmek suretiyle, Gatelucilerin hükümlarına son vermiştir. Midilli'nin Fâtih tarafından zaptından sonra, Dukas'ın nereye gitmiş olduğunu bilmiyoruz. İtalya'ya giderek, hayatının son günlerini orada geçirmiş olduğu ve ihtiyarlığında tarihini orada ikmal eylediği ve 1470 senesinde öldüğü zannolunmaktadır.

¹ Bu hususta hiç bir kaynak gösterilmemiştir. Mütercim önsözünde bu zatın aleddevam Gatelucilerin hizmetinde bulunduğu bahseder. İmparator Konstantin'in çok kısa süren saltanatı esnasında (1449-1453) İstanbul'da vazife görmüş olduğunu söylediği Dukas'ın fethin akabinde, Midilli beyinin sefiri sıfatıyla Fâtih nezdine gönderilmesinin, o zamanın âdetlerine ne kadar uygun olduğu ve böyle bir sefirin sefaretinden ne kadar iyi bir netice beklenilebileceği şayanı tetkiktir. Dukas'ın daha evvelki devirde 1421 ile 1449 arasında İstanbul'da bulunmuş olması kabildir. Kendisi Fâtih'in cülusunda ve 1452 kışı sefir olarak Fâtih sarayına gelmiş ve Midilli vergisini getirmiştir. Fetihden sonra da, sefaret ile Fâtih'in nezdine giderken İstanbul'dan geçmiş, ahali ile muhasaraya iştirak etmiş olan Türk komutanlarıyla temas etmiş olması çok muhtemeldir. Çünkü eserinde gehri iyi bildiği anlaşılmaktadır. Bunun için bu satırların çıkarılması uygundur (T. N.).

D U K A S

BİZANS TARİHİ

**(İLK İNSAN OLAN HAZRET-İ ÂDEM'İN DÜNYAYA GELDİĞİ
GÜNDEN İTİBAREN ZAMANIMIZA KADAR GEÇEN
SENELERİN DEVRELERE TAKSİMİ HAKKINDA)**

1 — İlk insan olan hazret-i Âdem'den itibaren tûfanın vuku-
bulduğu hazret-i Nuh zamanına kadar on nesil geçmiştir. Bunlardan
birincisi Cenab-ı Hak'tan gelen nesildir. 230 sene sonra Şit'in nesli
geliyor ki, bu da ikinci nesil olan hazret-i Âdem'in neslidir. Şit'den
sonra, Enos'a kadar 205 sene devam eden üçüncü nesil olan Şit'in
neslidir. Enos'tan sonra Kaynan'a kadar geçen 197 senelik devre,
dördüncü nesil namını alıyor ki, buna Enos nesli derler. Kaynan'dan
Mehlayil'e kadar geçen 170 senelik devre beşinci nesildir. Bu da
Kaynan neslidir. Mehlayil'den Yared'e kadar geçen 165 senelik dev-
re altıncı nesil, Mehlayil neslidir. Yared'den Enoh'a kadar 162 sene-
lik devre yedinci nesildir ki Yared neslidir. Enoh'dan Matusala'ya
kadar geçen 165 senelik devre sekizinci nesil olan Enoh neslidir.
Matusala'dan Lameh'e kadar geçen 167 sene dokuzuncu nesil, Ma-
tusala neslidir. Lameh'den Nuh'a kadar geçen 188 sene onuncu
nesil olup, Nuh neslidir.

Hazret-i Nuh 600 sene yaşamış ve tufan onun zamanında vu-
kubulmuştur. Buna nazaran hazret-i Âdem'den tûfana kadar 2242
sene geçmiştir. Kezalik tûfandan hazret-i İbrahim'e kadar 1121 se-
ne geçmiş ve bu müddet zarfında on nesil yaşamıştır. Hazret-i İb-
rahim ise Mezopotamya'dan Ken'an diyarına hicret ettiği zaman,
75 yaşındaydı. Orada 25 sene ikametden sonra oğlu İshak dünyaya
geldi. İshak'ın ise, İsav ve Ya'kub adında iki çocuğu dünyaya geldi.
Bunlardan Yakub 130 yaşına gelince, on iki evlâdını ve yetmiş beş
torununu beraberine alarak Mısır'a gitti. Hazret-i İbrahim ve zür-
riyeti ise Ken'an havalisinde 433 sene kaldılar, nüfusları arttı ve
on iki kabîleye bölündü. Yakub'un on iki evlâdından hâsıl olan nü-
fusun miktarı 6000'e balığ olmuştur. Yakub'un on iki evlâdının isim-
leri şunlardır: Ruvin (Râvîn), Simeon (Sem'ûn), Levi (Lâvî), Yu-

da (Yahûdi), İshakar (Yisakar), Zavulon (Zabûlûn), Neftalin (Naf-tâli), Gad (Câd), Asır (Esîr), Dan (Dân), Yosif (Yûsuf) ve Veni-amin (Bünyâmin).

Lâvî sülâlesinden hazret-i Mûsâ ve Hârûn gelmiştir. Bunlardan Hârûn ruhban silkine girdi, Mûsâ ise kavminin idare umurunu eline aldı. Mûsâ seksen yaşına geldiği zaman, Bahr-i Ahmer'den geçerek, kavmini (Beni İsrail'i) Mısır'dan çıkardı. Hazret-i Mûsâ'nın şöhet alması İnah I. adındaki Mısır hükümdarının zamanına tesadûf eder. Bu suretle Yahudiler, Yunanlılardan daha eskidirler. Yahudiler çöl-de 40 sene vakit geçirdiler. Sonra İisu Navi'nin Yuşe' idaresi altın-da 25 sene ve Saul'un hükümdarlığına kadar, yani 454 sene hâkim-lerin idaresinde kaldılar. Saul Yahudilerin ilk hükümdarı oldu. Hükümdarlığının birinci yılında (Büyük) hazret-i Davud dünyaya gel-di. Bu suretle hazret-i İbrahim'den hazret-i Davud'a kadar on dört nesil yani 1024 sene geçti. Hazret-i Davud'dan da Bâbil'e hicrete ka-dar 609 sene yani on dört nesil geçti. Bâbil hicretinden Hristos (İsa)'a kadar keزالık 504 sene yani on dört nesil geçti.

Yukarda sıraladığımız rakamları tophyacak olursak ilk insan olan hazreti Adem'den, hazret-i İsa (Hristos)'ya kadar 5500 sene-nin geçmiş olduğunu görürüz. Hazret-i İsa'mın tecessüt ettiği gün-den Büyük Konstantin'e kadar 318 ve Büyük Konstantin'in hüküm-darlığı zamanından İustinianus'un imparatorluğuna kadar 210 sene geçti. İustinianus'un saltanatı zamanında ve kendisi tarafından, Al-lah'ın hikmetine nezredilen büyük kilise (Ayasofya) inşa olundu. İustinianus'un hükümdarlığı zamanından Konstantin'in¹ ve anası İrini'nin imparatorluğuna kadar 260 sene geçti. İmparatoriçe İri-ni'nin zamanından Aleksios Komninos'un imparatorluğu zamanına kadar 295 sene geçti.

Aleksios, 37 sene dört buçuk ay hükümdarlık etti. Oğlu Ioannis 24 sene 8 ay, Ioannisin oğlu Manuel 37 sene 9 ay, Manuel'in oğlu Aleksios ve Aleksios'un kaatili Andronikos 3 sene. Bu suretle Kom-ninosların bütün hükümdarlık devirleri 101 sene 9 ay devam etti². Andronikos'dan sonra gelen İsaakios Angelos 9 sene 8 ay, İsaaki-os'un kardeşi Aleksios Angelos ise 9 sene, Aleksios V. Dukas Mür-cuflos da 2 ay hüküm sürdüler. Bu suretle, hilkat-i âlemden itiba-ren İstanbul'un Lâtinler tarafından fethine, yani Dukas'ın impara-

¹ Konstantos, VI., 780-797, İrini, 797-802 (T. N.).

² Yani 1081-1185. (T. N.).

torluğuna kadar 6712 sene geçti. Bu fetih vak'ası perhizin altıncı haftasında, nisanın on ikinci pazartesi günü olmuştur¹.

2 — İstanbul'un Lâtinler tarafından zaptından sonra, Teodoros Laskaris İznik'te 18 sene imparatorluk etti. Teodoros Laskaris'in damadı Ioannis Dukas Vatacis, Sipilo'daki Magnisa'da 33 sene hükümdarlık etti. Onun oğlu Teodoros Laskaris dört sene; daha tac gitmeden, hükümdarlığının üçüncü senesinde, Mihail Paleologos tarafından gözlerine mil çekilerek, iskat edilen Ioannis Laskaris üç sene hükümdarlık ettiler. Nihayet Lâtinler İstanbul'dan koğuldular ve Mihail Paleologos, hükümdar sıfatıyla, Anadolu'dan gelerek, İstanbul'a girdi. Bu imparatorun hükümdarlığı devrine kadar Küçük Asya'nın Paflagonya, Misia yani Bitinya, Büyük Frigia, Kapadokya, Karia ve Kilikia'nın bir kısmı Bizanslıların idaresi altında idi. Türkler ise, Likanya'da ikamet etmekte olduklarından Küçük Asya'nın mütebaki yerlerini idare ediyorlardı. Bu yerler, Likanya, Kapadokia, Galatia, Pamifilia, Armenia, Elenopondon, Pisidian, Likian, Kili Suriye kıt'aları idi².

Mihail Paleologos dahi 24 sene³ ve oğlu Andronikos Paleologos 43 sene imparatorluk ettiler. Bu hükümdarın saltanatının senesinde Asyanın meşhur şehirlerinden biri olan Efesos (Efes) ve Karia eyaleti, Mantahia (Menteşe) tarafından ve İzmir kenti Lidia eyaleti Atın (Aydı) tarafından, Pergama'ya kadar Magnisa ve bütün Magedon eyaleti Saruhan tarafından, bütün Frigia eyaleti Germiyan tarafından, Asu şehrinde başlayan ve Çanakkale'ye kadar imtidat eden büyük Frigia Karasi tarafından, Bitinia kâmil ve Paflagonya kısmen Osman tarafından zaptolundu. İsimlerini yukarıda zikrettiğimiz kimseler Türk başbuğları idiler. Andronikos'tan sonra oğlu Mihail..... sene imparatorluk etti. Mihail'den sonra «İhtiyar» lâkabı ile anılan Andronikos 13 sene hükümdarlık etti. Andronikos'tan sonra oğlu Ioannis Paleologos tahta çıktı. Ioannis, henüz çocuk olduğundan, Ioannis Kantakuzinos saltanat ortağı oldu. Bunun saltanatının senesinde, Türk'ler Elispont (Çanakkale boğazı)'u geçmiye başladılar. İzmir, Efes (Ayasuluğ) ve civarı

¹ 1 nisan 1204 (T. N.).

² Kitabın sonunda mütercim tarafından tanzim ve ilâve olunan haritada bu yerlerin mevkileri gösterilmiştir.

³ (1261-1282) 21 sene.

⁴ Bu noktalı yerler metinde boş bırakılmıştır.

nın hâkimi olan Aydın'ın torunu Omur Asya'dan ve sözü geçen Osman'ın torunu¹ Orhan dahi Bursa'dan Rumeli'ye geçti. Bunlar gizlice Rumeli'ye geçerek, Gelibolu yarımadasını, Trakya'nın bütün sahillerini ve Dimetoka'ya kadar olan yerleri, İstanbul cihetinden Silivri'ye kadar olan mahalleri, bir mâniaya tesadüf etmeksizin ve bilâ mukavemet zaptediyor ve sağa sola koşarak bütün Trakya'yı ellerine geçirmek istiyorlardı². Sözü geçen Ioannis'in hükümdarlığının ilk zamanlarında ve henüz çocuk iken Cenevizliler tarafından Sakız adası fetholunduğu gibi, diğer Siklat adaları Navare'dan gelen Frenkler tarafından ve Lakedemonya ile Monemvasia (Menekşe) hariç olmak üzere, bütün Mora kıtası ve Ionia'da Foçalar, Cenevizliler tarafından zaptolunmuştur.

(SULTAN MURAD VE ZAMANINDAKİ BAŞLICA VAK'ALAR)

3 — Aynı sene zarfında, Türk başbuğu Orhan dahi vefat ederek, beyliğini oğlu Murad'a terk eyledi. Murad bey Trakya şehirlerinden bir çoklarını hükmü altına aldıktan sonra, Edirne'yi muhasara etti ve Selânik'ten başka bütün Tesalya kıtasını zaptetti. Bu suretle Murad, Bizanslılara ait tekmiil yerleri ele geçirdikten sonra, Trivalya'ya³ geldi ve buranın bir çok köy ve kasabalarını mahv ve tahrip ederek, ahalisini esir etti ve bunları Gelibolu (yarımadası) boğazı vasıtasıyla karşı tarafa, yani Anadolu'ya gönderdi.

Sırp kralı Stefan'ın oğlu olup, o zaman kiralık vazifesini ifa eden Lazaros, bu halleri görünce, bütün kuvvetlerini toplayarak, Türk padişahıyla harbe tutuştu; her iki taraf çok telefât verdi ve harb bir müddet durdu. Bu arada meşhur bir Sırp ailesine mensup kuvvetli ve cesur bir genç, emsali nadır görülür büyük bir cür'etle

¹ Metinde Osman'ın oğlu yerine torunu diyor.

² Osmanlı Türkleri Ioannis Kantakuzinos'a yardım için onun daveti üzerine, müteaddit defalar Rumeliye geçmişlerdi. Ioannis Kantakuzinos'a yardım bahis konusu olunca Orhan bey, Gelibolu yarımadasında bir üssün kendisine verilmesini istemiş ve Çembe kalesi Türklere terk edilmiş ve bir Osmanlı kuvveti burasını işgal ederek, yarımada'ya bir Türk kolonisi de yerleştirilmiştir. Bunun için bunların gizlice Rumeli'ye geçmeleri bahis mevzuu olamaz (Bk. Ionnis Kantakuzinos tarihi) (T. N.).

³ Trivalya Tuna ile garbi Trakya arasındaki yerlerdir.

ve hile kullanarak hristiyan ordugâhından kaçıp, Türklerin ordugâhına geçti ve teslim oldu. Türkler bunu hemen yakaladılar. Bu Sırp genci, padişahı görmek istediğini ve harbi kazanması için kendisine bazı tavsiyelerde bulunacağını ve bu sebepten dolayı Sırp ordugâhından firar ettiğini söyleyerek, padişahı ismi ile çağırmağa başladı. Murad, eliyle bir işaret yaparak, yanına gelmesini söyledi, bu genç padişaha doğru hücum ederek, hançer ile kalbi üzerinden vurdu ve yaralandı. Murad'ın etrafında bulunan baltacılar ve yaverler hemen Sırp gencini parçaladılar.

Türkler ümid etmedikleri bu garip vak'ayı, aynı zamanda ve apansız vurulan büyük darbeyi görünce, hemen bir meclis aktettiler ve hileye karşı hile istimaline karar verdiler. Ordugâhın ortasında bir çadır kurarak, yarı ölü bir halde bulunan Murad'ı içine koydular ve hiç bir tehlikeyi nazarı itibara almayarak, kudurmuş kurtlar gibi, düşman ordusuna hücum ettiler. Sırplar, o cesur gencin kazandığı muvaffakiyetten ve Türk padişahına karşı yaptığı suikasttan haberdar olmadıklarından ve hiç bir menfaat beklemeyen kumandanlarının ziyandan dolayı ümitsiz olduklarından, ümitsizlikle Türk taarruzlarına mukavemet ediyorlardı. Muharebenin hitamında kiral Lazaros ve büyük kumandanlarının ekserisi esir edilmiş ve can çekişmekte olan Murad'ın yattığı çadırın önüne getirilerek kılıçtan geçirilmişlerdir. Bu suretle her iki taraf yekdiğerinden intikam almış oluyordu. Türk ordusunun sağ ve sol cenahları bu olaylardan haberdar olmamıştı. Zira bu vak'alar ordunun merkezinde cereyan ediyordu. Sağ cenahın kumandanı Murad'ın büyük oğlu Savuçios (Savcı) idi. Sol cenahı ise küçük (ikinci) oğlu Bayezid idi. Bayezid diğer kumandanlara nisbeten, daha kabiliyetli ve cesur olduğundan Murad'ın oradaki büyük ve yüksek rütbeli olup, kendi dillerinde «vezir» dedikleri kimseler onu davet ettiler ve cereyan eden vak'aları kendisine anlatarak babasının cesedini gösterdiler.

Bayezid, hiç bir teessür veya ağlama eseri göstermeksizin etrafıca düşünüp bir karar vermek üzere kardeşi Savcı'ya, babası tarafından çağırılıyormuş gibi, haber gönderdi. Savcı, cereyan etmekte olan dramdan bihaber olarak babasının davetine icabet etti; orada kardeşi tarafından yakalanarak, gözleri çıkarıldı ve bu suretle Bayezid Türklerin başbuğu oldu¹. Bayezid müstait ve harb fenninde

¹ Murad beyin diğer oğlu Yakub beydi ve babasının gehadetinden sonra, «Seni baban ister deydi çadıra koyup, hakkına kodular» Neşri tarihli (T.T.K.

mahir, gayretli ve aceleliydi. Ailesi efradı içinde kendisinden fazla hristiyan düşmanı yoktu. Arapların dininde Muhammed'in en sev-gili tevâbiündendi ve onun dininin emirlerine harfi harfine riayet eder ve hristiyanlar aleyhine fenalıklar yapmak, ittihazı icap eden tedbirleri düşünüp bulmak için sabahlara kadar uykusuz kalırdı.

(YILDIRIM BAYEZİD VE ZAMANINDAKİ BELLİ BAŞLI VAK'ALAR)

4 — Sırp kralı Lazaros'un ve Murad'ın katlinden sonra, hükümdarlığı eline alan Bayezid, Lazaros'un yerine kiral nasbolunan oğlu Stéfanos ile müsalâha aktetti. İşbu sulh muahedesine göre, Sırp lar Türklerin haraçgüzarı oldular. Teminat için ileri gelen bazı kimseleri Türklere rehine verdiler ve Türklerin yapacağı muharebe- lere, asker göndermek suretiyle, yardım etmeğe mecbur oldular. Ki- ral Stéfanos Lazaros'un kızı ve kendisinin kızkardeşi olan genç bâ- kire 'Mariya'yı' Bayezid'e nikâhladı. Bunlardan başka Sırp lar Türk- lere madenlerinden çıkan gümüşten mamul kâfi tazminat da ver- diler.

Bayezid bu suretle Sırp ları, sözü geçen muahede ile, sıkıca bağ- ladıktan sonra, süvari kuvvetlerini toplayarak, şarka yani Trakya ve Tesalya'ya doğru hareket etti. Gelibolu ve Lapseki yolu ile, kar- sı tarafa geçerek, elinde bulundurduğu Türk ve Bizanslı askerlerle Frigia'nın idare merkezi olan Kütahya'ya doğru yürüdü; şehri zapt ve Frigia hükümdarı Germiyan'ı esir etti². Bu suretle Bayezid Fri- gia'yı kâmilten hükmü altına aldıktan sonra Germiyan'ı Bursa'ya gönderdi. Germiyan ise, Bursa'dan kaçarak, İranlılara iltica etti.

Bayezid ise, Frigiyayı terkederek, Lavdicie (Denizli) ve Efes (Ayasuluğ) taraflarına gitti, İonia kıtasını da zaptetti ve oranın hükümdarı olan Aydın oğlunun torunu İsa'yı eline geçirip, Bitinia'- nın İznik gehrine sürgün etti. Bu İsa ömrünün sonuna kadar İznik'- te kaldı. Bayezid, bilâhare bütün kuvvetleri ile, Menderes nehri ha-

neşri, s. 304). Anlaşılaçağı veçhile katledilmişti. Dukas bunu isyan eden şeh- zade Savcı beyle karıştırmıştır (T. N.).

¹ Tarihlerimizde Olivera (T.N.).

² Bayezid Karaman beyliğine taarruz için Germiyan iline gelince, Ger- miyanoğlu Yakub bey kendisini istikbal etmiş ise de, Bayezid kendisini tutup, İpsala'ya göndermişti (Neşri tarih, I, 314) (T.N.).

valisini, Karia'yı ve Likia'yı zahmetsizce zaptetti ve bunların beyi olan İlyas İran'a kaçtı. Bayezid yine bütün kuvvetlerini alarak geriye, Lidia'ya geldi ve Lidia'nın en büyük dağı olan Tmololo dağına geçerek, Lidia'nın idare merkezi olan Sardes şehrine geldi. Sipilo'daki Magnisa'ya doğru giderken, Lidia eyaleti ve Eolid şehirlerinin hükümdarı olan Saruhan'ın torunu Hıdır bey karşıladı ve Bayezid'e teslim oldu. Bayezid, eniştesi yani kızkardeşinin kocası olan Hıdır'a iltifatta bulunduktan sonra, Bursa'ya gönderdi ve bir müddet sonra zehirliyerek öldürdü. Bayezid, oradan Filadelfia (Alaşehir)'ya doğru yol aldı. Bu şehir, o civardaki şehirlerden daha büyük ve nüfusu daha fazla olduğundan, yüz seneye yakın bir zamandan beri, kendi kendisini idare ediyordu. Bütün o havali Türklere tâbi bulunduğu halde bu şehir, kapalı bir havada gök yüzünde bulutlar arasında parlayan bir yıldız gibi, kendini gösteriyordu. Bayezid burayı da muhasara altına aldı. Alaşehir'liler mümkün olduğu kadar mukavemet ettiler de, yiyecekleri tükendiğinden şehri teslimine mecbur oldular. Bayezid yine şarkta bulunan bütün kuvvetlerini topladı, zaptettiği eyaletlere istediği kimseleri idare memuru ve bey tayin ettikten sonra, şimale doğru yürüdü ve Çanakkale boğazını geçerek, Katalanlar ve hattâ Türkler çok sene kullandıklarından fena ve harap bir vaziyete gelmiş olan Gelibolu hisarını temelinden ve yeniden inşa etti ve Gelibolu, üç sıra kürekli kadirgaların barınabilmelerine müsait bir liman olduğundan, bunun müdafaası için muazzam bir de kale inşa eyledi.

(İMPARATOR IOANNIS'İN İLK DEVRİNDEKİ BAŞLICA VAK'ALAR)

5 — O zamanlarda imparator Ioannis çocukluk devrini geçirmişti. Henüz genç olduğundan ve bir mürebbiye (lala) ihtiyacı bulunduğundan sözü geçen Kir Ioannis Kantakuzinos kendisine mürebbi (saltanat naibi) tayin olunmuştu. Kantakuzinos akıllı, tedbirli, fenn-i harbde mahir ve zâdegândan olup, iyi kokulu bir çiçek gibi idi. Bu meziyetlerini takdir eden Ioannis'in selefi Andronikos kendisine kardeş muamelesi yapıyordu ve öleceği zaman gerek oğlunun terbiyesini, gerek hükûmetin idaresini ona tevdi etmişti. Halbuki Bizanslıların talihi yoktur, Kantakuzinos'a karşı gösterilen bu iltifat, sarayda kin tohumu ekti ve haset doğurdu. Haset ise ekseri-

yetle fazilette ilerlemiş olanlara karşı olur. O zaman imparator İoannis, henüz genç olduğundan, Kantakuzinos, kendisine kızı Eleni'yi verip, kayın babası olmak istiyordu. Senato azaları ise, aslen Alman olan imparatorun anasına husumetleri olmakla beraber, Şarkî Roma imparatorunun alacağı zevcenin, tebaadan değil, başka memleketten olmasının eskiden beri âdet olduğunu söylüyorlar, ve ihtiyaç hâsıl olduğu zaman o yabancı memleketten yardım talep olunabileceğini ileri sürüyorlardı. İmparatorun anası Despina Anna (Anne de Savoie) dahi Alman ırkından olduğundan, oğluna kendi ırkından bir zevce bulup, oğlunun da aynı kandan çocuk sahibi olmasını arzu ediyordu. Bunun için senatonun mütalâasına iştirak etti ve Kantakuzinos'un teklifi reddolundu. Kantakuzinos, bunun üzerine imparatorun mürebbiliğinden istifa ederek, İstanbul'u terkedip, Makedonya'ya gitti. Kantakuzinos'un hasımları bundan istifade ederek, aleyhinde bir çok isnadlarda bulundular. Hattâ imparatorun anasına müracaat ederek, ona bazı telkinlerde bulunuyorlar, bir tecrübeye tevessül etmesini ve isdar edeceği bir irade ile «domestiko»yu¹, yani Kantakuzinos'u çağırmasını, bu iradede «Makedonya'daki süvari alaylarım alarak, müstacelen Bizans'a gel» demesini istiyorlardı. Bu emir üzerine gelirse, yakalanarak esir edilecek, şayet itaatı reddederse, aleyhindeki isnâdatın sıhhati tebeyyün edecek ve azli ile yerine başka bir askerî kumandan tâyin olunacaktı. Kantakuzinos'un akraba ve dostları ise, gönderdikleri mektuplarda «güneşi görmek ve karanlıktan sakınmak istersen, itaatsizliği tercih et; eğer bunların dediklerini yaparsan ölmeden evvel karanlığa kavuşacaksın» diyorlardı. Bunları haber alan Kantakuzinos, imparatoriçenin iradesini nefretle reddederek, alenen karşı geldi. İstanbul'dakiler ise, yerine başkasını, yani Aleksios Apokavkos'u vekil intihap ettiler. Bu zat alçak ve korkak bir adam idi. Lâkin hilede mahir ve meş'um idi. İmparatoriçe buna «büyük duka» pâyesini² tevcih etti.

¹ Domestiko, XIII. asırda kara kuvvetleri baş komutanlarına verilen unvan idi ve şark ve garp askerî kumandanı adı ile iki zat bu unvanı taşıyorlardı. Muharebeye imparatorlar iştirak ettikleri zaman, domestikoslar erkânı harb reisi vazifesini görüyorlardı.

² Büyük dukas, Bizanslıların en büyük bahri rütbesi ve rütbelerin en büyük derecesidir. X. asırdan itibaren, İstanbul'un Osmanlı Türkleri tarafından fethine kadar, bu rütbe tevcih olunuyordu. Bizans tarihçilerinden Kodinos, rütbeler ve mânsıplar hakkındaki eserinde bu paye için «karadaki bütün askerlerin başında büyük Domestikos olduğu gibi, büyük Dukas dahi bütün

Apokavkos gehirde cereyan eden vakaları Kantakuzinos'a haber veren kimseler bulunduğunu öğrenince, onun bütün akraba ve dostlarını yakaladı ve Büyük Sarayın kalesinde hapsedti. Sayıları iki yüzden fazla idi. Bu adamlar Pelopidas'ın¹ ve Eakidon'un² ahfadından olup, yarım-ilâh kahramanlar idi. Apokavkos bu adamları, ökseye tutulmuş serçe gibi muhafaza altında bulunduruyordu. Bununla beraber akraba ve dostlarının ziyaretleri esnasında isyan edip, kaleyi zapt ve iktidarı ele almalarından korktu —zira gerek senatodan ve gerek halktan, İstanbul ahalisinin kısm-ı âzamı Kantakuzinos'a hümrmet besliyorlardı. Çünkü Kantakuzinos hem çok cömert, hem de herkese karşı çok hayırhah idi— ve aşağıdaki tedbirin tatbikini düşündü: Gündüzleri bunların hepsi toplu bir halde ve beraberce kalenin içinde, hapishanede bulundurulacak, geceleri ise, ikişer üçer muayyen ufak evlerde muhafaza edilecekti. Apokavkos, tasavvurunu mevkii fiile koyarak, kereste, tahta ve dülger hazırlamağa başladı. Mevkuflar, bu haberi öğrenince, kendi kendilerine «Apokavkos'un bu hareketi mahvımızı mucip olacaktır. Geceleri bizi bir-birimizden ayırmak istemesi bizi ya karada yok etmek ve yahut denize atmak tasavvurunda bulunduğunu göstermektedir» diyerek düştülp mahzun ve mükedder oluyorlardı.

Apokavkos, yapmağa karar verdiği ufak meskenlerin nerelerde kurulmaları lâzım geldiğini mimarlara tarif etmek için at üzerinde ve yalnız olarak zindana geldi. Maiyetinde yalnız bir usak vardı. O da âdet veçhile yürüyerek arkasından geliyordu. Apokavkos, mahbesin kapısından girince, mevkuf olanlar ona âdi bir kaatil ve kendilerini öldürmek isteyen bir cânî gibi muamele ettiler; ileri gelenlerinden olup, Raul'un ahfadından bulunan bir zat, kılıç yerine oralarda bulduğu keskin yontulmuş bir tahta kapı sövesini kaparak, Apokavkos'un kafasına indirdi. Apokavkos, —seytanın gökten düştüğü gibi— atından yuvarlandı. Uşağı, Raul'un üzerine hücum edince, boğuşmağa başladılar. Bunlar mücadeleyle devam ederken, mevkuflardan bir diğeri, bir dülgerin elindeki baltayı kaparak,

bahriye askerlerinin başı idi» diyor (Bonn, s. 28). Bu sebepten dolayı imparatorlar, bu rütbeyi hânedana mensup olanlara veya büyük siyasi nüfuzu haiz rical-i devlete tevcih ederlerdi. Bu rütbe imp. Aleksî Komnenos devrinde ilk defa tevcih olundu (Bréhier, *Vie et mort de Byz.*, s. 595) T.N.

¹ Pelopidas, Teblilerin meşhur askeri kumandanı idi. 12 arkadaşı ile Teb'i idare eden müstebit zalimleri katletti.

² Ekiade, Telamon ve oğlu Eas'tır. Salamis adasının hükümdarları idiler. Eas Troya muharebesindeki yararlıkları ile şöhret kazanmıştır.

yere düşmüş olan Apokavkos'un kafasını kesti ve bir göndere takarak, kale bedeninin üstüne dikti. Bu vak'a Bizanslılarla beraber sarayı ve bütün orduyu teessür içinde bıraktı. Galeyana gelmiş olan halk ve askerler toplu bir halde zindana doğru yürüyüp müşkülâtla ve kan dökerek, içeri girdiler ve Kantakuzinos taraftarları olan mevkıfların hepsini kılıçtan geçirdiler. Yalnız Yeni Kilise'nin mahzenine sığınmış olan altı kişi kurtuldu. Zaten mevkıfların ekserisi kilisenin içinde öldürüldü. Mihrabın ve diğer mukaddes yerlerin kudsiyetine kimse hürmet etmedi, kimse yapılan bu hareketten sıkılmadı ve utanmadı.

Kurtulan altı kişiden birisi büyük babam Mihail Dukas idi. Kurtulanlar, rahip elbiseleri giyerek manastırdan çıktılar ve İstanbul'u terkettiler ve, karşı tarafa geçerek, memleketin şark taraflarına dağıldılar. Bazıları Bitinya'ya, bazıları başka yerlere gittiler. Büyük babam Anadolu'da Aydın oğlu İsa'ya rast gelerek, başından geçenleri ona anlattı (Büyük babam çok âlim ve her fenne âşina idi; tababetten de bi-behre değildi; eski Dukas'ların sülâlesinden olup, bu soy zincirinin altın bir halkası idi). İsa, kendisine hüsnü kabul göstererek, geçinmesi için muktazi her şeyi temin edip, ona bir çok lûtf ve ihsanlarda bulundu ve Efes (Ayasuluğ)'e yerleştirdi.

Mihail Dukas bu yeni memleketi, kendi vatani gibi kucaklayarak, başka ırktan olan hükümdarına Allah tarafından gönderilmiş gibi hürmet ve riayet ediyordu. Bizanslıların kendi memleketlerini hüsnü suretle idare edememelerinden dolayı, sebep oldukları karışıklıkları hatırına getiriyor ve Türklerin az zaman zarfında Tuna'ya kadar bütün Trakya'yı ellerine geçireceklerini görüyordu. Hattâ Cenab-ı Hakk'ın kendilerine olan yardımlarına ve o zaman Bizans memleketini idare eden cedlerimizin hatalarına bakarak, bundan önce Frigia, Asya ve sair yerlerde kazandıkları muvaffakiyetler sonunda Türklerin az zaman sonra imparatorluk mertebesine yükselceklerini de görüyordu.

(KANTAKUZINOS'UN İSYANI)

6 — Ioannis Kantakuzinos, İstanbul'da akraba ve dostlarının haksız yere kılıçtan geçirilmiş oldukları haber aldı. Bundan başka kendisinin ve katlolunanların kan ve sıhriyet dolayısıyla akrabalarından olan bir çoğu, siyahlar giymiş oldukları halde yanma gel-

diler ve göz yaşları dökerek ve ah-ü enin ederek olup bitenleri Kantakuzinos'a anlattılar ve «Senin yüzünden her gün öldürülüyoruz ve akrabalarımızı kaybediyoruz; Bizanslıların en ileri gelenleri mahvolmaktadır; imparatorluk ise, kadın elindeki mekik gibi, al, hil'atı dokumak ve mum gibi erimek suretiyle çökmektedir. Memleketin idaresi akli ve iz'anı ancak oyuncaklarda ve boş sözlerde olan, bir süt çocuğunun elindedir. Ehemmiyetsiz ve âdi adamlar iktidarı ellerine almışlardır. Sözlerimize inanarak hükümdarlığı eline al ve kılıcını beline kuşan; hilm, mülâyemet ve adâlet ve hakikatla saltanat sür!» diyorlardı. Kantakuzinos İstanbul'daki isyanları ve haset saskasiyle ve muhik bir sebep olmaksızın senatonun aleyhindeki muamelesini hatırına getirerek, kendisine müracaat edenlerin sözlerine kanaat getirdi ve ipekten mamul kırmızı çizmeleri giydi ve ordu tarafından imparator ilân edildi.

Zannediyorum ki, Cenâb-ı Hak Bizans imparatorluğunu iki parçaya ayırmak için, onun kalbini sertleştirdi ve bu yüzden Türkleri memlekete soktu. Zaten Türkler ellerine geçirecekleri Bizans memleketini tartımar edecekleri yetmiyormuş gibi, aynı zamanda Trivalya ve Missiya ve Arnavutluk ve bütün garp milletleri memleketlerini de mahv ve perişan edeceklerdi. Bana kahrısa, Allah'ın daima uyanık olan nazarı, mütevalî isyanları ile, Bizanslılara karşı gelen diğer milletleri cezalandırmıştır; Bizanslılar da Laskari'nin oğlunu, imparatorlukta ipka ve muhafaza edeceklerine dair ağır yeminler ve tahammül olunamıyan aforozluğa tekabbül ahitleri yaptıkları ve hattâ Paleologos'un isyamna iştirak etmedikleri halde, bilâhare bunun tamamiyle aksine olarak Ioannis Laskaris'in gözlelerini çıkarıp kör eden Paleologos'u, Bizans imparatoru olmak üzere kabul ve kendisine sadakat yemini etmişlerdir. Bu hareket, Yahudilerin hazret-i İsa'ya karşı yaptıkları eza ve cefalardan dolayı âlemin lânetini üzerlerine davet ve nihayet külliyyen mahv ve perişan olmalarına benzer. Rumlarda —aşağıda göreceğimiz gibi— Yahudilerin başına gelenlere gıpta edercesine yaptıkları cinayetlerden dolayı, üzerlerine aynı lâneti davet etmişlerdir.

Kantakuzinos evvelce Trakya'da toplamış olduğu askerleri ve İstanbul'dan kaçıp yanına gelenleri alarak, Sırp kiralına gitti ve İstanbul hükûmetinin haksız olarak kendisine yaptığı hakaret ve zararları ve akrabasına karşı yapılan kıtali tafsilâtıyla anlattı. O zaman Stefanos kiral ünvanını almış ise de henüz kâfi derecede tanınmış değildir. Büyük ve ağır olan şeyler küçüldükçe; hafif ve boş olanlar, yükselir. Bizanslıların başlarına gelen felâketler, her günkü

mütevali karışıklıklar ve iç harbler, barbar ve çobanları kendilerinden yüksek mevkie çıkardı. Bu sebepten Sırpların kumandanı memleketini devlet ve kendisini kiral mertebesine kadar yükseltmeğe cesaret etti. Bu barbar lisanındaki «kiral» kelimesini Yunan lisanına terceme edersek «vasilevs», yani hükümdar demektir. Stefanos, Kantakuzinos'un anlattıklarını memnuniyetle dinledikten sonra, muhaliflerine karşı ona yardım etmeğe razı oldu ve sözünü yerine getirdi.

İstanbul'dakiler, Kantakuzinos'un hükümete karşı isyan ile imparatorluk alâmetlerini giyindiğini ve Silivri'ye kadar Trakya havâlisindeki bütün halkın kendisini imparator olarak tanıdığını işittince, ruhen ezâ duydular ve büyük bir korku içinde şu suali kendi kendilerine sordular: «Acaba netice ne olacak? Fenalıklara meylenlerin talihi, acaba yine ne hazırlıyor?»

(KANTAKUZİNOŞ VE AYDIN-OĞULLARINDAN

ÖMER = UMUR BEY)

7 — Türk olan Aydın beyin, Ömer¹ adında bir oğlu vardı. Bu zat, İzmir ve civarında bulunan yerlerin hükümdarı idi. Bu sıfatı babası Aydın beye halef olmasından dolayı aldı. Ömer, cesur ve sert yürekli olmakla beraber, memleketinin mükemmel limanları ve nakliye gemileri vardı ve sık ağaçlı ormanları sayesinde korsanlık yapmağa müsait kâfi miktarda iki ve üç sıra kürekli yelkenli sefineler hazırlıyarak, etrafta bulunan şehirleri ve adaları zapt ediyordu. Nitekim, Midilli şehri dahil olmak üzere, bütün Lesvos (Midilli) adasını, Sakız, Sisam, Naksos ve o civarda bulunan diğer adaları fetthetti.

Ömer, Bizanslılar arasında tahaddüs etmiş olan ve yukarıda bahsedilen ihtilâftan haberdar olunca, aynı zamanda Ioannis Kantakuzinos'un eski kahraman bir ailenin ahfadından, asil, necip ve cesur, harb usulüne âşina, akıllı, dirayetli ve iyi ahlâklı bir zat olduğunu bildiğinden aklından hilekârane bazı düşünceler geçirdi: Kırk-tan fazla yelkenli gemi teçhiz ederek, İzmir limanından çıktı ve davetsiz olarak, Gelibolu'ya geldi. Orada karaya çıkarak, Dimetoka'-

¹ Aydın oğlu Ömer Bey'e Umur Bey de derler. Ömer ismi ile Umur ismi aynı değildir. Türk büyükleri arasında bu isimde bir çok komutanlar vardır (T. N.).

ya vardı. Tesadüfen orada, bütün ev halkıyla beraber Kantakuzinos'un karısı bulunuyordu. Kantakuzinos Sırbistan'a gitmeğe karar verince, evinde bulunan bütün altın ve gümüş eşya ve diğer servetini ve çocukları ile karısını Edirne'den Dimetoka'ya nakletmiş ve köyün imarı için muktazi ameliyeyi yaptıktan sonra Sırp kiralına gitmiş idi.

Ömer, görmek arzusunda bulunduğu Kantakuzinos'u Dimetoka'da bulamayınca canı sıkıldı. Zira Kantakuzinos ile aralarında yeminli muahedeler yapmak ve ölüncüye kadar onun ile kardeş gibi yaşamak ve müttelik ve yardımcısı olmak için bu seferi yapmıştı. Kantakuzinos'un hanımı, Ömer beyi hüsn-i istikbal ederek, muhtaç olduğu levazımı vermekle beraber, bir çok hediyeler de takdim etti. Ömer beyin yanında beşyüz süvari Türk askeri, bir o kadar da gemi eri vardı. Donanmasının diğer erleri ise Gelibolu'dan Silivri'ye kadar olan bütün sahil köylerini yağma ediyorlardı. Donanmanın bu tarz-ı hareketinden maksat, sureti zâhırde Kantakuzinos'a muavenet idi ise de, hakikatta Trakya havalisini tetkik etmek idi. Ömer bey ise, maiyeti efradı ile, karadan Tekirdağı'na kadar geldi ve oraları yağma ve garet ettikten sonra Dimetoka'ya avdet etti¹.

¹ Dukas'ın bu yazdıkları ile Kantakuzinos'un kiler arasında bir birlik yoktur. Kantakuzinos tarihinde:

1 — 1331 - 1332'de Umur beyin 35 gemi ile ve yanında Saruhan-oğlu Timur bey olduğu halde, Garbi Trakya'da Posus burnu civarında karaya asker çıkarak, şimale doğru yürüdüğünden ve Panagia civarında Bizans ordusu ile karşılaştığından ve iki tarafında taarruz etmeğe cesaret edememesi hasebiyle, bir gün karşı karşıya kaldıktan sonra, Umur beyin geri çekildiğinden (II, bahis 28) bahseder. *Düsturname-i Enveri'de* (s. 24-26) Umur beyin muvaffakiyetle geri döndüğü kaydedilir.

2 — 1342'de Umur beyin 250 gemi ile boğaza geldiği, Gelibolu'da karaya çıkarak taarruza bağladığı, Kantakuzinos ile görüşerek, hediyeler aldıktan sonra, avdet ettiği (Murat, II, 578).

3 — Kantakuzinos, hem imparatoriçe Anne de Savoie, hem de Sırlarla mücadelesine devam ederken, Dimetoka'da yalnız kalan zevcesi, çok müsait şartlarla Bulgarları yardımına çağırmıştı. Bunlar Dimetoka önüne gelince, şehri muhasara ettiler. Bunun üzerine Kantakuzinos da Umur beye müracaat etti.

1342 senesi sonlarına doğru Umur beyin, 380 gemi ve 29.000 kişi ile Meriç mansabına geldiğini Bulgarlar haber alınca derhal geri çekildiler. İmparatoriçe bir heyet göndererek Umur beyi karşıladı. Umur bey imparatoriçeye hürmetinden şehre girmedi. Buradan Kavala yanındaki Kristopolis'e gitti. Buranın muhafızları şehri terketmişlerdi. Bulgarların sahte mektupları, Balkanlardaki büyük bir soğuk dalgası Umur beyi İzmir'e dönmeğe mecbur etti (Kantak., III, bahis 56), Dukas bu olayları birbirine karıştırmıştır. (T.N.).

Ömer bey, Kantakuzinos'un avdetinin gecikeceğini anlayınca, tekrar geleceğini beyan suretiyle sulh, müsalemet ve dostluğu teyit etmek istedi. Kantakuzinos'un hanımı ise, kendisine bir çok hediyeler verdikten sonra, geri gönderdi (Ömer bey, Rados'taki «frère»lerin donanma inşa ederek, İzmir limanına geldiklerini ve «Saint Pierre» namına ve firarî esirlerin kurtarılmasına mahsus olmak üzere, bir kale inşasına başladıklarını öğrenmiş idi). Ömer bey avdetinde bir çok esirler de aldı.

Ömer beyin bu ziyareti, Trakya'da ve garpte oturan bütün Bizans halkının felâketlerinin başlangıcı idi. Bitinya, Frigia'da ve bütün şark vilâyetlerinde sâkin olan Bizanslılar ise, daha evvel Türkler tarafından taarruza uğrayarak mahvolmuşlardı.

Ömer bey, İzmir'e geldiği zaman şehrin Haçlılarla¹ dolu olduğunu görünce, çok mustarip oldu ve kendi kendine «Ya kaleye zaptetmeliyim ve yahut ölmeliyim» dedi. Bu «frère»ler harb içinde mâhir adamlardı. Şehir ise başka binaların inşasına hacet kalmıyacak derecede mamur idi. Ömer bey «frère»ler ile muharebe etmeğe başladı ve harbin kazanılması için mevcutlara ilâveten iktiza eden yeni tedbirler aldı. Gece gündüz durmadan çarpışmalara devam ediyordu. Toprağı kazıp siper yapıyor ve düşmanın taarruzunu defetmek için duvarlar inşa ediyordu. Bu mücadele ve çarpışmalar esnasında Umur bey, bir Licos gibi taarruz ederek, ordusu ile beraber kale hendeğini bile geçmeğe ve kale duvarlarına merdivenler koymağa muvaffak oldu ve kudurmuş kurt gibi, askerinin en önünde yukarı çıkmağa başladı. Muzafferiyet mükâfatını yalnız kendisi için almak istedi. Fakat her şeyi iyi bir şekilde idare eden ve istediği gibi çeviren ilâhi mukadderat Ömer beyin, canavarca ve devâsâ hücumunu gördü, her ne kadar merdiven basamaklarından yukarıya çıkarken kalkanı ile kaleden atılan oklara karşı kendisini muhafaza ediyor idiyse de, duvarın en yüksek yerine çıkmak için daha ne kadar

¹ Bahis konusu olan Haçlı seferi, imparatoriçe Anne de Savole'nin Umur beyle, Kantakuzinos'un iş birliği yapmaları üzerine, 1334'de Papaya bir mektupla yaptığı müracaat üzerine tertiplenmiş ve 1344'de hazırlanabilmişti. Bu donanma 60 parçalık bir Türk donanmasını mağlûp ettikten sonra, İzmir önüne geldi. Kale zapt (28 Ekim 1344) ve bütün islâm ahali katledildi. Umur beyin kaleyi geri alması için yaptığı teşebbüsler muvaffak olmadı.

Umur bey, bu muhasaranın devamı esnasında bile müttefik Kantakuzinos'a yardım için bir çok defa Trakya'ya geçti. Kendisinin vaziyeti buna müsait olmadığı zamanlar, Osmanlı Türkleri Kantakuzinos'a yardım ettiler (T.N.).

mesafe kaldığını görebilmek üzere, niğferini biraz yukarıya kaldırdığı sırada, atılan bir ok alına isabet etti ve iki kaşı arasına girdi ve baş aşağı yere yuvarlandı. İsteddiği şanlı ölüme kavuştu. Aynı zamanda Türklerden bir çok kimseler maktul düştü. Hendeğin içine yuvarlanmış olan Ömer beyin ruhsuz cesedini, askerleri alarak, İzmir şehrine naklettiler. Dağın tepesindeki bu şehir eski ve ahlâkı bozuk İzmir'in kalesi (Kadife kalesi) idi. Bu şehri az zaman evvel Şarkî Roma imparatoru Ioannis Dukas¹ imar etmişti. Ömer beyin babası ve bir Türk beyi olan Aydın ise, ihtiyar Andronikos'un saltanatı zamanında, İzmir'i zaptederek, o zamandan beri elinde bulunduruyordu. Ömer beyin encamı da bu suretle sona erdi.

(BİZANSLILARIN ORHAN'DAN YARDIM İSTEMELERİ)

8 — Kantakuzinos ise, kiral ile dostluk muahedesi aktetti. Bu muahede mucibince Bizans imparatorluğuna ait kaleler, şehirler ve eyaletlerde bulunan zavallı müntahap despotların yerine, barbar idare memurları, yani Trivalli ve Sırp beyler ikame edilmiştir. Kiral dahi, Silivri'ye kadar bütün Trakya şehirlerini yağma ve mahvetmeğe başladı. İstanbullular ise bir sene evvel kış mevsiminde Ömer bey tarafından yapılan yağmaların Kantakuzinos'un teşviki ile yapıldığını ve Ömer beyin gelmesinin müsebbibi onun olduğunu zannediyorlardı. Ömer bey Bizanslıların talihsizliğinden onların marmur topraklarını çıngemmişti. İstanbullular Ömer beyin davetsiz geldiğini bilmediklerinden² Kantakuzinos ve ona tâbi olanlar ha'kında Allah'ın gazap ve hiddetini davet ediyorlardı. Bizans eşrafı henüz çocuk olan imparator Ioannis'in anası Despina Anna'ya müracaat ederek, Bitinia ve Frigia ve hattâ Paflagonia hükümdarı Orhan beye sefirler gönderip, hükümete karşı isyan eden Kantakuzinos'un hakkından gelmek için, yardımını istemesini teklif ettiler. Teklif kabul olunarak bir hey'et gönderildi. Sefirler Orhan beye çok altın para vereceklerini ve Türklerin Kantakuzinos'a tâbi Rumlardan tutacakları esirleri istedikleri veçhile satmağa ve uzak yerlere göndermeğe mezun olacaklarını ve bu esirlerden satmak istemediklerini serbestçe Üsküdar'dan geçirmek ve istedikleri gibi götürüp getirmekte serbest olacaklarını bildirdiler. Orhan bey şartları kemali

¹ Ioannis Vatazes (Dukas), 1222 - 1254 (T. N.)

² Umur bey Kantakuzinos'a yardım için onun daveti üzerine gelmiştir (T. N.).

memnuniyetle kabul etti. Çünkü çoktan beri arzusu bu idi ve beklediği bu müracaattan duyduğu meserretle yerinden kalkarak, sefirleri memnun ederek geri gönderdi. Bu sefiller yardım için kimi davet ettiklerini bilmiyorlardı ve günahlarının doğurduğu hastalığa, kullanacakları yakıyı vurmak için istimal ettikleri ilâcın mahiyetini bilmiyorlardı.

Orhan on bin Türk gönderdi; bunlar İstanbul boğazını geçtiler ve şehrin halkı tarafından sevinçle kabul edildiler. Türkler İstanbul surlarını ve şehrin içindeki sokakları çiğnedikten ve imparatoriçe ve ahali tarafından izazla misafir edildikten sonra, Kantakuzinos'a taarruz etmek üzere, şehir haricine çıktılar. Kantakuzinos da kaleleri ziftledi ve yiyecek ve sair levazımı kâmilten ihzar ettikten sonra, beraberinde bulundurduğu Bizans ve Sırp askerleri ile, birinci ve ikinci defa Türkler ile çarpıştı ise de, bu çarpışmalardan Türkler bir şey kazanamadılar. Zira Kantakuzinos her bakımdan harb fennine âşina idi ve o devirde askerlikteki mahareti ile şahsî kuvvet ve cesaretini haiz kendi avarında başka bir kimse yoktu. Kantakuzinos, muharebede esir tuttuğu Türkleri kılıçtan geçiriyordu. Esir tuttuğu Bizanslıları ise analarından doğma bir halde soyduktan sonra, çıplak olarak, evlerine gönderiyordu. Türkler ise, bir ara muharebeyi bırakıp, köyden köye giderek, her şeyi yağma ediyorlar, böylece halktan rastgeldikleri hadsiz hesapsız erkek ve kadını, süt çocuklarını, gençleri, papazları ve keşişleri birbirine zincirlerle bağlayarak, toplu ve karma karışık bir şekilde, koyunlar gibi —ve İskitlere veya Avasgoslara yapılmakta olan muameleyi tatbik ederek— İstanbul'a götürüyorlardı. Şayet tesadüfen bunları satın alan kimse bulunmazsa, işin en fena safhası o zaman başlıyordu. Merhamete gelerek, bunları satın almaları için, bu esir addettikleri Bizanslıları değneklerle dövüyorlardı. Eğer buna rağmen satılmamış esir kalırsa, Boğaz'dan geçirerek, Bursa'ya ve daha öteye gönderip, Türklerle satıyorlardı. Bu manzara pek feci idi. Her tarafta ağlamalar, her tarafta ah-ü-eninler işitiliyor ve her tarafta Romalıların gözü önünde, hemcinslerinin göz yaşları dökülüyordu. Bunlara yardım edecek ne bizanslı, ne bir barbar çıkıyordu.

(KANTAKUZİNOS'UN ORHAN'DAN ALDIĞI YARDIMLA İSTANBUL'U ZAPTETMESİ)

9 — Kantakuzinos, bu vaziyeti nazarı itibara alarak ve İstanbulluların şehir haricinde bulunan Bizanslılara karşı yaptıkları gay-

ri insanî muameleleri gözönünde tutarak, fena bir niyet ile düşünmeğe başladı; planı Romalıların külliye mahvını mucip olacak bir netice verebilirdi. Zannedersem Cenab-ı Hak yüreğini katılaştırdı ve düşüncesini mevkii fiile koydu ve Orhan'a elçiler göndererek, yardımını istedi. Kantakuzinos'un Orhan'a gönderdiği elçileri vasıtasıyla Bizanslılar tarafından haksızlığa maruz bırakıldığını ve ölen imparator Andronikos'un saltanat nâibi olduğu için Romalılardan bunu çekemiyenlerin kendisini nâiplikten iskat ettiklerini ve akrabalarını kılıçtan geçirdiklerini ve kendisini firarî addettiklerini ve gayet ihkak-ı hak için yardım edecek olursa, kızını kendisine zevce olarak göndereceğini, cihaz olarak büyük bir servet vereceğini, Türk padişahını kendi oğlu gibi add ve telâkki edeceğini ve her arzusunu yerine getirmek için kendisine itaat edeceğini bildiriyordu. Orhan, Bizans elçilerinin sözlerini dinlerken, hiç ümit etmediği sihiriyet tekliflerini ve cihaz olarak büyük servetlerin verileceğini duyunca yaz mevsiminin yakıcı günlerinde soğuk su ile dolu bir havuzun içinde su içen ve doymak bilmiyen bir manda gibi, şaşakaldı ve şehvanî hislerine mağlûp oldu. Zaten bunlar, diğer bütün milletlere nispeten zaptolunmaz bir derecede şehvete meyyal ve her milletten fazla fuhşıyata düşkündür ve şehvanî arzuları doymaz. Şehvetleri o derece şiddetlidir ki hiç durmaksızın, kızlarla ve oğlanlarla ve gayr-ı nâtik hayvanlarla cinsî münasebette bulunurlar. İşte bu millet Bizanslı veya İtalyan, yani başka milletten olan kızlara karşı, ister rızaları ile, ister esir olarak gelsinler, bir Afroditî ve Semelî¹ gibi, nezaketli muamele yaparlar ve kendi ırklarından ve lisanlarını kullanan kızlardan bir ayı veya bir sırtlan imiş gibi nefret ederler².

Orhan bey, elçilerin Kantakuzinos'un kızı ile nikâh akdi ve buna bağlı olan büyük cihaz hakkındaki tekliflerini (kız aslen güzel ve zahiren nazik idi) ve Kantakuzinos'un nikâhtan evvel sözü geçen sefirleri ile gönderdiği hediyeleri memnuniyetle kabul etti ve elçilere bolca hediyeler ihsan eyleyip, şimdiden Kantakuzinos'un damadı gibi hareket edeceğini, bir evlâdın bahasına yapacağı yardımı yapacağını, bu hususta gece gündüz hazırlanacağını söyledi; ancak

¹ Afroditî, aşk, şehvet ve güzellik ilâhesidir. Semelî ise, Teb hükümdarı Kadmos ile Armonia'nın kızıdır. Jüpiter bu kız ile cinsî münasebette bulunarak, Dionisos dünyaya geldi.

² Türk hükümdarlarının bu asırlarda, ecnebi prenseslerini daima ikinci derecede tuttuklarını, bunlardan doğan çocuklardan hiçbirinin tahta çıkmadığını Dukas farketmemiş olacak (T.N.).

gelinin ve cihazın biran evvel ve yaz gelmeden gönderilmesini talep etti ve elçilere yol verdi. Sözü geçen meş'um nişan vak'ası o senenin ocak ayma tesadüf etmiş idi. Bu bilvasıta görüşmelerden sonra, Kantakuzinos'a beşbin kadar Türk gönderildi. Türk askerleri fevkalâde muharip, gazup ve sert idiler ve Rumlara zulmediyorlar idi; bunlar, âdetâ köpek balığı dişlerine sahip köpeklerdi veya Haron idiler¹. Kantakuzinos, iltifatlar ve bir çok hediyeler ve vaitler ile bunları kabul ederek, Bizans üzerine yürümek üzere, hazırlanmağa başladı. Bu taarruz için Türk alayından başka, bir o kadar daha veya daha fazla Sırp ve o zamanda Trakya'nın verebildiği kadar er vardı.

Kantakuzinos cihazını hazırladıktan sonra kızını büyük bir şan, şeref ve büyük debdebe ile Orhan'a gönderdi². Kendisi ise muharebe işleri ile meşgul olarak, Silivri'den itibaren İstanbul'a kadar olan bütün şehir, kasaba ve köyleri yağma etmeğe ve yakmağa başladı. Bu köylerde bulunan zavallı Rumları, Sırp lar esir ettiklerinde Sırbistan'a, Türkler de Çanakkale boğazından geçirerek, Bursa ve diğer şehirlere gönderiyorlardı. Manzara feci idi. Bunları kim esir ediyordu? Bizanslılar! Esir olanlar kimler idi? Yine Bizanslılar. Bunları kılıçtan kim geçiriyor? Yine onlar. Kılıçtan geçirilen kimlerdi? Yine onlar. Ölü cesetleri kimlere aitti? Bunları öldüren kimlerdi? Yine Bizanslılar. Ey dehşet saçan felâket!

Kantakuzinos, yukarıda bahsettiğimiz askerleri ile, İstanbul'un kapılarına kadar geldi. Buraya gelinceye kadar bir çok Bizanslıyı imha ile bir çoklarını da esir aldı ve o sahayı mahv ve perişan edip, göl haline getirdi. Kantakuzinos şehrin teslimini istedi ve İstanbul halkına: «Ey İstanbullular! Kimseye haksızlık etmedim ve kimseye haksızlık etmek için gelmiyorum. Ancak ben hâlâ devam eden bir haksızlığa maruz kaldım. Merhum imparator Andronikos tarafından tâyin olunmuş Roma imparatorluğunun nâibiyim. İmparatorluğun veliahdı olan genç, benim hükümdarımdır ve benim mânevî evlâdımdır. Babası, Cenâb-ı Hakkın huzurunda bu veçhile bana

¹ Haron, Yunan mitolojisine göre, ölenlerin canlarını ahrette Stigos gölü üzerinde kayıkla nakleden kimsedir.

² Dukas hâdiseleri birbirine karıştırmıştır.

Orhan bey ile, kızım vermek şartiyle bir anlaşma yapan Kantakuzinos 5000 kişilik bir yardımcı Türk kuvveti alarak İstanbul önüne gelmiş ve Gıroleme kapısı önüne yerleşmiş ise de, muvaffak olamıyarak geri dönmüştür (Kantak. III, bahis 81), sene 1344 (T.N.).

tevdî etti. Onu damat etmek istedimse ne fenalık yaptım? Babasının bana hakiki kardeşi gibi muamele ettiğini ve beni sevdiğini bilmiyor muydunuz? Saltanat işlerini çok defa bana tevdî ve benimle beraber müştereken idare etmiyor muydu? Ben, o şanlı, asil ve mümtaz ve zenginim diyenlerin en büyüğü, askerî işleri idare edenlerin en kuvvetlisi ve cesuru değil miyim? Bana karşı niçin hakaretâmiz tavır takınıyorsunuz? Bunların hepsi tesadüfen alt tabakadan gelen bir barbarın idaremize karışmasından ileri gelmektedir. Bu sebeplerden dolayı, ey İstanbullular, hiç bir kimseye haksızlık etmiyeceğim, bilâkis herkese hakkını vereceğim; kabahatli olanların kusurlarını affedeceğim, haksızlığa düşenlerin servetlerini tazmin edeceğim ve Bizans memleketinde sulh hâlini tesis edeceğim. Bunları kabul etmediğiniz takdirde, Allah'ın inayeti ile, günahlarının cezasını vereceğim ve herkese ne lâıksa yapacağım. Kapıları açınız. Despotumuz Hazret-i İsmâ ve sâlih anası Azîze namına yemin ederim ki, düşman gibi değil, dost gibi hareket edeceğim» dedi.

İstanbullular bu hitabeye hiç bir cevap vermemiş oldukları gibi, aşağı tabakadan halk, kale duvarları üstünden hakaretâmiz ve şerefi muhil galiz sözler sarfediyordu. Kantakuzinos için yüzüne karşı, ve ayrıca karısı hakkında namus ve haysiyete dokunur küfürler savuruyorlar ve az zaman sonra imparatoriçe olan kızı Eleni'ye de fahişe sıfatını veriyorlardı.

Kantakuzinos hitabeler ve nasihatlarla İstanbulluların yola gelmiyeceğini görerek, harb yolunu tuttu ve, İstanbul'un içinde bulunan akrabalarının yardımı ile, şehre girdi. Onun İstanbul'a girdiğini gören halk koşuşup toplanarak, kendisini imparator gibi şan ve şerefle alkışlıyorlardı¹.

(KANTAKUZİNOS'UN İSTANBUL'A GİRİŞİ)

10 — İmparatoriçe Anna, oğlu ve küçük bir muhafız kuvvetiyle beraber, saraya kapanarak, teslim olmuyor ve hiç durmadan «bana haksızlık ettiler» diye bağıırıyordu. Taraftarları bu hali görerek saraya cebren ve gayrı muntazam bir halde girip, her şeyi altüst etmek istediler ise de, Kantakuzinos müsaade etmedi. Askerler ise, İstanbul halkının şahsına karşı savurdıkları galiz küfürleri

¹ Kantakuzinos, 1347 senesinde Apocanius'un katlinden sonra, içerideki taraftarlarının muaveneti ile, şehre girerek imparator oldu. Şubat 1347 (T.N.).

hatırladıkça Kantakuzinos'un aleyhine fevran ediyorlardı. O ise, mukni sözlerle halkın şiddetini teskin ediyordu. Sarayın içinde bulunanlar hayatlarının tehlikede olduğunu görerek teslim oldular. Kantakuzinos, sarayda imparatoriçenin oturduğu odaya girince, imparatoriçeyi, oğlu ile beraber, hiç telâş ve korku eseri göstermeden ve Kantakuzinos'a karşı beslediği husumet ve hiddeti belli etmiyen sakin bir tavırla oturduğunu gördü. Kantakuzinos, başı açık olarak yaklaşp, çocuğun elini öptü; sonra, saray örf ve âdetine göre çocuğun anası olan, imparatoriçeyi dahi selâmlıyarak, kendilerinin Romalıların imparatoru ve imparatoriçesi olduklarını ve çok yaşamalarını yüksek sesle temenni edince, askerler Kantakuzinos'un büyük, iyi kalbliğini ve düşmanlarına karşı göstermiş olduğu sabır ve tahammülü gördüler ve kendileri de imparator ve anasını şan ve şerefine lâyık bir şekilde alkışladılar.

Kantakuzinos, Türkleri lâyıkyı veçhile izaz ettikten sonra, bolca hediyeler vererek, padişahları olan damadı Orhan'a şükran ve minnettarlığını beyan etmelerini tenbih ederek geri gönderdi. İstanbul halkına da muhabbetlerini izhar ve kendilerine bolca mükâfatlar ihsan etti. Tatlı sözleri ile imparatoriçenin gönlünü aldı ve kendisine gösterdiği hüsnü muamele ile imparator Andronikos Paleologos'un oğlu Ioannis V. Paleologos ile kızı Eleni'nin nikâhlarının yapılmasına muvaffak oldu.

Şimdi düğün hazırlıkları başlıyor, Muazzez Despina'nın (Meryem'in) Vlahernadaki¹ mabedi hazırlanıyor ve nikâhın dinî merasimi ile tetviç merasimleri aynı günde oluyordu. Ioannis'in taç giyme merasiminde «dindar Roma imparatoru Ioannis Paleologos ve keza-lik dindar imparatoriçe Eleni çok yaşasınlar» temennisi yüksek ses ile ilân olundu. Aynı günde imparatorun kayın babası Ioannis Kantakuzinos, karısı ile beraber, taç giydiler ve Roma imparatoru oldular; oğlu Mateos ise, despot pâyesine terfi edildi. O gün verilen ziyafette, toplanmış olan imparator ve imparatoriçeler, despotlar ve despinalar, oniki ilâh gibi, geçmiş iyi günleri hatırlatarak, görülecek bir manzara teşkil ediyordu. İmparator Ioannis sinn-i rüşde vasıl olmak üzere idi, imparatoriçe Eleni ise, onüç yaşlarında idi. Eleni hâmile kalarak, imparatora bir erkek evlât dünyaya getirdi; çocuğa Andronikos adı kondu. Ioannis büyüdükçe zaptolunmaz dercede yoldan çıktı ve kılıç ve mızrak ile eğlenmesi iktiza ederken,

¹ Vlaherna'daki Theotokos kilisesi. Bu esnada Ayasofya, kubbesinin bir kısmı çökmüş olduğundan ibadete kapalı idi (T.N.).

eski an'aneleri bırakarak, vaktini kadınlarla ve sefahatle geçirmeye başladı. İmparatorun bu hali çok kimsenin canını sıkıyordu. Kantakuzinos ise, uyumadan, gece gündüz çalışıyordu. Fakat yukarıda bahsedildiği üzere, geçen senelerde Türkler Trakya'ya girip, çıkmakta devam ediyorlardı. Bunlardan bazıları ufak kayıklar ile Sisto'dan Avidos'a, bazıları da Lamsako (Lapseki)'den Heroniso (Geiu yarımadası)'ya geçiyorlardı. Kantakuzinos Sırbistan'a yakın olan kaleleri elden çıkarmadı. O zamanlar Orhan'ın evlâtlarından biri olan Süleyman, mühim kuvvetlerle Lapseki'den karşıya geçerek, Gelibolu yarımadasının köylerini yağma ediyordu. Despot Mateos Kantakuzinos ise, mezkûr yarımada'nın Eksamilion mevkinde Süleyman'a rastgelerek, harbe tutuştu ve binnetice, Süleyman dahil olduğu halde, bir çok Türk'ü telef etti².

(IOANNIS'İN İSTANBUL'DAN KAÇTIKTAN SONRA GERİ GELMESİ)

11 — Kantakuzinos, Bizans'ın siyasi vaziyetinin sıkıntılı bulunduğunu ve beraber saltanat sürdüğü damadı Ioannis'in, hayatını sarhoşluk ve israf ile geçirmekte olduğunu ve bu halin memleket ahvalinin düzelmesini güçleştirmekte bulunduğunu görüyordu. Bir gün Ioannis, imalı bir tarzda Kantakuzinos tarafından hakarete maruz kalmış olduğundan, mahcup olarak, şehirden çıktı ve üç sıra kürekli gemilere binerek, İtalya'ya gitti. İmparator Kantakuzinos, saltanatı yalnız kalınca, ister Türk, ister Sırp olsun, başka ırktan olan idare memurlarını elinden geldiği kadar tebdil etti. Türkler, ikide bir karşı tarafa geçerek, Gelibolu yarımadasının köylerini zapt ediyorlardı. İmparator Ioannis, İtalya ve Almanya'da tam bir sene vakit geçirip, İstanbul şehri hesabına İtalyanlar ile Almanlardan borç olarak bir çok paralar aldıktan sonra, geri geldi. Gelirken Bozcaada'ya çıktı. Bu ada Bizanslıların idi. Orada bulunduğu sırada kayınbabası imparatorun kendisini nasıl istikbal edeceğini düşünüyordu. O devirde işleri bozuk giden Şarkî Roma devletinin tamamiyle inkirazından bahsediliyordu. Bu halden istifade etmek isteyen bir çok Cenevizli ve Venedikliler şarka doğru yayılarak, Bi-

¹ Avidos, bugünkü Nagara limanı denilen yerde bir şehirdi. Sistos ise Avidos'un karşısında ve Gelibolu yarımadasının üstündedir.

² Süleyman paşanın bir harbe değil, bir av esnasında öldüğü malumdur (T.N.).

zans imparatorluğuna ait bazı yerleri ve bilhassa Sakız adası gibi adaları zaptediyorlardı. Bunlar meyanında Ceneviz asilzadelerinden biri, Gelibolu yarımadasının üstünde bulunan kalelerden birisini zapt etmek maksadıyla üç sıra kürekli iki kadirgayla Cenevizden hareket etti ve Gelibolu boğazına yaklaşırken, imparator Ioannis'e rast geldi. İmparator, Cenevizli asilzade ile bir çok mevzularda konuştu ve beslediği gizli emellerini açığa vurarak Cenevizliyi her hususta mutabık bulup, yardım va'di aldı.

Cenevizli, Allah'ın inayeti ile İstanbul'u Kantakuzinos'un elinden alarak müstakillen Ioannis Paleologos'a vereceğini ve kendisini şehrin içinde ve dışındaki Bizanslıların imparatoru yapacağını ve muvaffak olmak için icabında hayatını da feda edeceğini, yeminlerle temin etti. Bu zatın ismi Françesko Gateluzo idi. İmparator onun gösterdiği feragati nefse karşı dedi ki: «İnayet-i Rabbanî ile va'dettiğin şeyler tahakkuk eder ve hükümdarlığımı tekrar elde edersem, sana kız kardeşim Maria'yı zevce olarak vereceğim ve seni damat yapacağım». İki taraf, taahhütlerini ifa edeceklerini teminat altına alarak, Elispont (Çanakkale) boğazını geçiyorlardı. Geceleyin İstanbul'un karşısına gelip, Odiytiria¹ adındaki ufak bir kapiya yanaştılar. O sırada şiddetli lodos rüzgârı esmesinden istifade ile, Françesko, bir hileye başvurdu. Kadirgalarında bir çok boş zeytinyağı testisi vardı. Zira İtalya'dan, hamule olarak, kısmen zeytinyağı alıp, yolda satmış ve yağ testileri kadirgalarda boş olarak kalmış idi. Françesko gemicileri çağırdı. İki gemiciye bu boş testilerden birer tanesini verdi. Askerlere, boş testileri kulplarından tutarak, şehrin harici surlarına şiddetle çarpıp, kırmalarını ve bu suretle gürültü yapmalarını emretti. Bunlar hem böylece gürültü ediyorlar, hem de bağırıyorlardı. Şehrin içindeki sur bekçileri gürültüden uyanarak, kapiya doğru koştular ve gürültünün sebebini sordular. Kadirgadakilere, bu suale şu cevabı verdiler: «Bunlar tüccar gemileridir; çok zeytin yağı getirdik; bunların bir kısmı Karadeniz sahilindeki yerler, bir kısmı da İstanbul içindir. Havanın muhalefetinden kadirgalardan birisi parçalandı. Şimdi sizden yardım istiyoruz; bu yardımı yaparsanız, geri kalan yağ kardeş gibi aramızda taksim ederiz. Yeterki hayatımızı kurtaralım.»

Dalgalar şiddetle sahile çarpıyordu ve kırılan dalgalar köpükler peyda ediyordu. Bu sözler üzerine, iç tarafta bulunanlardan yirmi kadarı, dışarıya çıktı. Daha evvel kadirgalardan çıkıp saklanmış olan

¹ Odiytiria kapısı, İncilli Köşk'ün yanındadır.

beşyüze yakın asker, kapıdan içeri girerek, kalenin dahilinde buldukları muhafızları öldürdüler; ondan sonra kadirgaları boş olarak oraya bırakıp, bütün harb levazımı ve ikibin kadar askerle muntazam surette şehre girdiler¹. İmparator da şehre girince, hemen Paleologların sakin oldukları dairelere ve aile dostlarına haberler gönderip, İtalya'dan avdetini bildirdi. Bunlar da imparatoru istikbal için hazırlandılar. Fakat gece karanlığı hâlâ devam ediyordu. Françesko, burclardan birisine çıkarak, bunu tahkim etti ve yaverler ve yüksek subaylar tâyin etti. İmparatoru burca alıp, Lâtin ve Rum askerlerinin muhafazası altına koydu. Kendisi ise, bir çok kimselerle beraber, surun üstünde aşağı yukarı koşuyor ve yüksek sesle «İmparator Ioannis Paleologos çok yaşasın» diye bağırıyordu.

Safak sökmeğe başlayınca, gürültüylü duyan halk İppodroma (At meydanına) doğru koştu. Sabah olduğunda, gerek saraydakiler ve gerek halk toplu halde ve acele olarak gelmeye başladı. İmparator Kantakuzinos da alelâcele «Perivleptu»² manastırına giderek, saçını kestirdi, rahip silkine girip, siyah cübbeyi giydi ve muhkem kalede bulunan damadı imparatora haber göndererek, sarayda hüsn-i kabulü için hazırlıklar yapıldığını bildirdi³.

İmparator Ioannis Paleologos, bu haber üzerine müstahkem burcudan inerek, başta kumandan Françesko olduğu halde, bütün İtalyanlardan ve bütün eşraf ve ahaliden teşekkül eden muhteşem alay ile saraya doğru yol almış idi. İmparatoriçe, kocasının saraya gelmekte olduğunu işitince, oğlu küçük Andronikos'u alarak, saraydan kocasının istikbaline çıktı; karı koca birbiriyle mülâki olunca, öpüş-tüler ve sevinçle saraya girdiler. İmparator Kantakuzinos, şan ve şerefi, hükümdarlığı, dünya zevklerini terkedip, Ainoroz manastırlarından birinde târik-i dünya hayatı geçirmek üzere, şehirden çıkmak için damadı imparatorundan izin istedi ve Ainoroz'a hareket et-

¹ Kasım 1355 (T.N.).

² Perivleptos manastırı, bugün Samatya'da «Sulu Manastır» adını taşıyan Ermeni kilisesidir. Bu kilise fetihten sonra Rumlara bırakılmış olduğu halde, Sultan İbrahim zamanında, Rumların elinden alınarak Ermenilere verilmiştir.

³ Vaziyet bu kadar basit bir şekilde cereyan etmemiş, Kantakuzinos mukavemet etmiş, kendisine karşı ayaklanan ahali, Katalan muhafız askerler tarafından tedip edilmiş, sarayında muhasara edilen imparator Kantakuzinos, ancak oğluna şerik-i saltanat unvanı verilmek şartıyla saltanattan çekilmiştir (T. N.).

ti. Manastırda uzun seneler yaşadıktan sonra, orada vefat eyledi¹. O zamanlarda Orhan da irtihal ederek, hükümdarlığı oğlu Murad'a bıraktı.

(IOANNIS VE SULTAN YILDIRIM BAYEZİD)

12 — İmparator Ioannis Paleologos yirmibeş yaşını bulmuş ve sözü geçen Andronikos'tan başka, Manuıl ve Teodoros adında iki evladı daha dünyaya gelmişti. Bunlardan Andronikos, akranlarına nisbeten, vücutça daha kuvvetli ve hepsinden güzeldi.

Murad'ın da sözü geçen Savuçio (Savcı)'dan başka Kunduzi² (Gündüz?)³ ve Bayezid adlarında çocukları vardı. Kunduzi⁴ Andronikos ile aynı yaşta idi. Bu iki gehzadenin, birbiri ile görüşüp, ahabap olduktan sonra, babalarına karşı isyan ederek, Kunduzi'nin Murad'ın ve Andronikos'un da babası Ioannis'in yerine geçmek için ittifak ettiklerini ve Andronikos'un imparatorluğu ve Kunduzi beyliği ele aldıktan sonra, kardeş gibi geçinmek için sözleştiklerini Murad haber alıp, tahkikat yaptırttı. Bînnetice işittiklerinin sıhhatı tebeyyün ettikten sonra, oğlu Kunduzi'nin gözlerine mil çektirdi ve imparator Ioannis'e bir mektup göndererek, keyfiyetten haberdar etmekle beraber, bu sebepten dolayı oğlunun gözlerine mil çektirdiğini ve imparatorun da cürümde şerik olan Andronikos'un gözlerine mil çektirmiyecek olursa, aleyhinde harb ilân edeceğini bildirdi. İmparator Ioannis, budala idi ve yalnız kadınların güzel veya çirkin olup olmadıklarını ve kimin karısı bulunduğunu ve nasıl ele geçireceğini bilirdi. Diğer hususat için memleketi gelişi güzel idare ederdi. Murad ile bir harbe tutuşmak istemediğinden veya aklının kısılgından oğlu Andronikos'un gözlerine mil çektirdi; bununla da iktifa etmiyerek Andronikos'un küçük yaşta olan ve ancak konuşabilen çocuğu Ioannis'e de aynı cezayı tatbik etti. Ioannis Paleologos, Andronikos'un yerine ikinci oğlu Manuili Romalıların imparatoru olarak tetviç etti, üçüncü oğlu Teodoros'u da Lakedemonya despotu yaptı ve kör Andronikos'u, oğlu Ioannis ve karısı ile beraber, Anemas hapishanesine kapattı. Bunlar orada iki sene kaldıktan sonra, Galata'daki Lâtinlerin yardımı ile mahpesten firar ettiler. Ceneviz-

¹ 15 haziran 1383. Ataos'daki Vatopedi manastırında (T.N.).

² Dukas, Yakub çelebi yerine Kunduzi ismini yazıyor.

³ Murad I.'in Gündüz bey isminde bir oğlu yoktu (T.N.).

⁴ Dukas, Savuçio'yu bir Kıpçak Arslanı'na Kunduzi'ye atadığını söylüyor.

liler de Andronikos'u kabul ve onu vesile ittihaz ederek şehirdekiler ile harbe tutuştular. Bu suretle baba ile oğlu arasında günlerce devam eden muharebeden sonra, (Allaha karşı gelmiş olduklarından ve merhametsizliklerinden) dolayı ahidlere ve yapılan yemirlere muhalif olarak, Andronikos Romalıların imparatoru ilân edildi ve babasını ve kardeşleri Manuili ve Teodoros'u, Züpiterin, babası Kronos ve kardeşleri Pluton ve Neptuna yaptığı gibi, Tartaron'a yani en karanlık zindana¹ hapsetti ve saltanatı eline aldı.

Bu mahpuslar da iki sene zindanda kaldıktan sonra, hem Angelos meleği, hem şeytan lâkabı ile yâd olunan ve bazan iki sıfatı karıştırarak (melekî ve şeytanî) şeklinde söylenen bir katilin yardımı ile, melekî veya şeytanî bir maharetle, hapishaneden çıkarılarak, kayıkla Üsküdar'a geçirildi. Andronikos bunların mahpesten firar ettiklerini haber alınca, Romalıların uğradıkları ve esasen kendisinin müsebbibi olmadığı felâketlerin daha artmasını arzu etmediğinden (yeminli) teminat vererek, baba ve kardeşlerini davet ve bunları şehre alarak babasını imparatorluk tahtına çıkarıp, ayaklarına kapandı ve af talep etti ve talebi is'af edildi.

Andronikos'un yalnız bir gözü açık, oğlu Ioannis'in her iki gözü sağış idi ve daima göz kapaklarını açıp kapıyordu. İmparator Ioannis bunların hallerini görerek ve bu hale gelmelerine kendisinin sebep olduğunu düşünerek, merhamete geldi ve Andronikos'u oğlu ve karısı ile beraber Silivri'ye gönderdi ve bu şehri ve oraya yakın olan Danion, İraklia (Ereğli), Redesto (Tekirdağı) ve Panidon² kasabalarını kendisine hibe etti. Oğlu Manuili Romalıların imparatoru olarak ilân ve tetviç etti ve en iyi ve en sadık dostu olduğunu söylediği Françesko Gateluzo'ya zevce olarak kız kardeşini ve cihaz olarak da Lesvos (Midilli) adasını verdi. Düğün yapıldıktan sonra gelini Midilli'ye gönderdi. Midilli adasını bugüne kadar sözü geçen Gateluzo sülâlesinden gelen kimseler idare etmektedirler.

Anlatmakta olduğumuz vak'alar için Bayezid'den büyük babası Orhan devrine geri gittiğimiz cihetle, Kantakuzinos'un sebebiyet verdiği vak'alara rücu ettik. Şimdi Bayezid devrine doğru istikameti çevirerek, sıra ile hikâyemize devam ve Romalıların başlarına gelen felâketlerin nereye kadar vardığından bahsedelim.

¹ Anemas zindanında (T.N.).

² Panidon, Panion, Panonion isimleri ile de yâd olunur. Trakya'da Marmara denizi sahilinde ve Tekirdağı Ereğlisi'nin yanında bir kasaba idi.

(YILDIRIM BAYEZİD'İN İSTANBUL'A KARŞI HAREKETİ)

13 — Bayezid, Asyadaki küçük beylikleri ortadan kaldırarak, Bitinya, Frigia, Misia ve Karia'ya hâkim olduktan sonra, emelini ve gözlerini İstanbul'a dikti ve en önce Bizans imparatoruna elçiler göndererek, haraç vermesini ve düşmanları ile harbe tutuştuğunda imparatorun padişaha oğullarından birisini yüz askerle göndermeği taahhüt etmesini istedi. İmparator hiç bir kırıldan, aristokrat ve demokrat beylerden bir yardım görmediğinden, teklifleri kabul etti ve Bayezid Pamfilya (Antalya) taraflarına sefer yaptığı zaman, imparator işbirliği yapmak için, oğlu imparator Manuil, yüz askerle, iki defa gönderdi.

Bayezid her sene Asya'dan Midilli, Sakız, Limnos ve Rodos adalarına gönderilmekte olan buğdayın gitmesini de menetti ve donanma teçhiz ederek, Sakız'a altmış uzun gemi gönderdi. Sakız şehrini, civar köylerini ve Siklad adalarını¹ ve Eğriboz adası ile Atina şehrini yaktı yıktı. İmparator Türk beyinin, önüne geçilemeyen bu küstahane hareketini görünce, Yıldızlı Kapı denilen kapının iki tarafına beyaz mermerden iki burç inşa etti. Bu burçlar yeniden ve taşçıların veya imparatorun parasıyla yapılmayıp fevkalâde güzel diğer mâbetler yıkılarak elde edilen malzeme ile yapılmıştır. Bu burçlar, büyük imparator Hakim Leo'nun, umum azizler namına ithaf ettiği kilise ile imparator Mavrikios tarafından güzel bir şekilde yapıp, kırk azizler namına ithaf edilen kilise ve imparator büyük Konstantin'in inşa eylediği ve aziz Mokios namına ithaf eylediği kilisenin bakayasından inşa edilmiştir. İmparator, bundan başka Yıldızlı Kapı ile cenup sahili arasındaki yerleri tefrik ederek, icabında sığınmak için, bir de muhkem kale inşa etti. Bunlar ikmal olunduktan sonra, Bayezid Pamfilya'da Pergî² şehrinde bulunan Türkler aleyhine sefer yapmak istediğinden, taahhüdünü ifa etmek üzere imparatoru davet etti. İmparator da muahede ahkâmına tevfikân, oğlu imparator Manuil'i yüz neferle gönderdi. Seferden avdet ettikten sonra, daha Manuil Bursa'da bulunmakta olduğu bir sırada, Ba-

¹ Siklad adaları, Ege denizinde, Andros, Tinos, Mikonos, Sifnos, Serifos, Nakсос, Siros, Paros, Kitnos, Keos, Ylaros, Milos, Kimolos, Sikinos, Amorgos, Tira adalarıdır.

² Pergî, Antalya'nın şimal-i şarkısında kâin bir mahalde idi, kalesinin harabeleri hâlâ bakidir.

yezid, imparator Ioannis'e haber göndererek, Yıldızlı Kapı'da yeni inşa eylediği kaleyi hemen yıkıp, tahrip etmediği takdirde oğlu Manuil'in gözlerini çıkaracağını ve kör olarak İstanbul'a göndereceğini söyledi.

İmparator Ioannis, ayakındaki ağrılar sebebiyle yatalak olup, çok yiyip içmekten ve suistimallerden yarı ölü bir halde bulundundan Bayezid'in böyle cebir ve şiddetine karşı kendisini müdafaa-dan âciz bulunuyordu; Manuil'den başka yerine halef bırakacak kimsesi bulunmadığını da nazarı itibara alarak, kaleyi yıktı ve emrinin ifa olduğunu Bayezid'e bildirdi. Esasen imparator, bu acı ve menhus haberi duyunca vücudundaki sancılar ziyadeleşmiş olduğundan çok geçmeden vefat etti.

İmparator Manuil, babasının vefatını duyunca, bir gece gizlice Bursa'dan kaçarak, İstanbul'a geldi ve hükümdarlığı ele aldı. Âdet olduğu üzere babasının matem günlerini geçirdikten sonra, Bayezid'in kendisine ve şehre karşı takındığı vaziyeti düşünmeğe başladı. Bayezid ise, imparator Ioannis'in vefatını ve Manuil'in firarını haber alınca, fena halde canı sıkılmış ve haber ve malûmatları olmadan Bursa'dan kaçabilmiş olmasından dolayı saray bendelerine çok hiddetlenmiş idi. Zira, eline geçmiş olsa idi, Manuil'i öldürecek-ti. Bunun üzerine Bayezid, imparator Manuil'e elçiler göndererek, İstanbul içerisinde Türklerin «kadı» tâbir ettikleri bir hâkimin daimî olarak bulunmasını arzu ettiğini bildirdi. Bu kadı, İstanbul'da ticaretle iştigal eden ve yahut o maksatla gidecek olan müslüman-lar arasında meydana çıkacak olan muamelât ve ihtilâfları muhakeme ve hall-ü fasl edecekti. Bayezid müslümanların, gâvur mahkemesinde muhakeme olunmaları caiz olmadığını, müslümanı, kendi hâkiminin muhakeme etmesi icap ettiğini, iftiralar ve haksızlıkları, daha bir çok şeylerle beraber bildirmiş, nihayet şunu da ilâve etmişti: «Sana emrettiklerimi yapmak ve taleplerimi is'af etmek istemezsen, kapıları kapa ve şehrin içinde hükümdarlığını yap, haricte bulunan her yer ve her şey kâmilten benim olacaktır.»

Bayezid, Bitinia'dan Trakya'ya geçerek, İstanbul civarında bulunan bütün köyleri tahrip etti ve Panidu'dan İstanbul'a kadar olan yerlerde sakin halkı başka yere nakletti. Selânik'i ve Selânik'ten sonra gelen yerleri de zaptetti. Mora'ya da kumandan Avranezi (Evrenos)'yi göndererek, Lakedemonia ve Akaiya eyaletlerini yağma ettirdi. Karadeniz sahilinde bulunan şehirlere de Turahan'ı göndererek, tahrip ettirdi. Bu suretle her yer harap oldu ve sekte-nesiz kaldı. Şehirde ise ne ocak kullananlar, ne harman işletenler

kaldı; yalnız şiddetli açlık halkı kırıyordu. Bayezid şehre karşı harb açmadı. Kalelerin ve surların tahribi ile de meşgul olmadığı gibi, çarpışma da yapmadı, hiç bir harb tedbirine de tevessül etmedi. Yalnız şehrin haricinde binlerce erden mürekkep bir kuvvet ikame ederek içeriye kimsenin girip çıkmamasını temin ile şehri abluka altına aldı. İttihaz olunan bu tedbirler üzerine, şehir içerisinde şiddetli buğday, şarap, zeytinyağı ve saire kıtlığı başladı. Ekmek ve yemek pişirmek için odun kalmadığından güzelim evler yıkılarak enkazını yakıyorlardı. İmparator Manuil ne yapacağını şaşırmış olduğundan ve hiç bir yerden muavenet gelmediğinden Papaya, Fransa ve Macar kiralılarına mektuplar yazarak, İstanbul'un muhasara ve tazyikini haber verdi ve şayet acele olarak yardım yetişmezse, «şehir hristiyan dininin düşmanlarına teslim olunacaktır» dedi. Şimal memleketlerinin reisleri imparatorun bu mektuplarından müteessir olarak, düşmana karşı gelebilecek askeri hazırlayıp tehz ettiler ve ilkbaharda Flandra kontu ile bir çok İngiliz ve Fransız başbuğları ve miktar-ı kâfi İtalyan askeri Macaristan'a geldi ve Kelb yıldızının doğduğu zamanda, çadırlarını Tuna'nın sahilinde kurdular. Bunların başlarında Macar kralı Sigismond vardı. Bu zat Romalıların padişahı adı ile yadolunuyordu. Bunlar karşı tarafa, Nikopoli (Niğbolu)'ye geçtiler ve Bayezid'e karşı hazırlandılar ve silâhlândılar.

Bayezid çoktan beri batı taraflarından gelen muhtelif ırklara mensup askerlerin toplandığı hakkındaki haberi alınca, Anadolu'da ve Rumeli'de bulunan bütün askerlerini ve İstanbul'u muhasara edenleri topladı ve düşmana karşı yürümeğe başladı. Filibe'yi ve ondan sonra gelen yüksek dağları geçti; yaylaya inerek Niğbolu'ya vardı ve düşmanı orada bekledi. Ertesi günü hristiyanlar göründü ve harb saffı teşkil ederek, önce toplu bir halde Türklerin merkezini yardılar ve büyük kuvvetlerle ilerliyerek, karşı gelenleri kılıçtan geçirdiler. Hattâ Türklerin sapanı ve okçuları muharebeye iştirâki arzu etmez gibi görünüyorlardı. O kadar ilerlediler ki Türk ordusunun son ucuna kadar vardılar. Maksatları geri dönmek ve bunları temizlemektir. Geri dönemediler ve Türk askerleri tarafından çevrilmek tehlikesine maruz kaldılar. Flandralılar muharebenin Türklerin lehine çevrildiğini görünce, kaçmağa ve gayrı muntazam halde koşmağa başladılar ve Türk kıtalarını geçerek, harb meydanının bataklıkların kan içinde bırakıp, karargâhlarına avdet ettiler¹

¹ Kırş. Oruc bey, s. 28 (T.N.).

Bayezid'in kumandası altında bulunan Türk askerlerinin hepsi maaşlı olup, muhtelif cinslerden ve hristiyanlardan ibaret ve miktarları onbini müteceviz idi. Bunlar, şüphe vermemek için, bir ormanın içinde saklanmışlar ve aldıkları emir üzerine, hep birden Frenkler ve Macarlar üzerine hücum etmişler ve bir çevirme hareketi yaparak, ortaya aldıkları düşmanların bir kısmını kılıktan geçirip, kağanları takip ederek, bunlara fena muamele yapmışlardı. Flandralılar dönüp baktıkları zaman, Macarların gerisin geriye gittiklerini gördüler, Türkler ise bağrışarak ve nâra atarak koşuyorlar ve büyük gürültülerle ve borazanların sesleri ile Frenklerin üzerlerine düşüyorlardı. Bunlardan bir kısmını firara mecbur ettiler, bir kısmını atlarının üstünden düşürdüler ve karşı gelenleri boğazladılar, geri kalanları Tuna'ya kadar takip ettiler. Kağanların ekserisi kendilerini nehre atarak boğuldular. Türkler, büyüklerden Flandra ve Borgondia dukasını ve sair Fransızları ve yüksek rütbede baronları berhayat olarak yakaladılar ve Bursa'ya gönderip hapsettiler. Bunları bilâhare Midilli'nin hâkimi olan ve sözü geçen Françesko Gateluzo'nun oğlunun kefaleti ile ve çok paralar ile sattılar.

(YILDIRIM BAYEZİD'İN İSTANBUL'U TAZYİKİNİN DEVAMI VE BİZANS'DAKİ DEĞİŞİKLİKLER)

14 — Bayezid, elde ettiği bu zaferden mütekebbir ve mağrur olarak, imparator Manuî'e elçiler gönderdi ve İstanbul'un teslimini istedi. Manuî buna cevap bile vermedi. Şehir ahalisinin ekserisi açlıktan müteessir idiler ve şehri vermeğe razı oluyorlardı. Fakat bunlar Türklerin Asya'da yaptıklarını, şehirlerin mahvini, mukaddes dinî müesseselerin tahribini, halkın ihtida etmeleri hakkında daima vaki olan tazyikleri ve yalancı isnatları hatırlarına getirince, fikirlerini değiştiriyorlar ve diyorlardı ki, «Cesaretimizi kaybetmiyelim, ümitlerimizi Allah'a bırakalım ve biraz daha sabredelim; belki Cenab-ı Hak günahlarımızı hoş görerek, Nenuvalılara yaptığı gibi, bize yardım eder ve bizi bu canavardan kurtarır.»

Bayezid şehirlielerin karşı geldiklerini ve arzularına itaat etmediklerini görünce bunlar aleyhine vahşileşiyor ve hiddetleniyordu. Biraz önce bahsi geçen imparator Manuî'in kardeşi Andronikos Silivri'de vefat etti. Küçük olan oğlu Ioannis büyüdü ve babasının yerine geçti. Bayezid Ioannis'ten Silivri'nin teslimini istedi. Ioannis bu teklifi kabul edemeyeceğini söyledi. Büyük babalarının, babasına

ve kendisine haksızlık ettiğini ve Bizans tahtı kendilerine ait bulunduğunda, büyük babasının tahtı ikinci oğluna ve ufak bir köy olan Silivri'yi de babasına vermek suretiyle kendilerinin mağdur edildiklerini izah ve şayet padişah da bu küçük şehri kendisinden alırsa, bir kat daha haksızlığa düşer olacağını söyledi.

Bayezid, Ioannis'in bu sözlerinden sonra, istikametini başka tarafa çevirdi ve İstanbul'u talep etmeğe başladı. Zira, Manuil'in yeğeni Ioannis'in anlattıklarını unutamıyor ve diyordu ki: «Manuil! Sen şehirden çık ve imparatorluğun tabii varisi olan Ioannis İstanbul'a girsin. O zaman ben de İstanbullular ile müsâlâha aktedip, sulhü payidar ederim.» İmparator Manuil İstanbul halkının müteReddit bir halde ikiye ayrıldığını hissediyordu. Bunlardan bir kısmı ihtilâf tavizle hallolunabilir diyordu; diğer kısmı fazla cesaret göstererek, «Ioannis şehre girmeli ki, rezaletler ortadan kalsın» diyorlardı. İmparator Manuil, hem akıllı ve müdehbir, hem de âlim bir zattı. Halka tahtı müstahakına vermeyip de memleketi müstebit bir tarzda idare etmek istiyor ve umurun selâmetini düşünmüyor dedirtmek istemediğinden, gayet âkilâne ve müdebbirane bir karar verdi: O zaman onbin Türk ile beraber İstanbul haricinde bekliyen Ioannis'i çağırdı ve görüştü ve yeminlerle yekdiğerine teminat verdiler. Aralarında şu kararlar verildi: «Ioannis İstanbul'a girip, Roma imparatorluğu tahtına geçecek, Manuil ise, hazır bulunan kadirgalara binerek, Allah'ın göstereceği yere gidecekti. Ioannis mukavele ahkâmının icra olunacağına kanaat hasıl ederek, şehre girdi. İmparator Manuil ona hüsn-i kabul gösterdi ve saltanat ile sarayı kendisine teslim etti. Memleketin eşrafı, âyanı ve halkı huzurunda bir hitabede bulunduktan sonra, karısı ve çocukları ile beraber, kadirgalara bindi ve şehirden ayrıldı.

Bu işte Bayezid ne maksat takip ediyordu? İmparator Manuil'in de maksadı ne idi? Bayezid Ioannis'i himaye etmekle İstanbul'u Ioannis'in elinden almak istiyordu ve zaten bunu evvelce aralarında kararlaştırmışlardı ve Ioannis İstanbul'u Bayezid'e vereceğini va'detmiş olduğu gibi, Bayezid de kendisine Mora'yı vereceğini va'detmişti. Bunlardan sonra aralarında sulh ve müsâlemet câri olacaktı. İmparator Manuil çok iyi bir hristiyan olduğu gibi, ilâhiyat âlimi ve kâmil bir insan idi. Manuil, bütün tebaasının sefaletten muztarip olduğunu ve bir «modios» buğdayın yirmi «nomisma»ya satıldığını görüyordu; halkta «nomisma», para yoktu. Şarap

¹ Bak. Oruc bey, s. 28 (T.N.).

ve buna benzer zaruri yiyecek yok idi, fakir ve âdi halk bizzarur dinsizliğe ve vatana hiyanet etmeğe meyyal idi. İmparator da, her gün ve her saat Cenab-ı Hakka duada bulunarak, diyordu ki: «Ey padişahımız olan Hazret-i İsâ! İstanbul'un ve bunun içinde bulunan mukaddes eyvanının, imparator Manuil'in zamanında dinsizlere ve hristiyan düşmanlarına teslimini nasip etme ve sayısız hristiyan milletlerine böyle bir haberi duyurtma!». Bilâhare Manuil, kendisini Bizans tahtına geçirmek için Bayezid ile işbirliği eden Ioannis'i buldu ve «Saltanat için düşünme, ne kurtarabilirsen kurtar» diyerek, İstanbul'dan ayrıldı. Bayezid de kendi menfaatini temine çalışıyordu. Manuil, Mora sahillerine geldiği vakit, zevcesi Despina ile çocuklarını orada bıraktı. Bu çocuklarından Ioannis çok küçük idi. Teodoros ise, henüz kundaktaydı. Bunları Meton'da bıraktı, İstanbul'dan getirdiği kadırgaları geri gönderdi ve kendisi orada büyük bir gemiye binerek, Venedik'e, Milano'ya, Cenova'ya, Floransa'ya, Ferrara'ya gitti. Bu suretle bütün İtalya'yı dolaşarak, Provença yolu ile, Almanya'ya, yani Frengistan'a gitti. Geçtiği yerlerin kıralları, dukaları, kontları kendisine yarı ilâh gibi hürmet ediyorlar ve çok hediyeler veriyorlardı.

Manuil, bütün Frengistan'ı geçerek ve Alman hudutlarını aşarak tekrar Venedik'e geri döndü. Venedikliler Manuil'e lâıyk olduğu şekilde ızaz ve ikram ettikten ve kendisine pek çok hediyeler verdikten sonra, kendi kadırgaları ile Meton'a götürdüler. Manuil Meton'da zevcesini ve çocuklarını bularak, orada kaldı; İstanbul'un talihsizliklerinin ve daha fazla Bizanslıların felâketlerinin neticelelerini bekliyerek, günlerini geçiriyordu.

(İMPARATOR MANUIL'İN YILDIRIM'A İTAATİ VE TİMUR'UN ANADOLU'YU İSTİLÂSININ BAŞLAMASI)

15 — İmparator Ioannis İstanbul'a girip, imparatorluk tacını giyindikten sonra, ilk önce İstanbul'da bir Türk kadısının tâyini için Bayezid'in talebini icra etti. Bu kadı, Bizanslılarla Türkler arasında tahaddüs edecek olan ihtilâfları, Arap kanunlarına tevfikân, hal ve fasl edecekti. Sonra İstanbul'un dışarısından Silivri dahil olduğu halde Silivri'ye kadar olan bütün yerleri Bayezid'e verdi ve kendisi yalnız İstanbul'un içinde hükümdarlık etmeğe başladı.

Bayezid Bursa'da oturuyordu. Orada tabiatın yetiştirdiği meyvalar ile dolu yüksek ağaçları temaşa etmek ve muhtelif kuşların

o ağaçlar üzerindeki ötüşlerini ısıtmakla vaktini geçiriyordu. Sarayında ve hazinesinde Cenab-ı Hakkın dünya yüzünde yarattığı ister canlı, ister madeni ve sair eşyadan hiç birisi eksik değildi. Sarayında temiz ve mütenasip vücutları ve güzel yüzleri ile seçilmiş erkek çocuklar ve kızlar vardı; orada genç ve taze erkek çocuklar ve güneşin ziyasından daha parlak kızlar mevcut idi. Bu çocuklar ve kızlar kimlerindi? Bizanslıların, Sırların, Ulahların, Arnavutların, Macarların, Saksonların, Bulgarların ve Lâtinlerin çocukları idi. Her biri, kendi lisanını letafetle konuşuyordu. Bayezid, bunların arasında oturarak, şehvetini tatmin etmekten ve suüstimalden geri kalmıyor; erkek ve kızlarla eğleniyordu. Bunlar bizim günahlarımızın neticeleridir¹. İşbu ilâhî cezaya müstahakız. Ey Cenab-ı Hak, bunlara da yaptıklarına göre cezalarını ver! Günahlarımızı affet ve bizi üstübü kalemî gibi kırdırtma ve bize merhametli gözlerinle bak!

Bayezid, yukarıda yazdığımız gibi, Bursa'da günlerini geçirmekte iken, bir gün İran'dan elçiler gelip, kendisini görmek istediler. Bayezid bunların nereden ve kimin tarafından geldiklerini sordu. Bunlar da «İran ve İrak sultânı Timur han tarafından geldiklerini» söylediler. Bunun üzerine bu elçilerin istirahatlerini temin etmelerini emretti.

Bir kaç gün geçtikten sonra, bunları davet ederek, ne vazife ile geldiklerini öğrenmek istedi. Bu elçiler huzura çıkarak, dediler ki: «Büyük Timur Han, kulları olan bizler vasıtasıyla, size şu haberi yolluyor: Başkalarına ait olan yerleri kaparak, bu yerler ile kendini büyük göstermek doğru değildir. Allahın inayetiyle dinsizlerden zaptettiğin yerler ile iktifa et, diğer beylerden hırsızcasına aldığın eyaletleri hemen kendilerine iade et ki, Cenab-ı Hak seni affetsin ve bu beylerin şükran ve minnettarlığına mazhar olasın. Bunlar olmazsa, beylerin intikamını ben alacağım» dediler ve daha birçok şeyler söylediler.

Bayezid, bu sözleri duyduktan sonra, bu elçilerin sakallarının tıraş edilmesini ve böylece gerefsiz olarak kovulmalarını emrederek, bunlara dedi ki: «Gidin, birân evvel gelmesini efendinize söyleyin. Kendisini bekliyorum. Şayet gelmeyecek olursa, megru karısından boş olsun». Daha bazı ağır sözleri söyleyerek, bunları —gerefsiz bir vaziyette— kovdu. Bayezid ihmal etmiyerek, bütün ordusu ile, Er-

¹ Muharrir, kitabında Osmanlı hükümdarlarının genç oğlanlarla eğlendiğinden mütemadiyen bahseder. Bugün Avrupada «Vice Byzantin» diye şöhrat bulan bu hastalık Türklere Bizanslılardan geçmiş değil midir? (T.N.)

menistan'ın yukarılarına kadar gitti, daha evvel Kapadokia'daki büyük Sevastia (Sivas)'yı almış idi ve oradan Türk-Acem arazisine girerek, bu memleketin şehirlerinden Aringam¹ sehrini aldı.

Sonra ordusu ile Bursa'ya geri geldi ve oradan da Çanakkale boğazını geçerek, Edirne'ye geldi ve imparator Ioannis'e aşağıdaki haberi gönderdi: «Ben imparator Manuil'i İstanbul'dan senin için çıkarmadım. Bu işi kendi menfaatim için yaptım. Eğer benim dostum olmak istersen, oradan başka yere naklet ve sana istediğin eyaleti vereceğim. Şayet bunu yapmıyacak olursan, Allah ve büyük Peygamber şahit olsun ki, kimseyi esirgemeyeceğim, her şeyi mahvedeceğim». Daha şiddetli haberler de gönderdi. Bizanslılar, ümitlerini Allah'a havale ettiler. Zaten bunlar böyle bir teklifin yapılmasını bekliyorlardı. Verilecek cevabı, evvelce hazırlamışlardı. Bayezid'in elçilerine şu cevabı verdiler: «Gidiniz ve efendinize deyin ki, biz zayıf bir haldeyiz ve kuvvetli tazyik altında bulunuyoruz. Bu sebepten dolayı zayıflara yardım eden ve kuvvetli zalimlerin hakkından gelen Allah'tan başka iltica edecek kimsemiz yoktur. Binaenaleyh istediğini yap».

O günlerde Timur Hanın Suriye üzerine hareket ettiği haberi Amasya'dan geldi. Bayezid, Bursa'ya geçerek, oradan her tarafa haberler gönderdi, şark ve garp askeri kuvvetlerini topladı. Timur Han da Ermenistan'ı geçerek, ilk önce Arungan sehrini muhasara ve zaptetti; mukaddema Bayezid tarafından oraya konulmuş olan muhafızların hepsini kılıçtan geçirdi. Sonra büyük bir şehir olan Sevastia (Sivas)'ya gelerek, muhasara altına aldı.

Timur bu şehrin kendisine teslimini talep etti ise de, şehir ahalisi kabul etmemiş olduklarından, Timur, şehri çevreleyen surların temellerinin altlarını hariçten kazırdı ve altına kazıklar ve tahtalar koyarak, bütün surları tahtadan kazıklar üstünde tutturdu. Şehir ahalisinin bunlardan haberleri yoktu, dışarda neler cereyan ettiğini bilmiyorlardı, zira kazma işi şehirden bir mil ötede başlamıştı. Bu işin ikmalinden sonra, Timur şehir halkına ikinci bir haber yolladı ve dedi ki: «Kendinizi kurtarmak istiyorsanız, şehri bana teslim ediniz». Şehirdekiler bu tehditleri kaale almadıktan başka, Timur'a karşı pek çok küfürler savurmuş olduklarından, şehir surlarının müstenit bulundukları kazıklara ateş verdi ve surlar temellerinden yıkıldı. Timur'un askerleri şehre girerek, halkı katle ve yağmaya

¹ Aringan - Erzincan olacak (T.N.).

koyuldular. O sırada Timur bir emir vererek, şehrin en ileri gelenlerini bir yerde toplattı. Mezar gibi büyük çukurlar kazdırttı ve hiç bir zalimin aklına gelmemiş bir halde bu memleket eşrafını bağladı, yani bunları enselerinden bağlayarak, kafalarını iki bacak aralarına kadar getirtti, o derecede ki burunları, defi hacet ettiği yere kadar çekti. Bacakları ve dizleri ise her iki taraftan kulaklarına doğru uzuyordu. Zavallılar bu suretle bağlandıktan sonra, kirpi gibi yusuvarlak bir halde mezarlara atılıyorlardı. Her çukura on ve daha ziyade adam atılıyordu. Bu mezarları toprak ile değil, tahtalar ile örttüyordu. Sonra tahtaların üstüne toprak döktürüyordu. Bunların maksadı mezara atılanların çabuk ölmelerini ve fazla ızdırap çekmelerini temindi. İskit olan Timur böyle bir işkence usulü tasavvur ve tatbik etti.

Timur nihayet bu şehri mahv ve tahrip ettikten sonra, Finike taraflarına, Şam'a kadar gitti ve o yerleri yakıp yıkip, yağma ederek, hesapsız ganimetlerle beraber pek çok esir aldı. Şam'ı dahi harabeye çevirdikten sonra, Halep'e döndü. Burayı da tahrip ederek, oralarda bulduğu fen ve sanat adamlarını Acemistan'a nakletti. Bu suretle Arapları baskı altına aldıktan sonra, Acemistan'ın idare merkezi olan Semerkand'a döndü.

Bayezid ise, Timur'un Arsingan (Erzincan) ve Sivas şehrinde, Suriye ve Şam'da, Halep'te yaptıklarını haber aldıkça, şarkta ve Asya'da asker toplamak ve yeni ordular teşkil etmek için olan çalışmalarına devam ediyordu. Fakir İstanbullular ise, imparatorları ile beraber, göz yaşları dökerek, ellerini Allah'a açıp, niyaz ederek: «Ey rahîm olan Allahımız! Biz hakîr kullarına merhamet et, bizi ve evini ve bu evinin içinde bulunan mukaddesatı tehdit edene, başka bir gâile, başka bir mesgale, başka bir düşünce ver ki, biz onun zulmünden kurtulalım, ilelebet bir Allah'a, yani sana ve oğluna ve Ruh-ül-kuds'e hamd ve sena edelim âmin!»

(TİMUR İLE BAYEZİD ARASINDAKİ ANKARA SAVAŞI) VE BAYEZİD'İN ESARETİ)

16 — İlkbahar gelince, Timur Han Acemistan'dan Tanayis neh-

1 Muharrir Acemistan (İran) ile bazan Türkistan'ı, bazan da şimdiki İran'da hüküm sürmekte olan İlhanileri ve ona bu bölgede halef olan hükümetleri kasdetmektedir (T. N.).

ri¹ taraflarına geldi; Tavroiskitleri², Zihusleri ve Avasgileri³ topladı. Bosporosta⁴ bulunan köyleri mahvettikten sonra, Ermenistan taraflarına geçti ve sonra Kapadokya'ya gelerek, orada ordularına bir çok Ermeni efradı da katıp, Galatia taraflarına geldi. Beraberindeki askerlerin miktarı, meşhur Kserksis (Keyhüsrev)'in askeri gibi, çok idi. Bayezid de Trakya, Rumeli ve Anadolu ordusu, yeni topladığı efrat, başlarında Sırp kralı Lazaros'un oğlu Stefanos olan Sırp askerleri, velhasıl bütün orduları ile, Timur'u karşılamak üzere, hareket etti. Galatia taraflarına yaklaşınca, Timur'un Ankara'ya gelip, karargâhını kurduğunu haber aldı. Kendisi de oralara yaklaşıp, Ankara civarında bulunan ovanın ortasına çadırlarını kurdu. Orada akan nehrin suyundan askerleri ve atları ve diğer ihtiyaçları için lâzım olan suyu temin etti. Timur ise, suyu olmayan yere karargâh kurmuş idi⁵. Bîlâhare ne oldu bilir misiniz? Bayezid, orduları içinde tollâlar bağırarak, ertesı günü herkesin ava çıkmasını emretmiş idi ve hakikaten ertesı günü, bütün askerleri ile, ava çıkarak, üç gün avlandılar, geyikler kovaladılar⁶.

Bunun üzerine Timur bulunduğu yeri terkederek, Bayezid'in evvelce bulunduğu yerde, yani nehrin iki kenarında çadırlarını kurdu. Güneş Esed burcunda bulunduğundan, su az bulunuyordu. Timur ise, artık su tedarikini düşünmüyordu. Bayezid de mağrurane ve mütekebbirane bir vaziyette Timurun ordusuna istihkar nazarı ile bakıyordu ve bu ordulara ehemmiyet vermediğini göstermek için avlar tertip etti. Felâketinin birinci sebebi bu oldu. Bayezid ava çıktığı zaman, güneş semanın tam ortasında idi. Askerler sıcağın su-

¹ Tanayis nehri, Rusya'da Don nehridir.

² Tavroiskitler, Kırım yarımadası'nda oturan İskitlerdir.

³ Avasgiler, Abazalardır. Çerkezistan ile Gürcüstan arasındaki yerlerde oturlardı.

⁴ Bosporos ikidir. Biri İstanbul'un Karadeniz boğazı, diğeri Azak denizi ile Karadeniz arasındaki boğazdır. Birincisine Trakya Bosporosu, ikincisine Kimmerios Bosporosu derler. Burada bahis konusu olan Kimmerios Bosporostur.

⁵ Bu Osmanlı tarihlerinin verdiği malûmatın tamamıyla aksidir. Bak. Neğri (T.T.K. nşr.), s. 350 (T.N.).

⁶ Hiçbir Osmanlı tarihinde böyle bir kayıt mevcut değildir. Esasen Ankara meydan muharebesinde Osmanlı ordusuna kumanda eden Yıldırım, birçok muharebelerde bulunmuş, tecrübeli bir kumandandı. İki ordunun karşılaşmış bir vaziyette bulunduğu bir sırada av ile vakit geçirilemeyeceğini bildirdi. Bu hikâye Dukas tarafından uydurulmuştur (T. N.).

samış ve su istemeğe başlamış idi. Fakat su yoktu, askerler bayılıyor ve ölüyorlardı. Bu musibetten, beşbin asker telef olmuştu.

Bayezid, üç gün sonra, avdan döndüğü zaman, eski bulunduğu yere Timur'un gelip yerleştiğini ve nehir suyundan istifade edemiyeceğini, suyun bulunduğu yerden uzak olduğunu ve su temininde müşkülât çekileceğini gördü. Bu hal karşısında hemen ertesi gün muharebeye başlamanın zaruri olduğunu anladı. O günlerde, yani ilkbaharda güneşin cevza burcunda bulunduğu sırada, ufkun şimal tarafında gök yüzünde fenalıklar yapılacağını evvelden haber veren bir alâmet görüldü. Bu, her taraftan görülen parlak bir kuyruklu yıldızdı. Kuyruğu dikti ve alevli ateş halindeydi. Uzunluğu 4 arşından fazla, görünüşü de garptan şarka doğru, şualarını hareket ettiren bir mızrak gibiydi. Güneş battıktan sonra, bu yıldız şualarını yayarak etrafı tenvir ediyor ve diğer yıldızların parlaklıklarını geride bırakıyordu. Bu alâmeti Hintliler, Keldaniler, Mısırlılar, Frigialılar, İranlılar ve Küçük Asya'da bulunan diğer milletler, Trakyalılar, Hunlar, Dalmacyalılar ve İtalyanlar, İspanyalılar, Almanlar ve Bahri muhitlerin ötesinde oturan diğer milletler görüyorlardı. Bu alâmet her taraftan görülen, parlayan ve dehşet veren bir acibe halindeydi ve buna Lambadias¹ adı da verilmekte idi. Bu yıldız, güneşin mizan burcuna girdiği zamandan sonbaharda gece ile gündüzün müsavi bulunduğu günlere kadar devam etti.

Şimdi mevzuumuza geri gidelim ve Cenab-ı Hakmın takdiri ile vukua gelen acayip vak'aları, yani Allah'ın, Firaun'u diğer bir Firaun vasıtasıyla nasıl boğduğunu ve beşerin çektiği pek çok ızdıraplardan nasıl kurtulduğunu ve fakat müteessir olup, akıllanmadığını görelim.

Timur, akşamdan ordusuna tellâlar çıkararak, ertesi sabah bütün askerlerin hazır ve atları üstünde silâhlanmış bir halde bulunmalarını bildirdi. Kendisi de erkenden, şafak sökmeden kalkarak, bütün yüksek kumandanlara muharebe nizamını almalarını emretti. Ordunun sağ cenahına, oğullarından en büyüğünü ve sol cenahına torununu kumandan olarak tâyin etti. Esasen Timur altmış yaşında idi ve merkezin idaresini kendi üzerine aldı. Bu suretle, her şeyi intizama koyduktan sonra, orduya hitaben şu sözleri söyledi: «Ey mazlûp olmaz kuvvetli ve secaatli askerlerim, yıkılmaz kale gibi olan ve kolay mahvolmayan milletim! Babalarımızın eskiden yap-

¹ Lambadias, Aynü's-sur adı verilen yıldızdır.

tıkları kahramanlıkları elbette işitmişsiniz. Bittabi şarkta değil, (zi-
ra bu bizim memleketimizdir) Avrupa'da, Lybia'da¹ ve daha doğ-
rusu bütün dünyada Keyhüsrev ve Keyahsar'ın Yunanlılar aleyhin-
de yaptıkları muharebeleri bilirsiniz. Yunanlılar dediğim zaman on-
ların ilâh olan kahramanlarını kast ediyorum. Bu medenî olmayan
Türkler, arslanın yanında bulunan çekirgenin, arslanlara benzemek
istemesi kabilinden adamlardır. Şimdi av elimizdedir. Fakat dikkat
ediniz, bu bostan korkuluğu elimizin içinden kaçmasın, canlı ve sıh-
hatta olarak tutulmalıdır ki, bunu İran'a götürüp, çocuklarımıza
gösterelim ve bizi karılarımızı boşama şartları ile bağlamak isteme-
sinin ne demek olduğunu kendisine öğretemiz.»

«Şimdi, bu görülen büyük köyün her tarafının çevrilmesini is-
tiyorum. Ordunun sağ kanadı çevirme hareketi yapsın. Kezalik sol
kanad da aynı suretle hareket etsin. Bu suretle bütün ovayı sarınız
ve çeviriniz ki, düşman ortada mahsur kalsın.»

Timur'un bu hitabesi bittikten sonra, sabah erkenden, her iki
kanad biri sağdan ve diğeri soldan olmak üzere, çevirme hareketine
başladı. Bayezid ise, güneş doğar doğmaz, müntehap askerlerini
toplayarak, büyük bir gürültü ile, harbe girişmek emrini verdi ve
İskitlerin hareket tarzının inkişafını bekledi. İskitler, aldıkları emir-
leri, sessiz sedasız ve gürültüsüz olarak, çalışkan karıncalar gibi ifa
ediyorlardı. Bayezid ise, harbi iyi idare etmediklerinden bahsederek,
askeri kumandanlarına ve çavuşlarına küfürler savurup, kendileri-
ni tahkir ediyor ve döğüyordu. Aydın askerlerinin ileri gelenlerin-
den biri, karşısında bulunan düşmanların arasında efendisi Ay-
dın'ın ve kardeşinin bulunduğunu haber alınca, kumanda ettiği as-
keri kuvvetini bırakarak, beşyüz askerle birlikte düşman tarafına
geçti. Saruhan beyliği askerleri de aynı harekette bulundular. Keza-
lik Mantahia² ve Germiyan askerleri de düşman tarafında bulunan
beylerin işaretleri yaparak, kendilerini çağdırdıklarını görünce, toplu
bir halde firar edip, düşman ordusuna geçtiler, Bayezid alaca karga
gibi yavaş yavaş tecrit olunmakta idi. İskit orduları ise, çevirme
hareketlerine devam ederek, tam bir daire teşkil etmekte idiler. La-
zaros'un oğlu ve Bayezid'in kayınbiraderi Stefanos, mağlûp olma-
mak için, beşbin mızraklı Sırp askerleri ile, İskitlere karşı cesaretle
hücum etti. İskitler, Sırpların çevirme hattını yarmak için şiddet

¹ Bizanslılar, Lybia dedikleri zaman, hem Afrika'da muayyen eyaleti,
hem de bütün Afrika kıtasını kastederler.

² Mantahia: Menteşe oğulları.

ve cesaretle hücumlarını görünce, yol açarak, bunların gitmelerine yardım ettiler. İskitler, süvarileri öldüremiyorlardı, zira bunlar siyah demirden zırh giymişlerdi. Sırplar, tekrar geri dönerek, muharebeye iştirak etmek istediler ve İskitlere hücum ettiler. İskitler ise, yine yol açarak, bunları çember içine girmelerine müsaade ettiler. Bu ameliyenin icrasında, her iki taraf mühim miktarda telefata verdi. Bu arada çember içine giren Stefanos, Bayezid'e yaklaşarak, kulağına bir çok sözler söyledi ise de, firar etmesi için kendisini iknaa muvaffak olamadı. Stefanos, cereyan eden hali görerek ve ileride vuku bulacak vakaları düşünerek kendi askerlerini ve Bayezid'in büyük oğlu «Musulman»¹ alıp, büyük kuvvetlerle düşmanlara karşı hücum etti. İşbu hücumda askerlerinden bir çoğunu kaybettiği gibi, bir çok düşman askerlerini de telef etti ve müşkülâtla çemberi yararak çıkabildi. İskitler, birinci daireden itibaren, kesafet halinde idiler ve nihayet son dairede kesafetin son derecesine vardılar. Stefanos, Bursa'ya doğru kaçıyordu; «Musulman» da kendisini takip ediyordu. İskitler de firar etmek isteyen Türkleri kâmilten ve aman vermeksizin katlediyorlardı. Bayezid, düşman çemberinin kendisini fena halde tazyik ettiğini görünce, ovanın ortasında bulunan bir dağa çıktı ve etrafında arta kalmış olan on bin kadar maaslı kulları vardı ki, bunlara «yeniçeri» adını veriyorlardı. Diğer bütün askerleri kâmilten öldürülmüştü. İskitler, Türkleri kovarlarken, Bayezid'i, ağlar içinde çarpınan levrek balığı gibi görünce, tellâllar çıkardılar ve kimsenin kimseyi öldürmemelerini ve yalnız tutuklarının elbiselerini çıkararak, çıplak bırakmalarını ilân ettiler. Timur'un bu emri yazılı olmayan ve fakat riayet edilen ve ecdattan ahfada intikal eden bir harb kanununa müstenit idi. Bu âdet aynı dine mensup olanlar arasında câri idi ve yalnız Rumlar değil Acemler, Trivaliler² ve İskitler tatbik ediyorlardı. Tutulanların yalnız emval ve esyası yağma edilirdi. Kendileri esir alınmazlardı ve harb haricinde öldürülmezlerdi.

Bu vaziyete düşen Bayezid'in kulları, İskitlere karşı arslanlar gibi hücum ediyorlardı. İskitler ise en büyük ve ihtiyatlı tedbir olarak, öldürülen Türklerin yerine geçiyorlardı. Zaten nispet, on Türk askerine mukabil yüz İskit askeri mevcut olduğundan Türkler ne yapabilirlerdi? İşte hepsi kılıçtan geçtiler. Bayezid'in vaziyet ve fe-

¹ Musulman: Süleyman Çelebidir.

² Trivaliler, Tuna nehri ile Garbî Trakya arasındaki yerlerde sakin Trakya bir millet.

lâketi o dereçeye vardı ki, İskitler kendisine yaklaşıarak, «Ey Bayezid bey, atından in de, buraya gel, seni Timur Han davet ediyor» dediler. Bayezid istemiyerek atından indi. Bu at çok kıymetli bir Arap atı idi. İskitler, Bayezid'i ufak bir ata bindirdiler ve Timur'a götürdüler. Timur, Bayezid'in tutulduğunu haber alınca, hemen bir çadır kurulmasını emretti ve çadırın içine girerek, oğlu ile «zatrikion» oynamağa başladı. Bu oyuna İranlılar satranç ve Lâtinler skakon adını veriyorlar. Timur'un bu suretle vaki olan hareketi, Bayezid'in esaretine güya ehemmiyet bile vermek istemediğini göstermek içindi. Esasen sayısız, hesapsız kuvvetleri arasında Bayezid'in ökseye tutulmuş bir serçe kuşu gibi olduğunu biliyordu ve bunu Bayezid'e göstermek istiyordu. Halbuki hakikati ketmederek mürailelik ediyordu. Çünkü hakikatte, harb esnasında, hem iki misli asker sevk ediyordu, hem de şiddetli bir kızgınlık, düşmanlık ve kin ile hareket ediyordu. Muharebenin talihi kolayca lehinde tecelli edince, hilelere saparak, masal okumağa ve talihin lûtuflarını kahramanlığına atfetmeğe başladı. Timur'un askerleri Bayezid'i hanlarının çadırının kapısına kadar getirdiler ve kapının önünde ayakta durdurarak, yüksek sesle Timur'un medih ve senasını yaptılar. Bu methiyeler arasında Bayezid'in ismini de zikrettiler ve Türklerin başbuğunun bağlı olarak karşısında bulunduğunu söylediler.

Timur, güya satranç oyununun müşküllerini halletmekle meşgul olduğunu göstererek, kendisini medih ve sena eden askerlerine dönüp bakmadı. İkinci defa yine Timur'un medih ve senasını, daha yüksek bir sesle yaptılar ve yine Bayezid'in ismini ikinci defa tekrarladılar. O esnada Timur satranç oyununda oğlu tarafından yenildiğinden, kendisine Siahruh = Şâhruh ismini verdi. İtalya dilinde bu «Siahruh» a skako zongo deniliyor. Bu sebepten dolayı o günden itibaren Timur oğluna Siahruh (Şâhruh) adını verdi. Sonra gözlerini gelen askerlere çevirdi. Bayezid'i askerlerin arasında bir canı gibi görünce: «Harb etmek için karşısına çıkmıyacak olursak, karılarımızdan boş olacağımızı bir müddet evvel söyleyen adam bu mudur?» diye askerlerine sordu. Bayezid hemen cevap vererek: «Benim» dedi ve devam etti: «Düşkünlere bu derece hakaret etmemelisiniz, hakaret ettiğin adam da bir beydir ve beyler hakkındaki âdâb ve merasimin şartlarına riayet etmeliğin lâzımıdır.» Timur, o zaman Bayezid'in fevkalâde hiddetli olduğunu görerek, (çünkü sabahdan ikindiye kadar aç idi ve şiddetli sıcağın ve fazla teassüründen kurumuş bir halde bulunuyordu), ayağa kalktı ve Bayezid'e karşısında oturmasını emretti ve Bayezid'in gönlünü alıp, kendisini tatlı sözlerle

teselli ederek, üç adet şerefli çadır kurulmasını emretti ve ona dedi ki, «Git de, istirahat et ve senin başkalarına yaptıklarının sana yapılacağını zannetme. Allah'a ve Peygamber'e yemin ederim ki, senin canını vücudundan kimse ayırmıyacaktır. Canını, yalnız onu vücudunla birleştiren Allah alacaktır».

Bayezid, Timur'un hediye ettiği çadırlara girdikten sonra, Timur çadırların etrafına hendek kazılmasını ve çadırlar ile hendek arasında ve çadırlar etrafında muhafız olan bin kişilik İran askerlerinin konulmasını ve hendek haricinde iyi silâhlanmış ve harbe hazır bulunan ve gece nöbet değiştiren beşbin hassa askeri konulmasını emretti. Timur muharebenin yapıldığı yerde sekiz gün kaldı. Bu sekiz gün zarfında Acem askerleri Galatya'dan Frigia, Bitinya, Paflagonya, Küçük Asya, Karia, Likia ve Pamfilia'ya yayılarak, oralarını tarımar ettiler. Âdeta her bir eyalet ve şehir Timur'un ordusu ile istilâ olunmuş ve bizzat Timur orada hazır bulunmuş gibi idi. Bu sekiz gün içinde Timur'un ordusu, her tarafa yayıldı ve taşı. Timur da Ankara'dan bir çok ganimetler ve esirler alarak, yolu üzerinde tesadüf ettiği yerleri mahv ve perişan ederek, Frigia'nın idare merkezi olan Kütahya'ya geldi. Bayezid'i de, evvelce söylediğimiz gibi, mahfuz olarak, beraber getiriyordu.

Ankara'da bulundukları esnada, zikre şayan bir vak'a cereyan etti. Muharebe sırasında Bayezid'in yanında dört oğlu vardı. Bunlardan birincisi Musulman, ikincisi İsa, üçüncüsü Mehmed ve dördüncüsü Musa idi. Sarayında da Mustafa ve Orhan adında henüz küçük yaşta iki oğlu daha vardı. O sene Bayezid evlâtlarının üçüncüsü olan Mehmed'e Galatya eyaletini vermiş idi. Bu Mehmed, muharebe esnasında, babasının biraz sonra İskitlerin eline geçeceğini görünce, kendi maiyeti ile beraber, firar etti ve dağlara çekilerek, vak'aların inkışafını bekledi. Mehmed babasının esir düştüğünü haber alınca, lâğım açan gayet mahir ustalar bularak, gece vakti Ankara'ya geldi ve babasının mahfuz bulunduğu çadırların ortalarına kadar lâğım açtırdı. Bu ameliyenin muvaffakiyetle neticeleneceği bir sırada, ilâhi bir kuvvet Yıldırım'ın kurtulmasına mâni oldu. Güneş henüz arzın altında saklı iken ve Esed burcunu geçerken, sabah erkenden, nöbet değiştirmek için gelen askerler, açılan deliğin topraklarını görünce gürültüyü kopardılar. Bu gürültü üzerine, gece nöbetçileri de kalktılar ve bağırmağa başladılar. Bu gürültü bütün orduya yaylıverdi ve Bayezid'in çadırına girdiklerinde Baye-

zid'i ve birinci hadım ağası Hoca Firuz ağayı, çadırın ortasında ayakta buldular. Hoca Firuz, Bayezid ile beraber, esir bulunuyordu. Mehmed, lâğımcı ustaları ile beraber kaçtı¹. Sabah olunca, Bayezid Timur'un huzuruna çıkarıldı. Timur Bayezid'in yüzüne karşı küfürler, tehdidamiz sözler savurdu ve emir vererek Hoca Firuz'u idam ettirdi. Bu vak'adan sonra Bayezid'in muhafazası daha ziyade kuvvetlendi ve geceleri boynuna demirden zincir ve elierine kelepçe takıldı.. Gündüzleri ise daimî askerlerin muhafazası altına alınmış idi².

(TİMUR'UN BATI ANADOLU'YU İSTİLASI, İZMİR'İN MUHASARA VE ZAPTI, BAYEZİD'İN İNTİHARI)

17 — Timur, halka işkenceler yapmak, yakmak, asmak, canlı canlı mezarlara gömmek cezalarını tatbik etmek suretiyle meydana çıkarttığı her çeşit ganimetleri alarak, Kütahya'dan Bursa'ya geldi. Orada da hazineleri açarak, Türklerin Bizanslılardan aldıkları altın ve gümüşten mamul nefis kaplari, kıymetli taşları buğday taneleri gibi şinikle ölçülen incileri kâmilan aldı.

Timur Bursa'da Bayezid'in karılarını, cariyelerini ve bunlar arasında Lazaros'un kızını buldu. Bursa, İznik, İzmit ve civar şehirlerin hesapsız hazinelerini kâmilan alarak, cenuptaki Frigya'ya geldi. Burada bulunan bütün köy ve şehirleri fethederek, Asya'ya³ ve sonra Edremit ile Assos'u geçerek, Pergama'ya geldi. Pergama'da bir kaç gün kaldı. Bu müddet esnasında civar şehirlerin hazine-

¹ Bu hikâye de Osmanlı kaynaklarında mevcut değildir. Dukas tarafından tetkik edilmeden kaydedilmiş bir rivayet olmalıdır. Neşri'ye nazaran, Mehmed Çelebi o zaman 11 yaşında idi. Onun böyle bir harekete girişmek için çok genç olduğu da aşıkardır. Buna rağmen Neşri'de de Sivrihisar yanında bir pınarda ordugâh kuran Timur ordusunu, casusları vasıtasıyla haber alarak, basmış ve babasını kurtarmış olduğu, fakat yetişen Timur kuvvetlerinin Bayezid'i tekrar esir ettikleri kaydedilmektedir (B. 366-368) (T.N.).

² Neşri (I, 354)'de Yıldırım esir olduğu zaman, solak olarak yanında bulunan ve ölünceye kadar yanında kalan, sonradan Bursa naibi olan bir zattan naklen, Timur'un, Bayezid için iki at arasında nakledilen kafes gibi bir tahtirevan yaptırttığını ve Bayezid'in bir yerden diğerine bu suretle götürüldüğünü ve çadırının daima Timur'un çadırının yanında kurulduğunu yazar (Oruc bey, s. 35-37) (T.N.).

³ Asia, Lidya'da bir yer olup, buraya Mionia da denilir.

lerini topladı; genç kız ve çocukları esir aldı, Türk ve Bizanslılara işkence ederek, bunları cezalandırdı, hapis ve tevkif ederek, açlıktan öldürttü. Timur, bu işkenceleri, sırf altın ve gümüş toplamak maksadı ile yapıyordu. Bu suretle, o havalide bulunan bütün kıymetli şeyleri toplayarak, Sipilo'da¹ kâin Mağnisa'ya geldi. Orada da Lidia'da bulunduğu altın ve gümüşten yapılmış nefis eşyayı ve Sardes, Filadelfia ve Attalo'da bulunan bütün kıymetli emvali topladı ve İzmir'e geldi. Orada Rodos şövalyelerinin kaleleri civarında karargâhını kurduktan sonra, daha evvel yazdığımız gibi, Omur'un zamanında şövalyeler tarafından inşa olunan kalenin teslimini istedi.

Bunlar teslimden imtina ettiler. Kaleye Efesos, Tire, Nif ve sair şehirlerin hristiyan halkından erkek, kadın pek çok kimseler iltica etmişlerdi. Bu mülteciler, kalenin hiç kimse tarafından fetrolunamayacağını zannediyorlardı. Zira Bayezid her sene buranın zaptı için muharebe etmiş ve zaptedememişti; ancak muhasara ederek, bütün yolları kapatarak, kalenin açlıktan teslim olmasına çalışmıştı.

Timur İzmir limanının kapatılmasını düşündü, akşamdan telâller çıkararak, ertesi sabah askerlerinden herbirisinin birer taş bulup, limanın ağzına atmasını emretti ve bu emir icra olundu. Kaledekiler bunu görünce ürktüler. Kadırgalarıyle diğer gemilerini gündüzün saat birinde liman dışına ve açık denize çıkarmamış olsalardı, İskitler tarafından yakılacaklardı.

İskitler limanın ağzını doldurmak işine sabahleyin erkenden başladılar ve saat bire kadar denizi karaya çevirdiler. Her askerin limanın ağzına bir taş atması hususunda, Timur'un verdiği emre, ordusunun onda biri bile iştirâk etmedi. Ne diyorum, onda biri, yüzde biri bile, bu işi yapmadı. Bu hususu nazarı itibara alacak olursak, Timur'un tekmil askerinin ne kadar olduğu anlaşılır. Yukarıda izah ettiğimiz gibi, Timur'un ordusu bütün yerleri kapladı ve her biri diğerinden haberdar olmaksızın, kemal-i süratle eyaletler zaptediyorlardı, çok defa üç günlük iş bir günde yapıyordu. Timurun ordusu, gökte uçan kuşlar gibi, her yere koşuyor, gittikleri yerlerde hiç bir şey bırakmıyorlardı. Zira zafer elde etmek için lüzumlu olan her şey, mükemmel bir surette, kendilerinde vardı. Bunlar, harb zama-

¹ Sipilo, İzmir'den başlayarak, Mağnisa'ya doğru uzanan dağ sılsilesidir, ki buna bugün Mağnisa dağı denir.

nında şiddet ve çeviklik ile, büyük kıtalar ile, taarruz ve daha dehesetlisi, merhamet etmeksizin, yabancı canavarlar gibi, hareket ediyorlardı. Bu suretle Timur'un askerleri limanın ağzını geçtikten sonra, kalenin etrafında kazılmış olan hendeg'e geldiler. Şövalyeler, okları ile, metrislerden cesaretle muharebeye başladılar. Timur'un askerleri ise, serçe kuşları tarafından ikiye bölünen çekirgeler gibi, hendeg'in içine düşüyorlar ve hendek İskit cesetleri ile doluyor ve taşıyordu. Halbuki İskit askerlerinin başları, İdra canavarının¹ başları gibi, yeniden peyda oluyordu. Hendek, cesetler ile dolduktan sonra, arkadan gelen çok sayıdaki İskit askerleri, cesetleri çiğniyerek ve bunların üzerlerine merdivenler kurarak, kaleye çıkmağa çalışıyorlardı. Yukarıya çıkmak isteyenlerden bazıları muvaffak oluyor, bazıları da düşüp öbür dünyaya gidiyorlardı. Hayatta kalan, ölen ister babası, ister öz evlâdı olsun onunla kat'iyen mesgul olmazdı. Daha mühimi ise, hepsinin hedefinin bir olup, kaleye kimin ilk olarak çıkmak ve zafer alâmetini oraya dikmek idi. Bu suretle kalenin yukarısına çıkanlar, şövalyeleri kale içinde de kovalıyorlardı. Onlar da selâmet yolunu kaçırmakta görüyorlardı. Kadırgaları, akropolun yakınlarna çektiler, toplu ve gayrı muntazam bir halde, bunlara girdiler. Beraberlerinde baylonları (=reisleri) ve diğer şövalyeler vardı. Hepsi hristiyan olup, başka şehirlerden kendilerini, karılarını ve çocuklarını muhafaza için, kaleye sığınmış bulunanlardan bazıları, kadırgaların dümenlerini kullanmağı, bazıları kürek çekmeğı, bazıları kadırgaların baş taraflarında bulunan halatları ve demirleri kullanmağı, velhasıl denizde kendilerine hizmet etmeğı teklif ettikleri ve bu tekliflerini kadırgalarda bulunan şövalyelere yüksek sesle bağırarak, «Hristiyanız bize merhamet ediniz, bizi burada bırakmayınız» dedikleri halde bunlar, gemilere asılmış olan bu gibilerin ellerine sopalarla vurarak, yelkenleri açıp, kaçtılar. Bu yüzden denize düşenler, yarı ölü bir halde, yüzüyorlardı.

İskitler, akropolu (iç kaleyi) zaptettiler ve esirleri bir yerde topladılar (Bunlar karı ve çocukları ile beraber bin kişi kadardılar) ve Timur'un huzuruna getirdiler. Timur, bu esirlerin hepsinin kafalarının kesilmesini emretti. Bu kesilmiş kafalarla bir burç inşa ettirdi. Burcu inşa ederken, sıra ile, bir taş ve bir baş koyuyorlardı. Başın yüzü muntazam suretle harice doğru konuyordu. İkinci sıra

¹ «Lerne İdra», Yunan mitolojisine göre, Mora'da, Lerne gölünde bulunan dokuz başlı bir canavardır. Bu canavarın bir başı kesilince yerine iki baş peyda olurdu. Ortadaki başı ise hiç bir veçhile ölmeydi.

da taşın bulunduğu yerin üstüne baş ve başın bulunduğu yerin üstüne bir taş konuyor ve yüzleri kâmilten burcun dış sathına mütevecch bulunuyordu. Bu inşa tarzı, Timur gibi canavarın aklından çıkabilir.

Foçahılar, Timur daha Ionia taraflarına gelmeden evvel, elçiler ve çokça hediyeler göndererek, itaat ve tebaiyetlerini arzettiler. Timur, bu elçilere hüsn-ü kabul göstererek, onlarla sulh yaptı. Foçahılar iki olup, Yeni Foça denilen biri, Cenevizlilerin idi; Eski Foça denilen diğeri ise, Midilli prensinin idi. Timur, İzmir'e gelerek, Rodos şövalyeleriyle muharebe ederken, Foçaların ahvalini tetkik etmek için, torununu Foça'ya gönderdi. Midilli prensi, bunu haber alınca, bir kadirgaya binerek, Foçaya geldi ve şehre çıkarak, Timur'un torununa, lâıyk olduğu derecede, izaz ve ikramda bulundu; beraberce yediler, içtiler ve eğlendiler. Midilli prensi Timur'un torununa bir çok hediyeler verdi. Timur'un torunu ise, prense muhabbet alâmeti olarak, bir âsa hediye etti. Vedalaştıktan ve öpüştükten sonra, biri kadirgasına, diğeri atına binerek ayrıldılar.

Timurun torunu, İzmir'e avdet edince, İzmir'in temellerine kadar tahrip edildiğini gördü ve Efes'e doğru yol aldı. Ordu da Efes'e doğru yürüyordu. Zira Timur daha Ankara'da iken verdiği bir emirde kumandanlarının ve valileri ile maiyetlerinin hepsinin Efes'e gelmelerini tenbih etmiş idi. Maksudı, Efes'ten memleketine dönmektir. Timur, Efes'te çadırlarını kurdu ve otuz gün orada kaldı. Bu müddet içinde civarda bulunan kaleleri, şehirleri ve kasabaları kâmilten zaptederek, çok eza, cefa ve işkence yapmak suretiyle, halkın elinden ecdatlarından kalma altın, gümüş ve başka kıymetli malları ile eşyayı, çok kıymetli elbiseleri toplayıp, Karia'nın idare merkezi olan Milâs'a geldi.

O suralarda şiddetli bir kış oldu. O derecedeki soğuk ve dondan dört ayaklı hayvanlar, gökte uçan kuşlar ve sulak ve rütubetli yerlerde yaşayan canlılar donup buz kesildiler. İskitler bir şehirden diğere giderken, geçtikleri yerleri göl haline getiriyorlardı, o şehirlerde ne köpeklerin havlaması, ne çocukların ağlaması işitiliyordu. Bir balıkçı, büyük ağını (ığrip) denizden karaya doğru çekerken, rast geldiği büyük ve küçük balıkları, hattâ en küçük balık ve çağanosları nasıl karaya doğru çekerse, bu İskitler de geçtikleri yerleri ve bütün (Küçük) Asya'yı öyle yağma ettikten sonra gittiler. Milâs'tan da yukarı Frigia Kapatiani'ye giderken aynı şekilde hare-

ket ettiler. Lazikiye'den Frigia Salutaria'ya vardılar. Türkler bu yere kendi dillerinde Karahisar adını verirler. İstirap içinde bulunan Yıldırım Bayezid burada vefat etti¹ Bir çok kimselerin dediklerine nazaran, Yıldırım zehir içerek intihar etmiştir. ✕

Timur, Bayezid'in yaşamasını arzu ediyordu: Onu İran'a götürerek, böyle mühim bir canavarı ele geçirdiğini İranlılara göstermek ve Bayezid'i teğhir ve terzil etmek, sonra da hayatını tahammül edilmez bir hale getirmek suretiyle, hayatına son verdirmek istiyordu. Bayezid ihtizar halinde bulunduğu bir sırada, Timur'a şu haberi gönderdi: «Ben artık hayatımı değiştiriyorum. Sen ise, ölü vücuduma sevinçle bak ve yaptırmış olduğum türbemde defnolunmaklığım için cesedimi kendi adamlarıma ver». İskitlerin reisi, Bayezid'in bu sözlerinden müteessir olarak, fikrini değiştirdi, cenazesini nakil ve defnetmek için, icap eden merasimi ifa etmek üzere, Bayezid'in yüz kadar kölesini azat etti. Bunlar da cenazeyi alarak, Bursa'ya getirdiler ve yaptırmış olduğu türbesine defnettiler. Timur, oradan çıkarak, Likaoiya'ya geldi, oradan da Kayseriye, sonra Kılıçık ve Büyük Ermenistan'a vardı.

Timur böylece bir sene İran haricinde kaldıktan sonra, İran padişahlarından hiç birisinin getirmediği ganimetlerle, galip ve muzaffer olarak, avdet etti.

Bundan sonra gelen Osmanlı beyleri zamanlarındaki vak'aların izahına avdet ederek, evvelce mes'ut olan hükûmetlerinin idaresinin ne şekilde değişikliğe uğradığını görelim.

(SÜLEYMAN ÇELEBİ VE CÜNEYD, EFES'İN ZAPTI)

18 — İmparator Manuil, Türklerin mağlûbiyetini ve Bayezid'in memleketinde gökten kopan şimsek gibi vaki olan âni değişikliği haber alınca, hemen Bizans'a geldi ve orada hükûmet sürmekte olan yeğeni kendisine imparatorluk kudretini terkederek, Limnos adasına çekildi. Manuil yalnız olarak imparatorluk işlerini eline aldı ve gerek saray ricali, gerek halk tarafından alkışlandı.

Süleyman Çelebi, batı tarafına geçerek, İstanbul'a girdi ve imparatorun ayaklarına kapanarak, aşağıdaki ricalarda bulundu:

¹ Yıldırım Bayezid'in Akşehir (Philomelium)'de vefat ettiği malumdur (T. N.).

«Ben senin oğlunum, sen ise benim babamısın. Bundan sonra aramıza ne fitne ve fesat, ne de rezalet girecek. Yalnız cetlerimden kalan yerler için beni Trakya beyi yap» dedi. Henüz rüste erismemiş olan kardeşlerinden birini ve Fatma Hatun adında bir yeğenini rehlin olarak imparatora bıraktı. Bundan başka imparatora Selânik'i ve Zitunio'ya kadar Strimone' nehrî havalisi ile Mora'yı terketti.

İstanbul civarındaki yerlere gelince, Panidi'den Mukaddes Ağız'a kadar ve Mukaddes Ağız'dan Varna'ya kadar olan Karadeniz sahilindeki bütün kaleleri verdi. İmparator, Süleyman Çelebi ile müsalâha aktederek, onu Edirne'ye gönderdi ve Selânik'i teslim almak için akıllı, müdebbir ve harp işlerinde mahir Dimitri Leondari'yi gönderdi. Dimitri Leondari, Selânik'i teslim alıp keyfiyeti imparatora bildirdikten sonra, Ioannis'i orada bırakarak kendisini bütün Tesalya'nın hükümdarı ilân etti. İmparator da diğer şehir ve köylere Bizanslılardan memurlar göndererek, bunların hepsini teslim aldı ve Türkleri oralardan uzaklaştırdı. Bu suretle Trakya havalisinde sulh ve sükûn tesis ve aşayış iade edildi. Şarka gelince, oralarda büyük karışıklıklar hüküm sürmekte idi ve vilâyetlerdeki beyler arasında sık sık değişiklikler oluyordu.

Şiddetli kış ve deniz fırtınaları geçip, ilkbahar başlayınca, İskitlerin bastıkları bütün yerlerde büyük bir açlık başladı, veba hastalığı baş gösterdi ve iç muharebeler başladı. Timur'un emri ile, Germiyan beyi Alişir, babasından kalan eyaleti aldı. Saruhan beyi de babasından kalan Lidya eyaletini geri aldı. Orhan ve Aydın'ın iki oğlu Omur ile İsa da bütün İonia'yı aldılar. Mentеше beyi İlyas da Karia ve Lidia eyaletlerini aldı.

Bayezid'in eşaretinden sonra doğuda kalmış olan ve Galatia eyaletinin Ankara şehrinde bulunan oğlu Mehmed (Çelebi), e irsi olarak kalmış idare edilecek bir eyaleti yok idi². Bunun kardeşi Musa ise, henüz küçük bir çocuktı. İsa da hiç bir yerin idaresi ile meşgul olmadığından, sağda, solda işsiz dolaşıyordu. Mustafa da aynı vaziyette idi³. Bunlardan Mehmed babasının yüksek bendelerinden

¹ Bugün «Ustrumca» denilen Makedonya ile Trakya'yı ayıran ve Ege denizine döktülen nehir.

² Çelebi Mehmed, Amasya sancak beyi idi. Ankara meydan muharebesinden sonra bin kişilik bir kuvvetle oraya çekilmişti (T. N.).

³ Mustafa Çelebi Timur'la beraber Semerkand'a gitmiştir. Sonra serbest bırakıldığını Düsturname-i Enveri yazmakta ve Timur'un fetihnamelerinde de Bayezid'in iki oğlunun esir edildiğinden bahsedilmektedir. Dukas'ın bu iddiası varid değildir (T.N.).

olan Demirtaş'ı Ankara havalisinde bulunan İsa üzerine sevketti. Aralarında muharebe oldu ve İsa'nın kafasını kesti¹. Bundan sonra Mehmed de Galatia'da yerlerini genişletmeğe başladı.

Aydın beyinin idaresinde bulunan Ionia eyaletinde Karasubaşı adında bir zatın oğlu olup yiğit ve harb işlerinde mahir olan Cüneyd adında birisi vardı. Karasubaşı, Bayezid zamanında, İzmir'in idaresine memur idi ve çok sene orayı idare etmiş olduğundan İzmirliiler kendisine umumî vali gibi hürmet ediyorlardı. Cüneyd Efes'te oturmakta olan Aydın oğulları aleyhine isyan etti. İzmir'in civar köylerinden beş yüz kadar İzmirli tophıyarak, Efes ovasına indi ve orada bulunan halkın mallarını yağma etti. Oralardan da az zaman zarfında beşyüzden fazla asker tophıyarak, Efes'e geldi ve şehrin civarında karargâh kurdu. Bunun üzerine Aydın'ın oğlu, bir kaç gün sonra, Efes'i terkederek, kaçtı ve Cüneyd oranın sahibi oldu. Fakat ikide birde Trakya'da bulunan Süleyman Çelebi'ye mektuplar göndererek, «Ben senin için çalışıyorum ve Aydın Beyliğini benim için değil, senin için aldım ve muhafaza ediyorum. Sonuna kadar düşmanlarıma karşı mücadele edebilmekliğim için bana yardım et» diyordu. Süleyman ise, Gelibo'u'dan İzmir'e bir çok defalar çokça para gönderdi. Cüneyd, bu paralarla her gün mücadeleye devam ediyordu. Sonunda Aydın oğullarını oralardan koğdu.

O müthiş felâketten iki sene geçtikten sonra yaz mevsimi geldiği vakit Aydın'ın Omur adındaki oğlu (diğeri vefat etmiş idi), amcası Karia beyi Mentеше İlyas beye gelerek, ayaklarına kapandı ve kendisine yardım etmesini rica etti. İlyas bey, Omura hüsn-ü kabul göstererek, ricasını kabul etti ve bütün askerlerini toplayıp, Omur'la beraber, Efes'e geldi. Bütün kuvveti altı bin kişi kadardı. Efes şehrinde Cüneyd'in babası Karasubaşı'nın kuvveti ise, üç bin kadar idi. O zaman Cüneyd İzmir'de bulunuyordu. Efesliler, İlyas beyin taarruzlarına karşı, canla başla mukavemet gösterip, teslim olmadılar. Bunun üzerine İlyas bey, şehrin dört yerine ateş koydu ve şehrin İskitlerin tahribinden kurtulan evleri de ot gibi yandı. Bütün şehir, iki günde, kül ve toz haline geldi. Nihayet Efesliler, bu büyük zararları görerek, teslim oldular. Karasubaşı ise, şehrin kalesine çekilerek, oğlu Cüneyd'den aldığı yardım ile, sonbahara kadar muharebeye devam etti. Cüneyd ise, İzmir'i bırakıp Efes'e gel-

¹ İsa Çelebi talihini bir çok defa denedikten sonra, en son Karamanoğlunun verdiği kuvvetlerle Eskişehir'e gelmiş ve Çelebi Mehmed'in adamları tarafından, orada bir hamamda boğulmuştur (T.N.).

miyordu, zira asker temini kabil olamıyordu. Bu vaziyet karşısında Karasubaşı kalenin kapısını açarak çıktı ve Menteşe'ye teslim oldu.

Menteşe, Karasubaşı'yı ve şehirde bulunan maiyetini, bağlı olarak, aldı ve beyliğine götürdü. Aydın'ın oğlu Omur'a babasının beyliğini geri verdi, Karasubaşı'yı bir köyün kalesine demirbent olarak attı ve maiyetinde bulunan Osmanlıları da aynı kaleye kapattı. Bu köyün adı Mamalos idi.

Cüneyd, bunun üzerine, iki sıra kürekli bir gemi ile, İzmir'den çıkarak, Karia'yı dolaştıktan sonra, Mamalos köyüne geldi ve kalede mahpus olanlara haber göndererek, kendilerini kurtarmak için geldiğini bildirdi. Mahpuslar, o gece muhafızlarına ziyafet çekerek bunlara çok çok su katılmamış şarap içirdiler, ölüm derecesinde sarhoş edip uyuttular ve kaleden çıktılar; köyün surları üzerinden ipler sarkıtarak, surların dışına çıktılar; gemiye binerek İzmir'e geldiler ve bu maharetli muvaffakiyetlerinden dolayı çok sevindiler.

Kış mevsimi gelince Cüneyd Efes üzerine yürüdü ve Omur'u şehrin kalesi içine kapanmağa mecbur etti, bütün şehri askerlerine işgal ettirdi. Halkı esir olarak alıyordu. Yalnız İskit felâketinden sonra halkın kazandığı şeyleri yağma ettirdi. Bu canî halktan bir çoklarını kılıçtan geçirdi ve daha bir çok fenalıklar yaptı. Bunlar olup bittikten sonra, Omur Cüneyd ile musalâha akteddi, kızını kendisine zevce olarak verip, musalâhayı yeminlerle teyid ettirdikten sonra, kaleden çıktı ve baba ile oğul gibi kucaklaştılar. Süleyman Çelebi'ye olan itaat ve bağlılıktan vazgeçildi, bu husus da yeminle teyid edildi. Cüneyd, bu suretle, Aydınoğlu Beyliği'nin mutlak âmiri oldu. Cüneyd ile Omur, bütün beyliği beraberce dolaşarak, Menderes nehri havasında ve beyliğin şimalinde bulunan bütün şehirleri, yani Ermonos¹ nehrine kadar olan yerleri ve Filadelfia (Alaşehir), Sardes ve Nif şehirlerini aldı. Bu yerleri kendisine çok sadık bulunanlarla iskân etmekle beraber, bütün beyliği kendi akraba ve dostlarından olan idare memurlarının ellerine tevdi etti.

Aydın oğlu Efes'te müstakbel damadı ile vakit geçirmekte iken, bir sabah şehirde büyük bir gürültü ile Beyin vefat etmiş olduğu şayiası çıktı. Güneş doğar doğmaz beyin cesedini Tmolos (Bozdağ) dağının eteklerinde bulunan Piryion köyüne getirerek, ecdadının medfun bulunduğu kabristana defnettiler. Cüneyd, bu suretle beyli-

¹ Ermonos, Ermos nehri, bizim Gediz çayı dediğimiz nehirdir.

gi babasından kalmış miras gibi, telâkki ederek, eline aldı ve müstakil Asya hükümdarı unvanını aldı.

Süleyman Çelebi, Cüneyd'in kendisine karşı gösterdiği haince harekete tahammül edemiyerek, Bitinia'ya geçti ve Bursa'ya geldi. Bursalılar kendisine hüsn-ü kabul göstererek, uğrunda memnuniyetle canlarını fedaya hazır olduklarını söylediler. Yaz gelince, Süleyman Çelebi, Cüneyd'in üzerine yürümek için asker toplamağa başladı. Cüneyd, bir miktar süvari alarak, alelâcele Likaonia'nın merkezi olan Konya gehrine geldi. Karaman beyi ile görüştüktan sonra, Klütahya'ya indi. Orada Germiyan beyi ile de aynı şekilde görüşerek, bunları Efes'i müdafaa için silâhlı bir tedafii ittifaka davet etti. Cüneyd'in bu beylere söylediği sözler şunlardır: «Bayezid yüzünden düşer olduğunuz zararları pekâlâ bilirsiniz; ebeveyninizden bazılarını kılıçtan geçirdi, bazılarını da asarak boğdu ve tek başına hükümdar oldu. Sizi sürgün etti. Şimdi ise, Allah'ın inayeti ile, bu canî mahvoldu. Onun sulbünden doğmuş olan bu oğlu bizi yutmak istiyor. Henüz genç iken, gayret edip, kafasını kırılım ve ömrümüzün geri kalanını gâilesiz geçirelim.» Beyler Cüneyd'in bu sözlerini duyunca, menfaatlerine uygun olduğuna kanaat hasıl edip, silâhlı ittifaka girdiler. Bunlardan Karaman Beyi otuz bin, Germiyan Beyi on bin, Cüneyd dahi beş bin asker temin ederek, Efes'te karargâh kurdular.

Süleyman Çelebi de, yirmi beş bin askerle Bursa'dan hareket ederek, Ulubat'a geldi. Oradan kalkarak, Bergama'ya, Menomeno (Menemen) ovasına, oradan da İzmir'e geldi. Süleyman, Karaman ve Germiyan beylerinin düşmanla ittifak ettiklerini duyunca hayret etti ve hiddetlendi. İzmir'den de kalkarak, Efes yolunu tuttu ve Mesavilion denilen bir mahalle gelip, çadırlarını kurdu. Orada düşmanlarından korkarak çadırları sıklaştırdı ve etrafına hendek kazdı; topraktan tabyalar yaptı ve kendisi askerlerinin ortasında yer aldı. Düşmanları ise Efes'te yani, altı saat uzakta idiler. Süleyman Çelebi, bu vaziyet karşısında korktuğundan, taarruz etmiyordu. Diğerleri de, kuvvetlerini düşmanın kuvvetinden az görerek, taarruza cecaret edemiyorlardı.

Keyfiyet bu merkezde iken, Cüneyd'in mahrem dostlarından birisi kendisine gelerek dedi ki, «Karaman ve Germiyan-beyleri ittifak ederek, bu gece seni tutup, Süleyman Çelebi'ye teslim etmek istiyorlar. Kendileri de, onunla sulh aktederek korkusuzca memleketlerine avdet edeceklerdir. Bu maksatlarını, bu gece yapacaklardır.» Cü-

neyd bu haberi alınca, akşam olduğu zaman, askerlerinin bulundukları çadırlarda fenerler ve meşaleler yaktırdı; kendisi, en iyi koşan atları seçerek, kalede bulunan kardeşi Bayezid'e gitti. Bayezid kalenin müdafii ve muhafızı idi, cereyan eden ahvali bütün hakikatiyle anlattı ve sabaha kadar büyük bir ihtimamla şehrin muhafaza olunmasını emrederek, yakın akrabası ile beraber, Süleyman Çelebi'ye gitti. Gece yarısı Karaman ve Germiyan beyleri Cüneyd'in karargâhına geldikleri zaman, kimseyi bulamadılar. Cüneyd, sabah olunca, boynuna kement geçirerek ve ağlıyarak Süleyman Çelebi'nin huzuruna çıktı ve dedi ki: «Şevketmeâp! Günah işledim, ölüme müstahakım. Ben bizzat kemendi boynuma taktım. İstedğin gibi hareket et! Mes'ulüm ve her türlü cezama razıyım.» Süleyman Çelebi, bu sözlerden müteessir oldu, merhamet ederek, kendisine temiz elbiseler giydirip, Karaman ve Germiyan beylerinin şimdi nerede bulunduklarını, karargâhlarının nerede olduğunu sordu. Cüneyd cevap olarak dedi ki: «Efes'te bulunuyorlar. Eğer arzu ederseniz, bana asker veriniz, bunları bağlı olarak huzuruza getireyim.»

Süleyman Çelebi, Cüneyd'in sözlerinde hile ve mürailik buluncağından korkarak, bu tarzda hareket etmeği muvafık bulmadı. Güneş yükselince, ata bindi, bütün ordusu ile beraber, Efes'e doğru yürüdü. Cüneyd de beraberinde idi. Yukarıda hikâye ettiğimiz gibi, Karaman ve Germiyan beyleri gece yarısı Cüneyd'in karargâhına geldikleri zaman onu orada bulamayınca, hileyi anladılar ve askerler arasında büyük bir telâş ve karışıklık başladı. Askerlerden bazıları atlarını, bazıları kaputlarını arıyorlardı; bazıları deve ve katırlarını harb malzemesinin yanına götürerek, yükletiyorlardı, bir kısmı da silâhlarını topluyordu.

Güneş doğunca, her şeyi iyi bir halde hazırladıktan sonra, beylerle beraber süvari ve piyade askerleri yüksek bir mevkiye yer almışlar, bütün malzemeyi yüklenmiş olan katır ve develerden mürekkep levazım ordusunun Menderes nehrinin geçitlerini geçmelerine nezaret ediyorlardı. Geçilmesi güç olan yerleri geçtiklerini gördükten sonra bunlar da sıra ile geçitlere girdiler. Ordunun son kısmının dar geçidin ağzında bulunduğu sırada Süleyman Çelebi'nin piyade ordusu Gulision dağı cihetinde bulunan köprüden geçerek, Efes'e geldi ve güneşin Mizan burcunda bulunduğu gündüzün saat dördünde Efes'e girdi. Cüneyd, düşmanları arkalarından takip etmek için, Süleyman Çelebi'yi iknaa çalışmış ise de, Çelebi çok merhametli olduğundan ve Cüneyd'in hile ve desiselerinden korktuğundan muvafak olamadı. Zira Süleyman ne kadar kerim, iyi ve ciddi ise, Cüneyd

o kadar hilekârdı ve işlerini son derecede ihtimam ve dikkatle yapan bir zat idi.

Süleyman Çelebi, Efes ovasında çadırlarını kurdu ve dört ay orada kaldı. Bu müddet zarfında yiyip içmek ve eğlenmekten başka bir iş görmedi. Zira bu zat emsalsiz bir şarap müptelâsı idi ve nefsanî hazlarına son derece düşkünlü.

(MUSA ÇELEBİ VE KARDEŞLERİ İLE MÜCADELELERİ)

19 — Musa Çelebi ise, evvelce hikâye ettiğimiz gibi, kardeşi Mehmed Çelebi ile Galatia'nın Ankara şehrinde ikamet etmekte iken, oradan kaçarak, Sinop'ta hükûmet süren Türkmenlerden İsfendiyar'ın yanına gitti. İsfendiyar Musa'ya icap eden ikram ve izâzda bulundu. Musa Karadeniz'i geçerek, karşı taraftaki Ulah memleketine gitmek arzusunda bulunduğunu İsfendiyar'a anlattı; o da bu arzusunu is'af etti. Bunun üzerine Musa Eflâk'e gitti. Musa, Eflâk'ta voyvoda Miliç (Mirca)'i ziyaret ederek, kendisinin kim olduğunu, nereden ve nasıl geldiğini ona anlattı ve bütün Ulah memleketinde serbestçe gezmek ve istediğini yapmak müsaadesini aldı¹. Garpta bulunan ve Tuna nehri havalisini muhafazaya memur olan valiler Musa'nın Ulah memleketine girdiğini haber alınca, vak'ayı Efes'te bulunan Süleyman Çelebi'ye yazdılar ve ona dediler ki, şayet Trakya taraflarına gelmiyecek olursan, Musa garp vilâyetlerini eline geçirecek, kendisi Asya'da bulunduğundan (Rumeline geçmiyerek) Asya'da kalacaktır.

Süleyman Çelebi valilerin yukarıdaki sözlerine ehemmiyet vererek, hemen Efes'i terkedip, Lapseki'ye geldi. Cüneyd'i de beraber getirdi. Efes'e Cüneyd'in yerine başka bir vali tâyin etti. Lapseki'de Gelibolunun karşı sahilinde Süleyman Çelebi namına muazzam bir kale inşa olunuyordu. Bu kalenin mimarı Salağruza de Nergio adında bir Cenevizli asilzade idi ve kaleyi lâıyk olduğu veçhile iyi bir şekilde inşa etti. Süleyman Çelebi, kaleyi beğenmiş olduğundan, mimara çokça para ihsan etti. Süleyman Çelebi oradan Gelibolu'ya geçti. Orada da zevk ve safasına daldı. İçki içmek ve nefsanî hazları

¹ Musa Çelebi, büyük kardeşi Mehmed Çelebi'nin İsfendiyar bey ve Eflâk beyi Mirca bey ile yaptığı anlaşma mucibince Süleyman Çelebi'yi, Rumeline geçmeğe mecbur etmek maksadiyle Eflâk'a gönderilmişti (T.N.).

ile meşgul olmakla vakit geçiriyor, Musa meselesiyle kat'iyen meşgul olmuyordu.

Musa ise, vezirlere ve devlet adamlarına mektuplar göndererek, şayet padişah olacak olursa, bunlardan her birine icap eden ihsanlarda bulunacağını va'detti. Musa, bu kadarla iktifa etmiyerek, Tuna civarındaki mahallerde bulunan Türklerden asker topladı ve bu askerler tarafından bütün Trakya, Tesalya ve İlirya taraflarında padişahlığı ilân edildi. Süleyman Çelebi ise, Cüneyd'i Bulgaristan taraflarına göndererek, kendisini Ohri havalisi valisi tâyin etti ve oraya gönderdi. Süleyman Çelebi, Gelibolu'dan Edirne'ye geldi. Şehre girdiği zaman halk kendisini velinimet olarak kabul ediyordu ve hakikaten böyle idi. Zira Süleyman, her nereye giderse, ister şehir, ister kasaba olsun, orada otuz gün kalırdı ve oranın zengin ve fakirleri, hattâ fakirliklerinden dolayı yiyeceğe muhtaç olanlar bile zengin olurdu.

Süleyman Çelebi de Edirne'den asker toplayarak, Musa'ya karşı gönderdi. Kendisi gece gündüz içki içmekle vakit geçiriyordu. Musa kendisine karşı gelen askerlerle harbe tutuşarak, galip geldi ve Sofya civarında Süleyman'ın askerlerini kaçmağa mecbur etti. Bu galibiyet üzerine Musa'nın garp vilâyetlerinin hâkimi olacağı şayiisi çıktı.

Süleyman az zaman zarfında Musa'nın Edirne'ye gireceği haberi duyunca (bütün şehir ahalisi ve şehrin ileri gelenlerinin bir çoğu daima yanında bulunurdu), sarhoşluğun tevlit eylediği ağır uykudan uyanarak, İstanbul'a gitmek istedi, maiyetinden bir kaç kişiyi beraber alarak yola çıktı. Yolda maiyeti dahi kendisini terkederek kaçtılar ve Musa'ya dehalet ettiler. Süleyman Çelebi, yolda bir köye varınca, o köy halkı atından, elbisesinden ve simasından onun padişah olduğunu anladı. Kendisine dikkat ve hayretle bakıyorlardı. O esnada ok ve yay taşıyan beş okçu genç de gelmişti. Süleyman bunlardan şüphe etti ve telâş gösterip hemen bu gençlere doğru bir ok attı ve bir genç baş aşağı düştü. İkinci bir ok atarak, diğer bir genci daha düşürdü. O zaman geri kalan öteki üç genç (bu beş genç aynı babadan ve aynı kandan kardeş idiler) hep birden Süleyman'a karşı ok attılar ve atından düşürüp kafasını kestiler¹.

¹ Edirne'de hamamda baskına uğrayan Süleyman Çelebi kaçabilmiş ise de, yolda köylüler tarafından yakalanmış ve Musa Çelebi'nin adamlarına teslim edilmiş ve onlar tarafından boğulmuştur (T.N.).

Musa, mızraklı muhafızlar ile, büyük bir şeref ve alayla Edirne şehrine girdi ve garp vilâyetleri beyi ilân olundu'. Kardeşi Süleyman'ın ölümünü haber alınca, matem tuttu. Askerlerle vezirlerini gönderip cesedini Edirne'ye getirtti. Buradan büyük ihtiram ile Bursa'ya gönderdi ve kendisi tarafından inşa ettirilmiş olan türbeye defnettirdi. Musa, Süleyman'ın katilleri hakkında inceden inceye tahkikat yaptırarak, her üç kardeşi buldu ve bunları cinayet işledikleri köye gönderip, orada bulunan bütün köylüleri bir yerde topladı ve bu üç kardeşi karıları ve çocukları ile beraber bağladı. Her birini kendi kulübesine hapsedip, kulübelere ateş verdi. Bu suretle katillerin çocukları, ana ve babalar ve akrabaları kulübelerin içinde yandılar, aynı zamanda tekmil köy de yandı, kül oldu. Bu merhametsiz adam böyle bir cezayı insanlara tatbik etti. Bu muamelesiyle hükümdarlığı esnasında yapacağı bir çok fenalıkların başlangıcı olduğunu gösterdi.

Musa, Trakya, Makedonya ve diğer vilâyetlerin ileri gelenleri toplayarak (zaten bunlar biat etmek üzere gelmişlerdi), aşağıdaki hitabede bulundu. Şöyle ki: «Ey erlerim ve babamın dostları (babamın kulları demiyorum) memleketimizin Asya'daki kısmının Timur'un korkunç gururundan neye uğradığını pekâlâ bilirsiniz; şunu da ilâve edeyim ki, babam Timur'a bir serçe kuşu gibi teslim oldu. İskitleri, İranlıları ve diğer milletleri bizim üzerimize sevkedenler Bizanslılar, İstanbul'da hüküm süren imparatorlardan başkaları değildir. Kardeşim, buraya gelip, Trakya ve sair yerleri fethetti. Halbuki babasına karşı icap eden hürmet ve şefkati göstermedi. Bundan başka yarı gâvur olduğunu söyleyebilirim. Bu sebepten Cennab-ı Hak kendisine arkasını çevirerek, dinsizi parçalamak için Peygamber'in büyük kılıcını benim elime verdi. Dindar olan beni yükseltti. Bu sebepten babamın alınının teri ile fethedip kiliselerini, put-hanelerini Allah'a ve Peygamber'ine ibadete mahsus mukaddes camilere tahvil ettiği Makedonya şehirlerinin ve Selânik'in Bizanslılara verilmesi doğru değildi. Hattâ şehirlerin anasını (= İstanbul'u), Allah isterse, sizin yardımınızla alacağım, babamın katilini elime geçireceğim ve İstanbul'da bulunan dinî binaları, Allah'a ve Peygamberi'ne ibadete tahsis edeceğim.» Hazır olanlar bu hitabeden sonra, Musa'yı alkışladılar ve çirkin sözlerini Allah'ın sözleri olarak kabul ettiler.

¹ Musa Çelebi, Mehmed Çelebi'ye verdiği sözü tutmamış, kendisini Rumeli'de hükümdar ilân etmişti (T. N.).

Musa, oldukça mühim miktarda asker toplayarak, evvelâ Sırbistan üzerine yürüdü¹. (Bu taarruzdan haberdar olmıyan Lazaros'un oğlu despot Stefanos gelmişti). Pek çok köyleri ve ovaları istila ederek, güzel yüzlü genç vücutları esir ediyor, geri kalanları da kılıçtan geçiriyordu. Muharebe ile üç köy zaptederek, ahalisini kâmilten kılıçtan geçirdi ve bu hristiyanların cesetleri üzerine sofralar kurarak vezirleri ile beraber yemek yedi. Musa Sırbistan'dan Edirne'ye döndü. Biraz istirahat ettikten sonra, İstanbul'un fethi için gerekli surların zaptına (yıkılmasına) yarayan makinaları hazırlamağa başladı. Tesalya'ya da kâfi miktarda asker göndererek, Selânik'i muhasara ve Zitunio'dan başka Strimon nehri havalisinde bulunan bütün köyleri zaptetti. Kendisi de İstanbul'a doğru yürüdü. İstanbul yolu üzerinde bulunan bütün köyleri boş buldu (zira imparator Manuil, bu köylerin halkını şehrin içine almıştı). Bu köylere ateş vererek yaktı.

Musa, şehrin sahibi olacağına emin olarak, çadırlarını şehrin dışarısında kurdu ve fakat kuvveti Bizans'ın zaptı işini başarmağa kâfi değildi. Böyle olmakla beraber her gün muharebe ve mücadele devam ediyordu. Şehir ahalisi surlar haricine çıkarak Türklerle harb ediyorlardı. Bir Bizanslıya mukabil üç Türk telef oluyordu. Bu hal imparatorun hoşuna gitmiyordu. Bizanslıların azlığı sebebiyle, bunlara çok ehemmiyet veriyor ve bunları gözünün bebeği kadar muhafazaya çalışıyordu. Diyordu ki: «Yüz nefer Bizans askerinden, on neferini kaybedersem, ne kazancım olacak ve yahut Musa bin nefer Türk askerinden yüzünü kaybederse ne zarar edecek?» Böyle olduğu halde, Bizanslıların şehrin dışarısına çıkarak, Türkler ile muharebeye tutuşmak cesaretini gösterdikleri görülmüyordu. Muharebe esnasında Türkler, imparator Manuil'in oğlu olup, imparatorluk etmiş olan Ioannis'in sofracı başısı olan eșraftan bir zatı yakaladılar ve kafasını kestiler. Bu vak'adan haberdar olan Bizanslılar kalelerden dışarı çıktılar ve Türklerle giddetle hücum ederek, büyük bir vaveylâ ile bu maktulün cesedini şehrin içine getirdiler. Maktulün başını da Türk askerleri alıp Musa'ya götürdüler.

Bu ölenin babası ve imparator Manuil'in tercümanı olup, çok zengin bulunan Nikolaos Notaras çok para vererek, oğlunun başını satın aldı, vücudu ile beraber defnetti. Bizanslılar maktul genç için matem tutup, babasına ve kardeşi Lukas'a taziyette bulundular. Bu

¹ Maksat Süleyman Çelebi'ye yardım ederek, kendi mağlûbiyetine sebep olmalarının intikamını almakta (Bk. Oruc bey, s. 39) (T.N.).

Lukas, son imparator Ioannis Paleologos'un zamanında elçilik vazifesinde bulunmuş ve şehrin zaptı esnasında, bu da çocukları ile beraber, idam edilmiştir.

Şimdi sadedimize dönelim: İmparator Manuîl, zalimin merhametsizliğini ve hristiyanlar aleyhindeki şiddetli düşmanlığını nazarı itibara aldı ve henüz Bursa'da bulunan kardeşi Mehmed'e haber göndererek; Üsküdar'a gelmesini, oradan üç sıra kürekli kadirgalarla imparator tarafından İstanbul'a naklolunacağını, Allah'ın inayeti ve imparatorun yardımı ile, İstanbul'dan çıkarak, zalim ile harb etmesini istedi. Şayet muharebenin talihi zalimin lehinde neticelenirse, İstanbul'un daima kendisine hüsn-ü kabul göstermeğe hazır bulunduğunu, şayet hâdiseler, arzu ettikleri gibi neticelenecek olursa, yani harb kendi lehinde neticelenirse, padişahlığı eline alacağını ve onun evlâdı gibi olacağını bildirdi. Mehmed Çelebi, imparatorun gönderdiği yukardaki haber üzerine, acele olarak ve kemal-i memnuniyetle, bütün kuvvetlerini alıp, Üsküdar'a geldi. İmparator ise Mehmed'in karşıya geldiğini haber alınca, evvelce hazırladığı kadirgalarla karşı tarafa geçti. Mehmed ile mülâki olarak, aralarında yeminli sözler alıp verdikten sonra, Mehmed ile beraber İstanbul'a geçti. İmparator Mehmed'in İstanbul'a gelişi şerefine üç gün şenlik yaptıktan sonra, dördüncü günü Mehmed, bütün askerleri ile beraber, az bir miktarda Bizanslı kuvveti alıp, sehirden çıktı ve Musa ile çarpışarak, mağlûp oldu ve şehre sığındı¹.

İmparator, iyi ve aldatıcı sözler sarfederek ve kaybettiği harbin askerî plânlarından bahsederek, kendisini teselli ediyor, ikinci defa Musa ile harbe tutuşması için çalışıyordu. Musa ise, bulunduğu İstanbul civarındaki karargâhını terkederek, Garp (Rumeli) askeri kendisi ile beraber olduğu halde, Mehmed'in ve Bizans'ın aleyhine hareket için, hazırlıkta bulunuyordu. Mehmed ikinci defa da, harbe tutuştu ve tekrar mağlûp olarak, yeniden İstanbul'a sığındı, imparator kendisine tekrar hüsn-ü kabul gösterdi. İşte o zaman Mehmed Çelebi, gönül sıkıntısına düçar olarak, taliin değişmesinin, sapanın devri gibi, kolay olabileceğini öne sürerek, imparatora dedi ki: «Ey aziz peder, muvazeneye dikkat ederek ve terazinin ne tarafta meyledeceğini daha önce keşfederek, ve taliin muhtemel temevvüçlerini hesaba katarak, benim düşmana karşı mağlûp veya

¹ Çelebi Mehmed, mağlûbiyetten sonra, imparatorun hazırladığı gemilerle Üsküdar'a geçmiş, oradan Bursa'ya dönmüştü (Tâc-üt-tevârih, I, 260) (T. N.).

ile meşgul olmakla vakit geçiriyor, Musa meselesiyle kat'iyen meşgul olmuyordu.

Musa ise, vezirlere ve devlet adamlarına mektuplar göndererek, şayet padişah olacak olursa, bunlardan her birine icap eden ihsanlarda bulunacağını va'detti. Musa, bu kadarla iktifa etmiyerek, Tuna civarındaki mahallerde bulunan Türklerden asker topladı ve bu askerler tarafından bütün Trakya, Tesalya ve İlirya taraflarında padişahlığı ilân edildi. Süleyman Çelebi ise, Cüneyd'i Bulgaristan taraflarına göndererek, kendisini Ohri havalisi valisi tâyin etti ve oraya gönderdi. Süleyman Çelebi, Gelibolu'dan Edirne'ye geldi. Şehre girdiği zaman halk kendisini velinimet olarak kabul ediyordu ve hakikaten böyle idi. Zira Süleyman, her nereye giderse, ister şehir, ister kasaba olsun, orada otuz gün kalırdı ve oranın zengin ve fakirleri, hattâ fakirliklerinden dolayı yiyeceğe muhtaç olanlar bile zengin olurdu.

Süleyman Çelebi de Edirne'den asker tophıyarak, Musa'ya karşı gönderdi. Kendisi gece gündüz içki içmekle vakit geçiriyordu. Musa kendisine karşı gelen askerlerle harbe tutuşarak, galip geldi ve Sofya civarında Süleyman'ın askerlerini kaçmağa mecbur etti. Bu galibiyet üzerine Musa'nın garp vilâyetlerinin hâkimi olacağı şayiası çıktı.

Süleyman az zaman zarfında Musa'nın Edirne'ye gireceği haberi duyunca (bütün şehir ahalisi ve şehrin ileri gelenlerinin bir çoğu daima yanında bulunurdu), sarhoşluğun tevlit eylediği ağır uykudan uyanarak, İstanbul'a gitmek istedi, maiyetinden bir kaç kişiyi beraber alarak yola çıktı. Yolda maiyeti dahi kendisini terkederek kaçtılar ve Musa'ya dehalet ettiler. Süleyman Çelebi, yolda bir köye varınca, o köy halkı atından, elbisesinden ve simasından onun padişah olduğunu anladı. Kendisine dikkat ve hayretle bakıyorlardı. O esnada ok ve yay taşıyan beş okçu genç de gelmişti. Süleyman bunlardan şüphe etti ve telâş gösterip hemen bu gençlere doğru bir ok attı ve bir genç baş aşağı düştü. İkinci bir ok atarak, diğer bir genci daha düşürdü. O zaman geri kalan öteki üç genç (bu beş genç aynı babadan ve aynı kandan kardeş idiler) hep birden Süleyman'a karşı ok attılar ve atından düşürüp kafasını kestiler¹.

¹ Edirne'de hamamda baskına uğrayan Süleyman Çelebi kaçabilmiş ise de, yolda köylüler tarafından yakalanmış ve Musa Çelebi'nin adamlarına teslim edilmiş ve onlar tarafından boğulmuştur (T.N.).

Musa, mızraklı muhafızlar ile, büyük bir şeref ve alayla Edirne şehrine girdi ve garp vilâyetleri beyi ilân olundu¹. Kardeşi Süleyman'ın ölümünü haber alınca, matem tuttu. Askerlerle vezirlerini gönderip cesedini Edirne'ye getirtti. Buradan büyük ihtiram ile Bursa'ya gönderdi ve kendisi tarafından inşa ettirilmiş olan türbeye defnettirdi. Musa, Süleyman'ın katilleri hakkında inceden inceye tahkikat yaptırarak, her üç kardeşi buldu ve bunları cinayet işledikleri köye gönderip, orada bulunan bütün köylüleri bir yerde topladı ve bu üç kardeşi karıları ve çocukları ile beraber bağladı. Her birini kendi kulübesine hapsedip, kulübelere ateş verdi. Bu suretle katillerin çocukları, ana ve babalar ve akrabaları kulübelerin içinde yandılar, aynı zamanda tekmi köy de yandı, kül oldu. Bu merhametsiz adam böyle bir cezayı insanlara tatbik etti. Bu muamelesiyle hükümdarlığı esnasında yapacağı bir çok fenalıkların başlangıcı olduğunu gösterdi.

Musa, Trakya, Makedonya ve diğer vilâyetlerin ileri gelenlerini toplayarak (zaten bunlar biat etmek üzere gelmişlerdi), aşağıdaki hitabede bulundu. Şöyle ki: «Ey erlerim ve babamın dostları (babamın kulları demiyorum) memleketimizin Asya'daki kısmının Timur'un korkunç gururundan neye uğradığım pekâlâ bilirsiniz; şunu da ilâve edeyim ki, babam Timur'a bir serçe kuşu gibi teslim oldu. İskitleri, İranlıları ve diğer milletleri bizim üzerimize sevkedenler Bizanslılar, İstanbul'da hüküm süren imparatorlardan başkaları değildir. Kardeşim, buraya gelip, Trakya ve sair yerleri fethetti. Halbuki babasına karşı icap eden hürmet ve sefkati göstermedi. Bundan başka yarı gâvur olduğunu söyleyebilirim. Bu sebepten Cennab-ı Hak kendisine arkasını çevirerek, dinsizi parçalamak için Peygamber'in büyük kılıcını benim elime verdi. Dindar olan beni yükseltti. Bu sebepten babamın alnının teri ile fethedip kiliselerini, put-hanelerini Allah'a ve Peygamber'ine ibadete mahsus mukaddes camilere tahvil ettiği Makedonya şehirlerinin ve Selânik'in Bizanslılara verilmesi doğru değildi. Hattâ şehirlerin anasını (= İstanbul'u), Allah isterse, sizin yardımınızla alacağım, babamın katilini elime geçireceğim ve İstanbul'da bulunan dinî binaları, Allah'a ve Peygamberi'ne ibadete tahsis edeceğim.» Hazır olanlar bu hitabeden sonra, Musa'yı alkışladılar ve çirkin sözlerini Allah'ın sözleri olarak kabul ettiler.

¹ Musa Çelebi, Mehmed Çelebi'ye verdiği sözü tutmamış, kendisini Rumeli'de hükümdar ilân etmişti (T. N.).

Musa, oldukça mühim miktarda asker toplayarak, evvelâ Sırbistan üzerine yürüdü¹. (Bu taarruzdan haberdar olmayan Lazaros'un oğlu despot Stefanos gelmişti). Pek çok köyleri ve ovaları istila ederek, güzel yüzlü genç vücutları esir ediyor, geri kalanları da kılıçtan geçiriyordu. Muharebe ile üç köy zaptederek, ahalisini kâmilten kılıçtan geçirdi ve bu hristiyanların cesetleri üzerine sofralar kurarak vezirleri ile beraber yemek yedi. Musa Sırbistan'dan Edirne'ye döndü. Biraz istirahat ettikten sonra, İstanbul'un fethi için gerekli surların zaptına (yıkılmasına) yarayan makinaları hazırlamağa başladı. Tesalya'ya da kâfi miktarda asker göndererek, Selânik'i muhasara ve Zitunio'dan başka Strimon nehri havalisinde bulunan bütün köyleri zaptetti. Kendisi de İstanbul'a doğru yürüdü. İstanbul yolu üzerinde bulunan bütün köyleri boş buldu (zira imparator Manuil, bu köylerin halkını şehrin içine almıştı). Bu köyle- re ateş vererek yaktı.

Musa, şehrin sahibi olacağına emin olarak, çadırlarını şehrin dışarısında kurdu ve fakat kuvveti Bizans'ın zaptı işini başarmağa kâfi değildi. Böyle olmakla beraber her gün muharebe ve mücadele devam ediyordu. Şehir ahalişi surlar haricine çıkarak Türklerle harb ediyorlardı. Bir Bizanslıya mukabil üç Türk telef oluyordu. Bu hal imparatorun hoşuna gitmiyordu. Bizanslıların azlığı sebebiyle, bunlara çok ehemmiyet veriyor ve bunları gözünün bebeği kadar muhafazaya çalışıyordu. Diyordu ki: «Yüz nefer Bizans askerinden, on neferini kaybedersem, ne kazancım olacak ve yahut Musa bin nefer Türk askerinden yüzünü kaybederse ne zarar edecek?» Böyle olduğu halde, Bizanslıların şehrin dışarısına çıkarak, Türkler ile muharebeye tutuşmak cesaretini gösterdikleri görülmüyordu. Muharebe esnasında Türkler, imparator Manuil'in oğlu olup, imparatorluk etmiş olan Ioannis'in sofracı başısı olan egraftan bir zatı yakaladılar ve kafasını kestiler. Bu vak'adan haberdar olan Bizanslılar kalelerden dışarı çıktılar ve Türklerle giddetle hücum ederek, büyük bir vaveylâ ile bu maktulün cesedini şehrin içine getirdiler. Maktulün başını da Türk askerleri alıp Musa'ya götürdüler.

Bu ölenin babası ve imparator Manuil'in tercümanı olup, çok zengin bulunan Nikolaos Notaras çok para vererek, oğlunun başını satın aldı, vücudu ile beraber defnetti. Bizanslılar maktul genç için matem tutup, babasına ve kardeşi Lukas'a taziyette bulundular. Bu

¹ Maksat Süleyman Çelebi'ye yardım ederek, kendi mağlûbiyetine sebep olmalarının intikamını almakta (Bk. Oruc bey, s. 39) (T.N.).

Lukas, son imparator Ioannis Paleologos'un zamanında elçilik vazifesinde bulunmuş ve şehrin zaptı esnasında, bu da çocukları ile beraber, idam edilmiştir.

Şimdi sadedimize dönelim: İmparator Manuîl, zalimin merhametsizliğini ve hristiyanlar aleyhindeki şiddetli düşmanlığını nazarı itibara aldı ve henüz Bursa'da bulunan kardeşi Mehmed'e haber göndererek; Üsküdar'a gelmesini, oradan üç sıra kürekli kadirgalarla imparator tarafından İstanbul'a naklolunacağını, Allah'ın inayeti ve imparatorun yardımı ile, İstanbul'dan çıkarak, zalim ile harb etmesini istedi. Şayet muharebenin talihi zalimin lehinde neticelenirse, İstanbul'un daima kendisine hüsn-ü kabul göstermeğe hazır bulunduğunu, sayet hâdiseler, arzu ettikleri gibi neticelenecek olursa, yani harb kendi lehinde neticelenirse, padişahlığı eline alacağım ve onun evlâdı gibi olacağını bildirdi. Mehmed Çelebi, imparatorun gönderdiği yukardaki haber üzerine, acele olarak ve kemal-i memnuniyetle, bütün kuvvetlerini alıp, Üsküdar'a geldi. İmparator ise Mehmed'in karşıya geldiğini haber alınca, evvelce hazırladığı kadirgalarla karşı tarafa geçti. Mehmed ile mülâki olarak, aralarında yeminli sözler alıp verdikten sonra, Mehmed'le beraber İstanbul'a geçti. İmparator Mehmed'in İstanbul'a gelişi şerefine üç gün şenlik yaptıktan sonra, dördüncü günü Mehmed, bütün askerleri ile beraber, az bir miktarda Bizanslı kuvveti alıp, şehirden çıktı ve Musa ile çarpışarak, mağlûp oldu ve şehre sığındı¹.

İmparator, iyi ve aldatıcı sözler sarfederek ve kaybettiği harbin askerî plânlarından bahsederek, kendisini teselli ediyor, ikinci defa Musa ile harbe tutuşması için çalışıyordu. Musa ise, bulunduğu İstanbul civarındaki karargâhını terkederek, Garp (Rumeli) askeri kendisi ile beraber olduğu halde, Mehmed'in ve Bizans'ın aleyhine hareket için, hazırlıkta bulunuyordu. Mehmed ikinci defa da, harbe tutuştu ve tekrar mağlûp olarak, yeniden İstanbul'a sığındı, imparator kendisine tekrar hüsn-ü kabul gösterdi. İşte o zaman Mehmed Çelebi, gönül sıkıntısına düçar olarak, taliin değişmesinin, sapanın devri gibi, kolay olabileceğini öne sürerek, imparatora dedi ki: «Ey aziz peder, muvazeneye dikkat ederek ve terazinin ne tarafta meyledeceğini daha önce keşfederek, ve taliin muhtemel temevvüçlerini hesaba katarak, benim düşmana karşı mağlûp veya

¹ Çelebi Mehmed, mağlûbiyetten sonra, imparatorun hazırladığı gemilerle Üsküdar'a geçmiş, oradan Bursa'ya dönmüştü (Tâc-üt-tevârih, I, 260) (T. N.).

ona teslim olunmaklığım ihtimalini önlüyorsunuz. Ben ise diyorum ki, Cenab-ı Hakkın eli ile herkesin alınca ne yazılmış ise, hiç şüpheli yoktur ki, o olacaktır. Binaenaleyh askerlerimle Edirne yolunu tutmaklığımıza müsaade ediniz ve yalnız bir babanın, oğluna —zaten oğlunuzum— yaptığı gibi, muvaffakiyetim için dua ediniz ve bundan sonra olacağını Allah'a bırakalım.»

İmparator, Mehmed Çelebinin sözlerini duyduktan sonra, kendisini kucakladı ve öptü ve gayet mükellef ve debdebeli bir akşam ziyafeti hazırlattı. Her ikisi muhabbetle yediler, içtiler ve eğlendiler. Sabah olunca, Mehmed Çelebi şehirden çıktı, askerini ikiye bölerek, bir kısmını Karadeniz tarafına gönderdi, diğer kısmını da Edirne'ye doğru sevketti. Musa Çelebi, kardeşinin askerini iki kısma ayırdığını haber alınca, Karadeniz tarafına giden askerleri takip etti. Ordusu, Mehmed'in iki taraftan gelen askerleri arasında kaldı ve mağlûp oldu¹; Musa'nın askerleri Mehmed'in ordusu tarafına geçti. Mehmed de bu askerlere hüsn-ü kabul gösterdi. Musa bu mağlûbiyet halini ve talihin çabucak vaki olan tahavvülünü görünce, kaçtı ve kaçarken bir bataklık yere düştü. Mehmed'in kumandanlarından birisi, onu takip etmekte iken, Musa geriye dönerek, bunu öldürdü. Kumandanın arkasından gelen süvari kölesi Musa'nın sağ elini omuzundan keserek, bataklığa attı. Tek kollu kalan Musa, fazla kan kaybettiğinden bayıldı ve atından düştü. Kumandanın kölesi, Mehmed Çelebi'ye gelerek efendisinin Musa tarafından öldürüldüğünü ve Musa'nın yaralanmasını anlattı. Mehmed Çelebi'nin gönderdiği adamlar Musa'yı bataklıkta ölü olarak buldular ve cesedini alarak Mehmed Çelebi'nin önüne getirdiler. Mehmed Çelebi, kardeşinin cesedini görünce, ağladı ve âdetlerine uygun olarak, babasının yanında defnolunmak için, Bursa'ya gönderdi.

Mehmet Çelebi, Edirne'ye dönerek, babasının tahtında oturdu ve her gün garptan gelen eGRAF ve askerî kumandanlar kendisine biat ettiler.

Musa ile Mehmed arasında muharebeler cereyan ettiği sırada, fırsattan istifade eden Cüneyd, gizlice Trakya'dan kaçtı ve Çanakale boğazını geçerek Anadolu'ya gitti; İzmir ile Tire'den asker toplayarak, Efes'e geldi. Orada Süleyman Çelebi'nin tayin etmiş olduğu valiyi öldürdü ve bu suretle Mehmed Çelebi, Trakya'da padişah

¹ Dukas, Çamurlu, ovasındaki muharebeye kadar olan hareketi pek müphem bir şekilde yazmıştır. Bk. (Tâc-üt-tevârih, I, 266-373); Brehler, Vie et la mort de Byzance, s. 477; Oruç bey, s. 40-41. (T. N.).

olmadan evvel kendisi bütün Asya'nın (Ege mintakasının) hâkimi oldu.

(İMPARATOR MANUİL VE MEHMED ÇELEBİ)

20 — İmparator Manuil Mehmed Çelebi'nin tek başına hükümdar olduğunu ıstince, sarayının en ileri gelenlerinden ve asillerden bir elçi heyeti gönderdi ve İstanbul'da bulunduğu zamanlarda Bizans imparatoruna vermeğe muvafakat ettiği yerlerin verilmesini istedi. Mehmed Çelebi, bu elçi heyetine hüsn-ü kabul göstererek ve bunlarla yemine bağlı muahedeler aktederek, Karadeniz'de bulunan bütün kaleleri, Tesalya'daki köyleri ve kaleleri, Marmara denizindeki bütün kaleleri verdi. Bu elçi heyetine izâz ve ikramda bulundu; pek çok hediyeler vererek, selâmetle gitmelerine müsaade etti. Kendilerine dedi ki, «Gidiniz ve benim pederim Bizans imparatoruna deyiniz ki, Allahın inayeti ile ve pederim olan imparatorun fiilî yardımını ile, babamın tahtında oturup, iktidarı elime aldım. Bugünden itibaren de evlât babasına nasıl itaat ederse emirlerine öyle tabiiim ve tabi kalacağım, nankör değilim ve kâfir-i nimet de olmıyacağım. Arzu ettiği şeyi bana emretsin, ben de kemal-i memnuniyetle kendisine hizmet etmeğe hazırım.»

Mehmed Çelebi aynı şekilde Sırp, Ulah ve Bulgar hükümdarlarının, Yanya dukasının, Lakedemonya despotunun, Ahaiya prensinin elçilerini ve sair zevatı kabul etti. Bunlarla beraber, bir sofrada yemek yiyerek, hepsinin şan ve haysiyetini okşadı, hepsini sulh ve selâmetle yolladı. Bunlara dedi ki: «Hükümdarlarınıza deyiniz ki, ben herkes ile, sulh aktediyorum. Sulhu hile ile bozmak isteyen kimse sulhün hamisi olan Allah'a karşı hareket etmiş bulunacaktır.»

İmparator Manuil emniyet içinde olduğundan, hiç bir gâilesi bulunmadığından, oğlu Ioannis'i evlendirmek istedi ve Rusya kiralına adamlar göndererek, kızını oğluna gelin olarak istedi¹. Onu getirterek, oğlu ile nişanladı ve kıza Anna adını verdi. Oğlunu o sırada imparator olarak tetviç etmek istemedi, zira kız henüz on bir yaşında idi. Üç sene geçince, şehirde veba hastalığı çıktığından, halktan bir çok kimseler vebadan öldü. Bu arada prenses Anna da öldü ve bü-

¹ I. Basile (1389-1425). Kızı Anne ile evlenmişti. Gelin bu esnada 11 yaşında idi (1415). Fakat 1418 de vebadan öldü (Bk. Charles Diehl, «Figures Byzantines, 2 nci seri, s. 272»).

tün şehir ahalisini yeise garketti. Süleyman Çelebi tarafından imparator Manuil'e rehin olarak bırakılmış olan Bayezid'in iki oğlundan büyüğü, kızkardeşi Fatma ile beraber, serbest bırakıldı. Bunlar Buras'da oturmakta idiler. Diğerisi ise, imparatorun oğlu Ioannis ile beraber yaşadığından, Yunan kültürünün aşkı oldu, mektebe devam ederek, yunan dilini tahsil ediyordu. Okumak ve öğrenmek hususundaki aşkı ve Ioannis ile olan terbiye arkadaşlığı o derecede idi ki, imparator Manuil'e müracaat ederek, hristiyanlık akaidine tevfikân vaftiz olmasını rica ediyordu; her gün imparatora hristiyan olduğunu ikrar ediyor ve Muhammed'in dinî ahkâmını kabul etmediğini söylüyordu. İmparator siyasi bir rezalete sebebiyet vermemek için bu teklifleri dinlemek bile istemiyordu. İşte bu günlerde veba hastalığı şiddetlendi ve yaşa bakmıyarak, halkı kırmağa başladı. O zaman Bayezid'in genç oğlu da bu hastalığa tutuldu ve imparator Ioannis'e şu haberi gönderdi: «Ey Bizans'ın imparatoru, benim ise efendim ve pederim! Artık sarîh olarak söylüyorum ve hiç kimse-nin cezalandırılmasını istemiyorum ve işkence yapılan yerlere gidiyorum. Şimdi ben hristiyan olduğumu ikrar ediyorum, sen ise dinin icabatını ve Ruh-ül-kudsün alâmetini bana vermiyorsun. Şunu bil ki, vaftiz olmadan ölecek olursan, Cenab-ı Hakkın âdil ve müstakim olan mahkemesinde aleyhinde şikâyet edeceğim.» İmparator bu sözlerden müteessir olarak adamlar gönderdi ve onu vaftiz ettirdi. Kendisi de vaftiz babası oldu. Şehzade ertesi günü öldü. İmparator büyük şân ve ihtiram ile kendisini mermerden yapılmış bir lâhit içine koydu, Studioda Prodromos manastırında, mâbedin yakınında ve kapının iç tarafına defnetti.

İmparator, üç seneye yakın bir zaman geçtikten sonra, oğlu Ioannis'e diğer bir gelin getirmeyi ve ikinci oğlu Teodorosu da evlendirmeyi arzu etti. İtalya'ya adamlar gönderdi ve oğlu Ioannis için Monte Firara markisi Teodoros'un kızını ve oğlu Teodoros için ise Konte Malatesta'nın kızını getirtti¹. Teodoros'u Lakedemonya despotu tâyin etti ve bunun için despotlara mahsus alâmetleri kendisine tevdi etti. İmparator Ioannis kendisi için getirilen kızdan hoşlanmadı. Kızın boyu bosu yerinde idi; boynu güzeldi, sarımsı renkte olan saçları, akan derenin yaldızlı suları gibi, topuklarına kadar düşüyordu; omuzları geniş, kolları, göğsü ve elleri mütenasip, parmakları kristal gibi parlak, vücudunun heyet-i umumiyesi yuka-

¹ Sophi de Monfenat, Andronic II. Paleologos'un oğlu Theodore'un ahfadındandı (T.N.).

rıya doğru meyyal ve pek dik olarak ayakta duruyordu. Halbuki rengi, dudakları, burnunun vaziyeti, gözleri ile kaşlarının terkihi her cihetten çirkin ve sevimsiz idi, yani bir kelime ile, âdi ve kaba idi. «Yüzü tarafından perhiz ve arka tarafından paskalya idi¹.» İmparator Ioannis, kızı bu halde görünce, yanına gitmedi ve kızla hiç bir zaman beraber yatağa girmedi. Bu sebepten dolayı kız sarayın yatak odalarının birinde, yalnız olarak, oturuyordu. İmparator Ioannis bu halden dolayı kızı İtalya'ya, babasının yanına, göndermek istiyordu, fakat babası imparator Manuil'in kızı karşı olan şefkati buna mâni oluyordu.

Bu imparatoriçe (kız), kocasının fikir değiştirmeyeceğini görünce, saraydan kaçmağı düşündü ve bunu yaptı. Galata'daki Cenevizlilere haber göndererek, kaçmak istediğini bildirdi. Bir gün gezmek ve eğlenmek maksadiyle, harem dairesinin kendi lisanını konuşan kadınları ve babasının evinden getirdiği bazı gençlerle beraber, şehirden çıkarak, güzel bahçelerden birine gittiler. Akşama doğru Galata'daki eşraf iki sıra kürekli bir gemi hazırladılar. Bununla sahile yanaşıp, kızı hürmetle alarak, karşıya geçirdiler. Orada bütün halk onu güzel bir şekilde karşıladı ve kendilerinin kraliçeleri olarak, hürmetle selâmladı. İstanbuldakiler, akşam olduğu halde, cereyan eden vak'adan haberdar olmadılar. Ertesi sabah saray halkının hepsi vak'ayı duyunca, hiddetlendiler ve kendilerine yapılan bu hakareten dolayı, Galatalılara karşı harekete geçmeğe ve yerlerini mahv ve tahrip etmeğe hazırlandılar. Fakat imparator Manuil bunlara müsaade etmedi. İmparator Ioannis ise, vak'ayı kendi fikrine uygun buldu. Cenevizlilerin İtalya'ya gitmeğe hazır çok büyük bir yük gemileri vardı, poyraz esmeğe başlayınca, kraliçe şan şeref ile gemiye bindi. Gemi yelkenlerini açarak, İtalya'ya vasil oldu. Kraliçe tetviç olunduğu tahtan başka hiç bir menfaat temin etmemiş olduğundan, diyordu ki, «Bizans imparatoriçesi olduğuma delil olmak üzere bu taç bana yeter! Oradaki kıymetli hazineler beni alâkadar etmiyor.» Ferara eyaletinin sınırlarına vardığı zaman, hükûmetin ileri gelenleri ve kardeşi marki haber aldılar ve istikbal için onu alarak, babasının sarayına götürdüler. Bu kız bir manastırda oturmağı tercih etti ve kendisini Allah'a tevdi ederek hayatının geri kalanını orada geçirdi.

¹ Perhiz yemekleri tatsız ve yağsız, paskalya yemekleri ise leziz ve yağlı olduğundan müellif, kızın yüzüne doğru bakılınca perhiz yemekleri gibi tatsız olduğunu göstermek için bu teşbihi yapmıştır.

İmparator Ioannis ise, Trabzon imparatoru Aleksios Komninos'a elçiler göndererek, gerek güzelliği, gerek terbiye ve ahlâkı meşhur olan kızı Maria'yı zevce olarak almak arzusunu gösterdi. Kızı Trabzon'dan alarak, İstanbul'a getirdiler¹, patrik İosif usul ve âdet üzere nikâhlarını kıydı; Maria'yı Bizanslıların imparatoriçesi olarak ilân etti. İmparator Manuil de, pek çok kadırgalarla İstanbul'dan hareket ederek, Mora'ya gitti ve Ahaiya prensini ve Navarahlardan geri kalmış olan evlât ve ahfadı itaat altına aldıktan sonra, orada oğlu Teodoros'u bütün Mora'nın despotu olarak bıraktı ve İstanbul'a döndü. Gelirken Gelibolu'ya yetiştiği zaman, tesadüfen Mehmed Çelebi'ye rastgeldi. Mehmed Çelebi imparatora karşı o kadar sadakat gösterdi ki, imparatorun kadırgasına geldi, beraberce yemek yediler ve imparator kendisine çok hediyeler ihsan ve maiyetindekilere de iltifat etti ve avdet etti. İmparatorun kadırgaları büyük memnuniyet ile İstanbul'a döndü. Patrik ve senato başta oldukları halde, bütün İstanbul halkı imparatoru karşılamak için, şehirden dışarı çıktılar; alkışlar ile ve ilâhiler söyleyerek, onu saraya kadar götürdüler. İşte avdet hususu da bu suretle sona erdi.

(MEHMED ÇELEBİ VE ANADOLU'DAKİ İCRAATI, BÖRKLÜCE MUSTAFA'NIN İSYANI VE BASTIRILMASI)

21 — Mehmed Çelebi, garp eyaletlerini lâyıkiyle ıslâh edip, arkasından asayiş temin edilmemiş hiç bir yer bırakmadığına kanaat hâsıl ettikten sonra, gark (Anadolu) eyaletlerine geçti; Bursa'ya gelerek, Karaman beyi tarafından yakılarak tahrip edilen binaları tamir edip, yeniledikten sonra, oradan Asya'ya gitti. Mehmed Çelebi, İstanbul'a gelip, Musa Çelebi ile çarpıştığı zamanlarda, Karaman beyi askeri kuvvet ile Konya'dan Bursa'ya gelmiş ve şehri yağma ettiği gibi, Mehmed Çelebi'nin babası Bayezid'in kemiklerini mezarından çıkararak, ateşe vermiş idi. Zira Bayezid, bir zaman Konya'da bu Karaman beyinin babasının kafasını kesmiş idi.

Mehmed Çelebi bu defa Asya'ya geldiğinde, Cüneyd'in kuvvetlenmiş olduğunu ve kabına sığmadığını gördü. Onu tedip için harekete geçerek, Asya'nın Bergama şehrine geldi ve Cüneyd'e şu habe-

¹ Ağustos 1427 (T. N.).

² Asya, burada Asya kıtası mânasında olmayıp, Bizanslılar Lidia'nın bir yerine Asya adını vermişlerdi.

ri gönderdi: «Malik olduğun yerleri terk ve teslim et». Cüneyd ise hiç bir cevap vermiyerek, kaleleri tahkim etmiş, vaziyetin inkışafını bekliyerek, yerinde oturuyordu. Mehmed Çelebi Kimi¹'ye gelerek, kalenin teslimini istedi. Teslim olmayınca, harb ile zaptetti. (Bu kale Cüneyd'in hükmü altında idi ve kaledeki silâhendazları kılıçtan geçirdi, yerli ahaliyi serbest bıraktı. Oradan kalkarak Menomenu² ovasına geldi. Orada Arhangelu adında sağlam ve kuvvetli bir kale vardı. Türkler bu kaleye Kayacık adını verdiler. Mehmed Çelebi burayı da büyük kuvvetler kullanarak, harb ile zaptedip, Nif'e geldi. Burayı da harben zaptettikten sonra, İzmir'e geldi. İzmir'i de sıkı bir şekilde muhasara etti, etrafına bir çok asker topladı, silâh ve başka harb vasıtaları hazırladı.

Cüneyd anasını, kardeşi Bayezid'i ve çocuklarını İzmir'de, kale içinde, bıraktı. Mehmed Çelebi'nin askerleri Abdullah adındaki köle ve damadını, Nif'te bularak (zaten Nif kalesinin muhafızı bulunuyordu), beraberlerine aldılar ve vezir Bayezid'in huzuruna getirdiler. Bayezid, büyük iktidara malikti ve büyük salâhiyetlere sahipti. Diyebiliriz ki, ikinci kumandan o idi. Esasen Mehmed Çelebi'nin kölesi idi ve fakat fevkalâde sadakatinden dolayı sarayının birinci hâdimi mevkiini almıştı. Sözü geçen bu Bayezid, Mehmed Çelebi Trakya'da bulunduğu zaman, Cüneyd'e «İonia'nın hâkimi olmak istersen ve bizim taraftan rahatsız olmamağı arzu edersen, kızını meşru bir surette, bana zevce olarak ver ve senin damadın olayım; sen de benim kayın pederim olursun. O zaman beyliğinde gâilesiz olarak hüküm sürersin», diye haber gönderdi. Cüneyd, bu teklifi getiren zatın huzurunda azamet ve gururunu göstermek için, kölesi Abdullah hazır olduğu halde, buna hitaben dedi ki «Sen kimin kulusun?» O da cevap olarak dedi ki «Zatı âlinizin!». Cüneyd tekrar sordu: «Hangi millettensin?» «Arnavudum» dedi; «Hangi dindensin» diye sordu. Abdullah da «Evvelce kâfir idim, şimdi ise müslümanım» cevabını verdi. O zaman Cüneyd hazır bulunan kendi eşrafına hitaben dedi ki, «Bugün, sizin cümlelizin huzurunda, işte kendim kızımı meşru zevce olarak kölem Abdullah'a veriyorum. Kendisini kölelikten azad ettim ve bugünden itibaren kendime damat ve akraba yaptım.» Mecliste hazır bulunanların hepsi Cüneyd'i alkışladılar. Sonra Cüneyd gönderilen zata hitap ederek, «Efendin, Bayezid'e haber ver ki, kendisi gibi Arnavudlardan bir damat aldım, o

¹ Kimi = Çandarlı.

² Menomenu = Menemen ovası.

da, kendisi gibi, para ile satın alınmış bir köledir. Kendisinden daha gençtir ve kendisinden daha akıllıdır.» Elçi olan zat, bu sözleri duyduğu gibi, hulâsaten efendisine söyledi. Bayezid de o günden itibaren Cüneyd aleyhinde kin beslemeğe başladı. Şimdi beklediği münasip zamanı bulmuştu. Abdullah'ı Nif'te yakalıyarak, husyelerini kesip, kendisini hadım etti.

Şimdi yine tarihteki hikâyemize dönelim. Çelebi Sultan Mehmed İzmir'e gelip, şehri muhasara ettiği zaman, Rodos şövalyelerinin büyük «üstadı» da, üç büyük kadırga ile, orada bulunuyordu. Bu «üstad» Timur tarafından tahrip edilmiş olan kaleyi, Cüneyd'in istememesine rağmen, yeniden inşa eylemekte idi. O zaman etrafta bulunan adaların beyleri, Mehmed'in İzmir'e geldiğini haber alınca, hepsi onunla görüşmek istediler. Onların bu arzuları iki sebebe istinat ediyordu. Birincisi Mehmed'in kerim ve halim olması, fevkalâde kuvvete malik bulunması; ikincisi Cüneyd'in hilekâr ve eskiya hasletinde bulunması idi. Foçalıların hâkimlerinden birisi karadan, diğeri deniz yolu ile, yukarı Frigia'nın beyi Germiyan bey, Karia beyi Mentеше, Midilli hâkimi, kadırgalar ile, Sakız hâkimi dahi kadırgalarla geldiler. Rodos şövalyelerinin büyük «üstadı» esasen orada idi. Bunların hepsi Mehmed Çelebi'ye hürmetlerini arz etmek ve zalimi imha eylemek için kendisine yardım maksadiyle gelmişlerdi. Mehmed Çelebi, bunların hepsine ittifakla, kardeş gibi, muamele etti ve bunları deraguş eyledi.

Mehmed Çelebi, on gün İzmirli ile harbetti. Adalılar da, mümkün olduğu kadar, denizden kendisine yardım ediyorlardı. Onuncu gün Cüneyd'in anası, karısı ve çocukları kaleden çıktılar, Mehmed'in ayaklarına kapanarak, yaptıkları hatalardan dolayı affını talep ettiler ve İzmir'i teslim eylediler. Mehmed Çelebi İzmir'i teslim aldıktan sonra, şehrin surlarını bir çok yerlerde zemine kadar yıktırdı; kaleleri, burçları ve metrisleri tahrip etti ve İzmir hal-kını hisarsız olarak bıraktı.

Rodos şövalyelerinin «en büyük üstadı», İzmir limanında muazzam bir kale inşasına başlamıştı ve bu kale yarım ziyade yükselmiş idi. Mehmed Çelebi, gece vakti Türkleri göndererek, bu kalenin yapılmış olan kısmını yıktırdı. Ertesi sabah, «en büyük üstad» bu hali görünce, canı sıkılarak, Türk padişahına geldi ve bir çok sözler söyledi. Bu kalenin Aydın oğulları zamanında Rodosluların parası ile inşa edilmiş olduğunu arzetti; şayet kalenin yeniden inşasına müsaade olunmıyacak olursa, Türk hükûmeti ile, Papa arasında mü-

cadele doğacağını ve şimal memleketlerinden büyük kuvvetler gelerek, Osmanlı memleketinin mühim kısmını tahrip edeceklerini bildirdi. Mehmed Çelebi bu sözleri son derecede sakın bir şekilde dinledi ve safdılâne bir tarzda cevap verdi (İskitlerin [Timur ordusunun] işkence ve cezaları Türklerin ruhlarında henüz yüksek yer tutuyordu): «Ey peder, ben dünyada bulunan bütün hristiyanlara karşı kerim olmak ve cömertçe hareket etmek arzusunundayım. Zaten hükümdarlık bunu icap ettirir. İyi adamlara lûtf ve ihsanda bulunmak, fenaları cezalandırmak ve tebaaya ait menfaati gözetmek vazifemdir. Bu yerlere geldiğim zaman, bir çok müslümanlar buldum. Bunlar pek âkilâne ve hakımane beni teşvik ediyorlar ve diyorlar ki, Timur Asya'da hiç bir iyi iş yapmadı ise de, İzmir kalesini harabeye çevirmek suretiyle İonia'da büyük bir hatıra bırakmıştır. İonialılara kul olarak hizmet edenler, bu kaleye iltica ettikleri zaman, hürriyetlerini elde ederlerdi; kara ve deniz yollarında korsan kayıkları ile seyr ve sefer edenler tarafından bunlar köle olarak tutuluyorlardı. Bu suretle şövalyelerle Türkler arasında karada ve denizde, büyük bir düşmanlık doğmuş idi. Bu sebepten dolayı dinsiz olan Timur'un canına rahmet okuyorlardı. Şimdi de sen bana o zalimin yaptığı fena işlerden daha zararlı işler yaptırmak mı istiyorsun? Bunu yapamam. Mamafih hem senin dediğin olsun, hem de Türklerin talebi ycrine gelsin. Karia ve Likia hudutlarında sana istediğin kadar yer vereyim. Oraya git ve istediğin gibi kale tesis ve inşa et».

«Büyük üstad» bu sözleri dinledikten sonra, Mehmed Çelebi'ye dedi ki: «Ey padişah! Senin idaren altında bulunan yerlerden bana yer ver ve beni başkalarına ait başka yerlere havale etme!» Bu sözlere karşı padişah dedi ki: «Sana, bana ait yerlerden veriyorum, zaten eyaletini Mentşe'ye ben ihsan eyledim. Binaenaleyh bu hususta müsterih ol». Bu muhavereden sonra «büyük üstad» padişah-tan izin alarak gitti.

Mehmed Çelebi, Sakızlıların, Midillilerin ve Foçalıların istirhamlarını hüsnü niyetle dinledi, istediklerini tamamen verdi, sulh ve musalemet ile, yerlerine dönmelerine müsaade etti.

Cüneyd'in anası sıkılarak ve utanarak padişah-tan istirhamlarda bulunmaktan geri kalmıyordu. Nihayet ricası is'af olunarak, oğlunu ölümden kurtardı. Cüneyd, bunun üzerine Mehmed'e gelerek, arz-ı ubudiyet etti, bundan sonra itaatsizlik etmiyeceğine ve ömrü oldukça hayatını padişaha karşı sadakatla geçireceğine, efendi ve

hükümdar olarak Osman oğullarını tanıcağına yeminler etmiştir. Padişah Cüneyd'in eyaletini islâm dinini kabul etmiş olan Aleksandr Susmanunun oğluna verdi¹.

Padişah Cüneyd'in beraberinde Trakya'ya gelmesini emretti. Anadoluluları işlerini intizama koyduktan sonra garba geçti. Gelibolu'ya geldiği vakit Naksos ve diğer Siklat adalarının dukası aleyhine hareket etmek için bir donanma hazırladı. Zira bu duka, ne evvelce ve ne de padişahın İzmir'de bulunduğu zaman, gelip tazimatını arz etmişti. Üç sıra kürekli otuz harb gemisinden ibaret olan bu donanma, amiral Calis beyin (Cali bey) kumandası altında Gelibolu'dan hareket ederek, Andros, Paros ve Milos adalarına geldi. Amiral bu adalar ahalisinden çok miktarda esir aldı ve buralara bir çok zararlar vererek geri döndü.

Venedikliler bunu haber alınca, uygun zamanı bekliyerek, telâş eseri göstermediler. Zira Naksos dukası, Venediklilere tâbi idi ve onların sancağını kullanıyordu. İlkbahar gelince, Venedikliler, üç sıra kürekli on adet kadirga hazırlıyarak, Adriatik körfezi limanından (Venedik) hareket ettiler. Eğriboz, Girit ve Siklat adaları limanlarına uğradılar. Bunlardan yedi adet kadirga Bozcaada'ya kadar gelerek, düşmanlarına görünmek istediler. Elispont (Çanakkale boğazı)'u geçerek, Lapseki'ye kadar geldiler. Türklerin kadirgaları ise, Gelibolu limanında duruyordu ve harekete hazırды.

Venedik donanması İstanbul'dan gelmekte olan küçük bir gemiyi Türk gemisi zannederek, onu yakalamak için kadirgalarından birisini gönderdiler. Türkler bu hali görünce, küçük geminin kendilerine ait olduğunu sandılar ve onu müdafaa etmek için bunlardan da bir kadirga yola çıktı. Halbuki bu küçük gemi Midilli gemisi idi ve İstanbul'dan Midilli'ye gidiyordu. Venedikliler, Türk kadirgalarının toplu bir halde limandan çıktığını görünce, üzerlerine hücum ettiler ve yüksek sesler çıkarak, çarpıştılar. Evvelâ amiral Calis beyin kadirgasına taarruz ederek, gemide mevcut bütün erleri kılıktan geçirdiler, hattâ Calis beyi de yakalayarak, vücudunu parça parça ettiler. Sonra başka kadirgalara da taarruz ederek, bütün Türk kadirgalarını zaptettiler ve Türkleri, karılarının ve çocuklarının gözleri önünde, merhametsizce parçaladılar. Bu muharebe Gelibolu'dan bir mil kadar uzakta cereyan etmişti (1416).

Venedikliler akşama doğru muharebeyi son verdiler ve 27 adet

¹ Sırp kralı Ivan III. Şişman'ın oğlu Alexandre Şişman.

Türk gemisini alarak, Bozcaada limanına girdiler ve tahkikat yaparak, erler arasında Türk aslından olanları kâmilten boğazladılar. Hristiyan erler hakkında da tetkikat yaparak, Türk donanmasına angarya olarak, cebren alınmış olanlarının hayatlarını bğışladılar; ücret ve diğer menfaat temini maksadiyle Türklerin hizmetine girmiş olanlarını, Bozcaada'da kazıkladılar. Bütün adada çepeçevre bağ kütükleri ve bu kütüklerden sarkmış üzüm salkımları gibi asılmış erler görünüyordu. Venediklilerin kadirgaları Girit'e gelerek kadirgaların içinde bulunan ve zorla, angarya olarak Türklerin hizmetine girmiş olan hristiyanlardan bir miktarını Girit'e, bir kısmını Eğriboz'a, bir kısmını Venedik'e bırakmak suretiyle dağıttılar.

Kış mevsimi geçip, ilkbahar geldiği zaman, yine Venedik'ten kadirgalar hareket ederek, Elispont (Çanakkale boğazı)'a 'geldiler ve Lapseki'de Süleyman Çelebi tarafından inşa olunmuş olan kaleyi zaptetmek için, boğaza girdiler ve Lapseki'ye vardılar. Orada deniz tarafından kaleye taarruz ettiler ve orayı topa tuttular. Venedikliler karaya çıkmadılar, zira karada vezir Bayezid'in kardeşi Hamza'nın kumandası altında on binden fazla asker vardı. Venedikliler bir iş yapamayacaklarını görünce, gemilerini alarak, İstanbul'a doğru gittiler. Venedikliler yaptıkları bu taarruzda, kaleyi tahrip etmiş, çatısını yıkmış ve surların temellerine kadar delik deşik etmişlerdi. Hamza, düşman gemilerinin oradan ayrılmasından sonra, kalenin temellerine kadar yıkılmasını emretti ve bunlara dedi ki, «Hiç bir menfaat temin etmiyen ve bilâkis mahcubiyet kazandıran bu kaleyi idame etmek doğru değildir».

Mehmed, Cüneyd'i Gelibolu'ya geçirerek, Tuna nehri civarında ve Niğbolu havalisinde kendisine yerler verdi ve memleketin bu hudut yerlerini muhafaza ve müslümanların hukukunu müdafaa etmesini kendisine emretti. O günlerde İonia körfezinin ağzında bulunan dağın civarında ve Sakız adasının karşılarında Stilarion adlı yerde¹ kendi kendine yaşayan bir köylü meydana çıktı. Bu zat Türklere fakirliği (yani mal ve mülk sahibi olmamağı) tedris etti; kadınlardan başka her şeyin, yani yiyecek, giyecek, çift ve ekilmiş tarlaların insanlar arasında müşterek olması akidesini telkin ediyordu. Ben senin evine, kendi evim gibi, sen de benim evime kendi evin gibi girip çıkarsın, kadınlar müstesnadır.» diyordu. Bu telkinler ile, bütün cahil halkı iğfal ederek, kendi tarafına çekiyordu. Hilekârlıkla, hristiyanlarla da dostane münasebetler kurmağa çalışıyordu. Bu hususta başka bir telkinde daha bulunuyordu ve diyordu ki, «Türk-

¹ Karaburun (T.N.).

lerden herhangi bir kimse huristiyanlar arasında takva ehli olmadığını söylese kâfirdir.» Bu tarikatın müritleri, bir huristiyan tesaüf ettikleri vakit, buna karşı dost muamelesi yaptıkları gibi, kendisine Allah'ın meleği gibi hürmet ediyorlardı.

Bu zat, Sakız adasında bulunan manastırlar gumenoslarına¹ ve kiliselerin papazlarına, her gün kendi müritlerinden bir çok kimseler göndererek, anlatılan fikirlerini kendilerine telkin ettirdiği gibi, her seyden kurtulabilmek için huristiyan dinine mensup olanlarla dini iş birliği yapmaktan başka çare olmadığını söylüyordu. O zamanlarda mezkûr adada Turloti adındaki manastırda Giritli ihtiyar bir keşiş oturuyordu. Bu sahte «baba», başları matruş ve açık, ayakları çıplak, bir gömlek ve bir şapka ve ufak bir cübbe giyinmiş müritlerinden iki kişiyi bu Giritli keşişe göndererek, selâmlarını tebliğ ettirdi ve kendisine şu haberi gönderdi: «Ben de senin gibi keşişim, ben de senin ibadet ettiğin Allah'a ibadet ediyorum; gece vakti gürültüsüz, yaya olarak denizi geçerken, ben seninle beraberdim.» Hakikî keşiş sahte «baba» tarafından iğfal olundu. O da onun lehinde saçma sapan propagandaya başladı. Diyordu ki, «Sisam adasında istirahat ederken, bu da benimle beraber keşilik yapıyordu; şimdi de gün aşırı buraya geçerek, benimle konuşuyor». Hattâ bu yazıları yazan benim yanımda da bu gibi acayip sözler söylüyordu.

Evvelce yazmış olduğumuz gibi, Mehmed'in vekili olan ve oradaki eyaleti beylik vazifesi ile idare eden Susmanın oğlu, asker toplayarak, bu «Dede Sultan» aleyhine hareket etti ise de Stilarion'un dar geçitlerinden geçmeğe muvaffak olamadı. Altı binden fazla olan Stilarion'daki tarikatçılar da bir mahalde toplandılar ve geçilmesi zor olan geçitlerin önünde durarak, taarruz eden Susmano'nun bütün adamlarını kılıçtan geçirdiler. Hattâ Susmano'yu da telef ettiler.

Bu muzafferiyetten sonra Perklicia² Mustafa'nın (adı böyle idi) müritleri kazandıkları bu şan ve şöhratlerini sahte babanın mânevi kuvvetine atfederek, kendisini bir peygamberden ziyade medh-ü sena edip, kendi tarikatları için yeni bir akide tesis ettiler. Bu akideye göre, bundan böyle «zarkula» dedikleri şapkalarını giymiyecekler ve yalnız tek gömlek giyecekler, başları açık olacak, ve huristiyanlar ile Türkler arasında fark olmayacaktır.

¹ Manastırların en büyük rahibi.

² Böklüce (T.N.).

³ Zarkula zerkülâh'tır.

Mehmed, bu muvaffakiyetsizlikten sonra, Lidia valisi Ali beye haber göndererek, Lidia ve Ionia'da bulunan bütün askerî kuvvetleri ile, harekete geçip, Stilarion'dakiler aleyhine yûrtmesini emretti. Stilarion'dakiler ise, yine geçitlerin ağızlarını tuttular ve düşmanlarından dar geçitlere girenlerin hepsini öldürdüler. Ali bey, pek az asker ile, kurtulabildi ve Mağnisa'ya gitti. Padişah, bu faciayı duyunca, on iki yaşında bir çocuk olan oğlu Murad'ı vezir Bayezid ile birlikte, Trakya askeri ile beraber, bu mutaassıp kütle üzerine gönderdi. Murad giderken geçtiği Bitinia, Frigia, Lidia ve Ionia'dan bütün askerleri toplayarak, büyük kuvvetler ile, düşmanların o dar geçitlerine gitti ve yolda rastgeldiği ihtiyar veya çocukları, erkek veya kadınları, yaş ve cins farkı gözetmeksizin, merhametsizce kılıhtan geçiriyordu. Nihayet tek gömleklilerin sığındıkları dağa vardılar ve muharebeye tutuştular. Sonunda tek gömlekliler, reisleri sahte peygamberleri ile beraber mağlûp ve teslim oldular. Bu muharebede, Murad çok asker kaybetti. Murad bu tarikatchileri, beraber alarak, Efes'e getirdi. Efes'te, reislerini sorguya çekti. Kendisini bir çok işkencelerle tazyik ettiği halde, fikirlerinde ve itikadında sabit olduğunu ve değişmiyeceğini anlayınca, onu astırdı, cesedini ellerini tahtalara çiviler ile mihlanmış bir vaziyette, bir deve üzerine koydular ve şehrin içinde dolastırarak, teşhir ettiler (1435). Mürşitlerinin itikat ve fikirlerini inkâr etmemiş olan müritlerini de gözleri önünde boğazladılar. Bu müritler can çekişirken, «dede sultan eriş»ten¹ başka bir şey söylemiyorlardı.

Bu tarikata mensup olanlar, uzun müddet, dedelerinin ölmediğine ve hayatta bulunduğuna inanmakta devam ettiler. Hattâ ben, bu vak'adan sonra, evvelce adı geçmiş olan hıristiyan keşişine tesadüf ettiğim zaman, sahte peygamber hakkında ne fikir hâsıl ettiğini sordum. Bu keşiş de dedenin ölmemiş olduğunu, Sisam adasına geçerek orada eskisi gibi vaktini geçirmekte bulunduğunu ve mamefih onun fikirleri ile itikatlarına inanmamış ve asla ehemmiyet vermemiş olduğunu cevap olarak bana söyledi.

Bayezid, bu muzafferiyetten sonra, Murad'ı alarak, Asya ve Lidia'dan geçerken, yolu üzerinde, bu ibahî tarikatine mensup olan Türk dervişlerinden rastgeldiklerinin hepsini katli ediyordu. Bayezid, Frigia ve Çanakkale boğazından geçerek, Edirne'ye vardı ve Çelebi Mehmed'e oğlu Murad'ın galibiyet ve muzafferiyetini arzetti.

¹ Metinde aynen böyle türkçe olarak yazılmış ve bızans diline tercüme edilmştir.

hükümdar olarak Osman oğullarını tanıcağına yeminler etmiştir. Padişah Cüneyd'in eyaletini islâm dinini kabul etmiş olan Aleksandr Susmanunun oğluna verdi¹.

Padişah Cüneyd'in beraberinde Trakya'ya gelmesini emretti. Anadolu işlerini intizama koyduktan sonra garba geçti. Gelibolu'ya geldiği vakit Naksos ve diğer Siklat adalarının dukası aleyhine hareket etmek için bir donanma hazırladı. Zira bu duka, ne evvelce ve ne de padişahın İzmir'de bulunduğu zaman, gelip tazimatını arz etmişti. Üç sıra kürekli otuz harb gemisinden ibaret olan bu donanma, amiral Calis beyin (Cali bey) kumandası altında Gelibolu'dan hareket ederek, Andros, Paros ve Milos adalarına geldi. Amiral bu adalar ahalisinden çok miktarda esir aldı ve buralara bir çok zararlar vererek geri döndü.

Venedikliler bunu haber alınca, uygun zamanı bekliyerek, telâş eseri göstermediler. Zira Naksos dukası, Venediklilere tâbi idi ve onların sancağını kullanıyordu. İlkbahar gelince, Venedikliler, üç sıra kürekli on adet kadirga hazırlıyarak, Adriatik körfezi limanından (Venedik) hareket ettiler. Eğriboz, Girit ve Siklat adaları limanlarına uğradılar. Bunlardan yedi adet kadirga Bozcaada'ya kadar gelerek, düşmanlarına görünmek istediler. Elispont (Çanakale boğazı)'u geçerek, Lapseki'ye kadar geldiler. Türklerin kadirgaları ise, Gelibolu limanında duruyordu ve harekete hazırды.

Venedik donanması İstanbul'dan gelmekte olan küçük bir gemiyi Türk gemisi zannederek, onu yakalamak için kadirgalarından birisini gönderdiler. Türkler bu hali görünce, küçük geminin kendilerine ait olduğunu sandılar ve onu müdafaa etmek için bunlardan da bir kadirga yola çıktı. Halbuki bu küçük gemi Midilli gemisi idi ve İstanbul'dan Midilli'ye gidiyordu. Venedikliler, Türk kadirgalarının toplu bir halde limandan çıktığını görünce, üzerlerine hücum ettiler ve yüksek sesler çıkarak, çarpıştılar. Evvelâ amiral Calis beyin kadirgasına taarruz ederek, gemide mevcut bütün erleri kılıktan geçirdiler, hattâ Calis beyi de yakalayarak, vücudunu parça parça ettiler. Sonra başka kadirgalara da taarruz ederek, bütün Türk kadirgalarını zaptettiler ve Türkleri, karılarının ve çocuklarının gözleri önünde, merhametsizce parçaladılar. Bu muharebe Gelibolu'dan bir mil kadar uzakta cereyan etmişti (1416).

Venedikliler akşama doğru muharebeye son verdiler ve 27 adet

¹ Sırp kralı Ivan III. Şişman'ın oğlu Alexandre Şişman.

Türk gemisini alarak, Bozcaada limanına girdiler ve tahkikat yaparak, erler arasında Türk aslından olanları kâmilten boğazladılar. Hristiyan erler hakkında da tetkikat yaparak, Türk donanmasına angarya olarak, cebren alınmış olanlarının hayatlarını bğışladılar; ücret ve diğer menfaat temini maksadiyle Türklerin hizmetine girmiş olanlarını, Bozcaada'da kazıkladılar. Bütün adada çepeçevre bağ kütükleri ve bu kütüklerden sarkmış üzüm salkımları gibi asılmış erler görünüyordu. Venediklilerin kadirgaları Girit'e gelerek kadirgaların içinde bulunan ve zorla, angarya olarak Türklerin hizmetine girmiş olan hristiyanlardan bir miktarını Girit'e, bir kısmını Eğriboz'a, bir kısmını Venedik'e bırakmak suretiyle dağıttılar.

Kış mevsimi geçip, ilkbahar geldiği zaman, yine Venedik'ten kadirgalar hareket ederek, Elispont (Çanakale boğazı)'a geldiler ve Lapseki'de Süleyman Çelebi tarafından inşa olunmuş olan kaleyi zaptetmek için, boğaza girdiler ve Lapseki'ye vardılar. Orada deniz tarafından kaleye taarruz ettiler ve orayı topa tuttular. Venedikliler karaya çıkmadılar, zira karada vezir Bayezid'in kardeşi Hamza'nın kumandası altında on binden fazla asker vardı. Venedikliler bir iş yapamıyacaklarını görünce, gemilerini alarak, İstanbul'a doğru gittiler. Venedikliler yaptıkları bu taarruzda, kaleyi tahrip etmiş, çatısını yıkmış ve surlarını temellerine kadar delik deşik etmişlerdi. Hamza, düşman gemilerinin oradan ayrılmasından sonra, kalenin temellerine kadar yıkılmasını emretti ve bunlara dedi ki, «Hiç bir menfaat temin etmeyen ve bilâkis mahcubiyet kazandıran bu kaleyi idame etmek doğru değildir».

Mehmed, Cüneyd'i Gelibolu'ya geçirerek, Tuna nehri civarında ve Niğbolu havalisinde kendisine yerler verdi ve memleketin bu hudut yerlerini muhafaza ve müslümanların hukukunu müdafaa etmesini kendisine emretti. O günlerde İonia körfezinin ağzında bulunan dağın civarında ve Sakız adasının karşılarında Stilarion adlı yerde¹ kendi kendine yaşayan bir köylü meydana çıktı. Bu zat Türklere fakirliği (yani mal ve mülk sahibi olmamağı) tedris etti; kadınlardan başka her şeyin, yani yiyecek, giyecek, çift ve ekilmiş tarlaların insanlar arasında müsterek olması akidesini telkin ediyordu. Ben senin evine, kendi evim gibi, sen de benim evime kendi evin gibi girip çıkarsın, kadınlar müstesnadır.» diyordu. Bu telkinler ile, bütün cahil halkı iğfal ederek, kendi tarafına çekiyordu. Hilekârlıkla, hristiyanlarla da dostane münasebetler kurmağa çalışıyordu. Bu hususta başka bir telkinde daha bulunuyordu ve diyordu ki, «Türk-

¹ Karaburun (T.N.).

lerden herhangi bir kimse hristiyanlar arasında takva ehli olmadığını söylerse kâfirdir.» Bu tarikatın müritleri, bir hristiyanı tesa-düf ettikleri vakit, buna karşı dost muamelesi yaptıkları gibi, kendisine Allah'ın meleği gibi hürmet ediyorlardı.

Bu zat, Sakız adasında bulunan manastırlar gumenoslarına¹ ve kiliselerin papazlarına, her gün kendi müritlerinden bir çok kimseler göndererek, anlatılan fikirlerini kendilerine telkin ettirdiği gibi, her şeyden kurtulabilmek için hristiyan dinine mensup olanlarla dinî iş birliği yapmaktan başka çare olmadığını söylüyordu. O zamanlar-da mezkûr adada Turloti adındaki manastırda Giritli ihtiyar bir keşiş oturuyordu. Bu sahte «baba», başları matruş ve açık, ayakları çıplak, bir gömlek ve bir şapka ve ufak bir cübbe giyinmiş müritle-rinden iki kişiyi bu Giritli keşişe göndererek, selâmlarını tebliğ et-tirdi ve kendisine şu haberi gönderdi: «Ben de senin gibi keşişim, ben de senin ibadet ettiğin Allah'a ibadet ediyorum; gece vakti gü-rültüsüz, yaya olarak denizi geçerken, ben seninle beraberdim.» Ha-kiki keşiş sahte «baba» tarafından iğfal olundu. O da onun lehin-de saçma sapan propagandaya başladı. Diyordu ki, «Sisam adasın-da istirahat ederken, bu da benimle beraber keşişlik yapıyordu; şim-di de gün aşırı buraya geçerek, benimle konuşuyor». Hattâ bu yazı-ları yazan benim yanımda da bu gibi acayip sözler söylüyordu.

Evvelce yazmış olduğumuz gibi, Mehmed'in vekili olan ve ora-daki eyaleti beylik vazifesi ile idare eden Susmanın oğlu, asker top-layarak, bu «Dede Sultan» aleyhine hareket etti ise de Stilarion'un dar geçitlerinden geçmeğe muvaffak olamadı. Altı binden fazla olan Stilarion'daki tarikatçılar da bir mahalde toplandılar ve geçilmesi zor olan geçitlerin önünde durarak, taarruz eden Susmano'nun bü-tün adamlarını kılıçtan geçirdiler. Hattâ Susmano'yu da telef ettiler.

Bu muzafferiyetten sonra Perkliçia² Mustafa'nın (adı böyle idi) müritleri kazandıkları bu şan ve şöhretlerini sahte babanın mâ-nevî kuvvetine atfederek, kendisini bir peygamberden ziyade medh-û senâ edip, kendi tarikatları için yeni bir akide tesis ettiler. Bu aki-deye göre, bundan böyle «zarkula» dedikleri şapkalarını glymiye-cekler ve yalnız tek gömlek giyecekler, başları açık olacak, ve hi-ristiyanlar ile Türkler arasında fark olmayacaktır.

¹ Manastırların en büyük rahibi.

² Borklütce (T.N.).

³ Zarkula zerkülâh'tır.

Mehmed, bu muvaffakiyetsizlikten sonra, Lidia valisi Ali beye haber göndererek, Lidia ve Ionia'da bulunan bütün askerî kuvvetleri ile, harekete geçip, Stilerion'dakiler aleyhine yürümesini emretti. Stilerion'dakiler ise, yine geçitlerin ağızlarını tuttular ve düşmanlarından dar geçitlere girenlerin hepsini öldürdüler. Ali bey, pek az asker ile, kurtulabildi ve Magnisa'ya gitti. Padişah, bu faciayı duyunca, on iki yaşında bir çocuk olan oğlu Murad'ı vezir Bayezid ile birlikte, Trakya askeri ile beraber, bu mutaassıp kütle üzerine gönderdi. Murad giderken geçtiği Bitinia, Frigia, Lidia ve Ionia'dan bütün askerleri toplayarak, büyük kuvvetler ile, düşmanların o dar geçitlerine gitti ve yolda rastgeldiği ihtiyar veya çocukları, erkek veya kadınları, yaş ve cins farkı gözetmeksizin, merhametsizce kılıçtan geçiriyordu. Nihayet tek gömleklilerin sığındıkları dağa vardılar ve muharebeye tutuştular. Sonunda tek gömlekliler, reisleri sahte peygamberleri ile beraber mağlûp ve teslim oldular. Bu muharebede, Murad çok asker kaybetti. Murad bu tarikatçıları, beraber alarak, Efes'e getirdi. Efes'te, reislerini sorguya çekti. Kenisini bir çok işkencelerle tazyik ettiği halde, fikirlerinde ve itikadında sabit olduğunu ve değişmiyeceğini anlayanca, onu astırdı, cesedini ellerini tahtalara çiviler ile mihlanmış bir vaziyette, bir deve üzerine koydular ve şehrin içinde dolaştırarak, teşhir ettiler (1435). Mürşitlerinin itikat ve fikirlerini inkâr etmemiş olan müritlerini de gözleri önünde boğazladılar. Bu müritler can çekişirken, «dede sultan eriş»ten¹ başka bir şey söylemiyorlardı.

Bu tarikata mensup olanlar, uzun müddet, dedelerinin ölmediğine ve hayatta bulunduğuna inanmakta devam ettiler. Hattâ ben, bu vak'adan sonra, evvelce adı geçmiş olan hıristiyan keşişine tesadüf ettiğim zaman, sahte peygamber hakkında ne fikir hâsıl ettiğini sordum. Bu keşiş de dedenin ölmemiş olduğunu, Sisam adasına geçerek orada eskisi gibi vaktini geçirmekte bulunduğunu ve mamefihi onun fikirleri ile itikatlarına inanmamış ve asla ehemmiyet vermemiş olduğunu cevap olarak bana söyledi.

Bayezid, bu muzafferiyetten sonra, Murad'ı alarak, Asya ve Lidia'dan geçerken, yolu üzerinde, bu ibahî tarikatine mensup olan Türk dervişlerinden rastgeldiklerinin hepsini katlediyordu. Bayezid, Frigia ve Çanakkale boğazından geçerek, Edirne'ye vardı ve Çelebi Mehmed'e oğlu Murad'ın galibiyet ve muzafferiyetini arzetti.

¹ Metinde aynen böyle türkçe olarak yazılmış ve bizans diline tercüme edilmiştir.

Çelebi Mehmed de henüz genç olan oğluna Amasya sancak beyliğini ve Kapadokya civarını ihsan etti ve devlet adamlarından tecrübe sahibi olan Yorgiç (Yurgeç) bey adında bir zatı şehzadenin idari işlerini tedvire memur tâyin eyledi.

X (MEHMED ÇELEBİ'NİN HAYATININ SONLARI)

22 — Evvelce ismi geçen Rados şövalyelerinin «büyük üstadı» o sene bir donanma hazırladı; iki kat kürekli üç kadirga ile müteaddit gemi alarak, bu gemilere her türlü malzemeyi, yani kireç, temel taşları, odun, kereste ve kale inşası için lüzumlu her şeyi yükledi; Karia eyaletinin sahil burunlarının birisine geldi ve havarilerin en mümtazı olan Petro namına bir kale inşa edip, bu kaleye Petronion adını verdi. Büyük üstat, temelleri gayet sağlam bir şekilde yaptıktan sonra, surların inşasına başladığı zaman, Menteşe beyi Elyaz bey, bu inşaata mâni olmak için büyük kuvvetle geldi ise de, muvaffak olamadı. Bu suretle «büyük üstad» kaleyi mükemmel olarak inşa ve yüksek burçlar ile takviye ettikten sonra, kale içerisine şövalyelerden muhafızlar bırakarak, Rados'a döndü. Şövalyelerin «büyük üstadı», kaleden ayrılırken, muhafız olarak kalede bıraktığı şövalyelere, kaleyi muhafazada büyük bir itina göstermelerini, daima uyanık olmalarını ve kaçan mülteci esirleri kabul ederek, Ayios Petros namına hürriyete kavuştuklarının kaydına mahsus kale defterine bunların adlarının yazılmasını emir ve tenbih eyledi. Bu kale hâlâ mevcuttur.

İlkbahar gelince, Mehmed garp vilâyetlerinden asker topladı ve Edirne'den hareket ederek, Anadolu'ya geçti ve Bursa'ya geldi. Şark eyaletleri valilerine, bütün askerleri ile beraber, gelmelerini emretti. Bu seferden maksadı, Karaman beyinin bundan önce Bursa'da yaptıklarını intikamını almak idi. Çelebi Mehmed, Likaonia taraflarına yürüdü. Evvelce de yazmış olduğumuz gibi Karaman bey, Bursa'yı işgal ettiği zaman, Çelebi Mehmed'in babasının kabrini açarak, kemiklerini yakmak küstahlığında bulunmuş idi. Bu hâdisenin intikamını almak için sefere çıkan Mehmed, geçtiği yollarda bir çok şehir ve kasabaları yaktıktan sonra, Konya'ya vardı ve şehri zapt etti. Suriye dağlarına¹ kaçan Karaman bey, Mehmed'e elçiler göndererek, suçunun affolunmasını istirham etti. Padişah'ın rica ve

¹ Taşeli demek istiyor (T. N.).

istirhamını kabul ederek, onu affetti ve beyliğini kendisine bıraktı. Karaman (oğlu Mehmed) bey de, bundan sonra riyasız ve sadık dost olacağını ve Osman-oğullarına ait yerlerin hudutlarını hiçbir zaman aşmayacağını yemin ile temin eyledi¹.

Mehmed, böylece Karaman beyini takip etmekten sarf-ı nazar ederek, gerisin geriye Bursa'ya döndü ve Çanakkale boğazını geçerek, Edirne'ye geldi. Mehmed, Edirne'de vakit geçirirken, babası Bayezid'in oğlu ve kendisinin küçük kardeşi Mustafa'nın (Eflâk)'ta bulunduğu haberi geldi. İlk önce Cüneyd'in kafasını kesmek için ileri gelen kullarından iki kişiyi gönderdi ise de onu bulamadılar; zira Cüneyd iki gün evvel Tuna nehrini geçerek, Mustafa'ya iltihak etmişti. Cüneyd, Mustafa'yı garp ve şark vilâyetlerine padişah yapmak için kendisine yardım edeceğini yeminler ile, temin etti.

Mehmed, Cüneyd'in kaçtığını haber alınca, ondan gelebilecek zararı nazarı itibara alarak, çokça asker topladı ve Trakya'dan geçerek, Makedonya'ya geldi. Orada Mustafa ile Cüneyd'in beraberinde Ulahlardan yardımcı kuvvetler ve Türklerden çokça asker olduğu halde Tuna'yı geçerek, Tesalya taraflarına doğru inmekte olduklarını haber aldı ve ordusu ile bunlara karşı gitti. İki ordu Selânik taraflarında karşı karşıya geldiler ve harbe tutuştular. Mehmed'in ordusu galip gelerek, düşmanları Selânik şehrinin kapılarına kadar kovaladı. Mustafa ve Cüneyd az miktarda asker ve şehir ahalisinin yardımı ile oralarda müdafaalarına devam ediyorlardı. Akşam olunca, ister istemez Selânik şehrine girdiler. Dimitrios Laskaris Leonarios bunlara ızzat ve ikram ederek, onları teselli etti; talihin değişmiş olmasından müteessir olmamalarını, cesaretlerini kaybetmemelerini ve Selânik'in Türklerle teslimi tehlikesi olsa bile, kendilerini Mehmed'e teslim etmeyeceğini, bundan dolayı müsterih olmalarını söyledi. Onlar da Dimitrios'un teselli veren sözlerinden cesaret alarak, rahatça yemek yediler ve uyudular.

Sabah olunca Mehmed, maiyeti erkânından birisini Leonarios'a göndererek, dedi ki, «Bizans imparatoru ile aramızda mevcut olan bozulmaz dostluk ve sevgiyi pek iyi bilirsin. Bu dostluğu bozmağa ve Bizanslılara büyük zararlar yapılmasına sebep olma, bizimle Bizanslılar arasında nifak ve düşmanlık sokmağa çalışma. Bunun için avlamakta olduğum avı bana teslim et. Bunu yapmayacak olursan, dostluğu bırakarak düşmanlığı ele alacağım; az bir zaman

¹ 1415 yılında (T. N.).

İNİNDE ŞEHİRİ ZAPTEDİP, HALKIMI ESİR EDECEĞİM; SENİN HAYATINA DA SON VERİP, DÜŞMANLARIMI AVUCUMUN İÇİNE ALACAĞIM.» DIMITRIOS LEONDARIOS PEK HAKİMANE BİR ŞEKİLDE ŞU YAZILI CEVABI VERDİ. «EY PADİŞAH, PEKÂLÂ BİLİRSİN Kİ, BEN DESPOT DEĞİL, BİR KULUM VE YALNIZ BİZANS İMPARATORUNUN KULU DEĞİL, AYNI ZAMANDA SENİN DE KULUNUM. ZİRA SEN ONUN EVLÂDİ MAKAMINDASIN, TARAFINIZDAN SADIR OLAN BU EMRİN İCRASI VE NETİCEYE ERDİRİLMESİ SİZE AİT BİR KEYFİYETTİR. HALBUKİ BENİM DE VAZİFEM CEREYAN EDEN HALİ İMPARATORUMA HABER VERMEKTİR. ŞUNU DA BİLİNİZ Kİ, İMPARATORUN HİMAYESİNE SİĞINAN VE BİR ATMACANIN TAKİP ETTİĞİ KEKLİK GİBİ, HAYATINI KURTARMAK İSTİYEN ZAT ALELÂDE TÜRKLERDEN BİRİ DEĞİLDİR, HABER ALDIĞIMA GÖRE, KARDEŞİNDİR. ZATEN ALELÂDE BİRİSİ OLSA DAHİ, YİNE İMPARATORUN İZİNİ OLMADIKÇA, ONU SİZE VEREMEDİM. BU SEBEPLERDEN DOLAYI, ÂBİDANE İSTİRHAM EDİYORUM, BİRAZ SABREDEİNİZ. BEN, ŞU DAKİKADA CEREYAN EDEN VAK'ALARI İMPARATORA YAZIYORUM. BU HUSUSTA EMİR VERMEK, ONA AİTTİR. BEN İSE, VERİLECEK EMİRİ İFA EDECEĞİM.»

PADİŞAH BU SÖZLERİ DUYUNCA, KEYFİYETİN İMPARATORA BİLDİRİLMESİNE MUVAFAKAT ETTİ. KENDİSİ DE İMPARATORA İCAP EDEN ŞEYLERİ YAZDI VE CEREYAN EDEN HÂDİSELERİN, ARADAKİ İYİ MÜNASEBETİ BOZACAK BİR HÂDİSEYE SEBEBİYET VERMEMESİNİN TEMİNİNİ RICA ETTİ. İMPARATOR MANUİL, MEHMED'E ŞUNLARI YAZDI: «MALÜMUN OLDUĞU ÜZERE, HAKİKATEN BEN SANA BABA OLMAĞI VA'DETTİM, SEN DE BENİM EVLÂDIM OLMAĞI KABUL ETTİN. HER İKİ TARAF BU TAAHHÜTLERİ MUHAFAZA ETMEĞE MECBURDUR. ALLAH'TAN KORKAN VE İLÂHİ EMİRLERİ İFA EDEN BÖYLE YAPAR. BU TAAHHÜTLERİMİZDEN AYRILACAK OLURSAK, BABA EVLÂDINA KARŞI HİYANET ETMİŞ OLUR, EVLÂT İSE BABASININ KATİLİ MEVKİİNE DÜŞER. BEN YAPMIŞ OLDUĞUM YEMİNLERE UYGUN OLARAK HAREKET EDECEĞİM, SEN YEMİNLERİNİ TUTMAK İSTEMİYORSAN, ZARAR YOK, HAKSIZLIK YAPANLARI İLÂHİ ADALET CEZALANDIRIR. BANA İLTİCA EDENLERİ SENİN ELİNE TESLİM ETMEK HAKKINDAKİ TALEBİNİ İFA ETMEK DEĞİL, BÖYLE BİR TEKLİFİ DİNLEMELİK BİLE İSTEMEM. ZİRA MÜLTCELERİ TESLİM ETMEK, HÜKÜMDARLARA YAKIŞIR MUAMELE DEĞİLDİR. BUNU ANCAK ZALİMLER YAPAR; ŞAYET BEN KENDİ KARDEŞİMİ TAKİP EDERKEN, O SENİN KANATLARININ ALTINA SİĞINIRSA, BEN DE ÖLDÜRMELİK MAKSADİYLE ONU SENDEN İSTERSEM VE SEN DE ONU BANA VERİRSEN, HAIN VE KATİL OLMUŞ OLUR-SUN, BUNU İYİ BİL. BİNAENALEYH BANA TEKLİF ETTİĞİN BU ÇİRKİN MUAMELENİN TARAFIMDAN HİÇ BİR ZAMAN YAPILMIYACAĞINI İYİ BİL. MAMAFİH SENİN BABAN MAKAMINDA OLDUĞUMDAN, BİR TEK ALLAH'A VE BİZ HİRİSTİYANLARIN İTİKAT ETTİĞİMİZ EKANİM-İ SELÂSEYE YEMİN EDERİM Kİ, HÜKÜMDARLIĞIN DEVAM ETTİKÇE VE SEN HAYATTA BULUNDUKÇA MÜLTECİ MUSTAFA İLE ARKADAŞI CÜNEYD HAPİSHANEDEN ÇIKMIYACAKLARDIR. SEN BU DÜNYADAN

göç ettikten sonra, talihleri ne ise, o olsun. Eğer işin böylece haline razı değilsen, istediğin gibi hareket et!»

Manuil, Dimitrios Leondaris'e bir mektup göndererek: «Benim Mehmed'e yazdıklarımı okuduktan sonra, emirlerimi acele olarak yerine getir ve mülteci Mustafa ile Cüneyd'i ve bunlara tâbi olan kimseleri, üç sıra kürekli bir kadirgaya bindirerek, süratle bize gönder ve emrimin hilâfına hareket etme» diye yazdı. Çelebi Mehmed de imparator ile bozduğu takdirde meydana çıkacak hâdiseleri düşünüp, ömürleri müddetince Mustafa ve Cüneyd için serbestlik olmayacağını nazar-ı itibara alarak, Selânik'i tazyik etmekten vazgeçti ve askerlerini alarak, Edirne'ye avdet eyledi. Mustafa ile Cüneyd'in ortaya çıkmış olmasından doğan rahatsızlıktan bu suretle kurtulmuş oldu.

Kir¹ Dimitri Leondaris ise, üç sıra kürekli bir kadirga hazırlayarak, iki mülteciyi bindirdi ve imparatora gönderdi. İmparator, Mustafa'yı bir müddet sonra Limnos adasına gönderdi ve sıkıca muhafaza edilmesini emretti. Cüneyd için de istirahat etmesi için, Pammakaristos² manastırında bir yer tahsis etti.

Bu işler olup bittikten sonra, imparator Çelebi Mehmed'e elçiler göndererek, Mustafa'nın yapacağı masrafların tediyasını istedi, zira Mustafa'nın refakatinde otuz ve Cüneyd'in refakatinde on kişi vardı. Bu hususta iki taraf anlaşılarak, Mehmed'in hazinesinden ve iratlarından her sene üç yüz bin akçe miktarında bir meblâğın imparatora verilmesi ve Mehmed hayatta oldukça Mustafa'nın serbest bırakılmaması kararlaştırılmış ve bu hususların yerine getirileceği yeminlerle teminat altına alınmıştı. Mehmed öldükten sonra, haleflerinin Bizansa karşı takınacakları vaziyete göre, imparator, memleketinin menfaatına uygun surette hareket edecekti. Elçiler kararlaştırılan bu hususları, yeminler ile, teyit olunmuş bir surette yazılı olarak aldılar ve geri döndüler.

Mehmed, Mustafa'nın padişah ilânına yardım etmiş olan Ulahlara karşı düşmanlık beslemekte olduğundan, bunlar aleyhine büyük kuvvetler gönderdi, memleketlerini yağma etti, bir çok yerlerini yakarak, onlara zarar verdi. Bunlardan sonra İstanbul aleyhine de gizlice düşmanlık beslemeğe başladı, fakat bu düşmanlığı içinde saklayıp, asla meydana çıkarmıyordu. O günlerde hristiyan ırkın-

¹ Kir veyahut kiris, bay demektir.

² Pammakaristos manastırı bugünkü Fethiye camiidir.

dan ve Filadelfia¹ şehrinin arhontlarından² bir zat vardı. Bu zat muamelelerinde hilekâr ve dolandırıcı idi. İskitlerin (Timur'un) istilâsı sırasında, şehrin ileri gelenlerinden olduğundan, şehir ahalisinden bir çoğunu, zengin oldukları cihetle, Timura icap eden vergiyi vermeleri için, dinsizlere ihbar etti. Halbuki bu hristiyanlar hakikaten zengin olmadıklarından ve bundan dolayı tesbit edilen vergiyi veremediklerinden, dinsizler de bunları ateşte yaktılar. Bu Filadelfialı zat şehrin ruhanî reisini de ele verdi. Dinsizler, bu reise de işkenceler yaptılar ve hristiyan dinini inkâr ile, kendi dinlerine girmesi için, ona eza ve cefa ettiler. Sonra bu Filadelfialı zat İstanbul'a geldi, saray erkânından birisi ile tanıştı. Bu suretle hununla beraber sık sık saraya giderdi. Bir gün sarayda müstacel bir iş için bir tercümana ihtiyaç görüldü. O sırada sarayda bulunan Filadelfialı huzura çıkarak, Türkler tarafından söylenilen sözleri yunancaya terceme etti. Zira türklerin lisanını iyice biliyordu. O zamandan itibaren imparatorun elçileri vazife için bir yere gittikleri zaman, Teologos'u da —bu zatın adı böyle idi—, terceman olarak, beraber alıyorlardı. Meydana çıkan bir çok vak'alar sebebiyle bu gibi elçilik vazifeleri eksik olmuyordu. Bu suretle Teologos Mehmed'in veziri Bayezid ile münasebet tesis edip, kendisinin en büyük dostu oldu. Bizans'a ait bazı gizli malûmatı da Bayezid'e bildiriyordu. Aynı zamanda millete karşı büyük bir sadakat gösterir gibi hareket ediyor ve onlara da Türk işlerini haber veriyordu.

Teologos böylece talihin en yüksek mertebesine ulaştı ve imparatorun umumî elçisi ve vekili olduğu gibi, aynı zamanda çok defalar Bayezid'in ve hattâ Mehmed'in sofrasında oturup, onlarla beraber yemek yedi. Teologos'un gerçekte Bizanslıların lehinde çalışmadığı hakkında bir çok şayialar çıktı ve herkes bundan bahsetmeye başladı. Hattâ Mustafa'yı şehirden kaçırmaması için Limnos adasına sürgün edildiği ve bunun gibi bir çok şeyler söyleniyordu. Mustafa'nın masraf ve iagesi için vait ve taahhüt olunan meblâğı Türkler bazan göndermiyorlardı. İmparator, bu paranın gönderilmesi için, diğer elçiler gönderdiği zaman, bunlar, elleri boş geri geliyorlardı. Halbuki Teologos'u gönderdiği zamanlarda, her şey muvaffakiyetle neticeleniyordu. Bu sebeplerden dolayı Bizanslılar onun hakkında fena fikirler besliyorlardı. İmparator Manuil ise şüphelenmiyor, hattâ içinde küçük bir şüphe bulunduğu görülmüyordu. Fakat

¹ Filadelfia, Alagehir.

² Arhon memleket eşrafına verilen unvandır.

her şeyi başka bir şekle sokan iyi bir halde bulunan şeyleri bir an içinde mahv ve tahrip eyliyen, kötü vaziyette bulunanları da iyi bir hale getiren hakim ve büyük yapıcı olan Cenab-ı Hak Teologos'u ve daha doğrusu Teologos'un tasavvurlarını —ki çok kimsele-
rin dediği gibi, gerçek oldukları bilâhare meydana çıkmıştır— hiçe indirmiştir. Mehmed, at üstünde avlanırken, orman içerisinde çık-
makta olan bir domuza karşı mızrak attığı sırada, sar'a hastalığına tutularak, baygın bir halde attan düştü; adamları onu hemen kaldı-
rarak, saraya götürdüler. Zaten avlandığı yer Edirne'ye yakın idi. Edirne civarından ve uzak yerlerden en hazık hekimleri davet etti-
ler, bunlar da güya Mehmed'in iyi olması için yardım ediyorlardı. Askerler gönül sıkıntısı içinde padişahı görmek istiyorlardı. Sabah-
ley'in, padişahın hayatta bulunduğunu ispat etmek için, âdet olduğu
üzere, kendisini dışarıya çıkardılar, askerler ve halk bunu görünce
sevindiler ve alkışladılar.

Ertesi gün yine, sar'a tutularak, sesi kesildi, dili tutuldu ve
akşama doğru, yatağında irtihal etti¹.

Mehmed hükümdarlık müddetinin en çok kısmını Venedikliler-
den başka Bizans imparatoru ve diğer bütün hristiyanlar ile sulh
içinde geçirdi. Edirne'de, kendisinin yaptırdığı sarayının içinde ve
kısa bir hastalıktan sonra, sakin bir halde ruhunu teslim etti. Böyle
bir ölüm ecdadına mukadder olmamıştır. Zira Mehmed müstesna,
diğerlerinden bir kısmı zehirle, bir kısmı boğulmakla, diğerleri bı-
çakla ölmüşlerdir. Ben zannediyorum ki, Atropos² Mehmed'in haya-
tına son verirken, Bizans imparatorlarına olan muhabbetini ve hı-
ristiyanlara karşı beslediği sefkati nazarı itibara alarak, ölümünde
ona karşı cemilekâr davranmıştır. Mehmed, bir daha geri dönmemek
üzere öbür dünyaya gittiği zaman Amasya'da beylik süren büyük
oğlu Murad'ı Türklere başbuğ olarak bıraktı. Murad memleketin
Türk acemlerle meskûn olan yerlere komşu olan o hudut kısmını
idare etmek için babası tarafından (sancak) beyi nasp ve tâyin olun-
muş idi. Bu Türk acemlerin başında Karaculuk bulunuyordu ve Lâz-
lara ve franlılara hükmediyordu, hattâ bu Karaculuk³, Trabzon impa-
ratoru Aleksios Komninos'un kızını zevce olarak almıştı. Amasya-

¹ Kemalpaşa-zâde Tarih'inde (s. 44) nüzûl isabeti ile yatağa düştüğü kay-
dedilmiştir (T. N.).

² Atropos, Yunanlılarda insanların rişte-i hayatını kesen ilâhe idi.

³ Dukas'ın Karaculuk dediği zat, Akkoyunlu, yahut Bayındırıye hükûme-
tinin en namılı hükümdarı Uzun Hasan'dır.

Dukas'ın bahsettiği Karaculuk hakikatte Karayülük Osman beydir. Bu

lılar çok defa karışıklık çıkardıkları zaman, aynı ırktan olan ve aynı fikirleri taşıyan İran Türklerini davet ediyorlardı. Bunların da isyana doğru hareket ettikleri görülmüyordu. Bu sebeplerden dolayı, babası rahmetli Mehmed, bu eyaleti oğluna vermeye düşündü ve bunu zarurî gördü. Mehmed Edirne'de, Bizanslılara, Hunlara (Macar), Ulahlara, Sırlara, Bulgarlara karşı mızrağını sallıyarak, bütün Asya ve Trakya taraflarındaki tebaasının sulh ve sükûn içinde yaşamalarını temin ettiği gibi, oğlu Murad'ı da, memleketin o sınırlarında, şarktaki hükûmetlere karşı gelmeğe ve oranın ahvalini islâh etmeğe memur etmişti.

(ÇELEBİ MEHMED'İN VASIYETİ VE ÖLÜMÜNÜN GİZLİ TUTULMASI)

Murad bey¹, hükûmetin idaresini sakın ve müsterih bir şekilde ele almadı; bilâkis aşağıda görüleceği üzere, büyük bir karışıklıklar içinde idareyi eline aldı. Babası hastalanınca, saray adamlarından en büyüğünü davet etti. Buna Türkler kendi dillerinde «vezir» veya «paşa», Bizanslılar ise patrikio veya mesazon adını verirler. Vezirin ismi Bayezid'di ve Arnavut ırkına mensup idi. Küçük yaşında kul olarak memlekete geldi ve Mehmed bey tarafından satın alındı. Mehmed beyin talihsizliklerine ve kaderine iştirâk etti. Mehmed, daha genç yaşta iken, babasını öldüren Timur tarafından, evvelce yazmış olduğumuz o büyük muharebenin cereyan etmiş olduğu Ankara şehri civarında bulunan Galatia dağlarında takip oldunduğu ve yabancı yerlerde büyük felâketler ve sefaletler ile mücadele ettiği ve Ti-

zatin Uzun Hasan ile karıştırılması bir hatadır: Kara Yülük Osman, Akkoyunlu hükümdarı ve Uzun Hasan'ın büyük babasıdır. Çelebi Mehmet 1421 de vefat etmişti. Bu tarihte Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osmandı. Kendisi bu tarihten sonra 14 sene daha yaşamış ve 1435 de şehit olmuştur. Vâlidesi Trabzon imparatorluğu ailesinden prenses Anna Comnena idi.

Kara Yülük Osman beyden sonra oğlu Ali ve daha sonra diğer oğlu Hamza hükümdar olmuşlar, Hamza beyden sonra Ali beyin büyük oğlu Cihangir 1444 de saltanata sahip olmuştu. Uzun Hasan ise 1452 de büyük kardeşi Cihangir'e karşı harekete geçmiş ve ondan sonra kendisinden bahsedilmeğe başlanmıştır.

Dukas Osmanlı hükûmetinin o zamanki şark hududunun daha ötesinde bulunan araziyi ve hükûmetleri İran Türkleri olarak tavsif etmektedir. (Bak. Halli Edhem - Stanley - Lane - Pool, Dîvel-i İslâmiye, s. 407, 413 ve İslâm Ansiklopedisi, Akkoyunlu maddesi) (T. N.).

¹ Müellif burada Murad'ı bey olarak tavsif ediyor.

mur ordusu tarafından kovalandığı zaman, sözü geçen Bayezid de, Mehmed ile beraber, o felâket ve sefaletlere iştirâk ediyordu. Nitekim, Mehmed ile Bayezid yürüyerek, bir yerden diğer bir yere giderken, Mehmed küçük yaşta olduğundan, yaya olarak yol yürümeye tahammüllü olmadığından ve yürümekten ayakları şişmiş ve yürüyemez bir hale gelmiş bulunduğundan, Bayezid onu omuzlarına alarak, Livia eşiği gibi, bir çok günler taşımış ve bu suretle Mehmed'i, babasının memleketine getirmişti. Çok defa ekmeksiz kaldıkları vakit, Bayezid, derviş kıyafetine girerek, şehirlere gidip dilenmiş ve aldığı ekmekler ile Mehmed'i beslemişti. İşte Bayezid Mehmed'e karşı sadık ve saâih bir kul olarak hizmet etmişti. Bunun yaptıklarını, başka kimse yapamazdı¹.

Mehmed de, büyüüp babasının tahtına geçtikten sonra, Bayezid'i layık olduğu mertebeye çıkardı. Bir beyin hizmetçisine dediği gibi «az sadakat gösterirsen, sana büyük mükâfatlar vereceğim». Mehmed de Bayezid'i hem sarayının efendisi ve hem de idaresi altında bulunan yerlerin, sahibi nâsp ve tâyin etti. Bayezid, uzağı görür ve akıllı bir zat idi. Mehmed'in sağığında memleketi sulh ve musalemet ile güzel bir şekilde idare etti ve Asya ile Trakya'nın umum nezaretini ifa ettiği gibi, askerlerin, muharebelerin bütün levazımını tedarik ediyor, sulh, harb ve mücadele zamanlarını, lâıyıkıyla idare ediyordu. Mehmed, hastalanınca, Bayezid'i davet ve son arzularını ihtiva eden vasiyetnamesini tanzim etti. Bayezid'e dedi ki: «Bana nasıl kul olarak sadakatle çalışmış isen, oğlum Murad'a da o şekilde sadakatla çalışmanı, benden kalan beyliği kendisine teslim etmeni ve babasının sarayına yerleştirmeni emrediyorum²». Diğer iki çocuğunun da (Murad o zaman reşit idi, diğer iki oğlu ise, biri yedi, diğeri sekiz yaşlarında birer çocuk idiler) imparator Manuil'e teslim edilmesini ve imparatorun bu iki çocuğa vasi olmasını ayrıca emretti. Mehmed, bunları Bayezid'e söylerken Allah'ın ve Peygamber'in aşkına ve kendisine yedirdiği ekmek ve tuz hakkı için emirlerin yerine getirilmesini emretti. Mehmed, âdetleri olduğu üzere, Murad'ın iki küçük kardeşini boğmak istemesi korkusu ile —ki korktuğu başına geldi—, bunların imparatora teslim olunmasını vasiyetnamesinde yazmış idi.

¹ Bu kısmı bir efsane olarak kabul etmek lâzımdır ve Bayezid'in Mehmed Çelebi'ye olan sadakatını tasvir için yazılmıştır. Bu zamanlardaki olaylar için bak. Negrî, c. I.

² Oruç bey, s. 45: «Sultan henüz vefat etmeden vasiyet etmişti kim Sultan Murad'ı tahta geçürdün demisti». (T. N.).

Mehmed, her şeyi iyice intizama koyduktan sonra, çocuklarının sulh ve musalemet halinde bulunacakları kanaatı içinde vefat etmiştir. Halbuki hâdiseler düşündüğü ve arzu ettiği gibi olmadı. Mehmed vasiyetini yaparken, düşündü ki: «iki evlâdım imparatorun ellerinde olacak, bu suretle Murad gâlesiz ve gürültüsüz bütün memleketin sahibi olacak, âsiler baş kaldıramıyacaklar, küçük çocuklar ise, haksız ölümden kurtulmuş olacaklar ve ömürlerinin sonuna kadar ihtiyaçları, kardeşleri olan padişah tarafından temin edilecektir.» İmparator ise kendisine tevdi olunacak çocukları rehin olarak kullanmak suretiyle Murad ile temiz ve hilesiz bir dostluk tesis edeceğini ve İraklis'in yaptığı gibi, köpeği sopa ile korkutmak usulünün tathikini düşünüyordu; şayet tesadüfen Murad'a bir gün bir hal vaki olursa, Türklerin reisi avucunun içinde olacak ve kendi sinesinde iyice beslenmiş olan yılan, değişmez tabiat kanunlarına uygun olarak, yanlışlıkla ısırса dahi, zehiri dişlerinden dışarı çıkmıyacaktır. İmparator bunları tahayyül ederek seviniyordu. Bizanslılar ise istikbali görerek kalblerinin içinden ah çekiyorlardı.

Yukarıda yazdığımız gibi Mehmed bey, Edirne'de inşa etmiş olduğu sarayında vefat etti ve cesedi kırk gün öldüğü evde saklandı. Öldüğünü dört kişiden başka kimse bilmiyordu. Bilenler vezirler, yani Bayezid ile İbrahim ve iki hekim idiler. Bunlar her gün saraya girip çıkıyorlardı ve padişahın tedavi edilmekte olduğunu ve diğer saray erkânına yalan olarak, lâıykı ile tedavi olunabilmesi için bazı ilâçların bulunması lâzım geldiğini söylüyorlardı. Bir çok kimseleri Sırbistan'a, İstanbul'a ve adalara göndererek, tedavisi için lüzumlu ilâçları arattırıyorlardı. Bu arada hekimler ölünün karnını açarak bağırsaklarını ve ak ve kara ciğerini çıkardılar, cesedin içerisini kâmilten yıkadılar; ölünün bulunduğu odayı kazarak, cesetten çıkardıkları yukarda kaydedilen uzuvları oraya gömdüler. Sonra cesede kokular sürdüler, kefene sardılar ve hayatta imiş gibi yatağa yatırdılar. Bu işlerin hepsi iki vezir ile saraydaki iç oğlanlar tarafından yapılıyordu. Bu iç oğlanlar dışarıya hiç çıkmazlar ve kimse ile görüşmezlerdi.

Bu ihtiyatlı tedbirlerin alınmasına sebep şudur: Padişahın ölümünü şayet etraftaki milletler, yani Bizanslılar, Sırplar, Cenevizliler, Venedikliler ve Anadolu'da bulunan Karaman-oğulları duyacak olurlarsa, tahtın vârisi olan Murad'ı, İran (şark) hudutlarından geçirmezlerdi (!); idarede karışıklık ve asker arasında isyan çıkabilir ve şark vilâyetlerini Karaman, Trakya'daki yerleri de hıristiyanlar

yağma edebilirler ve bu suretle Türkler sefalet içinde kahrlandı; Bizanslılar ise mes'ut olabileceklerdi.

(SULTAN MURAD'IN TAHTA ÇIKMASI, YENİÇERİLER)

25 — Ahval bu merkezde iken bir ulak göndererek Amasya'da bulunan oğlu Murad'a babasının ölümünü haber verdiler. Aradan kırk gün geçtikten sonra aynı ulak Edirne'ye avdet ederek, Murad'ın Bursa'ya yakın Melenâ karyesine geldiğini bildirdi ve beraberinde getirdiği mektupları alâkadarlara verdi. Murad bu mektuplarında Bursa'ya vasıl olduğunu bildirdiği gibi, babasının cenazesini alarak, bütün eşraf ve âyan ile birlikte Bursa'ya gelmesini ve orada cenazeyi defnettikten sonra, kendisini padişah ilân etmelerini Bayezid'e emretti.

Bayezid Murad'ın mektuplarını memnuniyet ve sevinç ile alıp, okuduktan sonra, ertesi gün bütün valileri, âyan ve eşrafı ile şehir halkının bir çoğunu davet ederek, kürsüye çıktı ve kendilerine aşağıdaki sözleri söyledi: «Ey vatandaşlar! Cenab-ı Hakk'ın inayeti ve Peygamber'in şefaatiyle memleketimizin eski halinden bugünkü yüksek mevkie ne suretle çıktığım size izah etmeğe hacet yoktur. Bazılarınız kendi gözlerinizle görmüş, bazılarınız da babalarınızdan işitmiş olduğunuz gibi, Osmanlıların Çanakkale boğazını geçerek, Rumeliye geldikleri zamandan bugüne kadar ancak altmış sene geçmiştir. Bu müddet zarfında, bütün Trakya'yı zapt ve muhafaza ettikleri gibi, Bizans ve Sırp memleketlerini de haraca bağladılar; Tuna'nın öte tarafında bulunan Ulahları, Hunları (Macarları) ve miktarları pek çok olan Arnavut ve Bulgarları, külliyetli miktarda esir almak suretiyle, tahkir ve tezlil eylediler; bu memleketlerin resmi gelirleri, bize vermediği taahhüt ettikleri vergileri ödemeğe kâfi gelmediğinden, kızlarını ve oğullarını zelil bir surette bizim ileri gelenlerimize gönderiyorlar. Bu suretle hareket edip, bizden sulh, sükûn ve merhamet diliyorlar. Hükümetimiz, hakimane ve âlimane bir surette, her millettten adamlar toplıyarak, memleketi kuvvetlendirdiler ve genişletip büyüttüler. Bunlar fena talihli, sapan sürmekle geçinen ve Peygamber'in ilân ettiği tek Allah'a inanmayan adamlar oldukları halde, şimdi mes'ut kumandanlar ve iyi beyler oldular. Ben ve beni dinliyenlerin ekserisi, bu dediğim adamlardanız. Bu sebepten dolayı, vaktimizi istirahat ve tembellikle geçirmiyelim. Uyanık ve

dikkatli olalım. İhmal ile babadan kalma mirası mahvetmemek için her birimiz Osman'ın hakiki çocukları imişiz gibi çalışmalıyız.

Babamız padişahımız, velinimetimiz Mehmed'dir, onun veliahtı, büyük ve sevgili çocuğu Murad'dır. İmdi Murad büyük gehir olan Bursa'da babasının tahtında oturmuş bulunmaktadır. Babası ve bizim padişahımız dâr-ı bakaya intikal etmiştir.»

Bayezid bu son sözleri söylerken, büyük feryat ve figanlar ile, göz yaşları dökmeğe başladı. Aynı zamanda bütün eşraf ve âyan yüksek sesler ile ve gürültü ile ağhyorlardı. O zaman Bayezid ve İbrahim, ölen padişahın cesedini kaldırarak, sarayın avlusuna getirdiler; tekrar iniltilele feryat ve figan ettikten sonra, şark vilâyetlerine (Anadolu) ait askerlerin ertesi günü Gelibolu'ya doğru hareket etmelerini emrettiler. Eşraf ve âyan, Bayezid'le beraber, cenazeyi takip ettiler ve boğazı geçerek, Bursa'ya geldiler ve Mehmed'i kendisi tarafından inşa olunmuş olan türbeye gömdüler. Sekiz gün yas tutuldu ve âdetleri veçhile ruhunun istirahatı için dini merasim yapıldı, dualar okundu. Matem günleri geçtikten sonra, Murad'ı padişah ilân ettiler. İcap eden merasim yapıp padişah, eşraf ve âyana bir çok ihsanlarda bulunduktan, eşraf ve âyandan da her birisi padişaha hediyeler takdim ettikten ve ayak öptükten sonra, memleket işleri ile meşgul olmağa başladılar. İlk önce Mehmed'in öldüğünü ve Murad'ın padişah olduğunu bildirmek üzere, Karaman'a ve Bizans imparatoruna elçiler gönderdiler. Yeni tahta çıkan padişahların yaptıkları gibi, bunlarla mevcut olan muahedeleri tazelediler, Şark vilâyetlerinin selâmetini temin için Karaman ile yeminlerle teyit olunmuş muahedeler imzalamak lüzumunu gördüler ve sonra Trakya işlerini düşünmek için boğazı geçtiler.

İmparator Manuil, daha evvel davranarak, Murad'a elçi olarak Paleologoslardan Lahana'yı ve Theologos Koraka'yı gönderdi. Bu elçiler sureta babasının vefatı dolayısıyla imparatorun taziyetini ve tahta çıktığından dolayı da tebriklerini beyan etmekle beraber, babasının son arzularını hatırlatarak, babası ile imparator arasında mevcut olan sevgi ve muhabbetin kendisi ile de devam etmesini arzu ediyorsa, küçük kardeşlerinin imparatora teslimini istediler. Şayet babasının son arzularını ifa etmek istemez ve çocukları vermekten imtina ederse, imparatorun elinde ikinci bir padişahın mevcut bulunduğunu ve bunu az zaman zarfında Makedonya ile Gelibolu yarmadasına, bütün Trakya'ya, çok geçmeden Asya'ya ve tekmiil Anadolu'ya hükümdar yapacağını söylediler. Bu yedek padişah, evvelce sözü geçen Mustafa'dır.

Bayezid, yeni padişah Murad namına, elçilere cevap olarak dedi ki, «Müslüman çocuklarının kâfirler tarafından işe ve terbiye olunmaları münasip olmadığı gibi, Peygamber'in dinî hükümlerine muhaliftir, yani, ehli din olanların çocukları, dinsizlerin vesayeti altına giremez. Şayet imparator bizim muhabbetimizi arzu eder ve evvelki dostluk muahedeleri mucibince dost kalmak ve yetimlerin babası olmak isterse, bunların hepsine rıza gösteririz, fakat vesayet cihetini kabul etmeyiz. Biz de imparatorun muhabbetine ehemmiyet veriyoruz ve işbu ehemmiyetin neticesi olarak, hiç bir fenalık yapmamak, hadden dışarı çıkmamak hususlarına riayet edeceğiz. Aramızda, demirden bir duvar gibi, her tarafı muhkem ve teminatlı yeminler edilsin; yoksa çocukları istemesi ile bunlara vesâyet etmesinin kabulü imkân haricindedir. Bu hususta ittifak edemeyeceğiz. Tarafımızdan çocukların verilmesi tamamiyle imkânsızdır.»

İmparatorun elçileri, bu cevapları alarak, geri döndüler ve hepsini imparatora anlattılar. İmparator nefisini zorladı ve hâlâ Limnos adasında oturmakta olan kendisi tarafından nefyedilen Mustafa ile sözleştiği hususları hatırına getirip, Dimitrios Laskaris Leon-darios'u davet etti. Bu Dimitrios doğrusu cesur bir generaldi. İmparatorun yeğeni Ioannis Paleologos'un Limnos civarında hüküm sürdüğü sıralarda, Lakedemonya ile Tesalya'da büyük yararlıklar göstermişti ki bunlar imparatorun kendisine teveccühünü temin etmişti. Bunun vefatından sonra, Manuil üçüncü torununu Tesalya despotu olarak tetviç edip, oraya göndermiş ve Leondarios'u, akıllı, tedbirli ve askerî işlerde tecrübeli bir zat olduğundan, İstanbul'a davet ederek, yanında alkoymuştu.

İmparator Manuil, altı erkek evlât yetiştirmiş olmakla mes'ut idi. Bunlardan birincisi olan Ioannis, babası tarafından tetviç olunarak, Bizanslıların imparatoru ilân olunmuştur; ikincisi olan Theodoros'u Lakedemonya despotu tâyin eylemişti; üçüncüsü olan Andronikos, Tesalya despotu oldu; dördüncüsü olan Konstantinos, Hazaristan taraflarında bulunan Pontos (eyaletinin) idaresine memur edildi; beşincisi olan Dimitrios ve altıncısı olan Tomas küçük yaşta bulunduklarından, babalarının yanında kalıyorlardı.

İşte o zamanlarda, görülen müstacel lüzum üzerine imparator Manuil on kadirga hazırhyarak, Dimitrios Leon-darios'a tevdi etti, İstanbul'dan Limnos adasına gönderdi. Limnos'ta nefyedilmiş bulunan Mustafa'yı ve ismi çok defa geçen Cüneyd'i alarak, kadirgalardaki askerî kuvvetlerle beraber, Gelibolu yarımadasına çıkarılma-

larını ve Mustafa'yı, evvelce irtihal etmiş olan Bayezid'in hakikî oğlu ve babasından kalan şehir ve vilâyetlerin umumî varisi olarak, Trakya hükümdarlığına yerleştirilmesini emretti ve bu emir yerine getirildi.

Şimdi de Türklerin eskiden beri yaptıkları hareket ve işleri hikâye etmeğe başlıyorum; bu hareket ve teşebbüsleri hâlâ devam etmektedir ve bu sayede hristiyanlara karşı cesaretle tefevvuk ediyorlar, onlara karşı zaferler kazanıyorlar ve bu suretle diğer hiç bir millete nasip olmıyan daimî galebiyete mazhar oluyorlar.

Türkler, İran'dan hareket edip, Ermenistan hudutlarından geçerek, Kapadokya ve Likaonia'nın şimal taraflarını yağma etmeğe başladılar. Başbuğları adma tellâl çıkartarak, «Herkim dinsizlere karşı yaptığımız akınlara iştirâk etmek isterse, gelsin» tarzında ilânlar yaptılar. Zaten Türk milleti, diğer milletlerden fazla, yağma, talan ve haksızlığı sever. Bu hususiyetlerini, aralarında bile tatbik etmekte olduklarından, karşılarında hristiyanlar bulunduğu zaman, onlar hakkında neler yaptıklarını söylemeğe hacet yoktur. O zaman da, akın (onlar bu tarzda hareketlerine, kendi lisanlarında «akın» adını veriyorlar) yapılacağına dair tellâln sesini işittikleri vakit, âdeta hepsi birden, gayrı muntazam bir halde, akan bir nehir gibi, kendi kendilerini davet etmişçesine, ekserisi mızraksız, torbasız, hançersiz ve yatağansız, bazıları yayan yürüyerek ve binlerce bölükler teşkil edip, maksatlarına nail olmak için koşuyorlardı. Ekserisinin elinde bir silâh bulunmuyordu; yalnız birer sopa taşıyorlardı ve hristiyanlara hücum ederek, milletimizin pek çok günahkârlıklarından dolayı, Cenab-ı Hakk'ın künhüne vâkıf olunamıyan hühumleri iktizasından olarak, onları koyunlar gibi tutup esir ediyorlardı. Bu akınlar, bugüne kadar devam etti. Türkler bu sayede yalnız şark vilâyetlerini değil, Trakya'yı da zaptederek, Gelibolu yarımadasından Tuna nehrine kadar olan yerleri de itaat altına aldılar. Her gün ihmal etmeden çalışıyorlardı. Bugün Sırplarla sulh aktediyor, ertesi gün Atik'i, Lakedemonya, Ahaia ve Yunanistan'ı yağma ediyorlardı. Bir gün sonra da Bizanslılar ile sulh yapmak hücumunu görerek, Sırpların canına kıyıyorlar, sonra Bulgarları, onlardan sonra da Arnavutları ağlatıyorlardı. Bu suretle Türkler, hiç durmadan, sıra ile vahşi veya medenî her milleti mahv ve perişan

¹ Oruç bey, s. 44 «Çeşnigir başı Elvan beyi Amasya'ya gönderdiler.» (T. N.).

ediyorlardı. Bugün de, aynı tarzda harekette bulunuyorlar. Bana kalırsa, Allah korkusu aklımıza gelinceye kadar, bu hal devam edecektir; zira biz Allah'a karşı hürmetsizlik ediyoruz, Allah'ın ve Oğlu'nun ve Ruḥ-ül-Kuds'ün, yani bir tek Allah'ın vaftizini haiz olduğumuz halde, bunu nazarı itibara almayarak, hakikî bir Allah'ın emirlerinin hilâfına hareket ediyoruz. Bu sebeplerden dolayı dinsizlerin eline düştük, bunlar tarafından bihakkın cezalandırıyoruz. Cenab-ı Hak'kın bu husustaki iradesi **tamamiyle yerindedir**. Türkler yalnız Tuna'nın cenubunda bulunan pek çok milletleri değil, Tuna'nın şimalinde bulunan Ulahları da tahkir ve tezlil ettiler ve sayıları hesapsız olan Hunları (Macarları) oldukça mühim zarara uğrattılar. Bu gibi akınları yalnız o civarda bulunan veya Trakya, Attik'i, İllirya, Emimontu¹ ve Sırbistan civarında bulunan Türkler yapmıyorlardı; Asya kıtasında, Frigia'da ve Ermenistan hudutlarında bulunan Likaonyahlar, Amasyahlar, Kapadokyahlar, Kilikyahlar, Likialılar, Kariahlar da, hristiyanları soyamak için, Tuna'ya kadar olan yerlere gelerek bu hareketlere katılıyorlardı.

(Bana kalırsa, bugünkü günde Gelibolu boğazından Tuna'ya kadar olan yerlerde bulunan Türkler, Anadolu'da bulunan Osmanlı tobaası olan Türklerden fazladırlar). Bunlar herhangi bir muntakaya akınlar yapıp, yağmaya giriştikten ve her şeyi aldıktan sonra, geri dönüyorlardı. Bundan dolayı bütün Trakya'yı ve Dalmaçya'ya kadar olan yerleri viraneye çevirdiler. Miktarı çok olan Arnavut milletini küçük bir kavim haline getirdiler. Ulahları da aynı hale düşürüp, Sırp ve Bizanslıları **tamamiyle yok ettiler**. Bu suretle esir ettikleri adamların ve aldıkları ganimetlerin beşte biri, kendi kanunlarına uygun olarak, padişaha ait olduğundan bunların en iyilerini hükümete veriyorlardı. Sonraları padişahın ve hükümetin temsilcisi, esirlerden genç ve dinç olanlarını, az bir bedel mukabilinde satın alarak, bunlara hükümetin evlâdı ve kulu adını vermeğe başladı. Padişah, bunlara kendi dilleri ile, «yeni toplanmış asker» mânâsında olmak üzere «yeni-çeri» ismini veriyordu. Dinlerini değiştirip, onları müslüman yapıyor ve sünnet ettirerek, kendi sarayı halkı arasına sokuyordu. Padişah bunlara bir çok hediye ile mevkilerin en yükseklerini ve oldukça mühim miktarda malzeme ihsan ediyor ve daha bir çok taltiflerde de bulunuyordu. Padişah bunları sofrasına alır, bunlarla yer ve içerdi; haklarında bir babanın çocuklarına kar-

¹ Emimontu, tarihçi Prokopios'a göre, Trakya'nın şimal ve şarkî Rumenin cenup taraflarıdır.

şı beslediği şefkati beslerdi. Bu kadar lütuf ve ihsanlar, kimlere yapıyor? Keçi, koyun, öküz ve domuz çobanlarına, rencper çocuklarına ve beygir besleyicilerine. Kendilerine yapılan bu kadar iyiliklere karşılık bunlar da padişah için canlarını feda ediyorlardı, daha doğrusu nail oldukları bu kadar nimetleri kaybetmemek için, muharebelerde beşer gücünü aşan bir tahammül ve cesaret göstererek, muzaffer oluyorlardı.

Bu yeniçerilerin alâmet-i farikaları başlarında giydikleri serpuşlarıdır ki, buna Bizanslıların halk dilinde zarkola¹ derler. Esasen bütün Türkler başlarına böyle bir sarık sararlardı. Hususî ve asil kimseler kırmızı renkli, diğer ırklara mensup olup da, esir olarak ele geçmiş ve padişahın kulları olmuş bulunanlar beyaz renkli serpuş üzerine beyaz sarık sararlardı. Bu serpuş yarım küre şeklinde olup, başa oturtuluyordu ve başın tepesinden bir karış kadar yükseliyor, yükseldikçe de sivriliyordu. Alman yeniçeri alayının mevcudu her sene daha fazla artıyordu, yani bire yüz nispetinde çoğalıyordu. Bundan dolayı kullar, kullara ve kulların kulları da ayrıca kullara nail oluyorlardı ve bunların hepsi de padişahın kulları idi. Bunlar arasında ne bir Türk, ne bir Arap vardı, hepsi hristiyan çocuklarıydı, yani Bizanslılar, Sırplar, Arnavutlar, Bulgarlar, Ulahlar ve Hunlar (Macarlar) idi. Bunlar, dinlerini değiştirerek, bol şebze-ye kavuşmuş domuzlar gibi dünyevî zevklerini tatmin için, kudurmuş köpekler gibi, hâlâ kendi hemcinslerine karşı müthiş ve öldürücü bir düşmanlık besliyorlar. Yukarıda yazmış olduğumuz gibi, bir kimse hangi tebaadan olursa olsun, diğer bir tabiiyete geçerse ve eğer ikinci tabiiyetin başında Osman-ogulları sülâlesinden biri var ise, o yeni tabiiyete daha kolay intibak eder. Yukarıda tarihini yazdığımız kullar zümresi ise, aynı şekilde intisap ettikleri memleketin reisleri olan Osman-ogulları sülâlesinden olduğundan, daha kolay intibak etmişlerdi, bu suretle Osman-ogulları sülâlesinden olanların hepsi kendileri için efendi addolunuyordu. Efendiler de, karşılık olarak bunlara kendi azatlı hür çocukları gibi muamelede bulunurlar. Şayet başbuğluk birinden diğerine geçerse, yani babadan çocuğa veya kardeşten kardeşe intikal ederse, velhasıl talih kime yardım eylerse, kullarda bu yeni başbuğa sadık bir şekilde bağlanırlar.

Şimdi de sadedimize gelelim.

¹ Zarkola, zerin-külâh («altın külâh») kelimelerinin Bizans dilinde aldığı şekildir.

(ŞEHZADE MUSTAFA'NIN İSYANI VE
İLK MUVAFFAKİYETLERİ)

24 — Dimitrios, evvelce söylemiş olduğumuz üzere, Yıldırım'ın oğlu olan Mustafa ile adı oldukça çok geçmiş olan Cüneyd'i alarak yelkenleri açıp, Gelibolu'ya geldi. Daha önce bunların imparatorun sözlerinden dışarı çıkmıyacağına, aralarında baba ile oğul gibi daimî tâbi, metbu muamelesi câri olmasına, Mustafa'nın oğlunu, rehin olarak, imparatora bırakmasına, Gelibolu yarımadası ile Karadeniz sahilinde Ulah hudutlarına kadar yerleri, Erisos ve Aynoroz'a kadar Tesalya eyaletini ve verilmesi kolay olmiyan bir çok yerleri imparatora vereceğine dair yapılması güç olan şeyleri yapacağına ve bu hususta muahedeler aktedeceğine dair şartlar ileri sürmüşler ve yeminli teminat almışlardı. Murad taraftarları da, Gelibolu kasabasını, mümkün olduğu kadar, tahkim edip, gemileri ile kadirgalarını limana soktukten ve limanda bulunan kaleye çok miktarda savaşçılar yerleştirdikten sonra, muharebenin başlamasını bekliyorlardı. Dimitrios, Cüneyd'i ve yanında bulunan az sayıdaki Türk askerlerini, oldukça mühim miktardaki Bizans askerleri ile karaya çıkarak, muharebeye bağladı. Padişahın Gelibolu'daki askerleri ile oradaki muhafız askerler karşı karşıya muharebe etmişlerse de Cüneyd'in taarruzuna karşı müdafaa etmeğe kâfi değildiler. Zira Cüneyd hem cesur, hem de harb fenninde maharet sahibi idi. O zaman ki Türklerin hiç birisi bunun kadar cesur ve mahir değildi. Bunun üzerine şehrin askerleri istemiyerek, sırtlarını çevirip kaçtılar.

Bunları gören Mustafa, cesaret alarak kadirgalardan çıktı ve akşama kadar cesurane harb ettikten sonra, akşama doğru, Dimitrios ile beraber, imparatora mahsus kadirgaya avdet etti. Her ikisi geminin kıç tarafındaki hususî yerde oturduktan sonra, muhaliflerinin korkusuzca, huzuruna çıkmalarını emredip, şehrin selâmet ve menfaati için bunlarla görüştü. Bunlara harfiyen şunları söyledi: «Ey Gelibolu halkı! İyi bilirsiniz ki, Yıldırım'ın oğluyum. Siz de babamın kullarısınız. Efendinize karşı neden hürmetsizlik ediyorsunuz? Bundan evvel padişahlık edenin kardeşim olduğunu bilmiyor musunuz? O da kardeşini öldürerek ve beni kaçıarak bugüne kadar Bizanslıların elinde mahpus bıraktı; ve kendisi son zamana kadar padişahlığı muhafaza etti. Şimdi Allah'ın inayeti ve talihine bana gülmesi ve mâni olmaksızın yürüyüp gelmesi ile, babamın beyliğine döndüm. Siz beni geri tepiyor, ileri gitmeme mâni oluyorsunuz. Siz benim tarafıma dönüp de, Edirne'ye, babamın evine gitmem için

bana yol verirseniz, bundan sonra siz benim kullarım değil, kardeşlerim olacaksınız; size karşı teveccühümü muhafaza edeceğim ve sizi ziyadesiyle taltif edeceğim ve size ihsanlarda bulunacağım. Şayet hareketlerime mâni olacak olursanız, ben talihin yardımı ile ve babam yerinde olan imparatorun benimle beraber çalışması sayesinde babamın memleketine hâkim olacağım, Murad'ın garp vilâyetlerine giden yolu aşmasına meydan verilmeyecektir. Şayet haklarımı bu şekilde elde edersem, münasip bir zamanda, sizi muhakeme eder ve hakkınızda hükmümü veririm.» Bu sözleri dinliyen âyandan bazıları, hemen gelip, itaatlarını arz ettiler, diğerleri de bunları takip etti. Sabah olunca, Cüneyd ile beraber kadirgârlardan çıkıp atlara bindiler. Kadirgârlardan düdükler çalınarak Bizans ve Türk askerlerine taarruza başladılar. Silâhlı, silâhsız şehir halkı tamamıyla itaat etti; hepsi birden Mustafa'yı başbuğ ve Osman'ın halefi olarak alkışladılar.

Komşu kasabalar halkı da akşama kadar gelip, itaatlarını arz ve kendisini bey olarak selâmladılar. Bununla beraber Gelibolu kalesinin içinde bulunanlar teslim olmuyorlar, mukavemete devam ediyorlardı; yüksek ses ile Murad'ın çok yaşamasını temenni ederek, kendisini hükümdar ve başbuğ tanıdıklarını ilân ediyorlar ve Mustafa'yı da ayıplayıp, takbih ediyorlardı. O vakit Mustafa kuvvetlerini alarak, Gelibolu yarımadasının Eksamillion mevkiine gitti. Bütün yarımada halkı ile dışardan gelenler kendisini alkışlıyorlardı. Dimitrios ise, Gelibolu kalesinin muhasarası ile meşgul idi.

Şimdi Murad hakkındaki hikâyemize avdet ederek bunun, hükümet idaresini ne suretle eline aldığını, Bizanslıların isteklerini nasıl boşa çıkardığını, Mustafa'nın ne suretle kaçarak, öldürüldüğünü ve Cüneyd'in onu terk ederek, nasıl kaçtığını size anlatacağım.

Murad Bursa'da bulunduğu sırada memleketin her tarafından her gün bir çok esraf ve âyan gelerek, babasının vefatından dolayı taziyetlerini ve yeni tahta çıktığından dolayı da tebriklerini arz ediyorlardı. Böylece siyasi vaziyet sakin bir halde bulunduğu bir sırada, Lapseki'den bir haber geldi. Bu haber Gelibolu'ya bir çok kadirgârların geldiğini ve orada gürültüler olduğunu, harb ve borazan seslerinin işitildiğini ve sağlam kalelere taarruz edildiğini ve daha başka düşmanca hareketlerin vuku bulmakta olduğunu anlatıyordu. Murad'ın en yakın ve sevgili adamları, şan ve şeref en yüksek tabakasına varmış ve kendisini çok beğenmiş olup, hiç kimseye ehemmiyet vermeyen vezir Bayezid'e karşı öteden beri düşmanlık

duyguları beslemekte olduklarından (bu zat kibirliydi ve bir çok kimselerle alay ediyordu), zamanı müsait buldular ve serbestçe konuşmağa alışmış olduklarından (Murad da henüz genç olduğu gibi memleketin idaresini de daha yeni ele almış bulunduğundan, Bayezid, azgın bir katır gibi, sağa sola tekme atarak, çocuğu tahkir ediyordu. Murad ise serbest konuşmak hususunda cesaret eseri göstermiyordu, ancak valilere karşı şefkat besliyordu ve lüzumundan fazla ihtiras ve istidat sahibi idi) Murad'a dediler ki: «Şevketmeab! Esasen garp vilâyetleri kayboldu ve padişahlığınızın tacı Mustafanın başına kondu. Eğer icap eden tedbirler alınmazsa, az zaman zarfında bütün Trakya'nın serveti ve kuvvetleri onun eline geçecek ve çok geçmeden iktidar elini bizim taraflara da uzatacaktır. Bu takdirde garpta bulunan kuvvetlerin gelip, Mustafa'ya iltihak etmeden evvel, yolda bulunan kuvvetlerinize boğazı geçmelerini ve Mustafa'ya karşı koymalarını emret! Kumandanlarınız arasında bu işi becerebilecek ve düşmanı mahv-u perişan edebilecek Bayezid'den başka kimse yoktur; zira Trakya askerlerinin hepsi kendisine hürmet ederler. Bayezid ise, bu askerleri kendi adamlarıymış gibi, istediği şekilde ve istediği yere sevk edebilir. Bu askerler kendisine son derecede itaat ediyorlar ve ona kulluk gösteriyorlar.»

Bayezid, kendisine büyük bir kıymet izafe eden bu sözleri duyunca, son derecede bir sürat ile Marmara denizi boğazının mukaddes ağzını zaptetti; yolda temin ettiği az miktardaki askerle karşı tarafa geçip, iki günde Edirne'ye geldi. Orada çok miktarda asker topladı. Zaten yukarıda dediğimiz gibi, bu zat her hususta temkinli davranıyor ve herkes bundan sabırsızlıkla muvaffakiyet bekliyordu. Bayezid garp vilâyetlerinin âyan ve eşrafı ile görüşüp, bunların sadakatla hareket etmelerini, memlekete küçük bir zarar bile yapılmasına müsaade etmemelerini ve memleketi düşmana karşı cesaretle müdafaa etmelerini onlardan rica etti; Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile muzaffer olması için yardımlarını emniyet altına aldı. Bayezid, bu ve bunlara benzer daha bir çok sözler söyledikten sonra, büyük bir kuvvet ile yola çıktı. Bayezid Gelibolu yarımadasına doğru en kısa yoldan gitmek üzere yola çıktığı zaman, bilgi edinmek için daha evvel düşmanın bulunduğu yerlere göndermiş olduğu casuslarından bazıları avdet ederek, Mustafa'nın büyük bir kuvvetle oradan hareket etmiş olduğunu, son zamanda Türkler tarafından bilyütülmüş ve yeni muhacirlerle iskân edilmiş olan ve Edirne ovasına yakın büyük Karia kasabasına sabahleyin geleceğini Bayezid'e söylediler.

Bayezid, casuslarının sözlerini dinledikten sonra, cesaret ve korku arasında mütereddit bir halde, büyük ordusu ile Edirne'den çıktı. Otuz binden fazla askeri vardı. Edirne ovasının bir kenarına ve sulak bir yere geldi. Edirne şehri oradan hayal-meyal görünebiliyordu. Ormanlık ve çok rutubetli olan bu yerde karargâhını kurarak, muharebeye hazırlanıyordu. Bunun üzerine Mustafa da, ordusu ile, oraya geldi. Bu yer muharebeye elverişli olmamakla beraber, her iki ordu ister istemez orada tutuşmak mecburiyetinde idiler.

Bayezid, her şeyi hazırladıktan sonra, ordusuna karşı bir hitabede bulunarak, piyade ve süvari askerleri ile garp vilâyetleri beylerine dedi ki «Kardeşlerim! Rahmetli padişahımızın, sizin idare ettiğiniz yerler halkına ve sizlere karşı göstermiş olduğu sevgiyi bilirsiniz, o iyi niyet sahibi idi ve size karşı kul muamelesi değil, kardeş muamelesi yapar, kendi arzularını sizin menfaatinize feda ederdi. Herkese karşı iyilik yapmakta önayak olması bir vazife biliyordu. Maksadı, Peygamber'in milletini çoğaltmak ve Bizans milletini azaltmak idi. Bu suretle bir çok şehirler ve eyaletleri müslüman idaresine ilhak etti ve son nefesine kadar memleketini genişletmeğe ve memleketin servet ve kuvvetini arttırmağa çalıştı. Şimdi ortaya çıkan bu yalancı Türk, günahlarımızdan dolayı, bu günlerde baş kaldırdı. O memleketimizi ikiye bölmeğe çalışıyor ve daha iktidarı eline almadan en iyi yerleri Bizanslılara teslim ediyor. Bu yerleri padişahımızın ecdadı büyük zahmetlerle fethetmişlerdi. Bilmiyor musunuz ki, Gelibolu şehri ve boğazı şark ve garbın Ege denizi ile Karadeniz'in anahtarıdır. Şimdi Gelibolu'da Bizanslılar hükmetmekte olduklarından, Türkler, hristiyan esirlerini şarka (Anadolu'ya) geçiremezler. Bizanslıların vaziyeti oralarda çok iyidir. Bu haller bizim felâketimizin başlangıcını teşkil etmektedir; Bizanslıların ise kurtuluşlarının başlangıcıdır. Bu sebeplerden dolayı, bu düzme Mustafa'ya ve buna yardımda bulunan ve aynı maksadı takip eden Bizanslılara karşı, memleketi müdafaa etmenizi rica ediyorum. Dinsiz ve dinimizin düşmanı olan bu Mustafa, Osman sülâlesinden değildir; padişahımızın kardeşi Mustafa, daha çocuk iken vefat etti. Bu hususu padişahımız bana anlatmış idi. Bu Mustafa, aşağı tabakadan bir Türk olup, ölen Musa zamanında, imparator Manuil, Musa'yı korkutmak için Yıldırım'ın oğlu diye ortaya çıkarmıştır. Sonra bu hilekâr, imparator ile görüşerek, bununla padişahımız aleyhine, yeminlerle teyit edilmiş olan bir dostluk muahedesi yaptı ve Ulah memleketine giderek, orada Moisia prensi Mirça ile görüştü ve kendisini Yıldırım'ın oğlu olarak tanıtıp yardımını istedi. Oradan kü-

çünkü bir kuvvet aldı ve gizlice Tesalya kıtasına girdi. Yolda giderken rastgeldiği tüccar ve saireyi soyuyordu; kendisinin Yıldırım'ın oğlu ve Osman'ın torunlarından biri olduğunu ilân ediyordu. Bunun üzerine, malûmunuz olduğu üzere, padişahımız ona karşı mühim miktarda asker gönderdi ve Selânik civarında harb ederek, onu mağlûp etti. Bu canî, hayatını kurtarmak için kaçtı ve Selânik'e girdi. Padişahımızın bir memuru olan Cüneyd de, fırsat bularak, Selânik'e kaçtı ve Mustafa ile birleşti. Bu Cüneyd, kendisinin İzmir ile Efesos beyi olduğunu söyleyerek Asya eyaletinde isyan etmiş idi. Padişahımız buna karşı çok asker gönderdi ve onu oralardan çıkardı. Bunun üzerine af talep ederek, arz-ı itaat etmiş olduğundan, padişah bunu af edip, garp (Rumeli) vilâyetlerine memur etti. O zamanlarda Selânik'i idare edenler, bu hilekârı bize teslim etmek istemediklerinden, padişahımız imparatora mektup yazdı ve onun teslimini istedi. Mektupta, bir misal göstererek, şunları yazmıştı: «Asaletmeap imparator! Avlanmak için araziye çıktığım zaman, bir kurdun takibine koyuldum, avım avucumun içinde bulunduğu bir sırada, bu av atladı ve senin (mandranın) memleketinin içine girerek, kurtuldu. Bu takdirde ileride senin ve benim memleketlerimizde halkımızın ifsadına sebebiyet vermemesi için bu avımın bana teslim olunmasını istiyorum.»

İmparator da padişaha şu cevabı yazdı: «Benim mandrama girip kurtulmuş olan av, bir kurt ise de, ben sakın ve insan sever bir adam olduğumdan ve başkalarının katlinden memnuniyet hisseden insanlardan bulunmadığımdan, kurdun kurtarıcısı olacağım, ona hiyanet etmiyeceğim. Ben bunu elimin altında, mahpus olarak muhafaza edersem, senin için bu kadarı kâfidir. Bu suretle, ne senin işlerine karışabilir, ne de idareni ifsat edebilir. Böylece hükümdarlığın devam ettikçe ve ömrünün sonuna kadar, aramızda mevcut ve yeminler ile teyit olunmuş bulunan muahedelerimiz ahkâmı dairesinde, sulh ve musalemetle hükûmet sürersin.» İmparator, bu cevabı verdikten sonra, Mustafa ile Cüneyd'i İstanbul'da muhafaza etti ve dört sene sonra Limnos adasına gönderdi. Son zamana kadar orada muhafaza altında idiler. Bu defa imparator, isteğinin icra olunmadığını ve bunu yaptırmak için elinde başka bir kuvveti bulunmadığını görerek (İmparator, padişah Mehmed'in terkeylediği iki küçük çocuğunu bizi daima korkutabilmek için, kendi memleketinde ve eli altında bulundurmamak maksadiyle bizden almak istedi) bu âsiyi ve Mustafa'yı vahşi ve kudurmuş köpekler gibi serbest bıraktı ve bize karşı saldırttı. Biz ise, bu düşmanlara karşı ceylân veya korkak

hayvanlar gibi değil, arslanlar gibi hücum edeceğiz; hiç birimiz geri kaçmamak üzere mızraklarımızı bunlara karşı sallıyacağız ve hedeflerine sevk edeceğiz. Zaten bizim askerlerimiz, onlarınkinden çoktur. İşte düşmanlarımızı görünüz, miktarları azdır ve dışlarının arasında hâlâ padişahımın verdiği ekmek vardır. Onlar da, bizim gibi, aynı saatte harekete geçecekler ve beylerini yolunu kaybetmiş koyun gibi, ortada bırakacaklardır. Binaenaleyh son derecede gayret ve ihtimam ile taarruza başlayalım.»

Bayezid, bu sözleri söyledikten sonra, asker alaylarını harb ni-zamına koydu ve muharebe borularını çaldırdı. Mustafa da, Cüneyd ile beraber, kendi askerlerini cesaretlendirdi ve iktidarı eline alacağı zaman her hususta kendisi gibi bunları da şan ve şöret sahibi yapacağını, pek çok hediyeler vereceğini ve küçüklerle çok ve büyüklerle daha çok paralar ve ihсанlar bahşedeceğini yeminle va'detti.

Mustafa harbin idaresini Cüneyd'e bıraktı, zira bu zat bütün diğer kumandanlardan daha cesurdu ve harb fennini hepsinden iyi biliyordu. Kendisi yüksek bir tepeye çıktı. Harbin başladığını görünce —zira karşısında bulunan düşmanları mızraklarını sallıyarak, hücum etmişler, okçular da oklarını atmağa başlamışlardı— yüksek sesle düşmanlarına şu hitabede bulundu: «Erlerim, kardeşlerim! Artık size kul olarak hitap etmiyorum. Nedir, bu hürmetsizlik? Kul padişah aleyhine harekete geçti. Bu kul da barbar Arnavut ırkındandır ve Yıldırım'ın oğlu olan benim, yani padişahınızın aleyhine taarruz ediyor. Eğer kardeşim hayatta olsaydı, bu hürmetsizliğin yeri vardı. Zira pek yakında ölecek olan bu zat, onun namına hayatını feda eder gibi hareket ederdi. Kardeşim ölünce, onun varisi kimdir? Oğlu mu? Fakat bunun Trakya'da yeri yok, şark (Anadolu) vilâyetleri ona kâfidir. Ben onun babasının idare ve muamelelerine müdahale etmiyorum, ben yalnız babamın işlerine karışıyorum. Şayet bir kimse benim Yıldırım'ın oğlu olmadığını söylüyorsa, ben bunun hakikat olduğunu ispat edeceğim; benimle harb etmek için kul gelmesin, yeğenim gelsin ve talih kime yardım ederse, o iktidarı eline alsın. Ben, babamın ordularında yararlıklar kazanmış olan size hayranlığımı bildiriyorum, bu adamın serseriliğini, gururunu, kibirini ve beş para etmez olduğunu bilirsiniz. Bu zat bu muharebede muvaffak olursa, sizlerden kim onunla konuşabilecek? Bu sebeplerden dolayı muharebede ona yardım etmemenizi, bilâkis benimle ittifak yaparak, vakarınızla benim tarafıma gelmenizi rica ediyorum. Allah bilir ki, sizlerden hiç bir şey esirgemiyeceğim, bilâkis aidatınıza zamlar yapacağım ve kazançlarınızı arttıracam.»

Bu sözler söylendikten sonra, Murad ordusunun sağ cenahını idare eden kumandan, birdenbire, ordudan ayrıldı ve sanki Cüneyd'le çarpışmak için taarruza geçeceğini vesile ittihaz ederek, bütün kuvvetiyle Mustafa'nın önüne geldi, atından inerek, itaatını arzetti. Çok geçmeden sol cenahı idare eden kumandan da aynı şekilde hareket etti. Böylece harb vaziyeti büsbütün değişti ve Mustafa birdenbire yükselerek uçan bir kartal gibi kuvvetlendi, Bayezid ise, tüyleri düşmüş alaca karga gibi, yalnız kendi maiyeti ile kuvvetsiz bir halde kaldı. İşte o vakit Bayezid, kulun pek nadir olarak bir padişaha galebe edebileceği nazariyesini hatırına getirip, talihin aksı istikamet aldığını gördüğünden, hayatını kurtarabilmek için, alelacele müzakereye girişti ve atından inerek, kardeşi Hamza ile beraber, bir kul gibi Mustafa'ya arz-ı mutavaat etti. Bu vaziyetten sonra Mustafa'nın taraftarları harbe son verdiler ve Mustafa'ya lâıyk olduğu şekilde muhteşem çadırlar kurdular; Mustafa'yı atından indirerek hepsi birden kendisini başbuğ ve bütün Rum diyarının padişahı olarak ilân ettiler ve alkışladılar. Mustafa, Bayezid'in ordudan uzak bir yerde oturmasını ve muhafaza altına alınmasını emretti. Cüneyd gelip, Bayezid'in hâlâ hayatta olduğunu —zaten onun kaçmaması için etrafta icap eden tedbirleri almış idi— ve muhafaza altında ve ağ çemberi içinde bulunduğunu haber alınca, Mustafa'ya giderek: «Bu habis adam ne zamana kadar yer yüzünde güneşi görecektir, bu karanlıkta yaşamağa bile lâıyk değildir.» dedi. Mustafa da cevap olarak: «Bayezid hakkında istediğin gibi hareket et!» dedi. Bunun üzerine o, alçağı ordunun bulunduğu yerden biraz öteye çıkartarak, kafasının kesilmesini emretti ve emir hemen yerine getirildi. Cüneyd bu emrin icrasında hazır bulunuyordu ve dedi ki: «Ey pek kötü adam! Husye kesmenin âkıbeti budur!» Çünkü daha evvel Bayezid Cüneyd'in damadı Abdullah'ın husyelerini kestirmiş idi.

Bundan sonra Bayezid'in kardeşi Hamza'yı da idam olunmak üzere getirdiler. Cüneyd, bunun gençliğini görerek affetti ve dedi ki: «Bunu bırakınız. Kardeşi gibi insaniyetsiz ve merhametsiz değildir; bunun clinden fenalık yapmak gelmez. Bu, benim azatlı kullarımdan olsun». Zavallı Cüneyd bu emirleri verirken, kendisini mezara götürecektir adama hayat verdiğini bilmiyordu ve affettiği adamın, az müddet sonra canını merhametsizce alacağını aklından geçirmiyordu.

Yeni padişah Mustafa, muhteşem bir alay ve bütün ordusu ile Edirne şehrine girdi. Şehir halkı yine muhteşem bir alay tertip ede-

rek, onu şehir dışında karşıladı ve yüksek sesle kendisini öğüp, medhettiler. Gelibolu kalesini muhafaza edenler, harbin neticesini haber alınca, ümitlerini keserek, yeminler ile teyit olunmuş muahedeler yaparak, kaleyi teslim ettiler.

Leondarios ise, Mustafa ile imparator arasında aktolunup yeminle teyit edilmiş muahedelere güvenerek, Gelibolu kalesi muhafızlarının kalenin içinde bulunan bütün levazımâtını alıp çıktıklarını görünce, kadirgalarından zırhlar, miğferler, mızraklar ve daha her nevi silâhlar çıkarıp, kaleye ithal etmeğe başladı. Bu arada Cüneyd gelerek, Leondarios'un bu hareketlerini, Türk halkının hiç beklemedikleri bu değişiklikten dolayı telâşlı, ümitsiz ve muğber bir halde bulunduklarını görünce, Dimitrios'a karşı müstehziyane ve sert bir lisan kullanmağa başladı ve dedi ki: «Ey general Dimitri, yaptığımız mücadelelerin ve geçirdiğimiz tehlikelerin, senin bağlı olduğun millet ve Bizans imparatorluğu için yapıldıklarını zann ediyorsun, halbuki bu tarzdaki hareketimiz zannettiğin gibi değildir. Bizim mahpus iken serbest kalmaklığımızı, kul iken despot olmamızı, Bizanslıların bize karşı yapılmış bir lûtfun neticesi olduğunu kabul etmiyoruz. Biz bu halimizi Cenab-ı Hakk'ın inayetine atfediyoruz. Sîze gelince, bu değişikliklerin yapılması sırasında acılarımıza iştirâk ettiğinizi ve zahmetler çektiğinizi kabul ediyoruz. Her iki taraftan yapılan zahmetler ve çekilen meşakkatlardan dolayı tek olan Allahımıza şükranlarımızı arz edelim. Size ise çok hediyeler ve muvakkat bir dostluk göndereceğiz. Yoksa bizden şehirler ve kaleler almak mümkün değildir. Seni sağ olarak İstanbul'a göndermekliğimiz senin için kâfi lûtf olacaktır. Eğer Limnos adasında bize karşı yapılan fena muameleleri ve Pammakaristos Manastırı (Fethiye Camii) keşişleri tarafından bana yapılan hakaretleri hatırlamıza getirecek olursak, kurt hikâyesinin dediği gibi, başım kurtardığına şükredersin. Binaenaleyh küreklerini kaldır ve şarktan esen gayet tatlı rüzgârdan istifade ederek, İstanbul'a git. İmparatorları tarafımızdan selâmla ve Cenab-ı Hakk'ın bize memleketimizi geri verdiğini kendilerine anlat; bizimle sulh ve musalemette bulunmalarını ve bizim de kendileri ile sulh halinde bulunmamızı temenni edelim. Binaenaleyh Gelibolu'yu istemekten vaz geç.»

Bu sözler generali çok müteessir etti. General hiddetle dedi ki: «Ey Cüneyd! İmparatorumun ne kadar âlim ve ne derece tedbirli olduğunu, ne kadar necip ve asil fikirler sahibi bulunduğunu bilmiyorsun. Ağzından hakaretâmiz bir surette fırlattığın böyle çirkin

sözler ve boş ellerle beni geri gönderiyorsun. Şunu bil ki, gördüğüme göre, çok geçmeden tekrar İstanbul'a geleceksin ve bu söylediklerinin mânasını o zaman anlıyacaksın. Fakat bu mesele hakkında bana cevap vermek ve beni geri göndermek salâhiyetini haiz değilsin. Salâhiyet sahibi, Allah ve Bizanslıların yardımı ile yükselmiş olan Emir Mustafa'dır. Sen ise onun sayısı çok olan bendelerinden biri olduğun için sözünü kes, zira ben seni dinlemem». Bu sözleri söyledikten sonra kalktı ve büyük bir hiddet ve kederle kadırgalarına gitti. Zira başka yapacak bir şeyi yoktu. Kendi kendine Türkler tarafından girilen taahhütlerin bozulmasını ve andların yerine getirilmemiş olmasını düşünüyordu. Böyle olmakla beraber yapılan muahedelere göre, Gelibolu kalesini alıp alamıyacağı hakkında Mustafa'dan kat'i cevap alıncıya kadar orada kaldı ve cevap aldıktan sonra hareket etmeğe karar verdi.

Mustafa da geldi ve Dimitrios ile uzun uzadıya konuştu ve nihayet ona dedi ki: «Ey benim müdafiiimin sevdiği ve benim dostum! Cenab-ı Hakk'ın ve Peygamberi'nin adına girişmiş olduğum taahhütleri ve bu taahhütlerim arasında Gelibolu kalesinin de bulunduğunu pekâlâ biliyorum. Bu husustaki ahdimi nakzettığım için ahrette, o korkunç kıyamet gününde, hesap verceğimi de biliyorum. Fakat bu kaleyi size teslim etmektense yemininden dönmeği veya Cenab-ı Hakk'a karşı gelmeği tercih ederim. Zira dindar adamları, dinsizlere teslim etmek, hür ve Allah'a teslim olan bir milleti köle yapmak ve bunu yer ve gökte tek bir Allah'ın bulunduğunu bilmiyen dinsizlerin ellerine vermek doğru değildir. Maazallah, böyle meşru olmıyan bir harekette bulunacak olursam, müslümanlar ne benim başbuğluğumu kabul edecekler, ne de köylerine sizin girmenize müsaade eyliyeceklerdir. Bu sebeplerden dolayı bu işi bırakınız ve ben vaziyetimi ne kadar iyi bir şekilde düzeltirsem, size karşılık olarak vereceğim mükâfatlar da o kadar fazla olacaktır. Benim şahsen mülkiyetim altında bulunmıyan ve irsen islâm halkına intikal etmiş olan yerler için, müslüman olduğum için, Peygamber'in emirlerinden ve müslümanların âdetlerinden hariç muamelelerde bulunmıyacağım. Kâfirlere ait şehir ve eyaletleri müslümanların memleketine ilhaka ve bunları arttırmağa ısrarlı bir şekilde çalışacağım. Binaenâleyh gehri ve bilhassa hristiyanların bütün neslini yok ettiği gibi müslümanların boğazını teşkil eden ve hristiyanların yenilmeleri ile tamamen mahvolmalarını temin edecek olan Gelibolu şehrini size vermek hatasına hiç bir zaman düşmiyeceğim. Bunu size

vereceğimi hayalinizden bile geçirmeyiniz. Şu halde istediğinizi yapamıyorum.»

Leondarios, aldığı bu cevap üzerine, avını kaçırdığı için, başını eğerek ve kuyruğu yerlerde sürünen arslan gibi, teessüründen delirmiş bir hale geldi. Mânasız cevabını verinceye kadar, başı yere eğilmiş olan Leondarios, cevap vereceği zaman başını kaldırıp, Mustafa'nın gözlerine bakarak, dedi ki: «Ey bey ve müslümanların emiri! Sizin, bize karşı olan niyetinizi çok senelerden beri biliyoruz. En büyük ceddiniz Osman'ın Bitinya, Paflagonya ve Frigya taraflarındaki yerlerimizi ecdadımızın elinden gaspettiği zamandan başlayarak, bugüne kadar, yüzelli seneden fazla bir zaman geçti. Onun oğlu Orhan, bu yerlerin sahibi ve varisi olduktan sonra, muahedelere ve yeminlere sadık kalmıyarak, Allah'ın ve hakikatın tespit ve temin ettikleri hudutları aşıyordu. Garp vilâyetlerimizi imhaya çalıştığı zamandan beri yüz seneye yakın bir müddet geçti. Sonra onun torunu ve senin baban olan Yıldırım, bu yerlerin varisi ve sahibi olunca, bu da yeminlerini tutmamış olduğundan, Cenab-ı Hak hem hükümdarlığını, hem de kendisini İranlıların (Timur'un) eline teslim etti. Bu vak'a aşağı yukarı otuz sene evvel cereyan etti. Kardeşlerin Süleyman ile Musa da yeminlerini tutmamış olduklarından, hem hükümdarlıktan düşmüşler, hem de hayatlarını kaybetmişlerdir. Yalnız yakında vefat etmiş olan kardeşin emir Mehmed yeminlerine sadık kaldı ve ömrünün sonuna kadar, sulh ve müsalemet içinde yaşayıp, hükümdarlığını saadetle geçirdi. Sen de, takındığın tavır ve hareketinle uzun zaman mesrur olmayacaksın ve talih sana yardım etmiyecektir. Zaten Cenab-ı Hak haksızlık yapanları vakitlerinden evvel öbür dünyaya gönderir, emirlerine muhalefet edenleri mahv ve perişan eder. Kaçarak Selânik'e sığındığın zaman, Bizans imparatoru seni Mehmed'e teslim etse, o da seni asarak hayatına son verseydi herkes Bizanslılar aleyhinde bulunacaktı ve hukukî hükümlerde muhalif harekette bulunduklarından dolayı bunlara hain ve kendilerine sığınmış olanların korkunç katilleri nazarı ile bakacaklardı. Şimdi ise, Allah'tan sonra, Bizanslıların seni başbuğluğa yükseltmiş olduklarını bildiğin halde, her şeyi Allah'a atfediyorsun. Buna bir diyeceğim yok. Bu hususta sizinle beraber zahmetlere katlanmış ve çalışmış olanlara, düşman nazarı ile bakıyor, bunlardan yüz çeviriyorsun. Sıhhatla yaşayarak mes'ut ol. Biz memleketimize dönüp, böyle bir hileye maruz kaldığımızı imparatora arzettikten sonra, her şeyi Allah'a terkedeceğiz ve onun hakkı kararım bekleyip, bu karara razı olacağız.»

Leondarios, bu sözleri Mustafa'ya söyledikten sonra, limandar çıktı ve yelkenleri açarak, İstanbul'a müteveccihen hareket etti.

**(İMPARATOR MANUIL'İN ENTRİKALARI, YENİ-FOÇA'NIN
KURULUŞU VE ŞEHZADE MUSTAFA İLE SULTAN
MURAD'IN KARŞILAŞMASI)**

25 — İmparator Manuil bunları öğrendiği zaman, çok müteessir oldu ve fena halde hiddetlendi. Fakat yapacak başka bir şeyi olmadığından, aksi istikameti takip etmediği aklına koydu ve Murad'a elçiler göndermediği düşündü. Şayet Murad, babasının son arzusunu ıcrâ ederek, iki küçük çocuğu rehin olarak verecek olursa —ki Bayezid bu talebi reddetmiş idi— yine Allah'ın inayeti ile kendisini babasından kalan hükümdarlığa yeniden yerleştirmeye tasavvur ettiğini bildirecekti.

Mustafa ise, Gelibolu kalesini iyice tahkim etti ve yeni teşkilât yaparak, intizam altına aldı, halka icap eden nasihatlar bulundu. Büyük donanmaya kaptanlar ve kumandanlar tâyin etti. Limanda bulunan burcu lâyük olduğu veçhile iyice tahkim etti. Kaptan ve kumandanları yeminler ile teminata bağladıktan ve bunları ihsanlarla taltif ettikten sonra, Edirne'ye doğru hareket etti. Mustafa, Edirne'de ölen kardeşi Mehmed'in dairesine girdiği zaman, orada hesapsız servet ve daha pek çok şeyler buldu. Nitekim elbiseler, kıymetli taşlar, inciler, güzel kadınlar ve güzel gençler ve budalacasına toplanmış bir çok şeyler buldu. Her gün sarhoş oluyor ve nefsanî hazlarını tatmin ile vaktini geçiriyordu.

Murad ise, ancak yirmi bir yaşına gelmiş bir genç olduğu gibi Bitinya'nın Bursa şehrinde oturuyor ve Mustafa'nın yaptıklarının aynıını yapıyordu. Fakat onun kadar değil, çünkü babasından kalan hükümdarlığı tekrar ne şekilde eline geçireceğini düşünüyor ve bu düşünce kendisini ıstırap içinde bırakıyordu. Çünkü babası hükümdarlığı büyük zorluklar ile kazanmıştı, kendisi ise, hiçbir kimse ile düşmanlık etmeksizin bunu kaybetti. Bayezid'den başka eşraf ve âyanın en ileri gelenleri fikirlerine ıstırâk ediyorlardı. Çünkü Bayezid'in bir müddet önce fena bir halde öldürüldüğünü söylemiştik. Bursadakiler, Gelibolu kalesinin teslim olunduğunu, Leondarios'un eli boş olarak geri gönderildiğini, Mustafa'nın sefihane hayatına

devam ettiğini ve böylece hükümdarlığını muhafaza hususunda ihtimam göstermediğini haber aldıkları zaman, meclis aktettiler ve imparatorun düşündüğü gibi bunlar da düşünerek, imparatora daha önce elçiler gönderdiler. Bu elçilerin başında, Ali'nin kardeşi olan İbrahim vardı. Bu zat akıllı ve iyi ahlâk sahibi idi, küstahlık veren ahmaklıktan ve nefsanî hazlara düşkünlükten uzak idi. Bayezid sağken kendisi ikinci vezir idi. Onun ölümünden sonra birinci vezir oldu ve büyüklerin birincisi ve Murad'ın başvekiline yükseldi.

İbrahim İstanbul'a geldiği zaman, imparatorun bu Mustafa işi hakkında evvelce yaptıklarından kat'iyen bahsetmedi, fakat içinde teskin olunmaz bir hiddet vardı ve mes'ut günlere kavuşuncaya kadar, bu hiddetini saklamağı muvafık buluyordu. Güler yüzle ve ri-yakâr bir tarzda konuşuyordu; içinden kurt olduğu halde, dışından kendisini masum koyun gibi gösteriyordu. Mülâyim ve çok müteva-zı sözlerle yeni hâdiselerden bahsederek, imparatorun yardım istiyor ve geçmiş hâdiseler hakkında kabahatları Bayezid'e yükliyerek, kendilerini suçsuz gösteriyordu. İmparatora diyordu ki: «Ey şan ve şöret sahibi hükümdar! Zat-ı şâhane istiyecek olursa, babasına yaptığın gibi, benim beyim olan Murad'ı da babasından kalan beyliğine az zaman zarfında tekrar yerleştirebilir. Dümen senin elindedir, dümeni iyi kullandığından gemiyi istediğin tarafa sevk edebilirsin. Senin hükûmetine karşı gelen Musa aleyhinde bulunduğun ve babasına hizmet ettiğin gibi, şimdi de aynı tarzda hareket ederek, Murad'ın girişmek mecburiyetinde bulunduğu mücadelede iştirâk et ve bir kulübeye lâıyk olmıyan Mustafa'nın âmirliğine müsaade etme!»

Evvelce yazdığımız veçhile, sözü geçen Mehmed, Anadolu'da hükûmet sürdüğü sırada, Musa kardeşi Süleyman'ı öldürerek, Trakya'da hükûmet sürmüştü. Bu Musa, Bizanslılara karşı düşmanca vaziyet almış, İstanbul'un en büyük düşmanı kesilmiş idi. İşte o zaman imparator, Mehmed'i Bursa'dan çağırdı ve kendisi ile muahede yaparak, onu askerleri ile beraber, İstanbul'a soktu. Mehmed bu münasebetle şehirden bir çok defalar çıkarak, Musa ile çarpışmış ve mağlûp olup, tekrar İstanbul'a girmiş idi. Sonra tekrar çıktı ve nihayet Musa'yı mağlûp ve mahv ve perişan etti, hayatına son vererek, hükûmeti eline aldı.

«Tekrar bu suretle hareket et ey tacdar! Murad için de çalış ve bizden çok yüksek ve çok kıymetli hediyeler iste! Yalnız Gelibolu'yu ve iki çocuğu isteme» dedi.

İmparator bu teklifleri kabul etmedi ve fikrinden asla vazgeçmiyerek, istenilen hususları reddetti. İbrahim, isteklerine dair müzakerenin neticesini almak için, epey bir müddet İstanbul'da kalmıştı. Bu arada başka birisi meydana çıkarak, imparatorun istenilen yardımı yapmak için tekliflerde bulundu ve bu yardım teklifinin padişah tarafından kabulü takdirinde kendisi için bir lûtf ve ihsan mahiyetinde telâkki edeceğini söyleyerek, bu yardım hakkındaki hizmetinin bir büyük hediye olarak kabulünü rica ediyordu.

Şimdi Murad'ın boğazı nasıl ve ne kadar kuvvetle geçtiğini, onu boğazdan kimin geçirdiğini, denizin hangi yerinden geçtiğini ve gemilerin kaptanlarının kimler olduğunu anlatmağa başlıyorum.

Ioania'daki Foça'ya yakın bulunan dağda bir şap madeni vardı. Dağın tepesinde bulunan taşlar, ateşle temasa geldikten sonra suya konulduğu zaman, kum halini alıyor. Bu kum, su ile beraber tence-reye konup, kaynatılırsa, kum erir ve hâsıl olan yağlı ve cevherî madde suyun içinde peynirleşmiş süt gibi kalır. Sert ve toprak halinde olan maddeler lüzumsuz olduğundan dışarı atılır. Sonra sulu olan madde teknelere dökülür. Dört gün geçince, teknelerin kenarlarında ve dibinde tasallup etmiş ve billûr gibi çok parlak bir hal almış olan madde, ikinci defa su ile tencereye konur, tekrar kaynatılır, yine bir miktar kum çıkar. Bu kum atılır ve mayı tekrar teknelere boşaltılır, dört gün sonra sâfi şap, ihraç olunmak üzere, depolar-da muhafaza edilir. Bu şap, boyacılara çok lâzım olan bir maddedir. Şarktan garba doğru seyrüsefer eden gemilerin hepsi gemilerinin dibini şap ile dolduruyorlardı. Frenkler, Almanlar, İngilizler, İtalyanlar, İspanyollar, Araplar, Mısırlılar ve Suriyeliler, boyacılık işi için, şapı bu dağdan tedarik ederler.

Paleologos sülâlesinin birincisi olan Mihaıl Paleologos'un imparatorluğu zamanında bazı İtalyanlar gelerek, senede tâyin edilecek bir bedel mukabilinde, bu dağın kendilerine verilmesini istediler. O zamanlarda Türkler, Lidia ve Asya civarlarında eşkiyalıkla hayatlarını geçiriyorlar, Sardes¹ ve hattâ Manisa'ya kadar akınlar yapıyorlardı. Türklerin bu suretle vukua gelen akınlarını İtalyanlar iyi göz ile görmüyorlar ve Türklerden korkuyorlardı. Bu sebepten dolayı kendilerinin ve elli kadar veya daha fazla amelenin muhafazaları için, orada ufak bir kalenin inşasına başladılar. Menomeno (Me-

¹ Sardes, Asya'da Lidia hükûmetinin merkezi idi. Bugün Sart adında bir köydür.

nemen) ovasında, Manisa'da ve Nif'te oturan Bizanslılar bu inşaat-tan haberdar olunca, oraya geldiler. Lâtinlerle bu hususta görüşerek, inşa edilecek kaleden kendilerinin de istifade edebileceklerini anladıklarından, inşa olunmakta olan kale ile iktifa olunmamasını ve daha büyük bir şehir inşa olunmasını ve bu şehrin inşasına kendilerinin de iştirâk edecekleri cihetle, kendilerinin de bâniler meyanında bulunacaklarını ve bu kaleye, lüzumu takdirinde, kendileri de iltica edebileceklerini söylediler. Yapılan bu anlaşmadan her iki taraf memnun kaldı. Bugüne kadar mevcut olan ve Cenab-ı Hak tarafından mahfuz bulunan, Yeni-Foça'yı Bizanslılar ile Lâtinler beraber inşa ettiler.

Bu şehir, sözü geçen dağın eteğinde ve denizin yakınında inşa edilmiş olup, şark tarafında mezkûr dağ, garp tarafında Lesvos (Midilli) adası, şimal tarafında Eleas (Çandarlı) körfezi ve cenup tarafında ise, Ionia körfezi bulunmaktadır. Bu şehrin kurucuları, Katanalılardan Cenevizli Andrea ve Yakovos'tur ve adına Yeni-Foça dediler. Benim de bu şehirde evim vardır. Çok geçmeden ahval değişerek, şehir Bizanslıların elinden Türklerin eline geçti. Şehirde oturmakta olanlar ikide birde Türkler ile yapılan mücadeleleri ve hristiyanların katli-âminı iyi gözle görmüyorlardı, (zira şehrin kaplarına kadar Türkler yerleşmiş bulunuyorlardı. Bu sebepten dolayı Bizanslılar ile Lâtinler Lidia beyi Sarhan (Saruhan) ile yeminlerle teyit olunmuş muahedeler yaparak, bu beye haraç-güzar olmağa razı oldular ve her sene onbeş bin hafif gümüş —ki begyüz nomismaya¹ muadildir— para vermeyi kabul ettiler. Her sene şehrin beyi, Saruhan beyini ziyaret ederek, kendisine hediyelerle beraber onbeş bin gümüş para veriyordu. Bu suretle Türk ve Bizanslılar sulh ve sükûn içinde yaşıyorlardı. Bizanslılar hiç kimse tarafından inciltilmiyorlardı ve herhangi bir mâni olmadan şehirden çıkıp, ticaret yapıyorlardı. Türkler korkusuz olarak ve dostça şehre girip istediklerini bolca alıyorlardı. Bu anlaşmanın hükmü bugüne kadar câridir. O zamandan beri 180 sene geçti. Yeni-Foça şehrinin tarihi ve beyliği yukarıda yazdığım gibidir. Ceneviz hükûmeti, demokrasi usulleri ile idare olunmakta olduğundan ve hiç bir müstebit bu memleketi idaresi altına alamadığından, her sene veya daha uzun müddetle şarkta bulunan kendi idareleri altındaki şehirlere valiler göndermek âdetinde idiler. Bu şehirler, Sakızadası, mezkûr Foça, Galata, Samsun, Amasra ve Kefe'dir. Tâyin olunan müddet sona erince, başkasını

¹ Nomisma, Bizans'ta o devirde tedavül eden altın paranın ismidir.

gönderirler ve eski vali yerini yeni gelene verip, memleketine dönerdi. Cenevizliler kendi dillerinde bu valilere «podesta» ve Bizanslılar ise, «geniş salâhiyetli idare âmiri» adını veriyorlardı.

Mehmed'in (Çelebi) henüz sağ bulunduğu o zamanlarda, Cenevizden onların en şanlı ve şöhretli zatlarından biri olan bir podesta gelmişti. Adı Ioannis Adurnos idi. Genç olduğu halde akli fikri olgun idi. Yeorgios Adurno'nun oğlu idi, evvelce Cenevizin dukalığında bulunmuydu. Bu zat on sene müddetle Foça'nın podestahgını aldı ve yeniden şan ve şerefe kavuşmak için Foça'ya geldi. Bir müddet sonra eski teamülü tatbik etti ve şehirden çıkarak Mehmed ile görüşti ve alelûsul vergisini takdim etti. On sene müddet ve senede yirmi bin tam ayar altın vermek şartıyla şap madeni imtiyazını aldı ve Foça'ya avdet etti. Çok masraf yaparak, madeni işletmeğe başladı. Altı sene sonra, padişah vefat etti ve tahta Mustafa geçti. Cüneyd, ümit ettiği gibi, sevinçli iyi günlere kavuştu, Bayezid de en meş'um saatini gördü ve hâdiseler yukarıda yazdığım şekilde cereyan etti.

İşte o zaman, sözü geçen Ioannis Adurnos, yeni emir Murad'a giderek, hürmetlerini arz etmek ve emirlerini alıp, borçlu olduğu altı senelik vergiyi ödemek istedi. Halbuki Ioannis, bu son seneler zarfında mühim miktarda zararlara uğramıştı. Zira bu senelerde, Cenevizliler ile Katalanlar arasında büyük bir muharebe olmuş ve Katalanlar Ceneviz gemilerinin, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere taaflarında seyir ve sefer etmelerine mâni olmuşlardı. Bu müddet içinde şap madeni işletmesi tatil olunmuş ve bu yüzden Adurnos pek çok borçlara girmişti. Kendi menfaatına uygun fakat hristiyanlara çok zarar veren akıllıca bir tedbir düşündü. Hiç ümit etmediği emirin vefatını müteakıp, bu vesileden istifade ederek, daha Amasya'dan gelmeden evvel, Murad'a mektuplar gönderdi. Bu mektupları ben yazıyordum. Mektuplarda babası olan Mehmed'e büyük dostluktan ve onunla münasebetlerinden bahsetti; arzu ettiği takdirde işbu dostluğu yenilemeğe hazır olduğunu beyan ettiği gibi, şunları da yazdı: «Seni şarktan garba doğru kadirgalar ve gemilerle geçirmeğe, sana yardım ve hizmet etmeğe hazırım; hiç kimsenin yapamayacağı hizmeti, ben sana yapacağım. Yalnız bir emir ver, emrin hemen ifa olunacaktır». Murad bu sözleri memnuniyetle kabul etti ve şu cevabı yazdı: «Allah isterse, bir kaç gün sonra, Bursa'ya geleceğim; oraya yakınlarından çok sadık biri gelsin, bu husus hakkında düşünelim ve ne yapacağımızı kararlaştıralım.»

Ioannis Adurnos, bir kaç gün sonra, Ağa soyadını taşıyan Dimitrios adlı kimseyi gönderdi. Bu zat gayet mühim mektupları hâmil idi. Bu mektupları da ben yazmıştım. Bunlardan biri Murad'a, diğerleri vezirleri Ali beye, Hacıevhad'a ve Umur beye hitaben yazılmıştı. Bayezid zaten Mustafa tarafından idam olunmuş bulunuyordu. Dimitrios ile görüştükten ve her şeyi intizam altına aldıktan sonra, Dimitrios'un yanına Türklerden çok akıllı ve âlim Hatip adında birisini verdiler. Bu Hatib'e, Gelibolu boğazını geçmek gayesiyle bir donanma hazırlayıp, teçhiz etmesi için ellibin nomisma¹ verilmiş idi. Hatip Adurno'ya karşı da sadıkane çalışacağına yemin etti. Sonbahara daha yeni girmiştik.

Mustafa, Murad'ın hazırlıklarını ve Foça'nın kendi aleyhine donanma hazırlayıp, teçhiz eylediğini haber alınca, kalbinden vurulmuşa döndü. Kafasını yoruyor, ağzından Foça kelimesini eksik etmiyor ve bu şehri mahvetmeği tasarlıyordu. Bununla beraber, zevk, sefa, sulistimali ve sarhoşluğu elden bırakmıyordu; ürkütülmüş mağrur bir at gibi kısnıyor, aynı zamanda kızlar ve erkek çocuklar ile eğlenmeğe devam ediyordu. Cüneyd, bu hali görüyor ve istikbali sabırsızlıkla bekliyordu. Mustafa'nın budalacasına bir hayat geçirdiğini ve düşmanlara karşı hiç bir hazırlıkta bulunmadığını görerek, saraya gitti ve Mustafa'ya hitaben şu tahkir edici sözleri söylemeğe başladı: «Şevketmeab! Bizim yalnız Trakyalılar ile meskûn yerlere malik olduğumuz ve garpta bulunan diğer geniş eyaletler ahâlisinin istikbalin ne olacağını sabırsızlıkla bekliyen kimselerden ibaret bulundukları cihetle, bu eyaletlerin bize pamuk ipliği ile bağlı olduklarını bilmiyor musun? Murad'ın, imparator ile pazarlıkta bulunarak, babasından kalan beyliğe sahip olmak istediğini işitiyordum; şimdi ise, Frenkler ile de görüşüyor, şark (Anadolu) vilâyetleri ise kâmlen elindedir. Biz Edirne'de rahat içinde vakit geçirerek, askerî hiç bir tedarikatta bulunmuyoruz. Bana kalırsa düşman, boğazı ister Lapseki'den, ister Üsküdar'dan geçmeden ve garp eyaletleri bundan müteessir olarak askerler arasında bir karışıklığa meydan verilmeden evvel, bizim garp (Rumeli) askerlerini alarak düşmandan evvel boğazı geçmemiz ve sür'atle Ulubat köprüsünü ele geçirmemiz ve Murad ile çarpışmamız lâzımdır. Biz, Allah'ın inayeti ile, gerek harb levazımı ve gerek at miktarı bakımlarından düşmanlarımıza faik bulunmaktayız. Düşmanlarımız, oraya gelişimizi haber alınca, akılları perişan ve planları alt üst olacaktır. Şayet

¹ Nomisma, o zamanlarda Bizansta tedavül eden altın paradır.

biz ihmal edip de hasımlarımızın boğazdan geçmelerine müsaade edersek, aynı felâket bize gelecektir». Cüneyd bunları ve daha başka sözleri söylerken, Mustafa sarhoşluğun verdiği şaşkınlıktan uyandı ve söylenen sözleri kanaat verici buldu.

Cüneyd, Mustafa'yı sark vilâyetlerine sahip etmek için çalışmıyordu. Zeki ve hilekâr olduğu gibi, Mustafa'nın budalalığını, sarhoşluğunu ve fuhşiyatla meşgul olduğunu ve harb işlerinde nasipsizliğini görerek, bunun pek çabuk mahv ve perişan olacağını daha evvel kestirdiğinden kaçmak istiyordu. Bu maksadında muvaffak olmak için, yalnız başına bazı mülâhazalar tasavvur ediyor ve kendi kendine diyordu ki: «Eğer bu plânını Trakya'ya veya garp eyaletlerinden birisinde tatbik etmek isterse, yine kolayca imparatorun ağıları içine düşecek, tekrar Limnos'a veya başka bir adaya sürgün gönderilecek ve Bizanslılar tarafından pek acı cezalara çarptırılacaktır. Anadolu vilâyetlerine tatbik ederse —orada cvvelce emir olarak bulunduğu yerlere gitmeği öteden beri arzu etmekte ve bu hususta ümitler beslemekte bulunduğundan— buralara daha kolay kaçabileceğini zannediyordu. Bu tasavvurlarını da pek gizli tutuyordu. Bununla beraber askerleri toplayıp, kısa yolu takip ederek, Gelibolu'ya geldiler. Büyük kuvvetlerle boğazı geçerek, üç gün Lapseki'de kaldılar. Bu vesile ile civar şehirlerden Frigia'nın eşrafı gelip, Mustafa'ya itaatlarını arz ediyorlardı.

Murad, Mustafa'nın geldiğini işitince, kâfi miktarda asker ile gece Bursa'dan hareket ederek, Ulubat'a geldi. Beraberinde harb işlerinde mahir, cesur ve şeci olan Hacı Evhad ile Timurtaş beyin oğulları Ali, Omur ve Oruç beyi getirtmiş idi. Bunlarla beraber Cüneyd'in kardeşi Hamza bey de vardı. Hamza bey Murad ile çocukluğundan beri beraberdi. Murad, Mustafa daha yetişmeden Ulubat köprüsüne geldi ve hemen köprüyü tahrip etti. Bu suretle kendilerine karşı gelen düşmanların yolunu kesmiş bulundu. Mustafa da bilâhara askerleri ile beraber oraya geldi ve gölün kenarında çadırlarını kurdu. Murad da, karşı tarafta çadırlarını kurarak, oturuyordu. Böylece her iki taraf birbirinden korkmuyorlardı. Köprünün tahrip olunması, büyük bir dirayet eseri idi; zira düşmanlar gelip de, köprüyü tahrip olunmuş bir halde görünce, yollarına devam edememek mecburiyetinde kaldılar. Murad, taraftarları da korkmadan karşı tarafta toplanıyorlardı. Oradan geçen dere derindi ve geçilmesi hiç bir vehile kabil değildi. Gölü dolayarak karşı tarafa geçmek istenirse üç gün kifayet etmez. Bu yol da dar ve dağlık olup, geçilmesi oldukça zordur.

(CÜNEYD'İN OSMANLILAR TARAFINA GEÇMESİ VE İZMİR'E
GİDEREK BEYLİĞİNİ YENİDEN ELDE ETMESİ)

26 — Her iki tarafın askerleri bu suretle harb saffı teşkil ettiklerinden ve hiç bir tarafın diğer tarafa taarruz etmesi imkânı bulunmadığından, Murad'ın maiyeti meclis aktederek, Mustafa'yı mahv ve perişan etmek için, çare arıyorlardı. Sonunda Cüneyd'in kardeşi Hamza'yı çağırdılar ve verdikleri kararı buna tebliğ edip, dediler ki, «Şayet kardeşini kandırarak, Mustafa'nın aleyhine çevirecek olursan ve Cüneyd, Mustafa ile olan bağlılığını kesmek için başka bir talepte bulunmayacak olursa, işte kendisine, padişahımız Murad'ın arzu, iradesi ve yazılı fermam ile Aydın beyliğini veriyoruz. Şu şartlar ile ki, bu beylik evlâttan evlâda intikal edecek, Cüneyd Murad hükûmetinin sadık ve hilesiz yeminli dostu olacak, Murad'ın her iradesine itaat edecek, Murad'a tazimatını arz etmek ve kendisi ile beraber sefere gidip, beraberce bulunmak üzere, her sene çocuklarından birisini padişah yanına gönderecek ve bu çocuk da Murad tarafından lâıyk olan himayeye mazhar olacak.»

Hamza bu şartları beğendi ve aynı gecede kullarından birini Cüneyd'e gönderdi. Bu kul yüzerek gölü geçti ve Cüneyd'in çadırlarına girdi. Gece yarısı geçtiği halde, Cüneyd'i ızdırap içinde oturmuş, düşünmekte gördü. Ona dedi ki: «Senin kardeşin ve benim efendim olan Hamza bey seninle görüşmek istiyor ve bu konuşacağınız şeylerin hiç bir kimse tarafından duyulmamasını arzu ediyor; eğer münasip görürsen, yarın gece yarısı yalnız olarak, köprüye yakın bir yerde derenin kenarına gel, sen derenin bir kıyısında, Hamza da derenin karşıki kıyısında durarak, kimsenin işitmiyeceği bir halde konuşursunuz.»

Cüneyd bu teklifi memnuniyetle kabul etti ve kula yol verdi. O da tekrar yüzerek, karşı tarafa geçti. Ertesi gün, gecenin ikinci kısmında¹ Hamza dere kenarında köprüye yakın olan yere geldi. Cüneyd dahi yapıyalız karşıki kenara geldi ve bazı işaretlerle birbirini tanıdıktan sonra, Hamza ilk olarak sözle başladı ve dedi ki: «Beyim, kardeşim pekâlâ bilirsin ki ben de senin babanın çocuğuyum, sen de benim anamın mahsulüsün, senden küçük yaşta bulunuyorum, senin, bütün dünyanın hükümdarı ve sahibi olmanı arzu

¹ Bizanslılar geceyi üç müsavî kısma taksim ediyorlardı. İkinci kısım gece yarısıdır.

ediyor ve istiyorum; zira bana da bundan bir hisse isabet edecektir. Ben böyle bir vaziyetin vukuunu çok sevinç ile arzu ederim. Buna mukabil, seni kıskanarak aleyhinde bulunanlar arasında ıztırap ve tehlikeler içinde, menfur ve menhus vaziyette bulunmanı arzu etmem. Senin başına gelecek olan her türlü musibet ve felâkete karşı ben kayıtsız kalamam. Acaba kiminle beraber bulunduğunu ve kiminle iş birliği yaptığını biliyor musun? Evvelâ, herkes Mustafa'nın Osmanlıların sülâlesinden olmadığını bağıra bağıra söylüyor. Bu husus her tarafa işae edilmiştir. Sonra yaptığı işleri mukayese edecek olursak, onun harb işlerinde nasipsiz ve bilgisiz olduğunu, kadınlara düşkün bulunduğunu görürüz; bizim beylerin sülâlesinden olanlar, harb işlerini iyi bildikleri gibi, her birinin fütuhât ve yararlıkları meydandadır. Üçüncü olarak, şayet bu kadın yürekli, barbar ve âdi adam hükûmeti eline geçirirse, eskiden beri Rumeli vilâyetlerini ve Tuna hudutlarını muhafaza edenler, yani Evrinoslar ve Turahan'lar ile garbın yüksek simaları olmak üzere tanınmış olan zatların çocuk ve torunları hüküm sürecektir. Bu garplıları biraz bırakalım da şarktakileri düşünelim. Maazallah talih, Mustafa'ya gülecek olursa, şarktaki beyleri, kendilerine iltifat ederek, onları tercih edip yanına alacak ve her birine babalarından kalan hukuk ve şerefleri verecektir. Bunlar yapılırken, sen bundan ne bekliyeceksin? Ölümünü mü? Bu da senin kahramanlığına lâıyk değildir ve bu netice çirkin ve alçaltıcıdır. Memleketin ileri gelenleri, senin ruhunun büyüklüğünü, cesaretini, muharebelerdeki cür'et ve şiddetini ve ârslan yürekliliğini bilirler. Bu meziyetlerinden dolayı, etrafında şiddetli hasedler doğmuştur ve bu hasedleri, korkular takip edecektir. Kendilerinin mahv ve perişan olacağından korkanlar, kıskançlıklarından dolayı senden önce davranarak, seni mahvetmeğe teşebbüs edecekler ve bu suretle korkularından kurtulmağa çalışacaklardır. Bu sebeplerden dolayı senin gibi kahramanların ruhlarını mahva sürükliyen bu menfur ve mekruh adamların elinden yakını kurtar ve oradan kaç. Benim beyim Murad, vezirlerinin, yakınlarının ve benim ricalarımız üzerine, senin yaptığın bütün kusurları, kendisinin ve babasının zamanlarında baş kaldırmış olmanı ve Osmanlı hükûmeti aleyhinde yapmış olduğun isyanları affetti. Sana karşı yeniden teveccühünü bildiriyor ve benim vasıtamla, çocuktan çocuğa intikal etmek üzere, Aydın eyaleti beyliğini sana ihsan ediyor. Sana ve senin sulbünden doğacak çocuklarına intikal ve ihsan olunacak olan bu beylik, çocuklarının arasında taksim olunacaktır. Şuna da dikkat et ki, Murad'ın hükmü altında ve tebaası bulunacaksın, harb çıktığı

vakit harbe iştirâk için çocuklarından birisini onun yanına yollıyacaksın. Bunları sana sevinçle söylüyorum. Sen de bu hususta düşün-düğünü bana söyle.»

Cüneyd, bu sözlere karşı, Hamza'ya dedi ki: «Kardeşim! Pekâ-lâ bilirsin ki, ben Osmanlılardan hiç bir kâr, lûtf veya pâye görmedim. Onlar ise müşkül vaziyette bulundukları anlarda, benden çok iyilikler gördüler ve bu gördüğün kollarım ile onlara bir çok iyi işler yaptım. Tatarların akınlarından sonra, şimdi bana vermeği taahhüt etmekte olduğu beyliği Aydın'ın oğlu Omur'un elinden kim kurtardı? Cüneyd kurtarmadı mı? Kardeşi İsa'yı ben takip etmedim mi? Onu o eski şehrin köyünde kapattuktan ve muhasara ettikten sonra, ben idam etmedim mi? Kardeşi olan Omur'u ben öldürüp, yok etmedim mi? Bu vak'alar, Aydın-oğullarının oranın tabii varisleri bulunduklarından dolayı yapılmıştır. Senin beyim diye yâdettiğin Murad'ın amcası Süleyman, Trakya'da oturup, zevk, sefa ve suistimallerde bulunduğu zaman, ben onu Efes ve bütün İonia'nın sahibi olarak kabul ediyor ve öğüyordum. Sonra beni oradan koğdu ve beyliği para ile satın alınmış Trivalyalı bir köle olan Kelpaksiye (Kalpakçı?) verdi. Şimdi bana hibe edilmek istenilen beyliği bugün idare eden benim kafasını kestiğim Aydın'ın oğlu Omur'un oğludur. İşte bu zat babasından kalan bir yer olmak itibarı ile bir seneden ve belki daha fazla müddetten beri beyliği idare etmektedir ve oranın halkı kendisinin tebaası bulunuyorlar. Bu yer, yaptığım muharebe neticesinde, Cenab-ı Hak tarafından bana ihsan olunmuştur. Binaenaleyh Murad bana ne ihsan ediyor? Hiç! Murad'ın büyük babası meşhur Yıldırım Bayezid, Aydın oğlu bugünkü Mustafa'nın büyük babasından (bu yerleri) bu suretle gasbetti ve idaresi altına aldı. Ben de bugün, Allah'ın vergisi olarak oranın sahibi olacağım. Kardeşim şimdi geri gideceğinden bu saatte Allah'ın ve Peygamber'in huzurunda va'dederim ki, bugünden itibaren Murad'ın halis dostu olacağım ve askerî yardıma ihtiyacı olursa, çocuklarımdan birisini kendisinin maiyetine vereceğim. Ben ise senin bana yaptığın teklifler olmadan ve aramızda anlaşmalar yapılmadan İoniaya gidip, Aydın oğlu Mustafa ile çarpışmağı tasarlamıştım. Aynı ruhta olan ve aynı babadan doğma bulunan kardeşim, sen, Murad ile dost olmağı arzu ve tavsiye ediyorsun, imdi va'dederim ki, yarınki gece bu konuştuğumuz şeyleri fiilen icra ve ispat edeceğim.»

İki kardeş bundan sonra birbirinden ayrılmışlardır. Hamza konuşulan ve kararlaştırılan hususları Murad'a ve meclise anlattı. Hepsi memnun oldular ve iyi ümitler ile cesaret aldılar.

Ertesi gece, Cüneyd gecenin birinci saatlerinde çadırlarını, kurulmuş ve muhtelif ışıklar ile tenvir edilmiş bir halde terketti; muhtaç olduğu her şeyi, yani harbe ait levazımı, en iyi atları, altın ve gümüş ve sair maddeleri aldı köleleri ve yeter miktardaki dostları ile beraber, kimsenin haberi olmadan ve hiç kimse hissetmeden firar etti. Kaçanların hepsi yetmiş kişi idiler. Bu yetmiş kişinin her birisi kaputunun cebine çok ağırlık vermiyen kâfi miktarda sayılı altın veya gümüş veyahut başka kıymetli maddeler koymuştu, ağır ve taşınması güç olan diğer eşyayı ve atları, develeri ve katırları ve başka levazımı orada bıraktılar. Bu kaçanlar bütün gece, sabaha kadar, dağlar aşarak ve ovalar geçerek, Lidia'nın hudutlarına yakın bir yere, yani Hiera ve Tiatira (Akhisar)'ya vardılar. O gece iki günlük yol katetmişlerdi. Ertesi gün saat üçte Ermon (Saravat) nehrini geçtiler ve akşama doğru İzmir'e geldiler. Yolda giderken, hiç kimse tarafından kendilerine mâni olunmadı. Yalnız Ermon nehrini geçecekleri sırada, orada bulunan Türklerden bir kısmı, Mustafa'nın adamları zannederek, onlara mâni olmak istediler. Zaten Mustafa'nın şarka doğru yürüdüğünü haber almış olan Asya halkı telaşa düşmüştü. Cüneyd, mâni olmak isteyenlere taarruz ederek, onlardan bazılarını kılıçtan geçirdi ve bazılarını oklar ile yaralayıp, korkusuzca yoluna devam etti.

İzmirli bu asker alayını görünce, bunların kim olduklarını ve reislerinin kim olduğunu bilmediklerinden, bir tereddüt devresi geçirdiler. Sonra Cüneyd olduğunu öğrenip, hepsi, kadın ve çocukları ile beraber, onu görmek için koşuştular. Cüneyd, İzmir'de doğmuş, orada büyümüş ve İzmirliyle beraber yaşamıştı.

Cüneyd, İzmirlilerden Aydın-oğlu Mustafa'nın Efes (Ayasuluğ)'te ve Tirea'da vakit geçirmekte olduğunu öğrenince, kendisi iç yolu tercih etti, yani Vriula (Urla) ve Eritre Klazomene'nin ve diğer köylerin bulunduğu yerlerden geçerek, ilerledi. O civarda bulunan dağlarda oturan Türklerin hepsi çok cesur ve muharip adamlardı ve Cüneyd'in baba dostları idi. Bunlardan iki bin kişi kadar topladı. Ormanlardan ağaçlar kestirerek, mızraklar yaptırdı ve bir hafta içinde alelacele uçları fena dövülmüş ve türlü büyüklükte olan piriñçli mızraklar yaptırdı ve iki binden fazla ok atıcı, baltacı ve silâhşör hazırladı. Mustafa, Cüneyd'in geldiğini haber alınca, bir sürü asker toplayarak, Efes'ten çıktı ve ona karşı gelmek için, İzmir'e doğru yürüdü. Cüneyd, bunu haber alıp, oradan ayrıldı. Nihayet Mesavlion adlı bir yerde iki ordu karşı karşıya geldi ve her iki taraf

harb nizamında hazırlandı (Bu yer bataklık ve ormanlık idi). İlk önce Mustafa'nın harb borazanları çalındı. Cüneyd'in ne borusu, ne de âdet olduğu üzere işaret verecek başka bir aleti vardı. İki ordu birbirine yaklaşıncı, Cüneyd, serçeler arasına dalan kartal kuşu gibi, ormanlar arasında düşmanlarını mahv ve perişan etmeğe başladı. Bir ara Mustafa'ya tesadüf ederek, üzerine hücum ve demir-den bir çubuk (gürz) ile kafasına bir darbe indirdi. Bedbaht Mustafa bu darbenin tesiriyle yaralandı ve atından düşerek, hemen öldü. İşte o zaman Mustafa'nın bütün taraftarları Cüneyd'e gelerek, itaat gösterdiler ve kendisini hükümdar olarak tanıdılar.

Cüneyd büyük bir alay ile Efes'e doğru yol adı. Ora halkı da kendisini eskisi gibi hükümdar olarak tanıdı. Cüneyd'in emri ile Mustafa'nın cesedi büyük ve şerefli bir alay ile asil ve necip zatlar tarafından küçük kalye naklolundu ve ecdadının gömülü bulundukları makbreye defnedildi. Bu suretle Cüneyd'in ikinci defa tahta çıkma merasimi yapıldı.

(ŞEHZADE MUSTAFA MESELESİNİN HALLEDİLMESİ)

27 — Şimdi de Cüneyd, Ulubat'tan kaçtıktan sonra orada neler cereyan ettiğini anlatayım.

Sabah olunca, âdet olduğu üzere kumandanlar ve büyükler toplanarak, müzakere ederlerdi. Orada, Cüneyd'in çadırlarının kurulmuş olduğu yerlerde, o gece büyük gürültüler olduğu söyleniyordu. Bazıları Cüneyd'in karşı tarafa geçerek, Murad ile birleştiğini, Cüneyd'e hasım olan diğerleri ise, bu firar vak'asını daha önce bildiklerini söylüyorlardı. Karşı tarafta bulunan Murad ordusunda ise, Cüneyd'in hakikaten kaçmış olduğunu öğrenmişlerdi. İşte o zaman Murad'ın ordusunda borazan ve sair aletler ile sevinç sesleri işitildi. Gölün kenarlarında athların gösteriler yaptıkları görülüyor ve göklere varan yüksek naralar atıkları duyuluyordu.

Mustafa uyandığı zaman Cüneyd'in kaçtığını duyunca, müteessir oldu ve Cüneyd'in karşı tarafa geçerek, Murad ile birleşmiş olması ihtimali aklına gelince, telâşa düştü ve alelacele oradan kaçmağa hazırlandı. Mustafa'nın ordusunda, büyük bir korku ve telâş hüküm sürüyor ve gürültüler işitiliyordu. Karşı taraftakiler ise, bilâkis bunları ayıphyarak, bağırıyorlar ve kendi lisanlarında «du-

run, durun kaçman»¹ diyorlardı. Karşı tarafa geçip çarpışmak için vasıta yoktu. Evvelce yazdığımız gibi köprü tahrip edilmiş idi. Bunun üzerine Mustafa atına binerek, Lapseki taraflarına yol aldı. Bir an önce karşı tarafa, yani Trakya'ya geçmek için acele ediyordu. Murad ise o gün büyük kütükler ve kalın tahtalarla köprü kurarak, karşı tarafa geçti. Mustafa taraftarlarının büyük bir kısmı Murad'a itaatlerini arzettiler.

Mustafa Lapseki'ye, tüyleri dökülmüş karga gibi, hazır bulduğu bir kayıkla ve yalnız dört ulak kölesi ile Gelibolu'ya geçti. Gelibolu'nun ileri gelenlerini tophiyarak istişare ediyor ve istikbalin ne olacağını bekliyordu. Murad, köprüyü geçtikten sonra, Foça'ya ulaklar göndererek, vak'aları Adurno'ya bildirdi ve hemen harb gemileri ile Gelibolu boğazına gelmesini söyledi. Adurno esasen hazır bulunan gemilere girdi ve yelkenleri açarak, Elispont'a (Çanakkale boğazına) doğru yol aldı. Rüzgâr gemilerin baş tarafından esiyordu. Gece açık denizli geçerek, sabahleyin erkenden Lapseki ile Gelibolu arasına varmıştı. O saatta Murad da sahile gelmiş bulunuyordu. Gemiler sahile yaklaştılar ve Murad en sağlam ve en büyük gemiye girdi. (Gemilerin sayısı yedi idi ve fevkalâde büyük idi). Adurno, Murad'ı lâıyk olduğu gibi, büyük şan ve şerefle gemiye kabul etti. Murad da Adurno'ya aynı suretle iltifatını ibzal etti. Geminin içinde ikisi beraber konuşuyor ve müzakere ediyorlardı.

Murad, bu sırada Frenklerin ahitlerinden dönüp, kendisini çok miktarda para mukabilinde Mustafa'ya teslim etmek ve oradan defolup gitmek ihtimalini de nazarı itibare alıyordu. Murad'ın yanında, aynı geminin içinde, kendi silâhşör, yakın kulları ve kumandanlarından beşyüz adamı vardı. Adurno'nun ise, aynı gemide sekiz yüz cesur Frenk silâhşörü vardı. Diğer gemilerin her birinde ise, Türkler kadar Frenk askerleri vardı. Adurno, yeminlerine sadık kalıyordu. Tam boğazın ortasında bulundukları bir sırada, Adurno, Murad'ın önünde diz çökerek, şap madeninden borçlu olduğu paranın bağışlanmasını rica etti. Murad bu ricayı sevinçle kabul edip, bağışladı ve eski borcun silinmesi için kâğıt imzaladı. Bu borç yirmi yedi bin «nomisma» miktarında idi.

Karşı tarafta bulunan Mustafa, gemileri denizin içinde küçük köyler gibi yahut adalar gibi görüyor ve ruhu yaralanıyordu. O gün hava gayet iyi ve sakin idi. Mustafa, başka bir şey yapmağa muk-

¹ Aslında aynen böyle türkçedir.

tedir olmadığını anlayınca, küçük bir kayık ile, Adurno'ya bir adam gönderdi ve kendisine söyleyeceği gizli şeyler olduğundan bahisle adamlarından emin birisini yanına göndermesini rica etti. Adurno, kendi muavini Varnava de Kornilia'yı gönderdi. Bu zat Mustafa ile görüştü. Mustafa Adurno'ya elli bin nomisma vermeği va'dediyor, buna mukabil Murad'ı bir daha karaya çıkarmamasını ve istediği herhangi bir tarafa götürmesini istiyordu. Adurno bunları dinlemek bile istemedi. Murad bunları ışitince, Adurno'yu kucakladı ve dedi ki: «Bundan böyle benim kardeşim ve sadık dostum olacaksınız!»

Gemiler Gelibolu'nun önüne geldikleri zaman, Mustafa'nın taraftarları, bunların limana yaklaşmalarına mâni oldular. Bunun üzerine gemi kaptanları limanın cenup taraflarına ve şehrin dışarısına geldiler; yelkenleri indirdiler, demirleri atıldılar ve karaya çıkmak için hazırlandılar. Mustafa'nın taraftarları da karadan koşarak, asker ihraç edilen yere geldiler ve yine ihraca mâni oldular. Adurno beş yüzden fazla askeri yirmi kadar büyük sandallara ve kayıklara bindirdi ve karaya çıkmalarını emretti. Bu beş yüz kişi muzrak atan Frenk bahriyelileri idi. Bunlar karaya çıktılar ve düşmanın okçularını sahilden bir mil kadar uzaklaştırdılar ve sahilin müdafaasını emniyet altına aldılar. Bunun üzerine Murad da gayet mahir bin okçu ve üç binden fazla cesur ve seçi muhariple beraber karaya çıktı. Frenkler, harb saffının önünde, mancınıklar ve diğer harb aletleri ile, yolu açıyorlardı. İşte o zaman Murad, Frenkler ile beraber, bozazanlarını çaldırarak Mustafa'nın ordusuna hücum etti. Bu şiddetli taarruz üzerine Mustafa'nın askerleri, arkalarını çevirerek kaçmağa başladılar. Murad'ın kuvvetleri bunları takibe devam ederek, bir çoklarını kılıçtan geçirdiler. Mustafa bu halleri görünce Edirne'ye kaçtı. Orada sarayın hazinesine girerek, istediği kadar para aldı ve yanına az sayıda adam alarak, Ulah memleketine doğru yol aldı ve atlarına mümkün olduğu kadar hız verdi.

Murad, Gelibolu'da üç gün kaldı ve kaleyi eline aldı ve karaya çıkmasına mâni olanların hepsini merhametsizce kılıçtan geçirdi ve süratle Edirne'ye doğru yola çıktı. Murad Edirne'ye giderken beraberinde şarktan ve garptan çok miktarda askeri vardı. Bir de yanında Ioannis Adurno, gemilerin kaptanları ve iki binden fazla siyah tunçtan mamul zırh giyinmiş İtalyan askerleri vardı. Bu İtalyan askerleri piyade vaziyetinde idiler ve kısmen mızrak, kısmen de balta taşıyorlardı ve düşmanlara karşı ateş püskürüyorlardı.

Murad Edirne'ye girerken şehir halkı hep birden dışarı çıkarak, onu alkışlarla karşıladı. Murad da büyük bir sevinç ile herkese

iltifat ediyordu. Babasının sarayına girdi, büyük senlikler yaptı ve ziyafetler vererek, Adurno'yu ve onunla beraber getirdiği Lâtinleri davet etti. Bunlar kâmilan Murad'ın hamd-ü senasını yapıyorlardı.

Murad, Adurno'ya pek çok hediyeler ihsan etti. Garp köylerinden Periteorion'u¹ da kayd-ı hayat şartıyla ve bundan intifa etmek üzere ona verdi. Foçalıların gümrük hasulâtını da buna ilâve etti. Gemilerin kaptanlarına ve ileri gelen zabitlerine gayet kıymetli elbiseler, hediyeler ihsan edip, hizmetlerinden dolayı kendilerine teşekkür etti. Bunlar Gelibolu'ya avdet ettiler ve yelkenleri açarak Foça'ya doğru yol aldılar. Murad, alelâcale kuşlar gibi uçan müntehap genç askerleri ve cesur kumandanlarını, Mustafa'nın takibine gönderdi. Bunlar Tuna'nın kıyılarına yakın bir yerde Mustafa'yı yakaladılar. Mustafa İstanbul'a iltica etmek istedi ise de, Bizanslılar ile arasında evvelce geçmiş olan vak'aları hatırına getirince, buna cesaret edemedi.

Nihayet, Mustafa'yı Murad'ın huzuruna getirdiler, o da Mustafa'nın bir cânî gibi umumî bir meydanda asılması suretiyle idamını emretti². Bu suretle idam olunmak istenmesi, onun Osman'ın sülâlesinden, Bayezid'in oğlu olmadığını, halka karşı ispat için idi. Bittabi bütün halk buna inanmıyordu, fakat ahalinin kısm-ı azamı buna inanmıştı ve halka deniyordu ki: «Bu Mustafa, imparator Manuil Paleologos'un ortaya çıkardığı düzme bir adamdır.» Halbuki işin hakikatini anlamak isterseniz bu Mustafa Bayezid'in oğlu idi³.

(SULTAN MURAD'IN İSTANBUL'U MUHASARASI, CÜNEYD'İN ÂKİBETİ)

28 — Murad kış başlangıcında babasının tahtına geçti ve ilkbaharda her tarafa haberler göndererek, çok asker toplamağa başladı. Bu askerleri İstanbul'a karşı kullanmak için topluyordu. İmparator Manuil, ihtiyarlığı sebebiyle çoktan beri hükümdarlığı oğlu Ioannis'e devrederek, saltanattan çekilmiş ve ilâhiyat ilmi araştırmaları ile iştigal ediyordu. İmparator, Murad'ın aynı ay zarfında (nisan ayı idi) aleyhine yürüyeceğini haber alınca, Filadelfialı Teologos Kora-

¹ Periteorion, Garbi Trakya sahilinde eski, tarihi bir şehir idi.

² Oruç bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 47, «Mustafa kaçtı. Varup Kızıla Yenicesinde tuttular. Edirne'ye getirdiler. Hisar burcunda berdar ettiler (T.N.).

³ Oruç bey, s. 46-47 (T.N.).

harb nizamında hazırlandı (Bu yer bataklık ve ormanlık idi). İlk önce Mustafa'nın harb borazanları çalındı. Cüneyd'in ne borusu, ne de âdet olduğu üzere işaret verecek başka bir aleti vardı. İki ordu birbirine yaklaşınca, Cüneyd, serçeler arasına dalan kartal kusu gibi, ormanlar arasında düşmanlarını mahv ve perişan etmeğe başladı. Bir ara Mustafa'ya tesadüf ederek, üzerine hücum ve demirden bir çubuk (gürz) ile kafasına bir darbe indirdi. Bedbaht Mustafa bu darbenin tesiriyle yaralandı ve atından düşerek, hemen öldü. İşte o zaman Mustafa'nın bütün taraftarları Cüneyd'e gelerek, itaat gösterdiler ve kendisini hükümdar olarak tanıdılar.

Cüneyd büyük bir alay ile Efes'e doğru yol adı. Ora halkı da kendisini eskisi gibi hükümdar olarak tanıdı. Cüneyd'in emri ile Mustafa'nın cesedi büyük ve şerefli bir alay ile asil ve necip zatlar tarafından küçük kaleye naklolundu ve ecdadının gömülü bulundukları makbreye defnedildi. Bu suretle Cüneyd'in ikinci defa tahta çıkma merasimi yapıldı.

(ŞEHZADE MUSTAFA MESELESİNİN HALLEDİLMESİ)

27 — Şimdi de Cüneyd, Ulubat'tan kaçtıktan sonra orada neler cereyan ettiğini anlatayım.

Sabah olunca, âdet olduğu üzere kumandanlar ve büyükler toplanarak, müzakere ederlerdi. Orada, Cüneyd'in çadırlarının kurulmuş olduğu yerlerde, o gece büyük gürültüler olduğu söyleniyordu. Bazıları Cüneyd'in karşı tarafa geçerek, Murad ile birleştiğini, Cüneyd'e hasım olan diğerleri ise, bu firar vak'asını daha önce bildiklerini söylüyorlardı. Karşı tarafta bulunan Murad ordusunda ise, Cüneyd'in hakikaten kaçmış olduğunu öğrenmişlerdi. İşte o zaman Murad'ın ordusunda borazan ve sair aletler ile sevinç sesleri işitildi. Gölün kenarlarında atlıların gösteriler yaptıkları görülüyor ve göklere varan yüksek naralar attıkları duyuluyordu.

Mustafa uyandığı zaman Cüneyd'in kaçtığını duyunca, müteessir oldu ve Cüneyd'in karşı tarafa geçerek, Murad ile birleşmiş olması ihtimali aklına gelince, telâşa düştü ve alelâcele oradan kaçmağa hazırlandı. Mustafa'nın ordusunda, büyük bir korku ve telâş hüküm sürüyor ve gürültüler işitiliyordu. Karşı taraftakiler ise, bilâkis bunları ayıphyarak, bağırıyorlar ve kendi lisanlarında «du-

run, durun kaçman»¹ diyorlardı. Karşı tarafa geçip çarpışmak için vasıta yoktu. Evvelce yazdığımız gibi köprü tahrir edilmiş idi. Bunun üzerine Mustafa atına binerek, Lapseki taraflarına yol aldı. Bir an önce karşı tarafa, yani Trakya'ya geçmek için acele ediyordu. Murad ise o gün büyük kütükler ve kalın tahtalarla köprü kurarak, karşı tarafa geçti. Mustafa taraftarlarının büyük bir kısmı Murad'a itaatlerini arzettiler.

Mustafa Lapseki'ye, tüyleri dökülmüş karga gibi, hazır buldu-ğu bir kayıkla ve yalnız dört ulak kölesi ile Gelibolu'ya geçti. Gelibolu'nun ileri gelenlerini topluyarak istişare ediyor ve istikbalin ne olacağını bekliyordu. Murad, köprüyü geçtikten sonra, Foça'ya ulaklar göndererek, vak'aları Adurno'ya bildirdi ve hemen harb gemileri ile Gelibolu boğazına gelmesini söyledi. Adurno esasen hazır bulunan gemilere girdi ve yelkenleri açarak, Elispont'a (Çanakkale boğazına) doğru yol aldı. Rüzgâr gemilerin baş tarafından esiyordu. Gece açık denizi geçerek, sabahleyin erkenden Lapseki ile Gelibolu arasına varmıştı. O saatda Murad da sahile gelmiş bulunuyordu. Gemiler sahile yaklaştılar ve Murad en sağlam ve en büyük gemiye girdi. (Gemilerin sayısı yedi idi ve fevkalâde büyük idi). Adurno, Murad'ı lâıyk olduğu gibi, büyük şan ve şerefle gemiye kabul etti. Murad da Adurno'ya aynı suretle iltifatını ibzal etti. Geminin içinde ikisi beraber konuşuyor ve müzakere ediyorlardı.

Murad, bu sırada Frenklerin ahitlerinden dönüp, kendisini çok miktarda para mukabilinde Mustafa'ya teslim etmek ve oradan defolup gitmek ihtimalini de nazarı itibare alıyordu. Murad'ın yanında, aynı geminin içinde, kendi silâhgör, yakın kulları ve kumandanlarından beşyüz adamı vardı. Adurno'nun ise, aynı gemide sekiz yüz cesur Frenk silâhgörü vardı. Diğer gemilerin her birinde ise, Türkler kadar Frenk askerleri vardı. Adurno, yeminlerine sadık kalıyordu. Tam boğazın ortasında bulundukları bir sırada, Adurno, Murad'ın önünde diz çökerek, şap madeninden borçlu olduğu paranın bağışlanmasını rica etti. Murad bu ricayı sevinçle kabul edip, bağışladı ve eski borcun silinmesi için kâğıt imzaladı. Bu borç yirmi yedi bin «nomisma» miktarında idi.

Karşı tarafta bulunan Mustafa, gemileri denizin içinde küçük köyler gibi yahut adalar gibi görüyor ve ruhu yaralanıyordu. O gün hava gayet iyi ve sakin idi. Mustafa, başka bir şey yapmağa muk-

¹ Aslında aynen böyle türkçedir.

tedir olmadığını anlayınca, küçük bir kayık ile, Adurno'ya bir adam gönderdi ve kendisine söyleyeceği gizli şeyler olduğundan bahisle adamlarından emin birisini yanına göndermesini rica etti. Adurno, kendi muavini Varnava de Kornilia'yı gönderdi. Bu zat Mustafa ile görüşti. Mustafa Adurno'ya elli bin nomisma vermeği va'dediyor, buna mukabil Murad'ı bir daha karaya çıkarmamasını ve istediği herhangi bir tarafa götürmesini istiyordu. Adurno bunları dinlemek bile istemedi. Murad bunları işitince, Adurno'yu kucakladı ve dedi ki: «Bundan böyle benim kardeşim ve sadık dostum olacaksınız!»

Gemiler Gelibolu'nun önüne geldikleri zaman, Mustafa'nın taraftarları, bunların limana yaklaşmalarına mâni oldular. Bunun üzerine gemi kaptanları limanın cenup taraflarına ve şehrin dışarısına geldiler; yelkenleri indirdiler, demirleri attılar ve karaya çıkmak için hazırlandılar. Mustafa'nın taraftarları da karadan koşarak, asker ihraç edilen yere geldiler ve yine ihraca mâni oldular. Adurno beş yüzden fazla askeri yirmi kadar büyük sandallara ve kayıklara bindirdi ve karaya çıkmalarını emretti. Bu beş yüz kişi mızrak atan Frenk bahriyelileri idi. Bunlar karaya çıktılar ve düşmanın okçularını sahilinden bir mil kadar uzaklaştırdılar ve sahilin müdafaasını emniyet altına aldılar. Bunun üzerine Murad da gayet mahir bin okçu ve üç binden fazla cesur ve seçi muhariple beraber karaya çıktı. Frenkler, harb saffının önünde, mancınıklar ve diğer harb aletleri ile, yolu açıyorlardı. İşte o zaman Murad, Frenkler ile beraber, bozazanlarını çaldırarak Mustafa'nın ordusuna hücum etti. Bu şiddetli taarruz üzerine Mustafa'nın askerleri, arkalarını çevirerek kaçmağa başladılar. Murad'ın kuvvetleri bunları takibe devam ederek, bir çoklarını kılıçtan geçirdiler. Mustafa bu halleri görünce Edirne'ye kaçtı. Orada sarayın hazinesine girerek, istediği kadar para aldı ve yanına az sayıda adam alarak, Ulah memleketine doğru yol aldı ve atlarına mümkün olduğu kadar hız verdi.

Murad, Gelibolu'da üç gün kaldı ve kaleyi eline aldı ve karaya çıkmasına mâni olanların hepsini merhametsizce kılıçtan geçirdi ve süratle Edirne'ye doğru yola çıktı. Murad Edirne'ye giderken beraberinde şarktan ve garptan çok miktarda askeri vardı. Bir de yanında Ioannis Adurno, gemilerin kaptanları ve iki binden fazla siyah tunçtan mamul zırh giyinmiş İtalyan askerleri vardı. Bu İtalyan askerleri piyade vaziyetinde idiler ve kısmen mızrak, kısmen de balta taşıyorlardı ve düşmanlara karşı ateş püskürtüyorlardı.

Murad Edirne'ye girerken şehir halkı hep birden dışarı çıkarak, onu alkışlarla karşıladı. Murad da büyük bir sevinç ile herkese

iltifat ediyordu. Babasının sarayına girdi, büyük şenlikler yaptı ve ziyafetler vererek, Adurno'yu ve onunla beraber getirdiği Lâtinleri davet etti. Bunlar kâmilten Murad'ın hamd-ü senasını yapıyorlardı.

Murad, Adurno'ya pek çok hediyeler ihsan etti. Garp köylerinden Periteorion'u¹ da kayd-ı hayat şartıyla ve bundan intifa etmek üzere ona verdi. Foçalıların gümrük hasılatını da buna ilâve etti. Gemilerin kaptanlarına ve ileri gelen zabitlerine gayet kıymetli elbiseler, hediyeler ihsan edip, hizmetlerinden dolayı kendilerine teşekkür etti. Bunlar Gelibolu'ya avdet ettiler ve yelkenleri açarak Foça'ya doğru yol aldılar. Murad, alelâcale kuşlar gibi uçan müntehap genç askerleri ve cesur kumandanlarını, Mustafa'nın takibine gönderdi. Bunlar Tuna'nın kıyılarına yakın bir yerde Mustafa'yı yakaladılar. Mustafa İstanbul'a iltica etmek istedi ise de, Bizanslılar ile arasında evvelce geçmiş olan vak'aları hatırına getirince, buna cesaret edemedi.

Nihayet, Mustafa'yı Murad'ın huzuruna getirdiler, o da Mustafa'nın bir cânî gibi umumî bir meydanda asılması suretiyle idamını emretti². Bu suretle idam olunmak istenmesi, onun Osman'ın sülâlesinden, Bayezid'in oğlu olmadığını, halka karşı ispat için idi. Bittabi bütün halk buna inanmıyordu, fakat ahalinin kısm-ı azamı buna inanmıştı ve halka deniyordu ki: «Bu Mustafa, imparator Manuil Paleologos'un ortaya çıkardığı düzme bir adamdır.» Halbuki işin hakikatini anlamak isterseniz bu Mustafa Bayezid'in oğlu idi³.

(SULTAN MURAD'IN İSTANBUL'U MUHASARASI, CÜNEYD'İN AKİBETİ)

28 — Murad kış başlangıcında babasının tahtına geçti ve ilkbaharda her tarafa haberler göndererek, çok asker toplamağa başladı. Bu askerleri İstanbul'a karşı kullanmak için topluyordu. İmparator Manuil, ihtiyarlığı sebebiyle çoktan beri hükümdarlığı oğlu Ioannis'e devrederek, saltanattan çekilmiş ve ilâhiyat ilmi araştırmaları ile iştigal ediyordu. İmparator, Murad'ın aynı ay zarfında (nisan ayı idi) aleyhine yürüyeceğini haber alınca, Filadelfialı Teologos Kora-

¹ Periteorion, Garbi Trakya sahilinde eski, tarihî bir şehir idi.

² Oruç bey, Tevârih-i âl-i Osman, s. 47, «Mustafa kaçtı. Varup Kızıla Yenicesinde tutulur. Edirne'ye getirdiler. Hısar burcunda berdar ettiler (T.N.).

³ Oruç bey, s. 46-47 (T.N.).

ka adında birini elçi olarak Murad'a gönderdi. Bu Teologos, Tatarların Asya'ya yaptıkları akın esnasında evini İstanbul'a nakletmiş idi. O zamanlarda, bunun kadar derras adam yoktu. Türkler ile olan münasebetlerinde haysiyetsiz ve hilekârdı. İmparatorun sarayında ileri gelenlerden bazıları ile münasebet peyda ettiğinden imparator Manuil ile de tanışmıştı. Türk dilini çok iyi bildiğinden, daima imparator tarafından gönderilen elçilerin yanlarında bulunuyor, ve o zaman padişah olan Mehmed'in vezirleriyle yaptığı konuşmalarda elçilerin sözlerini tercüme ediyordu. Bu vazifeyi sık sık ifa ettiği için, yavaş yavaş Çelebi Sultan Mehmed ve büyük veziri Bayezid ile de tanıştı ve bunlarla o kadar dost oldu ki, Mehmed, imparatora ne istiyor idiyse onun vasıtasıyla istiyordu yahut imparator ile Mehmed arasında cereyan eden bütün muamelâtı Teologos yaptırıyordu. Bu suretle her iki hükümdar arasında tesis olunan iyi münasebetlerde Teologos'un âmil olduğu kanaati hâsıl olmuştu. En iyi işlere nazar değdiği gibi, Teologos hakkında da, kıskançlık yüzünden, bu kaide tamamiyle tatbik olundu.

Mehmed (Çelebi)'in ölümünden ve vezir-i âzamı Bayezid'in idamından sonra, Bizanslıların yardımı ile hükûmetin idaresi kısmen Mustafa'ya intikal etmiş idi. İmparatorun Mustafa'ya yaptığı yardımdan dolayı iki hükûmet arasındaki dostluk düşmanlığa inkılâp etti. Sonraları idare Murad'ın eline geçince, imparator bu düşmanlığı tekrar dostluğa çevirmek için, Bizans asilzadelerinden olup, aklı selim sahibi olan Paleologos Lahanas'ı ve Marko Yağarı'yı elçi olarak Murad'a gönderdi. Bu elçilerin vazifesi Murad'a karşı yapılan fena muamelenin müsebbibinin imparator olmayıp, vezir-i âzamı Bayezid'in bunlara sebebiyet verdiğini, Murad'a bildirmek ve bu hususta kendisini ikna etmeğe çalışmaktır. Zira ölen babasının vasiyetnamesi mucibince, iki küçük kardeşini imparatora vermesi icap ederken, Bayezid bu çocukları vermekten imtina etmiş ve bunları isteyip almak için gönderdiği elçileri hakaret ile kovmuştu. Murad, imparator tarafından gönderilen elçileri ne görmek, ne de dinlemek istedi; bunları bir kaç gün hapsedti ve bu arada İstanbul aleyhine harekete geçmek için hazırlıklar yaptı. Murad hazırlıklarını bitirdikten sonra, elçileri hapis haneden çıkardı ve bunlara «Gidiniz ve imparatorunuza sür'atle İstanbul'a doğru geleceğimi söyleyiniz!» dedi.

Murad, çok geçmeden ikiyüz binden fazla askerle¹ İstanbul'a

¹ Büyük mübalâğa, Osmanlı devletinin o zamanki vaziyeti, bu kadar bir kuvveti hazırlamasına kâfi değildi (T.N.).

karşı harekete geçti. Şehir halkı Teologos'tan şüphelendiler ve kendi kendilerine diyorlardı ki: «Bu adam elçilerle beraber gönderilmiş olduğundan, İstanbul aleyhine bu hareketi yaptırmıştır. Zira Teologos Türklerin büyükleri ile ve hattâ padişah ile ahabap idi.» İmparator Manuil, halkın Teologos aleyhindeki gürültüsünü duyunca, Murad ile sulh müzakeresinde bulunmak üzere, Teologos'u yalnız başına Murad'a gönderdi. Murad ise, o günlerde İstanbul'u muhasara etmiş bulunuyordu. Ordugâhını sur haricinde ve Balıklı kilisesinin içinde kurmuştu. Bazılarının ifadelerine göre, Teologos Murad ve vezirleri ile temasa gelmiş ve sulh için çok uğraşmış ise de, padişahı iknaa muvaffak olamamıştı. Bir çok kimseler de Teologos'un Murad'a söylediklerini şöyle anlatıyorlar. Teologos Murad'a dedi ki: «Eğer beni İstanbul'un âmiri yapacağına dair benimle yeminle teyit olunmuş mukavele imza edersen, ben şehri sana teslim ederim.» Bu muhavereyi de imparatorun en sadık adamlarından olan bir zat işitmişti. Murad ile Teologos arasında yapılan muahedeye göre, muharebenin başlayacağı gün, Teologos kendi adamları ile, Piyi (Silivri) kapısını açarak, Türkleri şehre sokacaktı.

Teologos avdet etti ve imparatorun huzuruna çıktı. Elçilik vazifesine dair cereyan etmiş olan vak'aları arzettiği zaman, aynı saatte hakikî muhavereyi işitmiş olan zat da sarayda bunları anlatıyordu ve söylediklerini bazı deliller ile ispat ediyordu. Teologos manastırdan, yani imparatorun huzurundan çıktığı zaman (imparator o zamanlarda ihtiyar ve hasta olduğundan Perivlepto «Sulu» manastırında kalıyordu; imparator Ioannis ise şehrin düşmanları ve müdafaası ile meşgul idi), âyandan bir kısmı ve maiyet memurlarının hepsi, bunun aleyhine küfürler savurdular ve söğüp saymağa başladılar. İmparator, dışardaki gürültüleri işitince, sebebini sordu. Âyan, casusluğu haber veren adamı hemen imparatorun huzuruna getirdiler. İmparator, bu işin hakikatini anlayabilmek ve halkın heyecanını teskin etmek için, Teologos'un ve onu ele verenin tevkif olunmalarını emretti.

İmparator kapısının muhafazasına memur olan Giritliler, bu hainane muameleden haberdar olunca, hemen imparatorun huzuruna çıktılar ve dediler ki (Giritliler daima imparatorluğa çok sadık idiler; hem azizlerin mâbetlerine ve hem de bunların bakiyelerine ve hükûmete karşı hürmetkâr idiler): Ey tacdar! Biz şehrin şerefini, boş yere herkesten fazla arzu ediyor ve bu şehir uğruna kanımızı dökmek istiyoruz, zira bu şehrin ahalisinden olan ve bu sıfatla

şereflenlen yerli halk, mukaddes din eşrarına ve imparatorluğa karşı hainlik yapıyorlar. Bu Teologos'un bize teslim edilmesini emret. Bu işi biz lâıkiyle tahkik edelim.» İmparator bunlara şu cevabı verdi: «Ben bu adamın kıskançlıktan dolayı hayatının tehlikeye uğramasından korkuyorum. Eğer bu adamın hakikaten hain olduğunu bilmiş olsa idim hemen idamına hükmederdim. Binaenaleyh onu alınız ve işi tahkik ediniz; eğer masum ise, kendisini serbest bırakınız ve eğer hain ise cezasını çeksin.» Bu Giritliler Teologos'u alarak, keyfiyeti lâıki veçhile tahkik ettiler ve bulup ortaya çıkarttıkları bazı deliller ile, hiyaneti sabit oldu. Teologos'un evi aranınca, altın ve gümüşten yapılmış muhtelif eşya, altın sırma ile işlenmiş kumaşlar ve imparator aleyhine çalıştığına dair yazılı deliller bulundu. (Bu kıymetli eşya, imparator tarafından Türklere hediye olunmak üzere kendisine verildiği halde, bunları kendi hesabına ahkoymuştu).

Böylece tahkikat bittikten sonra, Giritliler Teologos'u alarak, sürüklüye sürüklüye umumi büyük caddeden geçirdiler ve Vasiliki Pili (İmparator kapısı)'ye kadar götürdüler. Orada merhametsizce ve insaniyete yakışmıyacak bir tarzda gözlerini çıkardılar. Gözlerini o derecede kazdılar ki, ne kirpik, ne de kapakların derisi görünüyordu. Bunu sonra hapishaneye attılar ve üç gün sonra orada öldü. Daha sonra evini müsadere edip, yaktılar. Evi kıymetli eşya ile doluydu.

Murad, Teologos Koraka'nın ölümünü ve ölümünün sebeplerini duyunca, hiddetlendi ve acındı; bazı kimseler Mihail Pillis'in onun idamına sebep olduğunu Murad'a söylediler. Bu Pillis, aslında Efesli Bizanslılardan olup, hristiyanı ve Efes'in asil ailelerinden birine mensuptu. Padişahın sarayında rumca ve arapça dilleri kâtibiydi. Muamelelerinde daima güçlükler gösterir, şehvete düşkün, sefih ve her bakımdan fasik bir adamdı. Bu zat, Murad'ın maaşlı memurlarından bulunduğu halde, imparatora mektup yazdığını, bu mektupta Teologos'un şehri (İstanbul'u) hiyanetle düşmana teslim edeceğini bildirdiğini ve bu ihbar üzerine Teologos Koraka'nın idam edildiğini padişaha arzettiler. Padişahın iradesiyle Pillis yakalanarak hakkında merhametsizce işkenceler tatbik olundu (Zira Pillis herkes tarafından nefret edilen bir şahıstı). Sonra ateş yakarak, bu alçağı yakmak için ateş yanına getirdiler. Şayet hristiyan dinini inkâr ederse, kurtulabileceğini ve aksi takdirde ateşte yakılacağını kendisine söylediler. Esasen, dinini inkâr etmeden evvel de muamelelâtında Türk gibi olan Pillis, yapılan bu teklif üzerine dinini inkâr

etti. Orada bulunanlar kendisini sünnet ederek, teşhir ettiler. Pîllis, bir çok sene sonra islâm olarak öldü.

İmparator Manuil, hastalıkla yatalak olup, her gün ölümünü beklediği sırada, Murad'ın «hemen geliyorum» sözü dimağında yer etmişti. Buna karşı bir çare arıyordu. Murad, Mehmed (Çelebi)'in iki çocuğundan ve kendisinin kardeşlerinden birini, masum kanı dökmek hususundaki âdetlerine uyarak boğdurdu. Mustafa adını taşıyan diğerini de, babasının ölümünden sonra, saray büyüklerinden olup kendi dilleriyle «şarabdar» payesini taşıyan İlyas çaldı ve Anadolu'nun Paflagonia taraflarına götürdü.¹ İmparator gizlice şarabdar İlyas'a mektuplar ve çokça altın paralar yolladı. Bu para ile yeni asker toplamasını ve çocuğu Bitinya eyaletine ve Bursa'ya geçirmesini temin eylemesini yazdı.

Murad'ın İstanbul'u zaptetmek için, surlar dışında çarpışmalarla meşgul bulunduğu bir sırada, bir ulak gelerek, ona şunları söyledi: «Kardeşin Mustafa Bursa'ya girdi; şehir halkı onu iyi bir şekilde kabul etti ve padişah olarak alkışladı; oradan kalkarak, şarabdar İlyas ile beraber, İznik'e gittiler.» Murad, bunları duyunca: «Bizans imparatoru beni alt üst etmek için başıma bir Mustafa daha çıkar-
dı» diyerek, imparatorla olan düşmanlığı bırakıp, şehrin zaptından vazgeçerek, yüz binlerce miktarında olan askerlerini terhis etti; muharebeden sarf-ı nazar ederek, Edirne'ye gitti.

İmparator Manuil ise, ihtizar halinde bulunuyordu ve üç gün sonra vefat etmişti. Manuil, çok âlim, fazıl, akıllı ve nazik idi. Hükümdarlığı, Bizans imparatorlarının sonuncusu olan, hükümdarlık meziyetlerini herkesten fazla haiz olan oğlu Ioannis'e terkettti.

Murad, İstanbul dışarısında ordusu ile beraber üç ay kaldı. Oradan ayrılıp da Edirne'ye geldiği zaman, hemen hazırlanarak, üç günde Gellbolu'ya geldi ve nereye gittiğini kimseye söylemeksizin, kâfi miktarda piyade ve biraz süvari ile karşı tarafa geçti. Yirmi dört saat içinde bir sabah daha şafak sökmeden, İznik'e vardı. Gelişini müslüman halka bildirdi. Bunlar şehrin içinde gürültü çıkar-

¹ Şarabdar İlyas bey, Çelebi Mehmed tarafından, kendisine Hamid-eli valiliği verilen gehzade Mustafa'nın lalası ve tedâbir-i mülkiyede pısgvası idi (Tâc-üt-tevârih, I, 315). Babası vefat edince, kendisini bekliyen Akubetten kurtulmak için, Karamanoğlu yanına kaçmış, imparatorun müracaatı üzerine mal-yetine verilen kuvvetlerle ve Germiyan-oglunun da yardımıyla saltanat davası ile Bursa üzerine yürümüştü (T.N.).

dılar, şehrin kapıları açıldı ve Murad içeri alındı. Murad hemen küçük kardeşini buldu ve boğdurdu. Buna yardım edenleri de kılıçtan geçirdi. Mustafa o zaman altı yaşında idi¹. Murad, kardeşini ölü bir halde görünce, cesedinin Bursa'ya nakil ve babasının yanında defnolunmasını emretti.

O sene içinde üç emir Mustafa vefat etti. Biri bir çokları tarafından düzme olduğu söylenilen Mustafa, diğeri Murad'ın kardeşi olan Mustafa ve üçüncüsü Cüneyd'in idam ettiği Aydın-oğlu Mustafa'dır. Aynı sene zarfında Bizans imparatoru Manuil de vefat etti.

Murad, Edirne'ye döndükten sonra, Cüneyd'in de hakkından gelmek için gece gündüz düşünerek, bir vesile arıyordu. Cüneyd'e sunları bildirdi: «Aramızda aktolunan muahedelerin münderecatını bilirsin. Eğer benimle dost olmak istersen, hemen oğlunu yanıma gönder, zira Tuna'yı geçmek istiyorum. Şayet göndermiyecek olursan bana karşı itaatsizlik etmekte olduğun anlaşılacaktır. Ben de o zaman sana karşı Allah'ın istediğini yapacağım.» Cüneyd cevap olarak: «İstedini yap ve icraatının neticesini Allah'a bırak» dedi. Murad, aynı sene içinde, Ulah ve Sırp memleketlerine elçiler gönderdi ve tahta geçtiğini bildirdi. Her taraftan elçiler gelerek, Osmanlı tahtına cülûsunu tebrik ediyorlardı. Sırp despotundan ve Ulah voyvodasından da elçiler geldi ve bunlar ile sulh muahedeleri aktedildi.

Murad, imparator Ioannis ile tamamiyle barışmadı, zira İstanbul'a karşı bir şey yapamamış olduğundan Ioannis aleyhinde büyük bir düşmanlık besliyordu. Murad Tesalya taraflarına, Mora'nın içlerine ve Strimon² (Karasu) nehri sahillerine sefer yapmak niyetinde idi. Yeter miktarda asker yolhıyarak, Selânik'i muhasara etti. Bu askerler Selânik'in civar yerlerini yağma ediyor, Zitunion ile civarını nehp ve garet ediyorlardı. O zamanlarda Zitunion'da vali

¹ Hâdiseler, Dukas'ın anlattığı gibi cereyan etmemiştir: Bursalılar, kapılarını küçük şehzadeye açmamışlar ve kendisini hükümdar olarak tanımaktan istinkâf etmişler, yalnız hediyeler vermişlerdir. Bunun üzerine Mustafa, İznik'e gitmiş, kale kırk gün muhasaradan sonra teslim olmuştur. Mustafa hükümdarlığını orada ilân etmiştir.

Murad, Şarabdar İlyas beyi, kendisine Anadolu beylerbeyliğini vererek, elde etti. Murad'ın Anadolu'ya geçmesi üzerine şehzadenin maiyetinde bulunanlardan bazıları Karaman'a çekilmesini tavsiye ettilerse de, İlyas bey buna mâni oldu. Murad beyin kuvvetleri İznik'i bastılar. Yakalanan, şehzade boğularak öldürüldü (1423/827); (Tâo-üt-tevârih, I, 316-317) (T.N.).

² Strimon Makedonya'nın bir nehri olup, Ege denizine dökülür. Türkler bu nehre «Karasu» adını verdiler

olarak çok cesur bir zat olan Kantakuzinos Stravomitis bulunuyordu. Bu zat için çok cesur dedik. Çünkü o taraflarda oturan Türklerle çok zararlar verdi ve Zitunion kasabasıyla civarlarını tamamiyle emniyet altına aldı. Murad, Cüneyd aleyhine sefer yapmak için, şark askerlerini hazırlıyarak, aslen Rum olan Halil'in kumandası altında gönderdi. Bu Halil Cüneyd'in Mustafa ile beraber bulunduğu zaman telef ettiği sözü geçen Bayezid'in eniştesi idi. Halil bütün kuvvetleri ile Filadelfia (Alaşehir) taraflarına gitti. Cüneyd ise, hiç korkmıyarak, yanında mühim bir kuvveti olduğu halde Halil'le karşılaşmak üzere yola çıktı. İki ordu Tiatiron (Akhisar) ovasında karşılaştı ve karşı karşıya çadırlarını kurdular. İki ordu arasındaki mesafe beg stadion idi¹.

Sabah erkenden her iki ordu tarafından muharebenin bağladığına dair borazan sesleri duyuldu. Ordu, muharebe nizamı aldıktan sonra, Kurd lakabını taşıyan Cüneyd'in küçük oğlu, kalkancı ve sair askerleri ile beraber, vahşi bir dişi domuz gibi, karşı tarafın merkezine hücum etti. Halil'in alay ve taburları ona yol verdiler. Halil'in ordusu, bundan dolayı az zarara maruz kaldı. Halil, Kurd'un harb fennî hükümlerine külliye mugayir olan bu hareketini görünce, bir geçit bırakarak askerlerini muayyen bir yere götürüp, orada teksif etti. Kurd'un aynı yoldan döneceğini düşünerek askerlerinden her birinin beyaz bir örtü örtünmelerini emretti. Cüneyd ordugâhında taarruza hazır bir vaziyette bulunuyordu, fakat Kurt ordunun arkasına geldikten sonra, Halil ile çarpışmak üzere ortaya çıkacaktı. Cüneyd Kurd'u takip etmek istemedi. Çünkü her ikisi birden ordunun başından ayrılacak olurlarsa, ordusunda intizam bozulur ve kendi askerleri Halil'in tarafına geçerler diye korkuyordu. Bundan dolayı yerinden kımlıdanmıyor, ve Kurd'u bekliyordu. Kurd ise, at üstünde, silâh arkadaşları ile beraber, mütekebbir bir şekilde duruyor ve dönüşünü geciktiriyordu. Zaten on stadion kadar ilerlemişti ve yolda rastgeldikleri kimseleri kılıktan geçiriyordu. Nihayet Kurd gittiği aynı yoldan döndü. Dönerken muayyen bir yerde toplu halde çok miktarda asker gördü. Bu askerler babasının sancaklarına benzer sancaklar taşıyorlardı, borazanın sesleri kendi borazanlarının seslerine benziyordu. Bu hali görünce, babasının Halil'i mağlûp ederek, ilerlediğini zannetti ve toplu bulunan bu askerlerin bulundukları yere yaklaştı. O yere iyice yaklaşıncı, düşman askerleri olduklarını an-

¹ Stadion = 184,87 metredir. Şu halde iki ordu arasındaki mesafe 924,85 metre idi.

ladı ve hemen dönerek, tavşan gibi kaçmağa başladı ise de, sür'atli koşan, yani âdeta uçan düşman süvarileri tarafından takip olunuyordu. Cüneyd oğlunun bu gecikmesi sebebiyle huzursuzluk içindeydi.

Cüneyd, çok geçmeden, Kurd'un tutulduğunu ve Halil'in huzuruna çıkarıldığını haber aldı. Bunun üzerine geri kalan askerlerini alarak, İzmir'e giden dağlık ve geçilmesi zor yollardan kaçtı, «İpsili» denilen bir köye geldi. Bu yeri evvelce iyice tahkim etmiş, her nevi erzak ve askerle doldurmuş idi. Bu köy Ionia'da bir körfezin sahilinde, denizin içinde ve Sisam adasının karşılarında idi. Karargâhını orada kurdu.

Halil Cüneyd'in oğlu Kurd'u zincirbent olarak Edirne'ye, padişaha gönderdi. Padişaha gönderilen bu hediye, Cüneyd'in mahv ve perişanlığının bir başlangıcı teşkil ediyordu.

Murad, Kurd'u sözü geçen amcası Hamza ile beraber, Gelibolu'ya gönderdi. Orada bunları zincirbent olarak kalede hapsedtiler. Halil, Ermon (Hermon = Gediz çayı) nehrini geçerek, Nif'e geldi ve oradan Efes'e geçti. Orada bulunan âyan ve egraf ve idare memurlarının günahsız ve suçsuz bulunduklarını ilân etti. Bunlardan her birisine ait olan eski vazife, mevki ve şerefın iade edileceğini va'detti; teminat aldı ve verdi. Halil, bu olup bitenlerin hepsini padişaha yazdı. Padişah, Cüneyd'in firarını ve oğlu hakkında Halil'in yaptığı işgüzarlığı duyunca o eyaleti Halil'e verdi ve bunun yerine askerî kumandan olarak Halil'in kayın biraderi ve Cüneyd'in Mustafa zamanında idam ettiği Bayezid'in kardeşi olan Hamza'yı tâyin etti. Cüneyd'in kaçmasına meydan vermeden bulunduğu «İpsili» kalesinin zaptedilmesini emretti. Cüneyd vaziyetinin müşkülleştiğini görünce «İpsili» limanında bulundurduğu iki sıra kürekli üç kadırgaya binerek, Pamfilia denizi taraflarına gitti ve kardeşi Bayezid'i İpsili'de muhafız olarak bıraktı. Kendisine bu kaleyi bütün kuvveti ile müdafaa ve muhafaza etmesini tenbih etti. Zaten kale içerisinde her nevi silâh ve her türlü yiyecek ve saire, bir çok asker ve her nevi levazım vardı. Cüneyd Amorion'a çıktı ve Konya beyi Karaman'a haber göndererek, arzu ettiği takdirde, buluşup görüşmelerini istedi. Bu suretle aralarında mutabakat hâsıl olduktan sonra, kendisine eşraftan bazı kimselerle ikiyüz at gönderdi ve gelmesini söyledi.

Cüneyd kadırgaları geri gönderdi. Cüneyd ile Karaman bu suretle buluştular. Bu buluşmada Cüneyd askerî kuvvetler ile gelerek,

kendisine yardım etmesini Karaman'dan istedi ise de, Karaman Süleyman (Çelebi)'in zamanında Cüneyd'in yaptığı hileleri kendisine hatırlatarak, isteğini kabul etmedi ve onu geri gönderdi. Yalnız yardım için kendisine kâfi miktarda para ile 500 süvari verdi. Cüneyd oradan ayrılarak, beş yüz süvari ile beraber, Salutarya'dan geçerek, Lazikiye'ye indi. Oradan da Tmolo (Bozdağı) denilen büyük dağı geçerek, Sardes'e indi, Sardes (Sart)'ten de Nif'e gitti. Orada bu istikametteki yürüyüşten sarfı nazar ederek, sağ taraftaki yolu bırakıp, dere yoluyla ve geceleyin Triakonda adındaki köye geldi. Aynı günde Galision dağı taraflarında ve deniz cihetindeki dağları geçerek, gecenin ilk saatlerinde İpsili'de görüldü. Birdenbire büyük gürültü ve yaygaralar koparmaları üzerine, orada bulunan düşman askerlerinden bir kısmı kaçtı, bir kısmı da karşı geldi. İçerdekiler kalenin kapılarını açtılar ve dışarı çıkıp, Cüneyd'in askerleri ile birleşerek, düşmanları kesmeğe başladılar.

Sabah olunca askerler bir yerde toplandı; hepsini, hattâ istemiyenleri de kaleye soktular. Cüneyd'i de içeriye aldılar. Kale dışındaki bulunanların sayısı elli binden fazla idi. İçinde bulunanlar ise, Karaman'ın da askerleri hesaba konduğu halde, ancak bin kişi idiler. Hamza, kalenin karadan zaptı kabil olamayacağını görünce (zira çok muhkemdi ve yüksek bir yerde inşa edilmişti), Cenevizlerden gemiler tedarik ederek, deniz tarafından da taarruz edilmesi için Murad'a haber gönderdi. Çünkü kalenin deniz tarafı açıktı, deniz tarafından kalenin iç tarafları kâmilten görünüyordu ve içerdeki boğluğu gösteriyordu.

Murad'ın tanıdığı olan Persivas Palaviçinos adında bir Cenevizli gidip, kaleyi almak için padişah ile mukavele yaptı. Adurnos o zamanlar ölmüş bulunuyordu. Persivas Sakız adasına geldi ve orada gayet büyük üç gemi kiralyarak deniz yolu ile, İpsili'ye geldi. Kalenin içinde bulunanlar, Cüneyd de dahil olduğu halde, gemileri görünce, korktular ve birinci gün harb ettilerse de, bir gün sonra mukavemet edemeyip, teslim olacaklarını anladılar. Karaman'ın beş yüz süvari askeri bu hali görünce, gece kalenin kapılarını açarak kaçtılar. Bunlardan bir kısmı kurtuldu, bir kısmı da dışarda bekliyen düşman askerleri tarafından boğazlandı. Zaten Karamanlılar ile Osmanlılar daima birbirine düşman idiler.

Sabah olunca Cüneyd halkın telâş içinde bulunduğunu gördü ve ertesi gece hepsinin kaçıp, kendisini yalnız bırakacaklarından korktu ve yakınlarından birisini Halil'e gönderdi. O hafta kale ile

muharebe eden o idi. Hamza Efes'te bulunuyordu. Cüneyd Halil'e su teklifi yaptı: Şayet kendisini idam etmeyip, sağ olarak Murad'a götürür, veya gönderirse ve bu hususu temin ederse, kaleden çıkıp, teslim olacak ve kaleyi kendisine terk edecektir. Halil ise yeminli teminat vermiş olduğundan Cüneyd, kardeşi Bayezid'le beraber kaleden çıkarak, Halil'e arz-ı mutavaat etti. Halil bunlara ikamet için çadırlar kurdurdu. Hamza, akşama doğru geldiği zaman, eniştesi Halil'den vak'aların nasıl cereyan ettiğini öğrendi ve dört cellât göndererek, uykuda bulunan Cüneyd'in kafasını ezdirdi. (Cüneyd bir iki gece hiç uyumamış olduğundan çadırında derin uykuya dalmış idi). Aynı zamanda Bayezid'in de kafasını kestiler. Bunun çocuklarını, torunlarını ve neslinden gelen küçük çocukları da esirgemediler. Bunların başlarını alelacele Edirne'ye padişaha gönderdiler. Padişah da Gelibolu'ya adamlar göndererek, orada mahpus bulunan Kurd'un ve amcası Hamza'nın başlarını kestirdi. Bu suretle Cüneyd'in nesli külliyyen munkariz oldu.

(SELÂNİK'İN SULTAN MURAD TARAFINDAN ZAPTI VE SULTAN MURAD'IN KARAMAN SEFERİ)

29 — Bizans imparatoru Ioannis, Murad ile aralarında bulunan ihtilâfları intizama sokarak, tam bir sulh aktetti ve Karadeniz sahilinde bulunan kaleleri kendisine verdi. Murad'ın muharebe esnasında almağa muvaffak olamadığı Misivri, Terkos ve sair kaleleri istisna etti. Zitunion ile Strimon (Karasu) nehri havalisinde bulunan yerleri de verdi ve haraç olarak her sene üçyüz bin akçe vermediği taahhüt etti. Ioannis bu suretle sulh ve musalemet ile vaktini geçiriyordu.

Murad'ın talihi yaver giderek, bütün düşmanlarını tepeledi. Kendisini korkutacak veya yaptıklarına mâni olacak kimse kalmadığından, Trakya'yı geçip, Bursa'ya geldi. Oradan kalkarak, Ulubat köprüsünü geçip, Bergama'ya indi. Oradan da Manisa'ya geldi. Oradan İzmir'e geçti. İzmir'den de Thirca'ya ve Efes'e geldi. Bu vesile ile civar memleketler beyleri tarafından ve uzaklardan bir çok elçiler geliyorlar ve tazimlerini arz ediyorlardı. İmparator Ioannis de Lukas Notaras'ı, çok hediyeler ile, elçi olarak gönderdi. Kezalik Sırp despotu Lazaros ve Ulah beyi Danos, Midilli beyi ve Sakızlılar ve Rodoslular elçiler göndererek, onu selâmlıyorlar ve hürmetlerini arz ediyorlardı. Bunların hepsi Murad ile sulh halinde bulunmalarını

temin eden sulh ve dostluk muahedeleri aktettiler. Yalnız Venedikliler elçiler göndermediler. Bunun sebebini de şimdi anlatacağım.

İmparator Manuil'in Ioannis ve Teodoros'tan sonra üçüncü oğlu olan Andronikos Selânik despotu idi ve mukaddes hastalık (sar'a) sebebiyle eriyip duruyordu. İstanbul'un muhasarasından evvel ve Mustafa'nın Limnos adasından çıktığı sırada Murad Selânik'i muhasara ediyordu. Tesalya, Etolia, Edias, Tep ve Yanya'nın öte taraflarının reisleri Murad'la iş birliği yaparak, Selânik'in tazyik ve muhasarasına yardım ediyorlardı. Bunlar Evrenos-zâdeler, Turahan ve sair kumandanlar idiler. Selânikliler, Türklerin her günkü taarruzlarından gazaba gelerek ve hiç bir taraftan yardım ümidinde bulunmadıklarından (şehir her bakımdan muhkem olduğundan, kendisini müdafaa ediyor ve ıstırap çekmiyordu, halbuki Selânik halkı muhtaç oldukları yiyecekler bulunmadığından açlıktan kırılıyordu.) halk toplanarak, âyandan bazılarını Venediklilere gönderdiler ve despotun rızası olsa da, olmasa da Selânik'i kendilerine teslim etmek istediklerini bildirdiler. Venedikliler bu teklifi son derecede memnuniyetle kabul ederek, şehri muhafaza, halkı iase etmek, Selânik'i mesut bir şehir haline koymak ve ikinci bir Venedik şehri yapmak hususunda muahede yaptılar. Selânikliler de Venedik cemaatına karşı Venedik'te doğmuş ve büyümüş olanlar gibi sadık kalacaklarını kabul ettiler. Bu husustaki muahedeler imza olunduktan sonra, on kadirğa ile Selânik'e bir duka gönderdiler ve bu dukayı şehre sokarak, despot Andronikos'u dışarıya çıkardılar. Üç sıra kürekli kadirgalar da dukayı yerleştirdikten ve kendisine hamd-ü sena ettikten sonra, Venedik'e avdet ettiler.

Bu vak'a bir çok muharebelerin doğmasına sebep oldu. Türkler Venediklilere: «Bu şehir bize aittir. Zira biz bu şehri en zayıf halinde bulunduğumuz zaman almadık, size de hiç bağlanmak arzusunu göstermedi» diyorlardı. Bu sebepten şiddetli muharebeler vuku buldu. Türkler galebe çahıyorlar, Selânikliler de açlık çekiyorlardı. Lâtinler ise, Bizanslıların harb tazyikine tahammül etmiyerek, isyan etmeleri ve Türkleri şehre alarak, Venediklileri kovmaları ihtimali dolayısıyla (zaten şehir evvelden Türklerin idi), Bizanslıların asıl ailelerinin bazılarını Eğriboz'a, bazılarını Girid'e, bir kısmını da Venedik'e tehcir ediyorlardı. Lâtinler, bu tehcir keyfiyetini meşru göstermek için, şehrin içinde yiyeceğe müteallik her şeyin eksildiğini, yani buğday, arpa, bakliyat ve başka gıda maddelerinin nadirleştiğini bahane olarak işae ediyorlardı. Bu yiyecek şeylerin bulunma-

masından dolayı eşraf ve âyan ailelerinin ıstırap çekmemeleri için başka yerlere nakilleri münasip görüldüğünü ve Allah yardım ederse yine geri getirileceklerini söylüyorlardı. Bu suretle bu ailelerden bir çoğunu öteye beriye sürdüler. Bunlardan bir çoğunu da denize attılar, bir kısmını da dinsiz olduklarından bahisle kestiler. Geri kalanlara da binlerce işkenceler yaptılar. Murad, Asya'dan Trakya'ya avdet ettikten sonra, Venedikliler elçiler göndererek, sulh istediler. Murad bunlara cevap bile vermedi. Ancak bunlara: «Bu şehir babamdan kalma mülkümdür. Büyük babam Bayezid de bazusunun kuvvetiyle burayı Bizanslılardan aldı. Eğer oranın idaresi Bizanslıların elinde bulunsaydı, bunlara haksızlık ettiğimi belki iddia edebilirlerdi. Siz ise İtalya'dan gelen Lâtinlersiniz, bu yerlere sokulmanıza sebep ne? İsterseniz oradan çekiliniz, yoksa hemen geliyorum» dedi. Bu elçiler, hiç bir iş görmeksizin avdet ettiler ve bu hususta tanzim eyledikleri raporlarını şehrin muhafazası için bulundurulan kadirgalarla Venedik'e gönderdiler.

Murad, ilkbahar gelince, Edirne'den kalkarak, Serez'e geldi. Orada garp askerlerini topladı ve Hamza'ya mektup yazarak, Anadolu kuvvetlerini alıp, boğazı geçmesini ve Tesalya'ya gelmesini emretti. İki ordu birleştikten sonra, bütün kuvvetler ile Hamza'yı Selânik'e gönderdi. Murad Serez'de eğlencelere dalmıştı. Zaten eğlenceleri ve ziyafetleri severdi. Henüz yirmi beş yaşında bir gençti. Hamza ise her gün Selânik'e taarruz etmek arzusu ile sabırsızlanıyordu. Şehrin içinde bulunanlar ile dışında bulunanlar arasındaki nispet yüzde bir derecesinde idi. Hamza, bu arada merdivenler ve pek çok müteharrik muhasara kuleleri ve başka harb alet ve edevatı hazırladıktan sonra, harbe başlamanın zamanı geldiğini ve binaenaleyh Selânik'e gelmesini Murad'a bildirdi. Şehrin içindekiler de Venedik'ten donanmanın gelmesini bekliyorlardı. Murad geldi, muharebenin başlaması için her türlü hazırlık tamamlandı. Selâniklilerin bekledikleri donanma da gelmedi.

Her şey bu suretle hazırlandıktan sonra, Murad harb borazanları çaldırmak suretiyle, muharebenin başlamış olduğu işaretini verdi ve askerlerine hitaben dedi ki: «Ey askerlerim, işte şehrin içinde bulunan her şeyi, yani erkekleri, kadınları, çocukları, gümüş ve altınları size veriyorum. Yalnız şehri bana bırakınız».

Bu hitabeden sonra tekrar borazanlar çalınmağa başlandı ve merdivenler yerleştirildi (Böyle bir şehrin müdafaası için beşyüz bin veya ikibin asker ne iş görebilirler? Her on metriste bir mançı-

nuk vardı¹). Murad'ın askerleri merdivenler ile kalelerin üstüne çıktılar ve hemen şehre girip, surların bir kapısını açtılar. Bunun üzerine bütün asker arı sürüsü gibi şehre girdi. İşte o zaman düşmanlar tarafından şehrin içinde tabiatın fevkinde yapılanları görmeli idiniz. Her bir sipahinin elinde sürü ile erkekler, kadınlar, genç çocuklar, bakire kızlar, ihtiyarlar ve küçük çocuklar sürüklenip duruyorlardı. Bu sürüklenenler, her ne kadar ah ve enin ederek bağırıyorlardıysa da, bunlara merhamet ederek, yardım edecek kimse yoktu. Bu vak'a, İstanbul'da ileride vukubulacak felâketlerin fena ve meş'um bir mukaddemesidir. Evler yağma edildi, mâbetler yıkıldı, kiliselerin süsleri ve mukaddes kapları pis ellere geçti; mahcup bakireler nefsanî hazlardan kendilerini zaptedemiyen şehvetperestlerin kucaklarında, asıl ve necip kadınlar necip olmıyanların elinde bulunuyor ve bunlara her türlü fenalıklar yapıyordu. Bunlar neden, nasıl ve ne sebepten dolayı oluyordu? Günahlarımızdan. Böyle bir şehir, bir gün zarfında, boşaldı ve harap oldu.

Padişah civar köylerden ve şehirlerden Türk ailelerini getirterek, şehir içinde iskân ettirdi. Bizanslılardan esaretten kurtularak serbestisini kazanacak olanların tekrar şehre gelip, ikamet etmeğe mezun olacakları ilân edildi. Şöhretleri her tarafta yayılmış olan manastırlar, daha fena vaziyete geldiler. Murad bunları camilere tahvil etti. Aya-Dimitri kilisesini istisna etti. Hattâ Murad bu kiliseye girerek, kendi eliyle kurban olarak bir koyun kesti ve namazını kıldı. Bu kilisenin hristiyanların elinde kalmasını emretti. Böyle olmakla beraber Türkler, Aya-Dimitri'nin türbesinin ve kilisenin bütün tezyinatını aldılar ve duvarlarını boş bıraktılar. Murad, şehir işlerini bu suretle tanzim ettikten sonra, Selânik'ten hareket ederek, Edirne'ye geldi. Bir müddet sonra Venedikliler elçiler göndererek, Murad ile musalâha aktettiler. Zira Türklerin Eğriboz adasını da zaptetmelerinden korkuyorlardı.

Aynı günlerde, Ulah Voyvodası Milço (Mircea)'nun bir oğlu isyan etmişti. Milço'nun bir çok gayr-ı meşru çocukları vardı. Zira şehvete düşkün bir adamdı. Bu âsi, İstanbul'da imparator Ioannis'in sarayında oturuyor ve askerî mesleğe mensup olduğundan, her gün sarayda gençler ile ve harblerde ve eşkıyalıkta mahir kimse-lerle görüşüyordu. Bunlar arasında, o zamanlar İstanbul'da bulunan

¹ Oruc bey, s. 49 «Kâfirler muti olmayıp (teslim teklifini red)...; Anagnostes (Ioannes), Selânik'in zaptı, F. G. CLVI, 587-632. Chalkondyles, V, 125. (T.N.).

bazı Ulahlar da vardı. Bu adamlar Milço'nun, sözü geçen oğlunu alarak Ulah memleketinin bir kenarına götürdüler. Orada kâfi miktarda taraftarlar topladılar. Bunların miktarı günden güne ziyadeleşti ve yavaş yavaş kuvvetli bir ordu haline geldi. Ulah milleti, sabit fikir sahibi bir millet değildir ve hükümdarlarının aleyhinde bulunmağa ve çabucak fikir değiştirmeye meyyal idiler. O zamanın voyvodası, Milço'nun yeğeni, yani kardeşinin oğlu Dano idi. Dano esasen, Murad İstanbul'u muhasara ederken, kendisiyle beraber çalışıyordu ve Türklerle beraber taarruza giriştiği zaman, hile ile İstanbul'a girmişti. Dano, Milço'nun vefatını haber alınca, kim olduğunu imparatora bildirdi ve sonra Bizanslılar ile beraber çalışarak, Türkler aleyhine yararlıklar gösterdi.

Murad, maksadında muvaffak olamayıp, muhasarayı kaldırarak, İstanbul'dan ayrıldığı zaman, Dano da imparatora ubudiyetini arz ve memleketine avdet etmek için serbestliğini ve yolculuğunu selâmetle yapmak için imparatorun yardımını istedi. İmparator Dano'ya hediyeler vererek, kendisini en büyük gemilerden birisine bindirdi ve Karadeniz yolu ile Asprokastron (Akkirman)'a çıkardı. Orada bulunan Ulah eşraf ve âyanı kendisine karşı iyi kabul gösterdiler ve onu alkışladıkları gibi, voyvoda ilân ederek, büyük babasının tahtına oturttular. Dano, bu arada Milço (Mircea) nun gayrimeşru oğlunu yakalhyarak idam etti. Dano böylece bütün Ulah memleketinin sahibi olunca, Murad'a elçiler göndererek, sulh talep etti. Murad da kabul etti ve sulh yapıldı. Murad halim, kâmil ve iyi ahlak sahibiydi. Dano, Murad'a her sene muayyen haraç vererek, tam bir istiklâl ile Ulah memleketini idare ediyordu.

Şimdi Dragulios'un hikâyesine dönelim. Bu adam muamelelerinde hilekâr olduğundan, kendisine bu isim verilmişti. Zira Dragulios hilekâr demektir. Dragulios, Dano ile muharebe ederek, Dano'nun kafasını kesti ve babasının tahtına çıktı. Murad, bu faciayı duyunca, canı sıkıldı ve yanında Dano'nun diğer bir kardeşi bulunduğundan, bunu öldürülen kardeşinin yerine voyvoda yapmak üzere, onu askerî kuvvetle, Ulah memleketine gönderdi. Dragulios bu müdahale edenler aleyhine şiddetle muharebe yaparak, bunları mahv ve perişan etti. Dano'nun kardeşini öldürdü. Ulah voyvodalığı tamamıyla kendi eline geçti.

Aynı sene içinde, Karaman memleketinden bir adam Murad'a gelerek, Karaman beyinin yanındaki atlar arasında bulunan bir arap atının koşması, rengi, uzuvlarının ve mafsallarının mevzunluğu iti-

bariyle, Araplar tarafından ihtimamla beslenip terbiye edilen atlardan hiç birisi ile kıyas olunamayacağını haber verdi. Murad verilen bu izahat üzerine mezkûr ata malik olmak arzusunu izhar eyledi ve ileri gelen kullarından birisini Karaman'a göndererek, atı istedi. Murad ilk talebinde ya dostluk saikası ile, yahut bir bedel mukabilinde atın kendisine verileceğini ümit ediyordu. Murad, düşmanlığı sebebiyle Karaman'ı daima tazyik ve tehdit ediyordu ve bu hususta babasıyla dedelerinin, Karaman beyliği aleyhine yaptıkları muamelelerden dolayı iftihar duyuyordu. Bu sebeplerden dolayı ata herhalde malik olacağını kuvvetle ümit ediyordu. Karaman büsbütün aksi fikirde bulunarak, Murad'ın kuluna, parmağı ile atı göstererek, şu cevabı verdi: «Padışahın bu ata binebilir mi?» O da cevaben dedi ki: «Padışahımın bu ata binebileceğine veya binemeyeceğine dair cevap vermek bana ait bir keyfiyet değildir. Bu cevabı yalnız kendisi size verebilir. Siz bana, efendime ne cevap vereceğinizi söyleyiniz». Karaman da dedi ki: «Bu at vahşi olduğundan padişahın buna binemez. Buna ancak ben binebilirim, bu sebepten dolayı atı göndermiyeceğim.»¹

Murad bu cevabı alınca gücüne gitti ve alelacele asker toplayarak, boğazı geçti ve Bursa'ya geldi. Anadolu'daki askerler toplanınca kadar, Murad az bir müddet Bursa'da kaldı. Bu arada biraz evvel sözü geçen Ulah voyvodası Dragulios, boğazı geçerek, Bursa'ya geldi ve Murad'a ubudiyetini arzetti ve şayet Murad Macaristan'a sefer yapmak isterse, memleketinden geçmek için her türlü kolaylığı göstereceğini ve Almanya'nın ve Rusya'nın hudutlarına kadar padişaha kılavuzluk edeceğini va'd etti.

Murad, Dragulios'un bu vaatlerinden memnun kalarak, onu sof-

¹ Karaman seferinin sebebi tamamıyla yanlış kaydedilmiştir. Karaman oğlu İbrahim bey, Murad II'nin yardımıyle, amcasının yerine Karaman beyi olduktan sonra, mevkindi kuvvetlendirmek için biraz beklemiş ve sonra, Osmanlılara geçen Seydişehir ve Beyşehir'i geri almağı düşünmeğe başlamıştı. 1433'de Evrenos-oğlu Ali beyin Macaristan üzerine yaptığı akında muvaffak olamadığını haber alınca, İbrahim bey Beyşehir'i aldı, Hamit-elini istilâ ve Şaraptar İlyas beyi esir etti. Bu sıralarda Sırp ve Macarlar da Tuna'nın sağ sahiline geçmişler, bazı muvaffakiyetler kazanmışlardı. Fakat Rumeli beylerbeyi Sinan Paşa bunlara taarruz ederek geri attı, tehlike önlendi. Bunun üzerine Karaman üzerine bir sefer yapıldı. Akşehir, Seydişehir, Saldeli, Konya ve Karaman zaptedildi. Karaman-oğlunun talebi üzerine sulh yapıldı (1435). (Bk. Oruc bey, s. 50). Bu arap atı hikâyesi başka bir tarzda, Karaman-oğluyla, Dulkadiroğlu arasında bir husumet sebebi olarak Tâcüt-tevârih'de zikrolunur. Bk. I, 355. Dukas ve Tâcüt-tevârih'ten naklen Iorga, I, 387-388 (T.N.).

rasına aldı ve beraberce yiyip, içtiler; kendisine ve maiyetinde bulunanlara pek çok hediyeler verdi (maiyeti üçyüz kişiden fazla idi) ve kendisine iltifatta bulunarak yol verdi. Murad, Bursa'dan Kütahya'ya geçti ve oradan ayrılarak Karaman memleketinin hudutları içine girdi ve iki şehir zaptetti. (Türklerin dilinde bu iki şehirden birine Aksiarı «Akşehir», diğerine Beğsarı «Beyşehir» deniliyordu. Bu şehir Konya'ya yakındı. Aralarındaki mesafe iki günlük yoldur.) Bu hali gören Karaman hiç bir şey yapamayacağını anladı. Murad'a en şerefli adamlarından elçiler, kâfi miktarda paralar ve sözü geçen atı gönderdi; Murad'ın zaptetmiş olduğu iki şehri, bütün civar köyleri ve tarlaları ile beraber, kendisine terk ediyordu. Karaman'ın istediği şey Murad'ın bu kadarla iktifa ederek, geri gitmesi idi. Bu husus için Murad'ın kızkardeşi de mektup göndererek, kocasının ricasının is'af edilmesini istihram ediyordu. Karaman, Murad'ın eniştesi idi. Murad, Karaman'ın ricalarına kanarak, yeminlerle teyit olunmuş musalâha aktetti ve geri çekildi.

(SULTAN MURAD'IN SIRP DESPOTUNUN KIZI İLE EVLENMESİ VE BELGRAD'I MUHASARA ETMESİ)

30 — Murad, Edirne'ye döndüğü zaman, Lazaros'un oğlu ve Bayezid'in kayın biraderi olan Sırp despotunun vefat ettiğini haber aldı. Yıldırım Bayezid'den bahsederken, bu hususta malûmat vermiştik. Vefat edenin varisi bulunmadığından, Murad tahta geçmiş olan şahsa elçiler göndererek, veraset sebebiyle bütün Sırbistan'ın kendisine teslim edilmesini istedi. Vefat eden despotun evladı yoktu. Lazaros'un kızı ve ölen despot Stefanos'un kızkardeşi Mara'dan bir yeğeni vardı. Tahta geçmiş olan zat ise, Lazaros'un damadı ve Vulko'nun oğlu Yeorgios (George Brankoviç) idi. Bu Yeorgios, Murad'ın elçilerine mümkün olduğu kadar ikram etti ve ejderhanın tehditlerini düşündü. Yani ejderha yer ve doyarsa sükûnet bulur, aksi takdirde Sırbistan'ı da, Bulgaristan'ı da, babasından kalan yerleri de yutardı. Müzakereye girilerek, yeminle teyit olunmuş musalâha yapılmasına mukabil, kızını padişaha zevce olarak vereceğini ve cihaz olarak Sırbistan'ın büyük bir kısmını terkeceğini bildirdi. Bunlardan başka voyvodanın altın ve gümüş olarak nakten Murad'a gönderdiği paranın miktarı da mühimdi. Voyvoda Yeorgios'un bu husus için gönderdiği elçiler Murad'ı ikna ettiler. Murad da vezirlerinden Saricia (Saruca)'yı despotun kızı ile nişan muamelesini

yaptırmak üzere Sırbistan'a gönderdi. Voyvoda Yeorgios'a yeminli teminat vermeğe ve kendisinden teminat almağa Saruca'yı memur etti. Saruca, despot Yeorgios ile görüştü ve nişan muamelesini intizama koyarak, avdet etti. Despot Tuna sahilinde bir köy tesis etmek için Murad'dan izin istedi. Murad da bu hususta bir ferman isdar ederek, müsaadeyi verdi ve despot Smedrovo köyünü inşaşa başladı¹.

Murad, sonbahar yaklaşmağa başlayınca, Macaristan'a sefer etti ve Niğbolu yolu ile Tuna'yı geçip, Dragulios ile birleşti. Dragulios askerleri ile Murad'ı iyi bir şekilde kabul ederek, beraberce ilerlediler. Dört gün yürüyüş yapıp, memleketi boş ve harap bir halde buldular. Zira Macarlar Murad'ın gelmekte olduğunu haber alınca, kasaba ve köyleri tahliye edip, halkı başka mahallere naklettiler. Türklerin geçtikleri bütün yerler, boş ve harap olduğundan, bunlar hiç bir şey kazanamadılar. Yalnız ümitleri hilâfına olarak, ufak bir kâle aldılar. Bu kalenin erkekleri, muhtaç oldukları şeyleri bulmak için, kaleden dışarı çıktılar. Türkler sabah oradan geçerken, kapıları açık gördüler; hiç bir maniaya tesadüf etmeksizin, içeri girdiler ve ne buldularsa aldılar. Türkler bu suretle Zipinio şehrine kadar geldiler (Bu şehir Macaristan'ın tanınmış şehirlerindendir). Fakat şehre yaklaşmağa cesaret etmediler. Şehir halkı Türklere karşı vahşiyane bir nazar atfedip, Türklerle ağız kavgası yaptılar ve şehrin kapılarını kapadılar. Türklerden bir çoklarına, arkalarından hücum ederek, onları öldürdüler. Türklerin kılavuzu Dragulios idi. Murad, Dragulios'un bir hilesine maruz kalmak korkusu ile, geri döndü ve nehrin sahiline gelerek, karşı tarafa geçti.

O zamanlarda, Macar kralı küçük bir çocuktı ve naip olarak kimse yoktu. Bunlar, Türklerin cesaretlerini görünce, kraliçe ordularını açık yürekli, cesur ve harb fenninde Ahilea ve Ektor² ayarında olan bir generale tevdi etmişti. Murad, Tuna nehrini geçerek, Edirne'ye geldi ve hemen gelini getirtmek için, Saruca'yı Sırbistan'a gönderdi. Aynı kış zarfında tetviç olunmuş bulunan despot, Saruca'yı büyük bir ihtiramla kabul etti. İmparator Ioannis, Yeorgios Philantropinos'u büyük salâhiyetle Sırp despotu yaptı ve Sırbistan'a gönderdi. Saruca gelini, hesapsız paralar ve altın sırma ile işlenmiş elbiseler alarak, Sırbistan'dan ayrıldı. Gelin beraberine iki erkek kardeşini de almıştı. Bunlar Edirne'ye geldiler ve büyük genliklerle

¹ Oruc bey, s. 49-50. (T.N.).

² Troa muharebesi kahramanlarından Ağıl ile Hector.

düğünler yapıldı. (Murad'ın İsfendiyar-oğlu ailesinden bir karısı vardı. Fakat Sırp prensesi, temiz ve vücudu itibariyle daha güzel olduğundan, Murad bunu daha fazla arzu ediyordu).¹ Düğün bittikten ve kayın biraderlerini büyük sevinç ve çok hediyelerle memleketlerine gönderdikten sonra, mevsim sonbahar olduğundan, Murad Edirne'de istirahat ediyordu. Bazan ava çıkardı, bazan teatro ve işret eğlenceleri ile vakit geçirirdi.

İlkbahar gelince, Murad kayınbabası olan despot aleyhinde bulunmak için vesileler aramağa başladı. Bu fikir ve teşebbüsünde müşaviri her fenalığı yapan ve hristiyanların en amansız düşmanı olan saray erkânından Fadullah (Fazlullah) idi². Bu zat memleketin varidatı üzerinde büyük Hartularios (Defterdar?) idi³. Bilâhare Murad, bunun her türlü hileler yapmağa müstait, muamelelerinde sert olduğunu ve hristiyanlara karşı düşman bulunduğunu görerek birinci vezir tâyin etti. Fazlullah bir gün Murad'a dedi ki: «Şevketmeap! Dinimizin düşmanlarını kat'î bir şekilde neden yok etmiyorsunuz? Cenab-ı Hak sana böyle büyük bir beyliği ihsan etti, sen ise bu ihsana, istihkar gözü ile bakarak, Allahın emirlerine muvafık hareket etmiyorsun. Bu dinsizlere insaniyete muvafık ve hilm ile iyi muamelede bulunuyorsun. Bu tarzdaki muamelen doğru değildir. Allah buna razı olmaz. Bir tek Allahın ve Peygamberinin emirlerini kabul edinceye kadar, bu dinsizlerin vücutlarını kılıcınla yok etmelisin. Şevketmeap! Şunu da bil ki, Sırp despotunun inşa ve tesis ettiği küçük kale, bizim menfaatimize muvafık değildir. Binaenaleyh bu kalenin onun elinden alınması icap eder. Bu kale bizim Sırbistan'dan Macaristan'a geçmemize yarıyacaktır. Daimi surette faal bir vaziyette olan ve daima su gibi yerden kaynayan gümtiş ve altın membalarını bu despotun ellerinden almalıyız. Aynı zamanda Macaristan'ı zaptedelim ve İtalya'ya kadar varalım. Böylelikle dinimizin düşmanlarını tahkir ve tezvil edelim».

Murad, saf ve iyi bir adam olduğu gibi kalbinde hiç hilesi bulunmadığından, bu iblisin sözlerine ehemmiyet verdi ve hemen Sırp despotuna elçiler göndererek, yeni inşa etmiş olduğu Smedrovo ka-

¹ Tacüt-tevârih, I, 352. (T.N.).

² Bahis konusu olan Fazlullâh, (Efdal) Akça Koca'nın torunu ve saltanat fasılası devrinde Mehmed Çelebi tarafını tutmuş olan ve Gebze kadısı bulunduğu zaman, Mehmed Çelebi tarafından sefaretle Bizans'a gönderilmiş bulunan zattır. Kendisi 1436'da vezir olmuş, sonra azledilmiş ve 1442'de tekrar bu makama getirilmiş ve Fâtih devrinde vefat etmiştir (T.N.).

³ Haritaların saray hazinesinin başkâtibi.

lesini istedi. Despot ise, Murad'a haber göndererek, yeminle teyit olunan muahedeleri ve aralarında mevcut olan sihriyeti kendisine hatırlattı. Murad, despotun bu sözlerine ehemmiyet vermiyerek, harman vaktinde Sırbistan'a karşı sefere çıktı ve ilk önce Smedrovo'ya geldi. Kalenin buğday ambarı ve diğer yiyecek depoları boş idi. Münasip vakit bularak, kaleyi muhasara etti ve üç ay orada kaldı. Kale nihayet yiyecek yokluğundan teslim oldu. Hiç kimseye haksızlık yapılmıyacağına dair Sırlara yeminle teyit edilen teminat verildi ve kalenin kapıları açıldı. Kale içinde bulunanlar dışarı çıktılar ve Murad'a itaatlarını arzettiler. Kalenin içinde despotun büyük oğlu ile, bunun dayısı Tomas Kantakuzinos vardı. Murad, kalenin muhafazası için, kendi adamlarından muhafızlar koyarak, oradan ayrıldı ve şehirlerin anası olan Novoprido (Novobrad)'ya geldi. Burayı harb ederek fethetti. Gerek bu şehri, gerek bütün Sırbistan'ı, Türk memleketine ilhak etti. Kış gelince Murad, Edirne'ye avdet etti. Despotun iki oğlunu zincirbent olarak Anadolu'da, Amasya'ya gönderdi ve Fadullah'ın tavsiyesi ile her ikisinin gözlerini çıkarttı. Bu çocuklardan birisi, Murad Smedrovo seferine çıktığı zaman Edirne'de idi; diğeri ise, Smedrovo kalesi zaptolunduğu zaman, kalenin içindeydi ve tutularak Edirne'ye getirilmişti. O zamanlarda ihtiramlarını arzetmek üzere Dragulios Edirneye gelmiş idi.

Murad, yine Fadullah'ın tavsiyesi üzerine, bunu da zincirbent olarak Gelibolu'ya gönderdi ve oranın kalesinde hapsedti. Buna sebep olmak üzere de Macaristan seferinde, Dragulios'un Murad'a kılavuzluk ederken, bunu hile ile yakalamak istemesini ve saire bahane olarak gösteriliyordu. Dragulios birçok zaman kalede kaldıktan sonra, kendisinden çocuklarının rehin olarak verilmesini istediler. O da küçük yaşta bulunan çocuklarını getirterek teslim etti. Murad bu çocukları alarak, Anadolu'ya yani Asya'nın Nif kalesine gönderdi ve bunların iyi muhafaza olunmalarını tenbih etti. Dragulios da bundan böyle sadık olacağına dair kendisinden yeminli teminat aldıktan ve kendisine de teminat verildikten sonra, tahliye edildi ve Ulah memleketine gönderildi.

İlkbahar gelince Murad, Asya'dan ve Trakya'dan külli yetli miktarda asker topladı ve Pellogrado (Belgrad) üzerine sefer yaptı. Belgrad, Tuna ile Sava nehirlerinin birleştiği yerde tesis olunmuş Sırbistan'ın muhkem ve fethi güç bir şehridir. Bu şehri, biraz evvel Macar kralı istemiş ve despot Yeorgios, kiralama vermişti. Zira bu şehri Türklerin gelip zaptetmelerinden korkuyordu. Şayet bu şehir

Türkler tarafından alınır, bunlar Tuna'nın karşı tarafına geçebilirler ve o taraflarda bulunan Macarlara ve despota ait diğer şehirleri de zaptederlerdi. Sırp'ların Tuna'nın karşı taraflarında bir çok şehirleri vardır. Sırp'lar, Macarların kendilerinden daha kuvvetli ve daha muharip olduklarını bildiklerinden, Belgrad şehrini, muhafaza için bunlara vermişlerdi. Murad, Smedrovo'yu almak istediği zaman, Sırp despotu memleketin iç tarafında bulunan şehirlerde dolasıp oralarda ikamet ediyor ve Macarların himayesi altında bulunuyordu. Bu sebepten Türkler despota karşı hasmane bir cephe almışlardı. Murad, Belgrad'a geldi ve şehrin etrafında çadırlarını kurdu. Çok miktarda küçük ve büyük taş toplar yaptırdı ve toprak tabyaları inşa ettirdi; nehir tarafından üç sıra kükreli yüzü mütecaviz kadirga hazırlattı. Belgrad'ı altı ay karadan ve nehirden muhasara ettiği halde, hiç bir şey kazanamadı. Bilkis çok zararlara uğradı. Vezirlerinden ve kullarından bir çoklarını veba hastalığından ve kalelerden makinalarla atılan mermi isabetinden kaybetti. Bu makinalar bakırdan yapılmıştı. Kamış şeklinde bir borunun içine, fındık büyüklüğünde sıra ile dizilmiş kurşundan mamul beş veya on adet mermi ve bu mermilerin arkasında küherçile, kükürt ve söğüt ağacı kömürü tozundan mahlût bir terkip (barut) koyuyorlardı. Pelin ruhu kokusu veya bir ateş kıvılcımı bu terkiplerle temasa gelince, o terkip hemen ateş alır ve havayı, hava da mermileri tazyik eder ve bu suretle hasıl olan kuvvet mermileri bir mil uzaklığa kadar atar. Bu mermilerin tevcih olundukları insan veya hayvan; zırhlı bile olsalar, bunları deler geçer. Bu kuvvet o kadar büyüktür ki, bir adamı delip geçtikten sonra diğer birini de deler geçer. Bu kuvvet zırhlı ve silâhlı olsa bile iki vücudu deldikten sonra da, kuvvetini kaybetmezdi. Mermi demirden ve sair silâh maddelerinden birine tesadüf ederse, bir çivi gibi deler ve ateşten bir nehir gibi vücudun içerisine kadar girerdi.

(BİZANS İMPARATORUNUN SINOD MECLİSİNE İŞTİRÂK İÇİN İTALYA'YA GİTMESİ)

31 — O sene imparator Ioannis patrik Yosif, diğer episkoslar, esraf ve âyan ile beraber, sinod meclisine (Concile) iştirâk etmek üzere, deniz yolu ile, İtalya'ya gitti. Ortodoks ve katolik kiliselerinin birleşmesi evvelden takarrür etmiş gibi idi. Zira imparator daha evvel Roma'ya, papa Evyenios'a elçiler göndermiş, papa, bu elçilere

yapılacak seferin bütün yol masraflarını vereceğini, saray ve kilise arhontlarına (eşraf ve âyanına), hattâ imparator ve patriğe İtalya'dan gelirler temin edeceğini va'd etmişti. Asya'dan, Trakya'dan, Mora'dan, Aynaroz'da bulunan keşişlerden, İstanbul'da toplanmış... kimseler ve imparator ile saray erkânından..... zat, papanın İtalya'dan gönderdiği, yol masarifi için paralar ve üç sıra kürekli kadirgalar hazırlandıktan sonra, hepsi bu gemilere binerek, İstanbul'dan Venedik'e gittiler.

Venedikliler, Bizanslıları iyi bir surette karşıladılar. İmparatoru ikinci bir hükümdar ve ruhlarının kurtuluşu için yegâne vasıta addediyorlardı. Patriği ve diğer episkoposları da aynı suretle telâkki ediyorlardı. Venedikliler âyinlerini yapmaları için bunlara bir de mâbet tahsis ettiler. Bu mâbette Bizanslılar, Kuddas âyini icra ettiler (kan dökmeksizin kurban kesme âyini yaptılar). Bu âyinin icra olduğu gün, Venedik şehrinin bütün erkek ve kadınları kilisede toplandılar ve şark kilisesi usul ve âdetlerine uygun olarak yapılan mukaddes âyini gördüler, kilisede okunan dua ve ilâhileri dinlediler. Bunun üzerine can ve gönülden, yüksek sesle şu duada bulundular: «Ya Rab! Mabedini¹ fena adamların oklarından masun kıl, bunu sen birleştir, orada çıkan ihtilâl ve rezaletleri sen ortadan kaldır, şimdiye kadar Bizanslıları görmemiş ve bunların âyinlerinin yapıldığı sırada intizamlarına vakıf olmamış olan bizler, uzaktan uzağa, bunların vahşi olduklarını zannediyorduk. Halbuki bunların hristiyan mezhebinin ilk evlâtları olduklarını ve bunların içinde Allahın ruhu bulunduğunu gördük ve inandık.»

Heyet Venedik'ten hareket ederek, kara yolu ile, Ferara'ya geldi. Orada, sinod meclisi müzakerelere başladığı zaman, Ferara'da öldürücü bir hastalık peyda oldu. Bu sebepten dolayı sinod meclisi azaları ve maiyetleri oradan uzaklaşarak, Floransa'ya geldiler. Floransa'da sinod meclisi azaları tamamlandı. Sinod meclisinde, Bizanslılar tarafından murahhas olarak Efes metropoliti Markos, İtalyanlar tarafından ise, mukaddes Stavros kardinali İulianos bulunuyordu. İulianos, zahîrî ilâhî hikmette ve hristiyan dininin ahkâm ve akaidinde çok kuvvetli idi. Efes metropoliti Markos ise, çok âlim, hristiyan dininin inceliklerine vakıf ve mukaddes sinodların ahkâm ve kavanininde misli bulunmayan bir bilgindi. Episkoposların en âlimleri de İznik metropoliti Visarion, Rusya metropoliti Isidoros,

¹ Burada mabetten maksat hristiyan dinidir.

Baş Diyakos ve Meğas Hartofilaks Valasamon idi. Senato tarafından da Lakedemonyalı Yemistos ve «hakimler hakımı» Yeorgios Sholarios ve Argiropulos vardı. Bu saydığımız zatlar, müzakerelerde söz alan ve ortodoks kilisesi tezini müdafaa edenlerdir. Lâtinler tarafından da söz alan ve konuşanlar çok idiler. Bu suretle bir çok toplantılar yapıldı. Nihayet müzakereler bitti ve İtalyanlar ile Bizanslılar anlaştılar. Yalnız metropolit Marko muhalif kaldı. İtilâf ettikleri hususat için mazbata tanzim olundu. Bu mazbataya mukarrer hususattan hiç bir zaman inhiraf etmiyeceklerine dair hepsi yemin ettiler ve aksine hareket edecekler için lânet ahkâmı dercettiller.

Ruh-ül-kuds'ün Baba ve oğuldan yani bir esastan neş'et eylediği hususu bu sinod meclisinde tespit olunmuştur. Ortodokslar buna karşı Ruh-ül-kuds'ün oğul vasıtası ile baba'dan neş'et ettiğini söylüyorlardı. Markos'dan başka, hepsi mukarrerat ahkâmını imza ve ilk defa olarak hepsi birden ruhanî âyini icra ettikten ve Hazret-i İsa'nın vücut ve kanını remzeden mukaddes ekmek ile şarabı beraber yedikten, her biri diğerleri ile öpüştükten sonra, Floransa'dan çıktılar. Markos, bu merasime iştirâk etmedi. Markos lâtin esasının «dini ikrara» ilâve edilmesine itiraz ediyor ve diyordu ki: «Bunu dinin ikrarından çıkarınız da, istediğiniz yere koyunuz ve kiliselerde terennüm ediniz. Başka zamanlarda (Tek bir evlât olan oğul ile Allahın kelâmı, lâ-yemuttur) kiliselerde söylendiği gibi». Lâtinler de buna karşı, «Bu ilâve bir küfürü ihtiva ediyorsa, bize gösteriniz ki, biz de bunu mukaddes din ikrarından ve babalarımız Kirillos, Amvrosios, Grigorios, Grigorios, Vasilios, Avgustinos, Hrisostomos ve daha bir çoklarının kelâm ilmine dair yazdıkları eserlerinden de çıkaralım. Biz Lâtinler, iki esasa dayanmıyarak baba, oğul ve Ruh-ül-kuds'ü bir esasa, bir sebebe, bir menşee, bir köke istinat ettirmekte olduğumuzdan, bu ilâvenin çıkarılmasına sebep yoktur. Biz buna ilâve demiyoruz, tavzih ve tefsir mânasını veriyoruz. Bizans patriği, ittihat kararı verildikten sonra, Floransa'da ebedî hayata intikal etti.

İmparator ile sinod azaları, papanın masrafı ile, kara yolundan Venedik'e geldiler. Venedik'ten Viotia'ya kadar da, papanın verdiği emir üzerine, Venedik kadırgaları ile, Viotia (Yunanistan)'dan İstanbul'a da imparatorun ve Venediklilerin kadırgaları ile gittiler. İstanbul'a geldikleri zaman, imparator Ioannis'in karısı imparatoriçe Kira Maria'nın ölmüş olduğunu ve imparatorun kardeşi despot

Dimitrios'un karısının da vefat etmiş olduğunu işittiler. İmparator, seyahattan avdeti münasebetiyle, Murad'a elçiler gönderdi ve padişaha karşı minnettarlığı ile hilesiz dostluğunu arzetti. Zira bazı kimseler, Murad'ı imparator aleyhine harekete sevk etmek istemişler ve padişaha «İmparator, Frangistan'a gittiği vakit, Frenklerle ittifak edip, Frenk oldu ve bunlar denizden ve karadan padişah aleyhine yürüyecekler ve Türkleri garp vilâyetlerinden çıkaracaklar.» demişlerdi. Elçiler ise, Murad'a bu hususta izahat vererek, imparatorun İtalya'ya seyahatinin kendisine arz ettikleri gibi olmadığını, kendi dinlerinin akidelerinde tahaddüs eden ihtilâfların halli için gittiğini söylediler ve padişahın fikrini tashih ettiler.

Floransa'ya giden Bizans episkoposları, kadirgâllardan çıkıp, İstanbul'a ayak basınca, halk usulen bunların ellerini öpüyorlar, «işlerin nasıl gittiğini ve sinod müzakerelerinin neye müncer olduğunu ve bu hususta galebe çalıp, çalmadıklarını» soruyorlardı. Onlar da cevap olarak diyorlardı ki, «Dinimizi kaybettik, dini, dinsizlikle mübadele ettik. Sahih kurbana hiyanet ederek, hamursuzlar zümresi sırasına girdik». Bunun gibi daha çirkin ve fena sözler söylüyorlardı. Bunları söyleyenler kimlerdi? Mukarrerata imza edenlerden Ereğli metropoliti Antonios ve diğerleri. Birisi onlara hitaben, «Neden imza ettiniz» sualini tevcih etse, «Frenklerden korktuğumuz için imza ettik» diyorlardı. Bunlara tekrar, «Frenkler hiç birinize işkence ettiler mi, kimseyi dövdüler mi, hiç birinizi hapsedtiler mi?» diye soruyorlar, «hayır» cevabını alınca, «Öyle ise bu nasıl oldu?» diyorlardı. Bunlar da cevap olarak, «Bu sağ el imza etti, kesilsin, bu dil ikrar etti, dil kökünden kopsun» diyorlardı. Başka bir diyecekleri yoktu. Bazı episkoposlara da niçin imza ettikleri sorulduğu zaman, «eğer bize kâfi miktarda bir varidat temin etmiş olsa idiniz, imza etmiyecektik» cevabını veriyorlardı. Diğerleri para veriyorlardı ve kalem yağlanıyordu. Bunlar hakkında Lâtinler tarafından sarfolunan ve herbirine verilen paraların had ve hesabı yoktu. Sonra pisman oldukları halde aldıkları paraları iade etmediler. Bunların dinlerini kaybettikleri hakkındaki beyanları, aldığı paraları iade eden Yuda'dan¹ daha büyük günah idi. «Fakat Allah bilir ve talik eder. Yakup memleketinde ateş yakıldı ve İsrail kavmine gazap oldu»².

¹ Yuda, İsaiya para mukabilinde ele veren havaridir. (Yahuda).

² Bu fıkra mezamirden alınmıştır.

**(MACARLARIN OSMANLI ÜLKELERİNE TECAVÜZLERİ.
SULTAN MURAD'IN KARAMAN SEFERİ VE
DİĞER VUKUAT)**

32 — Yukarıda ismi geçen Sırp despotu Yeorgios memleketinin kısm-ı küllisinin yabancı ellere geçtiğini ve Macaristan içinde bulunan az miktardaki kalelerden başka bir istinat ümidi kalmadığını görerek, her gün ah ve enin ediyor, fakat kendisine yardım edecek kimse bulunmuyordu. Bu sebepten dolayı, Macar kralına müracaat etti (Kıral çok gençti. Memleket, anası kraliçe ile protostrator¹ Yanko tarafından idare olunuyordu)², rica ve niyaz ile yardımını istedi. Kraliçe despotun ricasını kabul etti. Daha doğrusu o da, korktu. Zira Sırlar bu hallerinde bırakılacak olurlarsa, padişahın Macaristan'a da el uzatacağında şüphe yoktu. Hemen despotun masarifi ile kendisine yardım etmesini generale emretti. Despot esasen çok zengindi. Bu emir üzerine despot lüzumlu hazırlıklarda bulunup, yirmi beş bin kadar süvari ile okçu alarak Tuna nehrini geçti; süratle yürüyerek, Sofya adındaki şehre kadar ilerledi ve şehri ateşe verdiği gibi civarında bulunan diğer bütün şehir ve kasabaları da yakıtı ve hiç bir şey bırakmadı. Bütün ganimetleri de nehir yolu ile memleketine göndererek, Filibe'ye doğru yürüyüşüne devam etti.

Murad garp vilâyetlerinin askerini tophıyarak (zira Anadolu vilâyetlerinden asker getirmek için vakit yoktu), Filibe'ye geldi. Macarlarla despot da ilerliyerek, İzladi adındaki kasabaya geldiler. İzladi kelimesi Bulgarca «yaldızlı» demektir ve Sofya ile Filibe arasında bulunuyor. İki şehir arasında da, Filibe'ye kadar, geçilmesi zor dağlar ve ormanlar vardır. Bu dağları geçmek için daha evvel baltacılar ve ağaç kesenler tarafından yolun açılması icap ederdi. Bu yol açıldıktan sonra ormana girebilirlerdi. Türkler ise geçilmesi güç olan yerleri geçtiler ve Macar ordusunun karşısına geldikleri vakit, bulundukları dağlık yerlerinden ovaya inmekten korktular. Macarlar, daha cesur davranarak, dağın yarısına kadar çıktılar. Türkler durmadan oklarını atıyorlardı, fakat hiç bir şey yapamıyorlardı. Nihayet her iki taraf yerin müsaadesizliğini ve kat'î bir galibiyet istihsalinin kabil olmadığını görerek, geldikleri yerlere döndü (ocak

¹ Protostrator, hassa süvari ordusu kumandanı.

² Macar kralı 1440'ta vefat edince, Kraliyet makamı Sugismond (Hunya-di Layoş)'un kızı olan kraliçe Elisabeth'e ve oğlu Lehistanın çok genç yaşta bulunan kralı Wladislaw'a intikal etmişti (Bk. Iorga, I, 424) (T.N.).

1443)¹. Murad hükümdarlığı zamanında hiç bir vakit Macarların Tuna nehrini geçtiklerini görmemiş olduğunu aklına koyarak, bu seferden korktu ve seferi yaptıranın Sırp despotu olduğunu görünce, despota elçiler gönderdi ve despottan aldığı bütün şehirleri, Smedrovo dahil olduğu halde, kendisine iade etti. Despotun çocuklarını da kör olarak geri gönderdi. Dragulios'un da çocuklarını iade etti ve yeminler ile teyit olunmuş muahedeler aktetti. Murad, Macar kralı-çesine ve hükümet naibine de elçiler gönderdi. Macarların baş kumandanı Yanko idi; Macar kralının naibi de Sakson kralı idi. Asıl kralın küçük yaşta bulunması sebebiyle onu davet ederek, krala naip yaptılar. Kral o zaman on beş yaşında idi.

Türk elçileri Macaristan'a geldiler ve Sakson kralı ile yeminlerle temin olunmuş muahedeler imza ettiler ve Macarlardan da dostluk teminatları aldılar. Aralarında aktolunan muahedeye göre, ne Macarlar Tuna'yı geçerek, Murad aleyhine yürüyecekler, ne de Türkler Macarlar aleyhine harb ilân edeceklerdi. Yanko yemin etmedi ve dedi ki, «Ben emir kuluyum, ben âmir değilim». Bu suretle Türkler, Macarlar ve Sırlar ile musalâha aktettikten sonra, Karaman aleyhine sefer yapmak için, hazırlıklarda bulunuyorlardı. Trakya ve Tesalya kuvvetlerini topladılar, boğazı geçerek, Bursa'da çadırlarını kurdular. Murad, Bursa'da şark vilâyetlerinin askerlerini de hazırlıyordu. Bütün oğlu Alâaddin'e de haber göndererek, Amasya'dan asker toplayıp, Konya'ya gelmesini emrediyordu. Alâaddin babasının emrini ifa etti.

Sırp despotu, Yanko ile beraber Murad'ın aleyhine geldiği zaman, Karaman beyi fırsattan istifade ederek, Murad'ın evvelce kendisinden almış olduğu şehirleri geri almıştı. Murad bu sebepten bu son seferini yapıyordu. Murad, Bursa'dan hareket ederek, Kütahya'ya geldi. Oradan Salutarıya'ya vardı. Orada da hazırlıklarını ikmal ederek, Konya'ya geldi. Karaman beyi, askerleri ile beraber kaçarak, Suriye hududuna girdi ve muhkem dağlara çekildi². Murad Konya'yı merhametsizce nehp ve garet eyledi. Oradan çokça altın ve gümüş alarak, Larende şehrine gitti. Larende'de bir çok fenalıklar yaptıktan sonra, Karaman memleketinin bütün şehir ve kasabalarını yağma etti, bu suretle hemcinsi olan Türklere pek çok zarar verdi.

¹ Bk. Iorga, I, 433-435.

² Burada bahis konusu olan «muhkem dağlar» Karaman-oğullarının sıkıştıkları zaman çekildikleri «Taşeli» olmalıdır (T.N.).

Murad, Karaman'ın memleketinden ayrılmaya karar verdiği zaman, oğlunu askerleri ile beraber Amasya'ya geri gönderdi, kendisi de sonbahar mevsiminde Bursa yolu ile Trakya'ya geçti. Karaman beyi de kendi memleketine geri döndü. Kış mevsimi başlangıcında, şehzade Alâaddin'in bir kölesi Amasya'dan Edirne'ye gelerek, şehzadenin ölümünü haber verdi. Murad, bu haber üzerine, büyük keder duydu ve büyük matem tuttu. Şehzade Alâaddin henüz onsekiz yaşında, çok güzel ve cesur bir gençti. Matem günleri geçtikten sonra, Murad bütün kumandanları ve valileri davet ederek, henüz ufak bir çocuk olan ikinci oğlu Mehmed'i hükümdar ilân edip, bütün tebaaya başbuğ yaptı. Kendisi Anadolu'ya geçerek, Bursa'da münzevi bir hayat geçirmeğe başladı¹. İlkbahar başlayınca Macar taraflarında bulunan Türk istikşafat memurları Edirneye gelerek, yeni padişaha ve müşavirleri Halil, Saruca ve Zağanos'a Tuna sahillerinde çok Macar ve Ulah askerlerinin toplandığını haber verdiler. Mehmet, bunları babasına bildirdi. Murad yeminli muahedelere muhalif olan bu hareketten dolayı hayret etmekle beraber, ne yapmak lâzım geldiğini de düşünmeye başladı.

Mevsim sonbaharın başlangıcı olduğundan Murad, şark vilâyetlerinin bütün askerlerini davet etti. Kelp yıldızının doğduğu günlerde idi. Aynı zamanda Ege denizinden yirmi beş kadirga gelerek, Gelibolu'nun karşısında demir attılar. Bu kadirgalar boğazın geçilmesine mâni oluyordu. Kezalik bu kadirgaların bir kısmı Mukaddes Ağız'a kadar gelerek, yolu kesiyorlardı. Macarlar ise, Tuna'yı geçerek, durmaksızın yürümeğe devam ettiler ve yollarında bulunan kaleleri zaptederek, Varna'ya kadar geldiler. Murad'ın geçecek bir yer bulamadığından, canı sıkılıyordu. Maiyetinde bulunanlar da bir çare bulamadıklarından mahzun oluyorlardı. Murad, nihayet «Mukaddes ağız»ın tepesine yakın bir yere çıktı ve kadirgadakilerin gözlerinden kaçarak, cesaretle maiyeti ile beraber karşı tarafa geçti. Mehmed'in kuvvetleri de uyanık davranarak, Murad'ın boğazı geçmesini bekliyordu. Murad'ın Trakya topraklarına geçtiğini haber alınca, bir günde birleştiler ve bundan iki gün sonra da Varna'ya vardılar. Ertesi gün aralarında müthiş ve korkunç bir muharebe vuku buldu. Bu harb sabahleyin başladı ve akşam saat dokuza kadar devam etti. Hristiyanlar pek çok Türk kestiler. Saat on raddelerinde Murad yalnız beşyüz askerle kaldı. O vakit Sakson kiralı atının yularını

¹ Bursa değil, Manisa'ya. Bk. Oruc bey, s.55; Tâcüt-tevârih, I, 375.

² Mukaddes Ağız, Karadeniz boğazının ağzıdır.

çevirerek, Murad'ın üzerine yürüdü. Yanko bunu mene çalıştıysa sa, ikna edemedi. Kiral Murad'a yaklaştığı sırada, atı yaralandı ve at süvarisini başasağı yere attı. Türkler kırak yakalıyarak hemen kafasını kestiler. Yanko bu vak'adan haberdar oldu. Zaten kırakın başı bir mızrak üzerine konarak, gösteriliyordu. Bunun üzerine düşman ordusunda bağrışmalar ve gürültüler başladı ve «kaçabilen kaçıyordu». Bu suretle Türkler bunlardan bir çoklarını kestiler. Sonra karanlık bastı ve Yanko müşkülâtla kurtularak Tuna'yı geçebildi. Türkler ise, galip ve muzaffer olarak geri döndüler.

Murad bu muvaffakiyet üzerine yine karşı tarafa geçerek, Manisa'ya gitti ve orada ikamete başladı. Hristiyanlar ise, başımıza gelen felâketlerin yaptığımız günahlardan; bize yapılan fenalıkların, bizim kötülüklerimizden ileri geldiğini daha anlamamış olduklarından talihimiz diğer bir felâketin başımıza gelmesine sebep olmuştur.

Halil memleketin idaresine vakıf olduğundan ve genç hükümdarın hiç bir zaman muvaffak olmayacağını anladığından, Murad'ı Edirne sarayına davet etti ve Murad hükümdar olarak alkışlandı. Yeni hükümdar olan oğlu Mehmed, babası tarafından Manisa valiliğine tâyin edilip, oraya gönderildi¹. Yanko bunu duyunca, Tuna'yı başka bir cihetten geçti ve bütün dar geçitleri aşarak Kosova taraflarında olan Niş şehrine geldi. Murad da bütün askerleri ile beraber hazır idi. Akşama doğru harb ettiler. Sabah daha ortalık karanlık iken, Yanko bir miktar askerle kalkarak ve gûya vaktinden evvel askerlerini yeni muharebeye hazırlamak bahanesiyle firar etti. Türk askerlerinin Macar askerlerine faik olduklarını ve Macarların korkarak kaçmak niyetinde bulunduklarını biliyordu. O zaman Murad sabah şafak söker sökmez Macarların çadırlarının bozulmuş ve kendilerinin firara yüz tutmuş olduklarını görünce, üzerlerine atıldı; bunlardan bir kısmını esir etti, bir kısmını kesti ve bir kısmı da kaçabildi.

Bu suretle Murad büyük bir muzafferiyet kazanmış ve Yanko büyük bir mağlûbiyete düçar olmuştu. Bu büyük muzafferiyetten sonra Murat, Mora üzerine sefer etti. Konstantinos o zaman Lake-demonya despotu idi. Konstantinos Sakson kıraklının Murad'a doğru geldiğini ve kadirgaların Gelibolu boğazında demir attıklarını duyunca, Türklerin artık külliye mahvolacaklarını zannederek, Eksami-lion'dan çıktı ve Tep şehri ile civar köylerini zaptetti. Murad, o bü-

¹ Ek. Oruc bey, s. 59; Tâc-üt-tevârih, I, 387.

yük muzafferiyetten dönünce Konstantinos'a bir elçi göndererek, aldığı şehirlerin geri verilmesini istedi. Konstantinos buna muvafakat etmedi ve askerlerini hazırladı ve Eksamilion'u tahkim etti (Zaten bunu, dört sene evvel inşa etmişti). Konstantinos altmış bin askerle kalenin iç tarafında bulunuyordu. Böyle olduğu halde, çok geçmeden, gerek Konstantinos, gerek kardeşi Ahaiya despotu Tomas, az kaldı Arnavutlar tarafından Murad'a teslim olunacaklardı. Despotlar, ihaneti evvelce anlamış olduklarından kaçtılar. Murad ise, Patras ve Glarença (Clarence)'ya kadar giderek, oralarını nehp ve garet edip, geri döndü ve Eksamilion'u tahrip ve altmış binden fazla halkı esir etti.

(İMPARATOR IOANNIS'İN ÖLÜMÜ VE SULTAN MURAD'IN
OĞLUNU EVLENDİRDİKTEN SONRA ÖLMESİ, (FÂTİH)
MEHMED'İN TAHTA ÇIKIŞI)

33 — İmparator Ioannis, çok seneden beri ayak nikrisi hastalığından mustarip olmakla beraber, İtalya'dan dönüşünde gerek kiliselerin birleşmesi meselesinden doğan karışıklıklardan ve gerek imparatoriçenin vefatından doğan büyük teessüründen dolayı, hastalanarak kısa bir müddet içinde vefat etti. Ioannis Bizans imparatorlarının sonuncusudur¹. Yerine (kardeşi) Konstantinos'u getirdiler. Konstantinos İstanbul'a gelir gelmez, Murad'a elçiler gönderdi. Bu elçiler ile padişaha hediyeler ve tatlı sözlerle mektup gönderdi, Murad'la barıştı ve aralarında eskiden mevcut olan ihtilâfları ortadan kaldırdı.

Murad, oğlunu evlendirmek istediğinden, Ermenistan hudutlarında bulunan beylerden Turğadır (Dulkadır)'ın kızını gelin olarak getirtti. Bu Dulkadır beyi o taraflarda bulunan ve Kapadokya'nın yukarılarında olan Türkmenlerin reisidir. Murad bu sihiriyeti, Dulkadır'ın gerek kuvvet ve gerek servet itibarı ile kendisine küfüv olduğundan dolayı yapmamıştır; ancak Dulkadır İran Türkleri ile Karamanlılar arasında bulunduğundan, Amasya'da hüküm süren Murad'ın oğlu ile daima ittifak halinde idi ve cenuptan taarruz eden Karaman beyi ve sımalden taarruz eden Kara Yusuf'a karşı geli-

¹ Dukas Ioannis'in son Bizans imparatoru olduğunu yazıyor. Zira bundan sonra gelen kardeşi Konstantin'i, resmen tetviç olunmadığından, imparator olarak kabul etmiyor.

yordu. Bu sihriyetin yapılması ile Dulkadir'dan icap eden muavenet temin edilmiştir. Murad, bu sihriyetin kurulması için vezirlerinden Saruca'yı gönderdi ve büyük bir şan ve şerefle kızı babasının evinden aldı. Gelin beraberinde külliyetli mallar ve çok kıymetli cihaz getirdi. Kayınpederi olan Murad, gelinin Gelibolu boğazına yaklaşmakta olduğunu haber alınca, istikbali için Edirne'den eşraf, âyan ve müsellâh en iyi askerler gönderdi. Bunlar gelini aldılar ve Edirne sarayına getirdiler. Padişah büyük bir sevinç ile gelini kabul etti ve düğün hazırlıklarına başladı. Bu düğüne hükmü altında bulunan Türk ve ıristiyan reis ve beylerini davet etti. Bunların hepsi bir çok hediyeler ile düğün merasimine geliyorlardı. Düğün eylülde başladı ve aralık ayında bitti. Murad gelinin kendisiyle beraber Edirne'ye gelen akrabasını pek çok iltifatlara ve hediyelere garkederek, memleketlerine geri gönderdi; yeni evlenmiş oğlunu da, karısı ile beraber, küçük Asya'da ve Lidia'da bulunan beyliğine yolladı.

Mehmed, Manisa'ya ocak ayının ortalarında vardı. Şubatın beşinci günü bir ulak, kuvvetli kanatlı kartal kuşu gibi, Manisa'ya geldi ve Mehmed'e iyice mühürlenmiş bir mektup verdi. Mehmed mektubu açıp okuyunca, babasının vefat ettiğini gördü. Mektup Halil ve diğer vezirler tarafından imza olunmuş bulunuyordu. Mektupta babasının vefatını yazdıkları gibi, vakit kaybetmeksizin ve mümkün ise Piğasos cinsinden¹ uçar bir ata binip, padişahın vefatı civar milletlerce duyulmadan evvel, Trakya'ya gelmesini yazıyorlardı. Mehmed mektupta yazılanlara uygun olarak, hemen çok koşan arap atlarından birine atladı ve sarayı erkânına «Beni seven arkamdan gelsin» dedi. Önünde sarayındaki kullarından okçular ve çabuk yürütenler, iki yanlarında kahraman dilâverler yaya olarak (!) ve kılıç takınanlar ile mızraklı süvariler arkadan geliyorlardı. Bu suretle tertip olunan alay iki günde Manisa'dan Boğaza vararak, Gelibolu boğzını geçtiler. Mehmed maiyetinden geride kalanların gelebilme-leri için, Gelibolu'da iki gün daha bekledi. Bu arada Edirne'ye bir ulak göndererek, Gelibolu boğazını geçtiğini bildirdi ve halkın baş kaldırıp, karışıklıklarda bulunmaması için, yeni padişahın Gelibolu'da bulunduğu her tarafa yayıldı. (Türk hükümdarlarının tepdîlinde isyanların vukuu âdet hükmüne girmişti. Bu sebepten dolayı hükümdar öldüğü zaman vezirler ölümünü halktan saklarlar ve hasta olduğunu söylerler. Vezirlerin bu hareket tarzları, yeni padişahın ölen padişahın bulunduğu yerde bulunmadığı zamanlarda vaki olu-

¹ Piğasos, mitolojide kanatlı atlara denirdi.

yordu). Mehmed bilâhare, Gelibolu'dan hareket etti. Yolda toplanan külliyetli halk tarafından alkışlanıyordu. Yeni padişahın alayı, Edirne dışarısındaki tarlalara geldiği vakit, bütün hükûmet erkânı, yani vezirler, valiler, beyler, belediye reisleri (!), ülemâ ve hocalar, fen ve sanayi erbabı ve halktan pek çok kimseler istikbaline çıktılar.

Halk yeni padişahın karşidan geldiğini görünce, yani aralarında bir mil kadar mesafe kalınca, hepsi birden atlarından indiler ve padişaha doğru yayan olarak yürüdüler. Padişah ise maiyeti ile beraber atları üstünde duruyorlardı. İki tarafın arasındaki mesafe yarım mil olunca o saate kadar sükût halinde bulunan karşılayıcılar birdenbire durarak, yüksek sesle ağlamağa, ah ve cınin etmeğe başladılar. O vakit Mehmed de maiyeti ile beraber atlarından indi; bunlar da büyük gürültü ile ağlamağa başladılar. Sesleri ufukları dolduruyordu. İşte o gün her iki tarafın teessür ve elem içinde bulundukları görülmüyordu. Ağlamalara nihayet verildikten ve iki taraf birbirine yaklaştıktan sonra, erkân ve âyan padişaha arz-ı ubudiyet ettiler ve elini öptüler; atlara binerek, hepsi birden, şehre girdiler ve padişahı sarayın kapısına kadar götürdüler. Padişah saraya girdi ve diğerleri evlerine gittiler.

Ertesi gün usul ve âdet veçhile, sarayda ve padişahın huzurunda büyük bir toplantı yapıldı. Padişahın daha genç yaşta bulunması ve ilk defa babasının tahtına çıkması dolayısıyla, bu toplantı daha parlak olmuştu (Bu olmamalı idi, fakat günahlarımızdan dolayı Cenab-ı Hak böyle emretti). Mehmed tahtına oturduğu sırada, bütün valiler ve babasının vezirleri, Halil Paşa ve İshak Paşa, karşı tarafta, uzakta duruyorlardı. Kendi vezirleri ise, hadım Şahin (Şehabeddin) ve İbrahim âdet veçhile padişahın yanında yer almışlardı. O zaman Sultan Mehmed kendi veziri Şahin'e sordu: «Babamın vezirleri neden uzakta duruyorlar? Bunları çağır ve Halil'e eski yerini almasını söyle; İshak da, Anadolu orduları kumandanları ve egrafı ile beraber babamın cesedini Bursa'ya gömsünler. Şark vilâyetlerinin (Anadolu beylerbeyi) de idaresine nezaret etsin» dedi. Vezirler padişahın bu sözlerini duyunca, hemen koşarak, usulleri veçhile padişahın elini öptüler. Bu suretle Halil baş vezir oldu. İshak da Murad'ın cenazesini alarak, bir çok egraf ve âyaniyle beraber ve büyük bir intizam içinde Bursa'ya gitti ve cenazeyi orada kendisinin hazırlanmış olduğu türbeye defnetti. Bu cenaze alayında fukaraya pek çok paralar verildi.

Murad'ın vefatı uzun ve üzücü bir hastalıktan ileri gelmedi. Murad düşmanlarına karşı babasından da daha mülayim davranırdı ve kin beslemezdi. Allah bilir ki, Murad, halka karşı daima teveccühkâr ve fukaraya karşı cömert idi. Bu lûtuflarını yalnız kendi ırkından ve dininden olanlara değil, hristiyanlara da ibzal ederdi. Hristiyanlarla yaptığı yeminli muahedelerin hükümlerine riayet ederdi. Ancak hristiyanlardan bazılarının yeminlerinden döndükleri görülmüş ise de, bu muameleleri Allahın yanılmaz gözünden kaçmamış ve bi-hakkın Cenab-ı Hakk'ın gazabına uğramışlar ve Murad'ın intikamından kurtulamamışlardır. Murad'ın hiddet ve şiddeti çok sürmezdi. Muzafferiyetten sonra, düşmanını takip etmezdi ve herhangi milleti sonuna kadar mahvetmek istemezdi. Mağlûp olanlar, elçiler göndererek, sulh talebinde bulundular mı, kendisi de elçileri memnuniyetle kabul eder ve bunlarla sulh aktederek, kendilerine yol verirdi. Harbden nefret ederdi ve sulhu severdi. Sulhun babası (Allah), Murad'ın son günlerini kılıçla değil, sakın bir halde geçirtilti. Murad'ın bütün hastalığı dört gün sürdü.

Murad, bir kaç genç ile beraber, sarayından çıkarak, şehrin yakınında nehirlerin ikiye bölünmesinden hasıl olmuş ve geniş bir arazi haline gelmiş olan adaya geçti. Bu adanın arazisi sık ve sağlam olduğundan, burada hayvanların otlamasına yarar yeşil mer'alar vardı. Bu ada üzerinde kısıraklar, katırlar ve padişahın en iyi atları, sürüler halinde barınırlardı. Yine bu ada üzerinde, her zaman için zevk ve safaya ve eğlenceye müsait muhtelif binalar yapılmıştı. Murad, bu adada oğlunun icra kılınan düğününden dolayı katlandığı zahmetlerin ve çektiği üzüntülerin yorgunluklarını gidermek için, tenezzüh maksadı ile, kendisine yakın olan bazı kimselerle beraber, hususî bir şekilde, bir kaç gün geçirmek üzere bu adaya gitmişti. Bu adada fevkalâde bir gün geçirdikten sonra, ertesi gün başının ve bütün vücudunun ağırlaştığını ve uyustüğünü söyliyerek, saraya götürülmesini emretti. Sarayda üç gün hasta yattı ve tutarık¹ hastalığına tutularak, 1450 senesinin şubat ayının ikinci günü vefat etti.

Düğünün yapılmasından sonra ve adaya gitmeden evvel, Murad'ın bir gece, şu rüyayı görmüş olduğu söylenir: Dehşetli bir adamın karşısına dikildiğini ve korkusundan büzülmüş olduğu halde, bu adamın elinden tuttuğunu gördü. Sağ elinin baş parmağında altından bir yüzük vardı. Bu adam padişahın baş parmağında olan yüzüğü

¹ Tutarık: sar'a illeti demektir.

çıkartıp, baş parmağın sonrasından gelen şahadet parmağına ve sonrasından şahadet parmağından çıkartarak orta parmağına taktı. Bundan sonrasından orta parmağından sonrasından gelen uzun parmağı ve sonrasından en son ufak serçe parmağına taktı. En sonrasından, bu dehşetli adam yüzüğü serçe parmağından çıkardı, aldı ve ortadan kayboldu.

Padişah uyanınca, kendi rüya tabircilerini davet ederek, rüyasını anlattı. Tabirciler yüzüğün memleketi temsil ettiğini, parmaklardan da baş parmağın padişahı, diğer parmakların da kendisinden sonrasından gelecek padişahları temsil eylediğini teşhis ettiklerini söylediler. Diğer tabirciler de baş parmağı padişahın hayatının son sene olmaktır üzere teşhis ettiklerini, yüzüğün de bu parmağın çıkartılmış olmasını padişahın hükümdarlıktan çekileceğini, diğer dört parmağı da yüzüğün takılıp çıkartılmasının kendisinden sonrasından hükümdar olacak zatın kaç sene padişahlık edeceğini, kimseye söylemiyerek, gizlice teşhis ettiler ve o zaman hükümdarlığının sonu gelecekti.

Tekrar sadedimize dönelim ve bu hunhar ejderin (Fâtih Sultan Mehmed'in) hükümdarlığı zamanında ne gibi tahribat yaptığını ve nihayet neleri mahv ve perişan eylediğini görelim.

Mehmed, babasının cenazesini defnolunmak üzere Bursa'ya gönderdikten sonrasından, babasından kalan servet ve hazineleri araştırmaya başladı; hesapsız gümüş, altın, kıymetli taşlar ve paralar bulundu. Bunları tekrar hazineye koyarak, şahsi mühürü ile mühürledi. Mehmed bilâhare babasının meşru karısı olan Sinop beyi İsfendiyar'ın kızından doğan ve henüz sekiz aylık küçük bir çocuk olan kardeşini [Şehzade Ahmed] (zira Mehmed bir cariye tarafından doğmuştu) o zaman protoostiarhos¹ olan arhontlardan² Evrinos-zadelerden Ali'yi, çocuğun anasının evine göndererek, boğdurdu. O saat çocuğun anası ve Mehmed'in üvey annesi, kendisini teselli için saraya gelmişlerdi. Ertesi gün bu Ali'yi de idam etti ve çocuğun anasını arzusu hilâfına, babasının kullarından İshak ile evlendirdi. Koyu hristiyan olan Sırp kralı Jorj'un kızı olan üvey anasını rastgele kullardan birisiyle evlendirmek istiyor idi ise de, hükümdarlığının henüz payidar olmadığını ve memleket işlerinin henüz intizama girmek üzere bulunduğunu görürken, ve Sırp despotunun bunu vesile

¹ Protoostiarhos, Kapıcıbaşdır.

² Arhont, İktidar sahibi, idare âmiri, reis ve memleketin eşraf ve ayanı olan zatlara denirdi.

cderek, Macarları Türkler aleyhine teşvik etmesinden korkmuş olduğundan istediğini yapamadı¹.

Sırp despotu, damadı olan Murad'ın vefatını ve yerine Mehmed'in padişah olduğunu duyunca, taziyetlerini arzetmek ve kendisini teselli eylemek için, hemen elçiler gönderdi. Bu elçilere verilen vazifelerden biri, babası ile aralarında mevcut olan yeminli muahedelerin ve ittifakların yenilenmesi ve diğeri de, kızını, isteyip almaları ve memleketlerine götürmeleri idi. Mehmed bunların hepsini kabul etti. Mehmed'in bu kabulü despot ile sulh ve müsalemetle geçinmek, sakin bir surette hüküm sürmek arzusundan ileri gelmiyordu, vakit kazanmak istediğinden bu suretle hareket etmiştir. Yoksa münasip bir fırsat bulursa, haksızlıklar yapmaktan çekinmiyecekti. Mehmed, doğmadan evvel kurt iken kuzu postunu giyinerek, düşmanları ile böyle harekette bulunurdu. Sırp despotunun gönderdiği elçileri bu suretle iltifatla kabul ederek, kendileri ile yeminle teyit olunmuş muahedeler yaptı ve bunları sulh ve müsalemetle memleketlerine iade etti. Üvey anasını da büyük şan, şeref ve pek çok hediyelerle babasının yanına gönderdi, iâşesi, idaresi ve her türlü ihtiyacı için, sırp hudutlarında, kendisine bir çok yerler ihsan etti.

O zaman İstanbul'da oturan bedbaht ve zavallı Bizanslılar despot² Konstantinos ile beraber, Türk hükümdarının değiştiğini haber alınca, hem taziyet için, hem de tahta cülûsunu tebrik için elçiler gönderdiler. Kimler kime? Kuzular kurda, serçe kuşu yılan, can çekişenler ölüme! Deccaldan önce deccal, hristiyanların mühribi, haç'ın ve haç üzerinde mihlanmış'a inananların düşmanı olan Mehmed ise, dostluk maskesini giyinerek, yılan kıyafetine girmiş olan iblisin şakirdi gibi³ elçileri kabul etti; bunlarla yeni muahedeler yaptı ve Allah'a, kendi ismini taşıyan Peygamberine, kitaplarına, meleklerle ve bunların reislerine yemin etti; ömrü o'dukça babasının ölen imparator Ioannis ile ve bugün hükümdarlık eden despot Konstantin'le aralarında bulunan iyi münasebetleri, Bizans hakkındaki iyi niyetleri ve teveccühü ölünciye kadar idame ve teyit etmeği, şe-

¹ Fâtih'in üvey annesi Mara Sultan (Despina hatun)'a, ne kadar hürmet ettiği, fermanlarında kendisinden nasıl bahsettiği ma'lûmdur. Buna nazaran Dukas'ın bu iddiası yerinde değildir (T.N.).

² Müellif Dukas, İstanbul'un son imparatoru Konstantin Paleoloğos'a imparator unvanını vermek istemiyor. Zira Konstantin imparator olarak resmen tetviç edilmemişti.

³ Dukas'ın dini taassubu o kadar büyüktür ki, Fâtih'e ağır unvanlar vermeden duramamaktadır.

hir halkı, despot Konstantinos ve Bizans memleketine tabi bütün civar gehir ve köy halkı ile sulh ve müsalemette bulunacağını va'd etti. Mehmed, bunlardan başka daha bir çok iyi taahhütlerde de bulundu. Biçare elçiler, Osman sülâlesinden bulunan Orhan'ın işe-si ve sair masarifi için, Karasu nehri civarında bulunan yerlerin hasılatından Bizans hükûmetine her sene üçyüzbin akçenin de tediye-sini talep ettiler. Bu paraları da vermeği taahhüt etti. Elçiler kendi nokta-i nazarlarınca her şeyi iyice intizama koyduktan sonra, padişahı dostane selâmlıyarak, sevinçle memleketlerine avdet ettiler.

Kezalik Ulah ve Bulgar memleketlerinden, Midilli, Sakız ve Rodos adaları ahalisinden, Galata Cenevizlilerinden de elçiler gelerek, padişaha¹ arz-ı ubudiyet edip, getirdikleri hediyeleri takdim eyledikten ve kendi görüşlerine göre aktettikleri dostluk muahedelerini aldıktan sonra, memleketlerine geri gittiler.

(SULTAN MEHMED'İN KARAMAN SEFERİ VE RUMELİ HİSARINI YAPTIRMASI)

34 — Mehmed, tasavvur ettiği gibi, her şeyi iyice yoluna koyduktan, bütün hristiyanlara karşı sahte bir sulh hali gösterdikten ve Macar naiibi Yanko (Hunyadi) ile üç senelik bir sulh muahedesi akteylemek suretiyle bu cihetten de kendisini emniyet altına aldıktan sonra, Karaman beyi aleyhine sefer açmağı muvafık buldu. Mehmed, Karaman'ın müslüman olduğu ve Peygamber Muhammed'e perestiş eylediği halde, başka ırktan ve başka dinden olan hristiyanlarla hakikî dost olmasını, hristiyanların kendisine karşı hilesiz muhabbet beslemelerini ve fırsat buldukça Osmanlılar aleyhine isyanlar çıkarmak ve harbler yapmaktan çekinmediğini bahane ederek, bu seferi tertip etti ve istediğine muvaffak oldu².

Murad'ın ölümünü haber alan Karaman beyi, kendi hududunu aşarak, üç kale ve kâfi miktarda arazi zaptettiğini Mehmed haber aldı. Bu kaleler ve arazi evvelce beyan etmiş olduğumuz gibi Murad'm ecdadından kalan yerler değildi; bunları bir kaç sene evvel, kuvvet kullanarak Karaman memleketinden gasp eylemiş idi. Gası-

¹ Dukas taassubunu yenemiyerek, burada «padişah» yerine «tecessüt etmiş şeytan» diyor.

² Karaman seferinin sebepleri için bk. Oruc bey, 64; Tâc-üt-tevârîh, I, 415.

bın oğlu, bir sebep bularak eski mağdur aleyhine hareket etti ve eski hesapları araştırarak, büyük kuvvetle sefere çıktı. Bu suretle garp (Rumeli) askerlerini alarak, boğazı geçti ve Anadolu'daki askerlerin gelmeleri için Bursa'da bekledi. Sonra Bursa'dan kalkarak, Kütahya'ya geldi. Oradan da Frigia'nın Salutaria'sına vardı. Bu yere Türkler Karasarın (Karahisar) derler ve Karaman'ın hudutlarına yakındır. Karaman, Mehmed'in geldiğini haber alınca, memleketinin büyüklerinden bir elçi heyeti gönderdi. Karaman, bu elçiler vasıtasıyla, almış olduğu kaleleri iade etmek şartıyla, yapılan hataların tashihini rica etti. Mehmed de aşağıda yazacağımız sebepten dolayı bu ricasını kabul etti.

Budala Bizanslılar iyi düşünmeden, boş bir fikir ortaya atarak, Mehmed'e elçiler gönderdiler. Âdet olduğu üzere elçiler söyleyeceklerini önce vezire söylerlerdi. Bu elçiler vezire dediler ki, «İmparator Konstantinos (henüz imparator olarak taç giymemiş idi ve yukarıda yazdığımız sebeple taç giyinmek istemiyordu. Böyle olmakla beraber Bizanslılar buna imparator unvanını veriyorlardı), her sene kendisine verilmekte olan üçyüz bin akçeyi almağa razı olmuyor. Sizin padişahınız gibi Osman-oğullarından olan şehzade Orhan kemal çağına ermiş bir gençtir. Her gün bir çok kimseler kendisine gelerek, ona emir diye hitap ediyor ve kendisini padişah ilân etmek istiyorlar. Orhan ise bunlara, ihsanlarda bulunmak ve kendilerine hediyeler vermek istiyor ise de, kendisinin parası olmadığından ve para istemek için müracaat edecek başka bir yeri olmadığından, imparatora baş vuruyor. İmparator zengin olmadığından, onun istediği parayı veremiyor. Binaenaleyh şu iki şıktan birisini kabul etmenizi talep ediyoruz; ya tahsisatı iki misline iblâğ ediniz veyahut Orhan'ı serbest bırakacağız. Osman-oğullarını beslemeğe mecbur değiliz, bunların beytülmalden infak olunmaları lâzımdır. Orhan'ın tarafımızdan vaki olan tevkifi ve şehirden dışarı çıkmaması için ittihaz ettiğimiz tedbirler kâfidir.»

Halil paşa, bunları ve daha başka sözleri dinledikten (Halil paşa iki sebepten dolayı Bizanslıların dostu idi: birincisi kendisinin insaniyetperver ve halim tabiatında bulunması, diğeri rüşvet kabul etmesidir. Ellerinde ayna gibi parlıyan altınlar getirip de, kendisi ile konuşmak isteyen bir kimse, ağzına gelen en ağır sözleri korkmaksızın kendisine söyleyebilirdi) ve padişah Mehmed'e söylemek üzere imparatorun ve senatonun bu tekliflerini duyduktan sonra, elçilere şunları söyledi: «Ey akılsız ve şaşkın Bizanslılar! Tasavvurlarınız

daki şeytanlıkları, ben çoktan bilirdim. Bu bildiklerinizi unutun, ölen padişah halim tabiatlı, herkese karşı ciddi bir dost ve vicdanı temiz bir zat idi. Bugünkü padişahımız ise, zannettiğimiz gibi sizlere karşı o kadar iyi fikir beslememektedir. Kendisinin cesaretini, sertliğini ve şiddetini bildiğimden, sayet İstanbul bunun eline geçmekten kurtulursa, Cenab-ı Hakk'ın sizin fesatlarınızı ve hilelerinizi görmezliğe geldiğini kabul edeceğim. Ey akılsızlar! Daha dün denecek derecede yakın bir zamanda sizinle yeminle teyit olunmuş ahitnameyi yaptık ve diyebiliriz ki, mürekkebi henüz kurumamıştır. Şimdi ise Anadolu'ya sefer yaptığımızı ve Frigia'da bulunduğumuzu gördüğünüzden faydalanarak, âdetiniz olduğu üzere, uydurduğunuz korkulukları bize göstermek suretiyle, bizi ürkütmek istiyorsunuz. Biz fikir ve kudretten mahrum çocuk değiliz. Elinizden ne gelirse yapınız. Orhan'ı, Trakya padişahı yapmak isterseniz, hiç durmayınız, Macarları Tuna'dan bu tarafa geçirtmeği düşünüyorsanız, bunlar da gelsinler. Siz de çok zaman evvel kaybettiğiniz yerleri geri almak için taarruza geçmek isterseniz, bunu da yapınız. Yalnız şunu bilin ki, bunlardan hiç birisine muvaffak olamayacaksınız, bilâkis ellerinizde bulunanları da kaybedeceksiniz. Mamafih söylediklerinizi padişahıma arzedeceğim, o ne arzu ederse, o olacaktır!»

Mehmed, baş-vezir ile elçiler arasında konuşulan yukardaki hususları duyunca çok hiddetlendi ve Karaman ile barışmaktan başka çare olmadığını anladı. Zira Karaman'ı külliye mahvetmek maksadı ile bu seferi icra etmişti ve sefere giderken, aklından şunları geçirmişti: «Sakin, Anadolu'da bulunduğum sırada Bizans imparatoru, diğer hristiyan milletlerini davet etmesin ve Orhan'ı serbest bırakmasın ve bu milletlerin yardımı ile ve Bizanslıların müsaadesi ile Orhan'ı şark ve garbın padişahı yapmasın.» Mehmed bunları ve bunlara benzer daha bir çok şeyleri nazar-ı itibara alarak, Karaman'ın elçilerini iyi suretle karşıladı; mükâlemeleri esnasında kendilerine bazan tehdidâmiz sözler söyleyerek, bazan bunlara karşı hilm ile muamelede bulunarak, yeminle teyit olunmuş, müsâlâha aktetti ve bunları dostlukla geri gönderdi.

Sonra Mehmed, Bizans imparatorunun elçilerini kabul ederek, bunlara dedi ki, «Az zamanda Edirne'ye avdet etmek niyetindeyim. Oraya geliniz, imparatora ve şehre ait bütün hususları orada bana söyleyiniz, her istenilen şeyi vermeğe hazırım». Mehmed bu sözleri ve daha bunun gibi diğer tatlı sözler söyleyerek, nüvazışkâ-rane bir surette bunlara yol verdi. Mehmed bir kaç gün sonra, Bo-

ğaz'ı geçerek, Edirne'ye geldi ve hemen Karasu civarında bulunan köylere, sadık kölelerinden birisini göndererek, imparator için tahsis olunan iradın verilmesini men'etti, bu iradın tahsiline memur olanları ve buna nezaret edenleri oradan koğdu. Bu suretle yalnız bir sene bu irat alınmış oldu. Mehmed bundan başka Bizanslılar için çok zararlı ve mahvedici diğer bir teşebbüsü ele aldı. Kış başlamak üzere olduğundan, şark ve garp vilâyetlerinden her birine tellâllar göndererek, sanat erbabından bin inşaat ustasının, bu nispette amelenin, kireç imal edenlerin, inşaatla lâzım olan her türlü malzemenin, ilkbaharda hazır bulunmasını emretti ve şehrin üstünde ve Mukaddes Ağz'da bir kale inşa etmek istediğini bildirdi. İstanbul'da bütün Asya ve Trakya'da, adalarda bulunan hristiyanlar bu haberi duyunca çok acındılar ve aralarındaki konuşmalarda bundan başka bir şeyden bahsetmiyorlardı; ancak «artık İstanbul'un son günü geldi, milletimizin mahvı çanları çalınmağa başladı. Deccal'ın günleri geldi, ne olacağız? veya ne yapalım? Ey Allahımız! Canımızı al ki, bu kulların, şehrin mahvını kendi gözleri ile görmesinler; senin düşmanların, ya Allah, bu şehri muhafaza eden azizler nerededirler, demesinler». Bu münacatı yalnız İstanbul halkı değil, Anadolu'da dağınık surette ikamet eden, adalarda ve garp vilâyetlerinde bulunan hristiyanlar ağhıyarak bağırıyorlardı.

İlkbahar gelince, Mehmed her tarafa adamlar göndererek, inşaat ustalarını ve ameleyi toplamıya başladı.

İmparator Edirne'ye elçiler gönderdi. Bu elçiler aidatın iki misline iblâgını veya evvelce talep ettiği şeylerden birisinin icrasını istemek için gitmeyip, ancak Mehmed'e dediler ki, Orhan beyin oğlu ve senin ceddin Murad bey Edirne'yi alahı yüz seneden fazla bir zaman oluyor ve o zamandan itibaren bugüne kadar gelen padişahların hepsi bizimle ahitnameler yaptılar. Halbuki bu padişahların hiç birisi, İstanbul'un hariminde bir kale veya bir kullûbe inşasını düşünmedi; şayet aralarında bir mesele çıksa ve harb olmuş olsa bile, bir hal şekli bularak, müsâlâha aktederlerdi. Büyük baban Mehmed' boğazın Anadolu kıyısında bir kale inşa etmek istediği zaman, bir evlâdın babasından talep ettiği gibi, rica ile imparator Manuil'den istedi. İmparator da Anadolu kısmının çok seneden beri Türkler tarafından meskûn bulunduğunu nazar-ı itibara alarak, bu kalenin Anadolu kıyısında inşa olunmasına razı oldu. Siz ise, aramızda her

¹ Anadoluhisârı, Çelebi Mehmed tarafından değil, Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmıştı (T.N.).

şeyin düzgün bulunduğu bir zamanda, Karadeniz'e, Frenklerin geçmelerine mâni oluyor ve İstanbul'u aşıktan mahvetmek istiyorsunuz, tahsil ettiğimiz gümrük resimlerinin bize verilmemesi için tedbir alıyorsunuz. Bu tasavvurlarınızı muhakkak olarak görüyoruz ve size rica ediyoruz ki, bu arzunuzdan vaz geçiniz ve çok iyi bir padişah olan babanız ile aramızdaki dostluk gibi, iyi dost olalım. Ne arzu ederseniz onu da vereceğiz.» Mehmed de şu cevabı verdi: «Ben sehirden bir şey almıyorum. İmparator sehrin hendeğinden dışarı hiç bir yere malik değildir; gayet Mukaddes Ağz'da bir kale inşa etmek istersem, beni menetmeğe bir hakkınız yoktur. Her yer benim hükmümün altında bulunuyor; Anadolu yakasında bulunan kaleler benimdir ve bunların içinde oturanlar da Türktürler; garpte meskûn olmyan yerler de benimdir ve Bizanslıların orada oturmağa hakları yoktur. Macar kralı üzerimize yürüdüğü zaman, o karadan gelirken, Frenklerin kadirgaları Ege denizi boğazına gelerek, Gelibolu boğazını kapatarak, babamın Trakya'ya geçmesine mâni oldular. O zaman babam Mukaddes Ağz'ın yukarısına çıkarak, babasının inşa eylediği kaleye yakın bir yerden Allah'ın inayeti sayesinde, kayıklar ile boğazı geçti. Binaenaleyh babamın boğazı geçmek için ne zorluklara katlandığını ve ne sıkıntılara girdiğini pekâlâ bilirsiniz. Babamın İstanbul boğazını geçmemesi için imparatorun kadirgaları keşiflerde bulunuyorlardı. Ben daha çocuktum, Edirne'de oturuyor, Macarların gelmelerini bekliyordum. Macarlar Var-na civarındaki yerleri yağma ediyorlardı. Bunları gören imparatorunuz seviniyordu, müslümanlar ise, ızdırıp çekiyorlardı, kâfirler de sevinç ve meserret içinde idiler. Çok büyük tehlikeler ile boğazı geçen babam, karşı tarafa geçer geçmez, Anadolu kıyısında bulunan kalenin karşısına, garp tarafında diğer bir kale yaptıracasına yemin etti. O, bu yemini yerine getirmeğe muvaffak olamadı, Allahın inayeti ile, bunu ben yapmak istiyorum. Neden buna mâni olmak istiyorsunuz? Memleketimde istediğimi yapmağa kadir değil miyim? Gidiniz ve imparatora deyiniz ki, şimdiki padişah eski padişahlara benzemiyor. Onların yapamadıkları şeyleri bu kolayca yapabilecektir ve onların istemedikleri şeyleri, bu istiyecek ve yapacaktır. Şimdiden, sonra bu husus için gelenlerin derisi yüzülecektir.»

İmparatorun elçileri zalimin hiddet ve şiddet dolu cevabını aldıktan sonra, İstanbul'a döndüler ve hepsini imparatora anlattılar. İşte o zaman bütün İstanbuldakiler heyecan ve korku içinde toplandılar yaparak, şu suretle konuşuyorlardı: «Bu Mehmed, İstanbul'a girerek, şehri harap ve ahalisini esir edecek, mukaddesatı ayak altı-

na alacak, aziz kiliseleri harap edecek, mâbetlerin içinde bulunan şehitlerin ve evliyanın bakayalarını, meydanlara ve sokaklara atacaktır. Heyhat ne yapalım? nereye kaçalım?» Zavallılar, bunları ve bunlara benzer şeyleri gözyaşları dökerek, söylüyorlar ve feryat ediyorlardı.

İlkbaharın henüz başladığı ve mart ayının hitam bulduğu bir zamanda pek çok kimseler kireç ocaklarında çalışarak, kireci kuyularda hazırlıyorlar ve her gün getiriyorlardı. Keresteyi İzmit'ten ve Karadeniz Ereğlisi'nden, taşları da Anadolu'dan getiriyorlardı. Evvelce sadır olan irade üzerine iş başında bulunan herkes, şark ve garp eyaletleri valileri, ameleleri beraberlerinde getiriyorlardı. İşte o zaman padişah da Edirne'den çıkarak, kalenin yapılacağı ve temelinin açılacağı yere geldi ve Sostenion (İstinye)'un aşağısında eskiden beri Fonea adı ile yadedilen bir dağ yamacını işgal ederek, üç köşe şeklinde orada (kale) temelinin açılmasını emretti ve emri icra olundu. Kalenin adının Pashesen (Başkesen) olmasını kararlaştırdı. Bu kelime yunancaya tercüme olunduğu vakit kefalokoptis = baş kesen olur. Bu yerin karşısında, büyük babasının inşa eylediği diğer kale vardı. Mehmed, kalenin inşası işini şu suretle taksim etti: Üç köşenin deniz sahilinde bulunan bir köşesinde akropol (citadelle) olarak gayet büyük ve sağlam bir burç inşa etmek vazifesini Halil Paşa'ya verdi; kara tarafında bulunan diğer köşeye büyük bir burç yapmak vazifesini Zağanos'a havale etti; üçüncü köşeye de büyük bir burç inşasını Saruca'ya emretti. Bu üç zat üç burcu icabında yekdiğerine karşı gelebilmek üzere ve muhkem olarak, kendi masrafları ile, inşa ettiler. Kale duvarlarının inşasını ve hisarın diğer yerlerinin inşaatını padişah bizzat üzerine aldı.

Memleketin her bir yerinden, kadıları başlarında olmak üzere gelen halkın orada toplandığını görmeli idiniz. Zira zalim, davete icabet etmeyenlerin cezasının idam olacağını ilân etmişti.

İnşaata argın üzerine ustalara taksim etti. Ustalar bin kişi kaddardı. Her ustanın yanına, iki yardımcı koydu. Kale duvarının iç ve dış taraflarında da miktârı kâfi ustalar ve yardımcıları çalıştırdı. Taş kireç ve pişkin tuğla taşıyanların sayısı sayılmaz derecede idi. Vezirler de, padişahın sertliğini ve merhametsizliğini görerek, bizzat taş ve kireç taşıyorlardı. Taş malzemesi, karşı taraftan ve Bizans'a yakın ve bir zamanlar müzeyyen âbideler iken, o zaman harap bir halde bulunan yerlerden tedarik ediliyordu. Bunlardan, Taksiarhi Mihaîl kilisesinin harabelerinden, bir kaç mermer sütunu inşaat

mahalline nakletmişlerdir. Şehrin içinde bulunanlardan bazı vatansevorler, Türklerin bu faaliyetlerine mâni olmak için şehirden dışarı çıktılar. Türkler bunları yakalıyarak, öldürdüler.

İmparator, padişahın arzularının, tahakkuk etmeğe yüz tuttuğunu görünce, siyasetini değiştirdi ve Mehmed'e elçiler göndererek, Bizans köylerinden geçen Türklerin, Rumların ekili yerlerini tahrip etmelerine mâni olmak için, Türklerden bir kaç bekçi göndermesini istedi (Harman mevsimi yaklaşmış idi). İmparator aynı zamanda elçiler ile muhtelif hediyeler de göndermişti. Ayrıca her gün de bizzarur ve nefsinı zorlayarak, padişaha yiyecek ve içecek göndermek suretiyle, vahşi ejderi taltif ve teskin ediyordu. Mehmed, sözde, Bizanslılardan zarar görenlerin haklarını muhafaza ve buna nezaret etmek üzere, kullarından bir kaç kişi yolladı. Halbuki bu yoladığı adamlara, kalenin inşasında çalışanların hayvanları, yani katırları, atları veya diğer yük taşıyan hayvanları otlamak için Bizanslıların çayırılarına girecek olurlarsa, bunlara mâni olmamalarını, bu hayvanların otlamalarına müsaade etmelerini ve şayet bu sebepten dolayı köylüler kızarak Türklerle karşı gelirlerse, kendilerinin de Türkler ile beraber bunlara karşı harekete geçmelerini emretmişti. O günlerde Sultan Murad'ın —sözü geçen kızı tarafından— damadı ve Sultan Mehmed'in kız kardeşinin kocası İsfendiyaroglu dahi, padişahın umumi iradesine tevfikân, İstanbul'u zaptetmek hususundaki maksadına, gönüllü olarak yardım etmek üzere, maiyetindeki askerleri ile, Edremit'ten hareket etti. Bu zatın askerleri Epivates¹ adındaki kalenin civarında bulundukları sırada, atlarını ve yük hayvanlarını Bizanslıların ekili tarlaları içine bırakarak, henüz biçilmemiş buğday tarlalarını ve her türlü ekili yerleri tahrip ettiler. Köylülerden biri, çok zahmetlerle yetiştirdiği mahsulünün mahvolmasından mütevellit zararları gözü ile görünce, koşarak atları tarlasından koğdu. Bir Türk seyisi, hemen yetişerek Bizanslıyı dövdü. Dayak yiyen köylünün akrabasından birisi, onu müdafaa etmek için koştu, bunu diğer birisi takip etti. Türkler de kılıçlarını çektiler ve birbirlerine girdiler. Bu suretle Türklerden ve Bizanslılardan hayli adam maktul düştü. Ertesi gün Kaya Bey² (adı böyle

¹ Epivates, Çatalca'dan Silivri'ye giderken, yolun sol tarafında ve deniz cihetinde bulunan bir köydür. Bugün adı Bigados'dur.

² Mütercimmin, Dukas'ın *Kayansay* diye bahsettiği zatı İsfendiyar oğlu Kaya Bey şeklinde tefsir etmesi her halde o kadar isabetli olmasa gerektir. Mesele tetkik edilecek olursa,

idi), padişahın yanına gelerek, alelûsul ubudiyetini arzettikten sonra, Epivates kalesinde cereyan etmiş olan vakayı tafsilâtiyle anlattı. Padişah da, bu hususta hiç bir tahkikata lüzum görmeksizin, o köyün bütün ahalisini kılıçtan geçirmek için, kendi askerleri ile müstacelen oraya gitmesini, Kaya bey'e emretti. Kaya bey de, padişahın emrini ifa etti, yani sabahleyin erkenden, tarlalarını biçmek için kaleden çıkan köylüler üzerine hücum ederek, hepsini öldürdü. Bunların sayısı kırk kadar idi. Bu vak'a Türklerle Bizanslılar arasında

1. İsfendiyar (Candar) oğulları şeceresinde bir Kaya bey yoktur. Candar oğlu İsfendiyar beyin (beyliği 1385), Kasım bey (Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, s. 186 - 187), Hızır bey (Aynı eser, s. 187), İbrahim bey (Aynı eser, s. 202) ve Murad bey (Aynı eser, s. 202) isminde dört oğlu vardı. Bunlardan Damat Kasım bey'in İstanbul muhasarasına iştirak etmiş olduğunda bütün tarihçiler müttefiktir. Murad bey'in ise, babasının sefiri olarak, Murad II nezdine gönderilmiş olduğunu biliyoruz. İsfendiyar bey bir torununu Murad bey'e tevizik etmişti. Kasım bey, İsfendiyar bey'in büyük ve Murad bey'in ise küçük oğlu idi (Bk. Uzunçarşılı, s. 156-187; *Düvel-i İslâmiye*, s. 212, 303-307).

Bunun için bahis konusu olan devirde damad İsfendiyar oğlu Kasım bey'den başka bir de damad İsfendiyar oğlu Kaya bey mevcut değildi. Bu yanlışlığın ya Kasım bey'in isminde veya lâğabının Kaya bey olmasından veyahut Bizans müverrihlerinin Osmanlı isimlerini yanlış kaydetmelerinden ileri geldiği şeklinde tefsiri kabildir. Bunun hakkında Osmanlı tarihlerinden Oruç bey (s. 52)'de, Mehmed Paşa Tarih'i'nde (Kanunî Sultan Süleyman devrinde yazılmış) bir kayıt vardır. Halbuki aynı tarihte aynı devirde bir İsfendiyar oğlu damad Kaya bey'den bahsettikten sonra, bir de İsfendiyar oğlu Kasım bey'den bahsedilir. Bütün muasır Osmanlı tarihleri damad İsfendiyar oğlu Kasım bey'in İstanbul muhasarasına iştirak etmiş olduğunu yazarlar. Hatta muhasaraya iştirak ettiği bildirilen hükûmetleri mevcut veya Osmanlılar tarafından zaptedilmiş Anadolu beyleri içinde İsfendiyar oğlu Kaya bey görülmez.

Aştık Paşa-zade Tarih'i'nde (s. 141) köylerin davalarını süren Akçaylı oğlu Mehmed beyden, Feth-i Kostantiniye ve Tarih-i Ayasofya (s. 9)'da Osmanlıların mekûlât müdürü Akçaylı Mehmed bey'in Bizans çobanlarından hayvan mübayaası esnasında (Kanlı Kavak denilen yerde) çıkan kavgadan, Barbaro'da hisar amelesi ile askerler arasındaki çarpışmadan bahsedilir. Hammer'de aynı hâdise «Damat Kasım bey'in, hayvanları Epipatos kalesi civarındaki tarlalarda otlatırken... Fâtih Kethuda bey'e yanına kâfi adam alarak bunları tedip etmesini emretti» şeklinde kaydedilmiştir (II, 266 ve not 1). Bu mesele İbn Kemal'in *Tevârih-i Al-i Osman* (T.T.K. baskısı, s. 336-36)'ında bahis konusu edilmiş ise de, burada ne Kasım bey ve ne de Kethuda bey'in isimleri geçmektedir. Sphrantzes de bu hâdiseden bahsetmez (E. von Ivanka tercümesi, s. 42-43). Dursun bey'de de (s. 41) bu mesele şahıs ve mevki ismi zikredilmeden anonim bir şekilde zikredilir. *Tâc-üt-tevârih* (I, 418, Matbaa-i Âmiri baskısı, 1287)'te Akçaylı oğlu Mehmed bey'in Karaman sultanı ile İstanbul etrafını garet ederek, «devab ve mevaşisini sürdü, birun-i hisarda bulduğu küffarı esir eyledi» kaydı vardır (T.N.).

harbin başlamasını ve binnetice Bizanslıların mahv ve perişan olmalarını mucip oldu.

İmparator, Bigados (Epivates) vakasını haber alınca, İstanbul kapılarının kapanmasını ve şehrin içinde bulunan Türklerin hepsinin yakalanarak, nezaret altına alınmalarını emretti. Üç gün sonra bunları tekrar serbest bıraktı. Zaten başka bir sey yapamazdı. Şehirde bulunan Türkler arasında, padişaha hizmet edenlerden bazı gençler bulunuyorlardı. Bunlar imparatorun huzuruna çıkarak, «Ey imparator! Guruptan evvel bizi serbest bırakırsanız, minnettarınız olacağız ve sayet guruptan sonra padişahın huzurunda bulunmayacak olursak, bizim için memnuniyeti mucip bir hal olmayacağını, bilâkis felâketimize sebep olacağını biliniz. Şu sebepten bize merhamet et ve bizi şimdi serbest bırak. Şayet bunu yapmazsan, kafalarımızın kesilmesini emret. Zira bizim için, bütün dünya indinde zararlı addolunan adamın elinde ölmektense, sizin elinizle ölmek müreccahtır.» dediler. İmparator bu sözleri duyunca, bunların sözlerine kandı ve kendilerini derhal serbest bıraktı. İmparator, padişaha elçiler göndererek, gunları bildirdi: «Harbin önünü almağa muvaffak olamadım, yeminler ve müdahanelerle seni ikna edemedim. Binaenaleyh istediğin gibi hareket et. Ben Allaha iltica ediyorum. Eğer Cenab-ı Hak, şehri senin ellerine vermek istiyorsa, Allahın bu arzusuna kim karşı gelebilir? Şayet Allah senin kalbine sulhu ilham ederse, bunu da memnuniyetle kabul edeceğim. Böyle olmakla beraber, muahedelerini ve yeminlerini geri al, ben şimdiden şehrin kapılarını kapadım ve gücüm yettiği kadar şehrin içinde bulunanları muhafaza ve müdafaa edeceğim. Sen ise cebir, şiddet ve zulümle idarene devam et, ta ki mutlak hâkim olan Cenab-ı Hak, herbirimiz hakkında, yani senin ve benim için, haklı hükümünü versin.»

Bunun üzerine Mehmed, hiç bir sebep göstermeksizin, derhal harb ilân etti. İmparator ise sulhün bir gün hozulacağını hisseylediği için, altı ay evvel kalelerin levazımını ikmal etmişti. Şehrin civarında bulunan köylerin halkını da şehrin içine aldı. Biçilmiş başakları ve harmanlarda kalburdan geçirilmiş buğdayları şehre nakletti. Mehmed, Rumeli Hisarını tamamiyle ikmal ve duvarlar ile burçların kalıntılarını otuz karış genişletti, yüksekliklerini kâfi derecede arttırdı. Halil Paşa'nın kalesine, tuncdan yapılmış ve altıyüz libreten fazla ağırlıkta gülle atan toplar koydu¹. En sadık kullarından

¹ Dukas'ın bahsettiği bu topların kuleye değil, bu kulenin önüne inşa edilmiş olan hisarpeçeye konulmuş olduğu malumdur. (Dursun bey, Tarih-i Ebu'l-Feth, s. 40) (T.N.).

Firuz Ağa'ya kalenin idaresini teslim ederek, ona şu talimatı verdi: «Ege boğazı (ElisPontos)'ndan Karadeniz (Pontos)'e ve Karadenizden Ege boğazına gidecek olan hangi bir hükûmete ait olursa olsun, yani Ceneviz, Venedik, İstanbul, Kefe, Trabzon, Samsun, Sinop ve benim hükmüm altında bulunan yerler gemileri, üç ve iki sıra kürekli kadrğalar, sandallar, kayıklar yelkenlerini indirecekler, gümrük resmini verdikten sonra, geçmelerine müsaade edilecek. Bu gemiler emrin hilâfında hareket edecek olurlarsa, top ateşiyle batırılacak». Mağrur padişah bu emirleri ve daha sair talimatı verdikten, kalenin muhafazası için Firuz Ağa'ya dört yüz genç bıraktıktan sonra Edirne'ye hareket etti. Bu defa Edirne'den ayrılması dört ay devam etmişti. Padişahlığının ikinci senesi idi ve âlemin yaratılmasından itibaren 6961 (1450) sene geçmişti¹.

(SULTAN MEHMED'İN BÜYÜK TOPLAR VE GÜLLELER YAPTIRMASI VE FETİH HAZIRLIKLARI)

35 — Harman vakti geçti, sonbahar başlamak üzere idi. Sultan Mehmed Edirne'deki sarayında vakit geçiriyor, fakat gözüne uyku girmiyordu. Gece gündüz İstanbul'u nasıl alabileceğini ve bu şehrin nasıl sahibi olabileceğini düşünüyordu. Mehmed daha Rumeli Hisarını yaptırmakta bulunduğu sıralarda, İstanbul'da top imal eden bir usta, şehirden çıkıp, onun yanına geldi. Bu zat Macar ırkından ve mahir ustalardan idi. İstanbul'a çok zaman evvel gelmişti, saray erkânına sanatını bildirdi. Bunlar da imparatora arzetttiler. İmparator bu ustaya bir tahsisat verilmesini emretti ise de, işbu tahsisat, ustanın maharetine göre, az idi. Böyle olmakla beraber, bu tahsisatı da kendisine vermiyorlardı. Bunun üzerine top dökten bu usta, yeise düştü ve bir gün şehri terkederek Türk padişahına iltica etti. Padişah bunu iyi bir şekilde kabul etti, kendisine yiyecek ve giyecek şeyler vermekle beraber, tahsisat da tâyin etti. Padişahın tâyin ettiği tahsisatın dörtte birini, imparator verseydi, bu adam İstanbul'dan kaçmazdı. Şehir kalelerinin kalınlığını ve mukavemetini nazarı itibara alarak, bu kaleleri yıkmak için taştan büyük gülle atabilecek bir top imal edip edemeyeceğini padişah ustaya sordu. O da cevap olarak dedi ki, «Eğer arzu ederseniz bana gösterdiğiniz

¹ Bu tarihin yanlış olduğu aşıkârdır. Rumelihisari'nin inşaatı 1452 senesi ağustos ayı nihayetinde bitmişti.

büyük gülleyi atabilecek top imal edebilirim. Ben şehrin kalelerinin mukavemet derecesini pekâlâ bilirim. Benim atacağım gülle yalnız İstanbul surlarım değil, Babil surlarını da toz haline getirebilir. Bu işi ben iyice tertip ederim, güllemin yapılmasını bilmiyorum ve buna karışmam». Bunları dinliyen padişah, «Sen topu hazırla, taş güllemin imali işini bana bırak» dedi. Bu sebepten dolayı bakır toplamağa başladılar. Usta da topun kalıbını hazırlamağa başladı. Bu suretle üç ay zarfında, müthiş bir ejdere benzer, fevkalâde büyük bir top döktüldü.

O günlerde amiral Riço'nun bindiği bir Venedik gemisi, Karadeniz'den geliyordu. Bu gemi Başkesen kalesinin önünden geçerken, yelkenlerini indirmede. Kaledekiler hemen cesim bir gülle fırlattılar ve gemiyi parçalayıp, batırdılar; kaptan ile otuz tayfa bir sandala girerek, sahile çıktılar. Türkler bunların ellerini bağlayıp, boğazlarına zincir geçirdiler ve bir sıraya dizerek, o zaman Dimetoka'da bulunan padişaha gönderdiler. Padişah, bunların hepsinin başlarının kesilmesini, kaptanın ise kazağı vurulmak suretiyle öldürülmesini, cesetlerinin gömülmemesini emretti. Ben, bir kaç gün sonra oralardan geçerken, bu cesetleri gözümle gördüm. Mehmed, ocak ayında Dime-toka'dan Edirne'ye geldi. Her nevi harb levazımını hazırladıktan sonra, top ustasının yaptığı topu tecrübe etmek istedi. Topu o sene padişahın inşa eylediği sarayın avlusunda, büyük kapının önüne büyük itina ile yerleştirdiler. Gülle iyice topun içine kondu, barut da tartılarak kondu. Topun ertesi günü atılması kararlaştırıldı. Topun atılacağı, Edirne halkına bildirildi, zira haberleri olmadan işitecekleri şiddetli ve gök gürültüsüne benzer top sesinden, bazı kimselerin dilsiz kalmaları ve gebe olan kadınların korkudan çocuklarını düşürmeleri korkusu vardı. Sabah olunca, baruta ateş verildi. Hava ısınarak büyük bir gürültü ile gülle topun ağzından fırladı ve ortalık duman ve sisle kaplandı. Tarraka yüz stad uzak mesafeden işitildi. Topun taş güllesi de, bir mil mesafe katettikten sonra bir kulaç derinliğinde toprağa saplandı. İşte gülleyi fırlatan barutun kuvveti bu kadar büyük idi.

Mehmed, gece gündüz, gerek yatarken, gerek uyanık bulunduğu zamanlarda, ister sarayında bulunsun, ister sarayın haricinde olsun, ne şekilde harbederse ve ne gibi vesaiti kullanırsa, İstanbul'u zapta muvaffak olacağını düşünüp, zihnini yoruyordu. Çok defalar akşam olunca, ata binerek yalnız başına, bazan yanına iki kişi alarak, bazan yaya yürüyerek, asker kıyafetinde bütün Edirne'yi dolaşı-

yor ve hakkında söylenilen sözleri bizzat dinliyordu. Bu sırada şayet biri, padişahı tanıyıp, mütad selâmı ifa ve «padişahım çok yaşa» duasını söylerse, padişah hemen bunun kalbini hançerle delerdi. Bu hususta merhamet etmezdi, bir pıreyi öldürür gibi, bundan zevk alırdı. Bu suretle ölüme müstahak olan bu zat, kendi eli ile, başkalarını öldürmekten lezzet alıyordu.

Bir akşam gece yarısından sonra, saray bekçilerinden bir kaç tanesini göndererek, Halil Paşa'yı saraya getirtti. Bu bekçiler paşanın konağına giderek, padişahın iradesini, paşanın harem ağalarına bildirdiler. Bunlar da paşanın yatak odasına girerek, padişahın kendisini davet ettiğini söylediler. Halil Paşa bayılacak derecede korktu, karısı ile çocuklarını öptükten sonra, çıktı, beraberinde altınlar ile dolu bir de altın tepsi aldı. Evvelce yazmış olduğumuz gibi, paşanın kalbinde bir korkusu vardı. Halil Paşa padişahın yatak odasına girdiği zaman, padişahı oturmuş ve elbisesini giyinmiş bir vaziyette gördü, hemen etek öperek, altın tepsiyi önüne koydu. Padişah altınları görünce, «Lala, bunlar nedir?» diye sordu. O da cevaben dedi ki, «Şevketmeap! Devletin büyüklerini, padişah fevkalâde bir saatte huzuruna davet ettiği vakit, elleri boş girmek âdet değildir. Ben ise huzurunuzda çıkmak için getirdiğim bu altınlar benim değildir. Sana ait olan altınları sana takdim ediyorum.» Padişah da cevap olarak dedi ki, «Senin altınlarına ihtiyacım yoktur. Hattâ sana bunlardan fazla altın ihsan edeceğim. Senden yalnız bir şey istiyorum. Bana İstanbul'u ver». Halil Paşa, padişahın bu son sözü ve talebi üzerine titredi. Zira öteden beri Bizanslıların hukukunu müdafaa ediyordu ve onların sağ eli mesabesinde idi. Bizanslılar da, paşanın bu sağ elini hediyelerle doldururlardı. Türkler paşaya «kâfir ortağı» adını taktılar ve herkes ona «dinsizlerin ortağı ve yardımcısı» diyordu.

Halil, padişahın son talebine karşı dedi ki, «Şevketmeap! Bizans imparatorluğunun, büyük bir kısmına seni sahip etmiş olan Cenab-ı Hak, İstanbul'u da sana ihsan edecektir. Ben eminim ki, senin elinden kurtulmıyacaktır. Allahın inayeti ile ben ve bütün kulların, büyük işte muvaffak olmak uğrunda birbirimiz ile müsabaka ederek, mallarımızı, canlarımızı feda edeceğiz ve kanlarımızı dökeceğiz. Binaenaleyh, bu hususta müsterih ol!» Halil Paşa'nın bu sözleri, bu korkunç ejderi biraz teskin etmişti. Halil'e dedi ki, «Yatağımın bu baş yastığını görüyor musun? Bu yastığı bütün gece yatağımın bir ucundan öbür ucuna ve diğer uçtan öteki uca nakletmekle

meşgul oldum. Yatağa yatıyor ve kalkıyordum, gözüme uyku girmiyordu. Altın veya gümüş paralar seni aldatarak, intaç etmek istediğim büyük işi geri bırakmaya sevketmesin! Bizanslılarla, yakında ciddi bir şekilde harb yapacağız, Allahın yardımı ve peygamberinin imdadı ile İstanbul'u alacağız». Mehmed bunları ve buna benzer diğer okşayıcı sözleri söyledi. Halbuki padişahın, bu okşayıcı sözleri arasında kalbi burkan, kanı kurutan ve ısıran ihtarlar da vardı. Bu ihtarlardan sonra padişah Halil Paşa'ya ruhsat verdi ve «sulh ve müsalemetle» git dedi.

Mehmed o gecelerde, sabahlara kadar İstanbul'un fethi işi ile meşgul oluyordu. Eline şehrin haritası ile mürekkep alarak ve şehrin etrafındaki mevkilerin şeklini resmederek, harb fennine âşına olanlara topların ve muhasara aletlerinin nerelere konması lâzım geldiğini tespit ettiği gibi, lâğım açılacak yerleri de resim (plan) üzerinde işaret ediyor, hendeklerin başlarını ve merdivenlerin surun hangi tarafına konması lâzım geldiğini gösteriyordu. Velhası bütün gece, bu hazırlıklar ile meşgul oluyor, sabahları, gece verilen kararların akılcıca ve düşmana karşı hilekârane tatbik ve icrasını emre diyordu.

(MUHASARADAN ÖNCE İSTANBUL'DAKİ VAZİYET VE BURADA YAPILAN HAZIRLIKLAR)

36 — Ya İstanbuldakiler, biraz da bunlar ile meşgul olalım ve bunların İstanbul'u Buhtunasar'ın elinden kurtarmak için, ne gibi tedbirler aldıklarını görelim.

İmparator yardım dilemek için, Roma'ya adamlar göndermiş ve Floransa'da alınan birlik kararlarının iyi bir şekilde tatbikini, büyük kilisede papanın isminin okunmasını, patrik Grigorios'un İstanbul'a gelerek, eski tahtında oturmasını teklif etmiş bulunuyordu. İki mezhep arasında mevcut olan ayrılığın doğurduğu şiddetli düşmanlığı sulha ve sevgiye çevirmek için, papa tarafından munasip bazı kimselerin gönderilmesini talep ediyordu. Papa bu husus için bir zamanlar Rusya başpiskoposu olan Polonya kardinali İsidoros'u gönderdi. Bu İsidoros, evvelce de yazmış olduğumuz gibi, âlim, fazıl, tedbirli ve dinî ahkâma bihakkın vakıf bir zat idi. Aslen Bizanslı idi ve Floransa konsilinde bulunmuş olan dürüst ruhanî pederlerden biriydi.

İsidoros, Cenevizlilere ait büyük bir gemi ile Sakız adasına geldi. Orada gemide bulunan tüccarların alış verişlerini yapmaya kadar, epey zaman bekledi. Zaten bu gemi, Kefe'ye beraber gidecek olan, diğer bir gemiyi de, Sakız'da beklemek mecburiyetinde idi. Kardinalin maiyetinde elli kadar İtalyan asker vardı. Sakızdan diğer bir çok Lâtinleri de maiyetine aldı. Kefe'ye beraber gidecek gemi gelir gelmez, İstanbul'a gitmek için, hemen yola çıktılar. Âlemin yaratılışından 6961 (M. 1452) senesinin kasım ayında İstanbul'a vardılar. İmparator, İsidoros'u lâıyk olduğu şan ve şerefle kabul etti ve bir çok hususları beraberce konuştular. Konuşmaları kiliselerin birleşmesi noktasına gelince, İsidoros imparatorun ve kilise erkânından bazılarının birlik lehinde olduklarını gördü. Halbuki ruhânîlerin, keşişlerin, gumenosların¹, arşimandritlerin², rahiplerin en büyük kısmı, birliğe razı olmuyorlardı. Niçin «en büyük kısmı» diyorum? Bunlardan hiç birinin kabul etmediğini, hattâ imparatorun bile yalandan kabul etmiş gibi görüldüğünü söylemek ve yazmak için rahibeler beni teşvik ettiler. Böyle olmakla beraber, birleşmeği kabul etmiş gibi görünen ruhanîlerden papazlar, diakonlar³, imparator ve Senato azaları Büyük Kilise (Ayasofya)'ye gelerek, beraberce âyinde bulunmak ve hilesiz dua etmek istiyorlardı. O zaman birleşmenin aleyhinde bulunanlar, rahip olmadan evvel Yeorgios Sholarios adını taşımakta olan Yenadios'un Pantokrator manastırında (Zeyrek câmiinde) bulunan odasına gelerek, «Biz ne yapalım?» diye soruyorlardı. Yenadios bu husustaki reyini bir kâğıda yazarak, kapısının dışına astı ve odanın kapısını kapadı. Yenadios'un yazısı bunları söylüyordu: «Sefil Bizanslılar! Allah'tan ümidinizi neden kestiniz de Frenklerin kuvvetlerine bel bağladınız. Bunların nesine alandınız? Kaybolacak şehirle beraber dininizi de kaybediyorsunuz. Allahım! Beni affet. Ben böyle bir hatada bulundum, masum olduğumu, huzurunda ikrar ediyorum. Sefil hemşehrilerim! Ne yaptığınızı biliyor musunuz? Yakında düçar olacağınız esaretle beraber, cedlerinizden kalma dininizi de kaybediyor, dinsizliği kabul ediyorsunuz. Öbür dünyada muhakeme olacağınız zaman size yazık olacaktır». Bunları ve daha bir çok şeyleri yazarak, odasının kapısına astı ve odasına kapandı. Bu kâğıdı herkes okuyordu. O zaman kendilerini masum zanneden ve ortodoks mezhebi ahkâmına uyarak,

¹ Gumenos, manastırların müdürü ve manastırda bulunan rahiplerin başı.

² Arşimandrit, rahiplerde dini bir rütbe olup, Âdi papaz ile piskopos arasında bir pâyedir.

³ Diakon, rahipliğin en aşağı derecesidir.

Allaha ibadet eden rahibeler, kendilerince ve hocaları Yenadios'un itikadınca, hepsi birden kendi reisleri, ruhanî pederleri, geri kalan rahipler ve halk, hepsi birden lâneti ilân ettiler ve Floransa'da kararlaştırılan Sinod hükümlerini ve bu hükümleri kabul edenleri, bundan sonra kabul edecekleri tel'in ediyorlardı. Cahil ve âdi halk Yenadios'un oturduğu manastırdan çıkınca, meyhanelere daldılar ve oralarda ellerinde su katılmamış şarap şişeleri olduğu halde, birleşme taraftarlarını lânetliyorlar ve Allahın validesinin tavassutu şerefine içiyorlardı. Bu validenin putundan şehri, Keyhüsrev'in, Hakanın (Avar Hanı Absech) ve Arapların taarruzundan kurtarmış olduğu gibi, bu defa da —şehrin hamisi ve yardımcısı olduğundan dolayı— Mehmed'in taarruzundan da muhafaza etmesini rica ediyorlar ve diyorlardı: «Ne Lâtinlerin yardımını, ne de bunlarla birleşmek istiyoruz. Tahammür etmemiş ekmekle kuddas icra edenler, bizden uzaklaşsınlar.»

Büyük Kilisede toplanmış olan hıristiyanlar, Cenab-ı Hakk'a uzun dualarda bulunduktan ve Kardinalin vaizlerini dinledikten sonra, birleşme hükümlerini kabul ettiler. Bunların kabulü de, şarta bağlanmıştı, yani Türklerin bu tazyikinin geçmesinden ve sükûnet iade olunduktan sonra, ulemadan bazıları oturarak bu hükümleri tetkik edecekler ve şayet son derecede doğru olmiyan bir şeye tesadüf ederlerse, tashih edeceklerdi. Bu şartlarla birleşmenin kabulüne ve Büyük Kilisede beraberce âyinde bulunmağa razı oldular. Bu ruhanî âyin, İtalyanlar ve Bizanslılar tarafından yapıldı ve papa Nikolaos ile sürgüne gönderilmiş olan patrik Grigorios'un isimleri âyin esnasında, açıkça okundu. Bu âyin, âlemin yaratılmasından itibaren 6961 (M. 1452) senesinin aralık ayının 12 nci günü yapıldı. Âyinde bulunanların bir çoğu, kendilerine verilen mukaddes ekmeği menfur birleşme âyinde okunmuş olduğundan, almadılar. Kardinal ise, Bizanslıların her birisinin kalbini yokhıyarak ve her maksadım tetkik ederek, bunların hareketlerinde ciddiyet olmayıp, hile ve desise bulunduğunu anladı. Fakat aynı ırktan bulunduğu şihetle, mümkün olduğu kadar, gehre yardım etmek teşebbüsünde bulunuyor ve papaya münasip bir suretle mazeretini bildiriyordu; hasil olacak neticeyi, her hususu faydalı bir surette idare eden Allaha bırakıyordu. Fakat, fikrini kolay değiştirmiyen, her iyi şeyden nefret eden, gururun kaynağı, bâtil fikrin çocuğu olan, atakların en seçilmiş, Bizans milletinin rüsubu olan ve ciddî hakaretle insan oğullarını tahkir eden halk, bütün olanları olmamış gibi telâkki ediyordu. Birleşme taraftarları, kabul etmiyenlere hitaben: «Bize karşı taarruz eden

ve İstanbul'u tamamiyle yutacağını iftihar ile söyleyen büyük ejderi, Allahın ne yapacağını görelim de, o zaman katolikler ile birleşip, birleşmiyeceğimizi görürsünüz!» diyorlardı. Bu sefiller, böyle sözler söylemekle hristiyanların, yani kiliselerin birleşmesi için yapılan bunca yeminlerin, Luğduno (Lugano)'da birinci Paleoloğos'un zamanında toplanmış olan konsilde (sinod meclisinde), son Paleoloğos'un zamanında Floransa'da toplanmış olan sinod meclisinde ve şimdi yapılan mukaddes ruhani âyinde, «Ekânimi Selâse» namına yapılmış olan affı imkânsız lânetlerin istikbaldeki vaziyetlerine ve aynı zamanda şehrin taliine tesir edeceğini bilmiyorlar mıydı? Ey sefiller! Ne boş şeyler tasavvur ediyorsunuz!

Şark kilisesinin (ortodoks) hükümleri dahilinde takdis olunan, Bizans papazları tarafından kendilerine verilen, İsa'nın et ve kanını temsil eden mukaddes ekmek ve şarabın kirli olduğunu ve hristiyanlar tarafından takdis olunmamış bulunduğunu beyan ederek, almaktan imtina eden rahipleriniz, rahibeleriniz, keşişleriniz ve kilise hâdimleri ve hâdimeleriniz meydandadır. Bunlar papazların dualarını almaktan kaçınıyorlar. Kiliselere, putperestlik mâbetleri adını veriyorlar. İşte bunlar yarın barbarların eline teslim olunacaklar ve vücutları lekelenecektir. Kelâm ilmini bilen bir rahibenin et yediğini ve barbarların elbiseleri ile giyinip, sokakta dolaştığını, yabancı peygambere teabbüt ettiğini, utanmıyarak dinsizliği kabul ve ikrar eylediğini gözlerimle gördüm. Fakat beş aylık müddet zarfında, bu gibi hallerin men'ine nasıl muvaffak olabilirim? Yarın o müddet de bitecek ve yerine ah ve enin kaim olacaktır.

İmparator, arhontlarından (eşraf ve âyan) bazılarını adalara ve diğer hristiyan eyaletlerine göndererek, buğday, her nevi başka hububat ve her türlü yiyecek satın aldırdı. İlkbaharda Mehmed'in gelmesini bekliyordu. Bu arada pek büyük dört gemi geldi. Bu gemiler Sakız adasından topladıkları her nevi levazımı, yani buğday, şarap, zeytinyağı, kuru incir, keçiboynuzu, arpa ve sair her türlü hububatı getirdi. Mora'dan da diğer bir gemi bekleniyordu. Bu suretle İstanbul'a gelen yiyecek ve içecek dolu levazım gemileri beş oldu. Bu gemilerle bir çok dilâverler de geldi ve oldukça mühim miktarda silâhlar da getirdiler. Bütün adalar ahalisi, İstanbul'un bulunduğu vaziyetten dolayı sıkıntı ve yeis içindeydiler. Bazıları muharebe olunca, İstanbul'un Türkler tarafından fetholunacağı fikrinde idiler, bazıları da «Mehmed'in, babası ve büyükbabası İstanbul'u almak için uğraştıkları halde, muvaffak olamadılar. Mehmed de aynı âkıbete düşer olacaktır» diyorlardı.

(MUHASARANIN BAŞLAMASI VE ŞEHİRDEKİ VAZİYET)

37 — Ocak ayı geçip, şubat ayına girince, Mehmed topun İstanbul'a naklini emretti. Otuz araba hazırlanarak, altmış manda ile, topu çekiyorlardı. Yolda topun kaymaması için her iki tarafına ikişer yüz asker koyarak, muvazeneyi temin ediyordu. Yolun muntazam olmıyan yerlerinde tahtadan köprüler inşa etmek için elli inşaat ustası ve ikiyüz amele önden gidiyorlardı. Nakliyat şubat ve mart aylarında devam ederek, top İstanbul'dan beş mil uzak bir mahalle getirildi.

Daha evvel, Karacabey askeri kuvvetle gönderilerek, Karadeniz sahilinde bulunan Misivri, Ahyolu, Viza ve diğer kaleler zaptedildi. Karacabey, Silivri taraflarında bulunan Ayios Stefanos kalesi¹ harble zaptederek, kalenin içinde bulunanların hepsini kılıçtan geçirdi. Diğer kaleler ve Bigados kalesi kendiliklerinden teslim oldular. Rızaları ile teslim olanlar kurtuldular. Karşı gelenler ise, idam olundular. Silivri kalesi müdafaasında sebat etti.

Top emrolunan yere getirildi ve bunun muhafazası Karacabey'e tevdi olundu. Karacabey, aldığı bu emir üzerine, Bizanslıların şehir kapılarından çıkmamaları için şehrin etrafında dolaşıyordu. Zaten bunların şehirden çıkmamaları, Misia, Paflagoniadan Bizanslılar gelip, Türklere taarruz etmemeleri için üç muhafız kıtaatı, bütün kış İstanbul'un haricinde bekliyorlardı. Bu defa muhafız kıtaatı mühim miktarda takviye edilmiş olduğundan, Bizanslılar kale dışarısına çıkmıyorlardı. Fakat bunlar iki ve üç sıra kürekli kadırgalar ile deniz tarafından Kizikos (Kapudağı)'a kadar giderek, sahilde bulunan Türk köylerini yağma ediyorlar, bu Türklerden bir çoğunu esir alıyorlar ve bir kısmını kılıçtan geçiriyorlardı. Bu mücadeleler bütün kış devam etti. İlkbahar gelince, perhiz günleri sayılmağa başlandı. Mezhep kavgaları da nihayet bulmadı. Salâhiyetli ruhanîlerin bu hususta takındıkları tavır zikre değer. Meselâ günahlarını itiraf için bunlara müracaat eden hristiyanları, daha evvel katolik papazlarından Hazreti İsa'nın kanını ve cesedini temsil eden ekmek ve şarabı alıp almadıklarını, birleşme taraftarı bir papazın icra eylediği ruhanî ayında bulunup bulunmadıklarını soruyorlardı. Şayet böyle bir hal vaki olmuş ise, bu husustaki kilise kanunları şiddetli ve manevî cezası ağır idi. Âdet olduğu üzere kilise kanunlarına uyararak mukad-

¹ Ayos Stefanos kalesi, Silivri tarafında değil, Karadeniz sahilindedir (T.N.).

des ekmek ve şarabı almağa hak kazanan kimse, birleşme taraftarı papazlara müracaat etmezse, onlar tarafından ağır manevî cezaya müstahak olurdu. Birleşme taraftarı papazlı ortodoksluk taraftarı olan papazlar hakkında, bunların papaz olmadıklarını, takdim ettikleri şeyhlerin sahih ve hakiki olmadıklarını söylüyorlardı. Ortodoks papazlar, bir cenazeye veya bir ölünün ruhunun istirahatı için yapılan âyine davet olunduğu zaman, bu merasimlerde birleşme taraftarı bir papaz görününce, ortodoks papaz hemen ruhanî elbisesini çıkarır ve yangından kaçır gibi oradan uzaklaşırdı. Büyük kilise (Aya Sofya) şeytanların ilticagâhı ve putperestlerin mâbedi telâkki ediliyordu. Nerede o mumlar, nerede o kandillerdeki yağlar? Her şey zulmet içinde, hiç müteessir olmuyordu, mukaddes mâbet, viran bir hal almıştı. Bu hal, şehir halkının dinî hükümlere muhalefet ve tecavüzleri dolayısıyla, bir müddet sonra, mâbedin düşeceği harap vaziyeti daha evvelden gösteriyordu. Genadios ise, hücresinde va'z ediyor ve birleşme taraftar olanları, tel'in ediyordu.

Şehrin sukutundan sonra; esir düşmüş olan asil ailelerden bir kadınla, tesadüfen tanıştım. Bu kadın, o senenin mukaddes büyük çarşamba günü, çocuk doğurmak için, sancılara tutulduğu zaman, Yakovos adındaki kendi papazını davet ederek, günahlarını buna itiraf etti; o da kadının mukaddes ekmek ve şarabı almasına müsaade etti. Kadın, bu papaza bir sual daha sordu. Kendi konağı içinde bulunan kilisede vazifeli olan papazdan, mukaddes ekmek ve şarabı alıp alamıyacağını sordu. Zira bu papaz, aralık ayının onikisinde Büyük Kilise'de yapılmış olan âyine iştirâk etmemiş ise de, oraya gitmiş ve yalnız rahip elbisesini giyinmiştir. Birleşme isteyenler ile âyin icra etmemiştir, çünkü diğer birtakım papazlarla beraber geç gelmiş bulunuyordu. Binaenaleyh bunlar, âyine iştirâk etmemişler ve yalnız ruhanî elbiseleri ile bir kenarda durmuşlardı. Papaz Yakovos, kadının bu sualine cevap olarak, dedi ki, «Affolunur kusurlardandır. Cenab-ı Hak günahlarını affetsin, gidiniz, mukaddes ekmek ve şarabı elinden alınız ve içinizdeki her şüpheyi çıkarınız. Zira aziz papazdır ve Cenab-ı Hakk'ın hadimidir. Tereddüt etmeden mukaddes ekmek ve şarabı elinden alınız». Kadın papazın hiç bir şart koşmadan verdiği müsaadeden tereddüde düşerek (zira kadın mutaassıp bir ortodoks idi), Neofitos adında diğer bir papaz davet etti, kendi ruhanî papazı Yakovos'un verdiği bu müsaade kararını ona anlattı. Saraylarda, eşraf ve âyan konaklarında ruhanî papazlık yapan ve serbestçe reyini beyan eden papazlardan olan bu Neofitos, kadına dedi ki, «Bu affolunur günahlardan değildir. Bu

papazın elinden mukaddes ekmek ve şarabı alırsan, âdeta alelâde ekmek aldın ve alelâde şarap içtin telâkki olunacaktır.» Ey İsa sabır ve tahammülün büyüktür! Ey içi karanlık ve gözü görmez adam! Eğer kadının sual sorduğu papaz Lâtin olsa idi, mantıksız olan budalaca cevabının bir dereceye kadar yeri olabilirdi. Zira bu Lâtin papazı Allaha olan duasını Lâtince yapar, vereceği ekmek tahammür etmiş ekmeklerden olmayacaktır ve koyacağı su sıcak olmayacaktır; daha bazı mantıksız sebepler dermeyeran edebilirdin ve bu suretle yapılmış olan kuddüs âyini hakkında ortodoksların ağız açmaları ve dil oynatmaları âdet değildir. Buna cesaret eden, recme müstahaktır. Halbuki senin dilinle kuddüs icra ederse, okuduğu dualar senin ve Anadolu'daki papazların okudukları duaların aynı olursa, ey mürai boş adam, buna ne cevap vereceksin? Diyebilirsin ki, evet temizdir, lekelenmemiştir ve diğer hristiyanlardan ayrılmıştır; buna ben de bir sıfat ilâve edeyim, lânetlenmiştir. O asil kadın da, iki muhelif rey arasında büsbütün tereddüde düşerek, o gün mukaddes ekmek ve şarabı almadı, o gece de doğurdu. Eğer vefat etmiş olsaydı içinde şeytanın ruhu olan papaz Neofitos sebebiyle, kadının ruhu günahkâr damgasını taşıyacaktı.

Şimdi tarihi hikâyemizin dalgalı olan kısmına devam edelim ve Hazret-i Nuh'un gemisini uzaklara atan ve temiz kuşları temiz olmıyanlar tarafından, temiz olmadıkları iddia olunarak, hakarete maruz bırakan, müthiş denizin gemiyi nasıl batırdığını ve mahveylediğini görelim.

Mehmed, mart iptidasından itibaren, bütün vilâyetlere tellâlar göndererek, İstanbul aleyhine yapılacak harbe iştirâk etmek üzere, herkesin orduya iltihak eylemesini emretti. Askerlik defterlerinde kayıtlı, aylıklı askerler gelip toplanıyorlardı; miktarları hesaba sığmıyan kayıtsız askerlerin gelmeleri de hayretler uyandırıyor. Şehre karşı harb olacağını duyanlardan, küçük yaşta bulunduklarından dolayı yürüyecek vaziyette olmıyanlar ile ihtiyar oldukları için koşmağa iktidarı bulunmıyanlardan başka, herkes koşup geliyorlardı. Mehmed'in, ordusunun başında olarak, gelmekte olduğunu duyan şehir halkı, düşmanın, mukaddes büyük hafta zarfında gelmesi için Allaha dua ediyordu.

Paskalya haftasındaki, cuma günü Nabuhodonosor (Buhtunna-sar) da, Kudduşşerifin kapılarına dayandı ve çadırlarını Harisu (Eğrikapı) kapısının karşısında ve dağın arkasında kurdu; bütün kuvvetlerini saraya yakın olan Ksiloporta (Tahtakapı)'dan (Ayvan-

saray caddesi üzerinde idi) Iodos tarafında bulunan Hrisi-pili (Yıldızlı kapı)'ye kadar, yine Tahtakapı'dan Kosmidi (Eyüb civarı)'ye kadar, cenup tarafta bulunan bağlara ve ovalara yaymış idi. Bu yerler esasen daha evvel Karacia (Karacabey) tarafından tahrip olunmuşlardı ve nisanın altıncı cuma günü, şehir muhasara edildi.

İstanbul ahalisi, gûya iki kilisenin birleştikleri günden itibaren, Büyük Kilise (Aya Sofya)'ye Musevilerin havrası imiş gibi, girmekten çekiniyorlardı. Mâbette, ne kuddas, ne zebihe âyinleri yapıyor, ne de günlük kokusu hissediliyordu. Yortu günlerinde, şayet tesa-düfken bir papaz kuddas icra edecek olursa, kilisede hazır bulunanlar kurban takdimi zamanına kadar, kahlırlardı. Bu merasimden sonra, ister erkek veya kadın, ister rahip veya rahibe olsunlar, hepsi kiliseyi terkedip çıkıyorlardı. Ne diyelim? Bunlar mâbedin, mezbah olduğunu ve Apollon için kurban kesildiğini zannediyorlardı. Bundan dolayı İsa peygamber, Allahın ağzından şunları söylemişti: «İşte bu kavmin, diğer bir yere nakline memur edildim ve bunları nakledeceğim. Bu kavmin hakimlerinin hikmetini mahvedeceğim ve akıllılarını, dirayetlilerini ellerinden alacağım. Allahın emri ile değil de, kendiliklerinden uzun müddet toplantılar yapanlara yazıklar olsun. Gizlice toplananlar, toplantıları karanlıkta yapıldığından, bizi kim gördü, bizi ve bizim yaptıklarımızı kim bilir diyorlardı. Bundan dolayı Cenab-ı Hak diyor ki: Ey âsi evlâtlarım! Bana sormadan içtimalar yaptınız ve benim fikrimi almadan muahedeler aktettiniz; günahlarınız üzerine günahlar ilâve ettiniz, size yazık olacaktır!»

Genadios, her gün birleşme taraftarları aleyhine va'z etmekten ve yazılar yazmaktan geri kalmıyor ve hakim Tomas Akinu'nun şahsı ve eserleri aleyhine yeni mütalâalar ve itirazlar tertip ediyordu. Bir de Dimitri Kidoni aleyhinde bulunuyor ve bunların rafızı olduklarını ispat ediyordu. Senatodan baş amiral büyük duka, Genadios ile hemfikirdi ve işbirliği yapıyorlardı. İstanbul'un aleyhine toplanmış olan sayısız Türk askerlerini gören halka hitaben bu büyük duka Lâtinler aleyhine şunları söylemeğe cesaret etti: «İstanbul'un içinde Türk sarığımı görmek, Lâtin serpuşunu görmekten daha iyidir». İstanbul'dan ümitlerini kesmiş olan şehirler, «İstanbul keşke İsa ile anasına tapınan Lâtinlerin eline düşsün de, dinsizlerin ellerine düşmiyelim» diyorlardı. Cenab-ı Hak da Eş'ya ve Hezak-yal peygamberlerin ağzından bunlara dedi ki, «Allahın kelâmım dinleyiniz: Evinin içinde her ne varsa hepsinin gaspolunacağı günler yaklaşıyor ve o güne kadar, ecdadın her ne mal toplamışsa, bunlar Babil'e varacaktır ve hiç bir şey gasbolunmayacaktır ve senin sul-

bünden doğmuş olan evlâtların tarafından alınacaklar ve Babil hükümdarının sarayında kullanıp tahrip edeceklerdir.»

(İSTANBUL MUHASARASININ İLK GÜNLERİ)

58 — İmparator Konstantinos, Galatadaki Cenevizlileri kazanmağa var kuvvetiyle çalışıyordu. Şayet İstanbul fetholunacak olursa kendi kalelerinin de tahrip olunacağını Cenevizliler pek iyi biliyorlardı. Bundan dolayı daha evvel Cenova'ya mektuplar göndererek, yardım istemişlerdi. Aldıkları cevapta beşyüz silâhşoru taşıyan bir geminin Galata'nın yardımına gelmekte olduğu bildiriliyordu.

Venediklilerin üç sıra kürekli kadırgaları da Azak denizinden, Don nehrinden ve Trabzon'dan gelmişti. İmparator ve İstanbul'da oturan Venedikliler, bunların Venedik'e dönmelerine mâni oldular. Bunlar güya İstanbul'a yardım için ahkonulmuşlardı.

Kezalik Cenova'dan Giustiniani ailesine mensup Ioannis Longos adında bir zat çok ve iyi harb levazımını hâmil gayet büyük iki gemi ve harb etmek için can atan silâhlı genç Cenevizliler ile gelmiş idi¹. Bu Ioannis askerî nizamları bilir ve harb fenninde maharetli bir zat idi. İmparator bunu iyi bir şekilde kabul etti, askerlerine paralar ve ihsanlar tevzi ederek, Ioannis'i baş kumandan tâyin ve saraya (Blacherna) yakın olan surların muhafazasına memur etti. Zaten o taraftaki surların dışarısında, padişahın taş gülle atan toplarını yerleştirmekte olduğu ve surlara karşı taarruzda bulunacak düşman askerlerinin ordugâhlarının orada kurulmuş bulunduğu görülmüyordu. İmparator Ioannis'e bir de ferman vererek, Mehmed'in vaki olacak taarruzunun def'inden ve onun eli boş olarak geri gitmesinden ve bu suretle gehir kurtulup harb kazanıldıktan sonra, kendisine Limnos adasını hediye ediyordu.

Ioannis'e yapılan bu taltiflerden sonra, Lâtinler, Ioannis'in kumandası altında cesurane harb ediyorlar, çok defa surların dış kısmına ve hendeğe çıkıyorlardı, yine çok defa hendeğin de dışarısına atlayarak, Türklerle çarpşıyorlardı. Bu çarpışmalarda Bizanslılar, bazan esirler veriyorlar, bazan da alıyorlardı². Bu iş Bizanslıların işlerine gelmiyordu, zira bir Bizanslıya karşı yirmi Türk vardı. Di-

¹ Kritovulos, s. 45 (T.N.).

² Krs. Kritovulos, s. 47.

şarıya çıkıp da ne yapabilirlerdi? Bizanslılara verilen emir surun üstünden ve kale bedeninden bazıları oklar ile, bazıları kemanlarla, bazıları da büyüklükleri fındık kadar olup kurşundan yapılmış bulunan ve barut kuvveti ile birden beş ve on mermi atan makineler kullanarak müdafaalarını yapmak idi¹. Bu barutla kurşun taneleri atan makinelerden çıkan mermilerin kuvvetleri ve tesirleri o kadar büyük idi ki, zırhlı bir adama tesadüf ettikleri vakit, hem kalkanını, hem vücudundaki zırhlı delip geçtikten sonra, sayet bir diğerine tesadüf ederse, diğerini de delip geçerd. Bu suretle bir merminin atışından birden iki veya üç kişi yaralanabilir. Bu makinayı Türkler de öğrendiler ve daha iyi kullanmağa başladılar.

Nisan ayı sona erdiği zaman, iki taraf arasında hafifçe çarpışmalar oluyordu. Mehmed'in askerleri, gün geçtikçe artıyordu. Davet olunan ve olunmayan askerlerin miktarı mühim bir yekûn tutmustu. Bu iş için casusluk yapanlar, miktarlarının dörtyüz binden fazla olduğunu söylüyorlardı². Galatadaki Cenevizliler, padişah gelmeden evvel ve Edirne'de bulunduğu zaman, elçiler göndererek, halis dostluklarını beyan ettiler ve eski dostluk muahedelerini tazelediler. Padişah da, şehre yardım etmemeleri şartı ile, kendilerine karşı bolumaz dostluğunu beyan etti. Galatalılar da, aynı vaitte bulundular ise de, neticenin gösterdiği hale göre, iki taraftan bir taraf aldaniyordu. Galatalılar, İstanbul'un, Mehmed'in ecdadı tarafından taarruza uğradığı halde, hiç bir iş görmeden geri gittikleri gibi, bu defa Mehmed'in de eli boş olarak döneceğini tahayyül ediyorlardı. Mehmed'e karşı dostluk göstermekle beraber, şehirdekilere icap eden yardımı esirgemiyorlardı. Bu suretle Mehmed'e karşı olan dostluk şüpheli idi ve şehirdekiler ile gizlice işbirliği yapıyorlardı. Padişah ise, kendi kendine diyordu ki, «Ejderi ezinciye kadar yılanı uykulu halinde bulundurayım ve sonra yılanın kafasına indireceğim hafif bir darbe ile onu da gebertirim». Vukuat bunu gösterdi, dediği gibi oldu.

¹ Dukas, bu ifadeyle, XV. asırda kullanılmakta olan «orgue» diye anılan Ribaudequin'leri kastediyor. Bunlar, iki tahta tekerlekli bir arabanın üzerine yerleştirilmiş, müttaaddit ufak top namlularından müteekkil idi. İcabında hemen aynı zamanda ateş edilmesi kabildi ve 12 mermilik bir atış yapmak kabili oluyordu. Bk. Sir Charles Oman, *A History of the Art of War*, II, 216; J. F.C. Fuller, *L'influence de l'armement sur l'histoire. L'âge de la poudre* bahsi 96-118 (T.N.).

² Sphrantzès, Endre von Ivanka almanca tercümesi, (*Chronicon Marius*) 47; «Landheer aber, das zum Kampf bereitstand, betrieg 58, 200 Mann», (Kara ordusunun muharip kısmı 58.200 nefer). (T.N.).

O zaman padişahın deniz kuvveti de toplanmıştı. Üç ve iki sıra kürekli olarak üçyüz adet gemi hazırlanmıştı¹. Şehrin limanı ise, İstanbul tarafından Orea kapısından Galata'ya kadar gerilmiş olan zincir ile kapatılmış idi². Bizanslıların gemileri de liman içerisinde toplu bir halde bulunarak, limanı ve zinciri muhafaza ediyorlardı.

Yukarıda söylediğimiz gibi, Mora'dan buğday getiren imparatora ait gemi ile imparator tarafından satın alınan buğdayı taşıyan dört Ceneviz gemisi mart ayı sonuna kadar Sakız adasında duruyorlardı. Nisan ayı girdikten sonra, hareket etmek istediler ise de, o zaman esmekte olan poyraz rüzgârı bunların hareketlerine mâni oluyordu. Bu sebepten dolayı gerek İstanbul ahalisinin, gerek gemilerdekilerin canları sıkılıyordu. Poyrazın sükûnet bulması ve lodos rüzgârının esmeğe başlaması üzerine, gemiler Sakız adası limanından çıktı. İlk gün lodos hafif esiyordu. İkinci gün biraz kuvvetlendi, gemiler zorlukla ilerliyorlardı. Şehirdekiler ise, bunların gelmesini dört göz ile bekliyorlardı. Padişah, bu gemilerin şehre doğru gelmekte olduklarını görünce, vahşi bir ejder gibi, kendi üç sıra kürekli gemilerine ve diğer sefinelerine koştu, kaptanlarına şu emirleri verdi: «İki şıktan birisi olacaktır: ya düşman gemilerini zaptedeceksiniz, yahut bunların limana girmelerine mâni olacaksınız. Bu emir üzerine Türk gemileri harekete geçerek, düşmanlara ait gemileri Yaldızlı-kapı limanı dışında bekliyorlardı. Marmara denizinden gelen gemiler, Meğadimitrion ve Akropolisi geçerek, limana girmek arzusu ile, doğru yollarına devam ediyorlardı. O saat deniz de sakin bir halde idi. Rüzgâr esmiyordu. Orada iki taraf çarpıştılar. Görülecek bir manzara idi. Üçyüz adet yelkenli Türk gemisi ve beş adet büyük gemi o kadar denizin surface serilmişlerdir ki, insan oranın kara olduğunu zannediyordu; denizin yüzü atılan oklardan o kadar

¹ Sphrantzès, Bonn, s. 238-240: 18 üç sıra kürekli, 48 iki sıra kürekli, 25 taş ve kereste yüklü taşıt gemisi, 229 muhtelif tipte gemi. Kritovulos, s. 45: «Rivayete nazaran 350 parça.»

² Dukas'ın deniz muharebesi hakkındaki kaydında tashihe muhtaç bir çok noktalar vardır:

a) Gelen gemi beş değil, dörttü. Bunlardan üçü Kanteano, Caliseano, Navare komutalarındaki —her birinde 400 zirhlî er bulunan— Ceneviz gemisi ile Flantenella komutasındaki Bizans gemisi (Bk. Sphrantzès, s. 247-20, Barbaro, 20 nisan olayları, 4 gemi).

b) Muharebenin cereyan tarzı hakkında bk. Dursun bey, Tarih-i Ebu'l-Feth, s. 48; Sphrantzès s. 248; Feridun Dirimtekin: İstanbul'un Fethi, s. 154-160; F. Kurdoğlu, Türklerin Deniz Muharebeleri, s. 117; Paparigopoulos, V, 328; Kritovulos, s. 61-64; Mirmiroğlu, Fâtih'in Donanması (T.N.).

dolmuştu ki, kürekçiler küreklerini kullanmakta güçlük çekiyorlardı. Büyük kadirgada bulunanlar yüksekten kanatlı kartal kuşları gibi taş atan makinaların ve diğer silâhların mermilerini yıldırım şiddetiyle Türklere karşı yağdırıyorlar ve bu suretle mühim miktarda Türkleri telef ediyorlardı.

Padişah ise bu hezimetini gururuna yediremiyerek, at üstünde bulunduğu halde, denize doğru atıldı. At ile beraber yüzerek ve denizi yarararak kadirgalara kadar gideceğini zannediyordu. Kendi bahriyelilerinin tarzı hareketlerine kızıyordu. Müsellâh kara askerlerinin de bu halden canları sıkılıyordu. O sıralarda rüzgâr esmeğe başladı, yelkenler doldu, kadirgalar limana giden yolu katediyorlardı. Mehmed'in gemileri de karşılarında duruyordu. Bu beş kadirga üç-yüz gemiyi batırabilirler miydi? Padişah deniz fennine âşina bulunmadığından, yalnız avazı çıktığı kadar bağırıyordu. Padişahın seslerine kendi amirali kulak asmıyordu. O delicesine emirler veriyordu. İşte o zaman Mehmed hiddetlendi ve kendi donanmasının çifte sütunun bulunduğu yere çekilmesini ve kaptan-ı deryanın kendi huzuruna getirilmesini emretti. Donanma çekilde ve amiral padişahın huzuruna getirildi; dört kişi tarafından yere serdirildi ve padişah, kendi eli ile, yüzbir defa altından mamul bir değnek ile vurdu. Bu değneğin ucundaki topuz halis altından olup beşyüz litra¹ ağırlığında idi. Padişah bu değneği araştırma, tecrübe ve elinde oynamak için yaptırmıştı. Amiral, Palda soyadını taşıyordu ve Bulgar arhontlarından birisinin oğlu idi. Binaenaleyh Bulgar aslından idi. Çok sene evvel esir alınmış; dinini değiştirerek, Mehmed'in babasının kulu olmuştu. Bu amiral, dört sene evvel, Midilliye gelerek, pek çok kimseleri esir etmişti. Yağmacıların da iyi dostu değildi, zira yağma ettikleri şeyleri ellerinden zorla alıyordu. Amiralin padişah tarafından hakarete maruz kaldığını ve dövüldüğünü görünce, azeb askerlerinden birisi, bir taş alarak, suratına attı ve gözlerinden birisini çıkardı.

Kadirgalar limana geldiği vakit mahsurlar limanı kapıyan zinciri açtılar ve kadirgaları limanın içine aldılar.

Padişah, düşmanın büyük gemilerinin sekiz adet ve küçük gemilerin yirmiden fazla olduğunu ve imparatora ve Venediklilere ait

¹ Litra, 12 ungia (lâtince = unciac) ağırlığında idi. 1 ungia 8 dirhem ağırlığında idi. 1 litra $12 \times 8 = 96$ dirhem. 500 litra = $500 \times 96 = 48000$ dirhem = 120 okka ağırlığındaki bu aşanın bir insan tarafından taşınması kabil değildi. (T.N.).

üç sıra kürekli kadırgaların ve daha bir çok küçük sefinelerin bulunduğunu görünce, limanın zaptının kabil olamayacağını anladı. Cesurane ve cüretkârane bir planın tatbik ve icrasını düşündü. Galata'nın şark tarafında ve çifte sütun¹ altındaki cihette olan yer ile, Galatanın diğer cihetinde ve Kosmidion denilen yerin karşısındaki Haliç sahili arasında bulunan ve Galata'nın arkasında olan ormanlık dağ yolunun düzeltilmesini emretti. Bu yolu mümkün olduğu kadar düzelttiler ve makaralar ile gemileri denizden karaya çıkardılar, yelkenleri açtılar. Bu gemilerin geçidin (Boğazın) Mukaddes Ağzından çekerek, kara yolu ile, Halice naklolunmalarını emretti. Bu suretle emir icra olundu. Gemiler çekiliyordu. Her birinin baş tarafında bir kaptan ve arka tarafında bir dümenci oturuyordu. Bir diğeri de elinde küreği tutarak, yelkeni harekete getiriyordu; biri de davul, başka birisi de borazan çalıyor ve denizcilere ait şarkılar okuyordu. Muvafık rüzgârın esmekte olduğu sırada, ormanları ve dereleri aşarak, denize varıncaya kadar karadan geçiyorlardı. Bu gemilerin sayısı seksen idi. Bunlar arasında iki sıra kürekli kadırgalar da vardı². Geri kalan gemileri orada bıraktılar. Böyle bir harikayı kim gördü ve kim işitti? Keyahsar denizde köprü inşa ederek, karada yürür gibi, bu köprü üstünden karşıya asker geçirdi. Bu yeni Makedonyalı ve buna kalırsa neslinin en son padişahı olan Mehmed, karayı denize tahvil etti ve gemileri dalgalar yerine, dağların tepelerinden geçirdi. Binaenaleyh bu Keyahsar'ı da geçti. Zira Keyahsar Elispondos (Çanakkale boğazı)'u geçti ve Atinalılara mağlûp olarak, muhakkar bir halde geri, döndü. Mehmed ise, karayı denizde olduğu gibi geçti ve Bizanslıları mahvetti ve hakiki altın gibi parlıyan Atina'yı³, yani dünyayı tezyin eden şehirlerin kraliçesini fetthetti.

Yukardaki tafsilât denize taallûk eden kısımdır. Kara tarafına gelince, o cesim topu İstanbul surunun karşısına getirerek, Ayiu Romanu (Topkapı) kapısının yakınında yerleştirdi. Topçu ustası taş gülelerini koymak için yanyana iki çukur hazırladı. Bu yerlere tabii bir halde imal edilmiş, beheri litra⁴ ağırlığında taşlar vardı.

¹ Diploklionion. Codinos. 116, Anon, Bandury, 58. Dothier. Der Bosph. und Coussepl 64 (T.N.).

² Sphrantzès, s. 251; Dursun bey, 45. Barbaro, 22 nisan olayları; F. Dirimtekin. İstanbul'un Fethi, s. 160-171; Mirmiroğlu, Fâtih'in Donanması; Paragoprulo, Istoría tu Elleniku Ethnus, V, 330-332 (T.N.).

³ Burada Atinadan maksat İstanbul'dur.

⁴ Metinde ağırlıkların miktarı yazılmamış.

Usta, büyük gülleyi atmak istediği zaman, evvelâ küçük gülleyi atarak vuracağı yeri tâyin ve tespit ettikten sonra, tereddütsüz ve mahirane bir surette, büyük gülleyi hedefine atardı. Top ustası birinci büyük gülleyi attığı zaman, gürültüyü işitmiş olan şehir ahali, hayrette kaldılar ve Cenab-ı Hakk'a hitaben: «Ya Allah, bize merhamet et» diye bağıldılar. O zaman âdet olduğu üzere, paskalya haftasında sarayda bulunmuş olan çok mukaddes Hazret-i Meryem'in putu Horas manastırı (Kariye camii)'na naklolunarak sık sık şehir içinde gezdiriliyordu ve bu put fetih gününe kadar, o manastırda kaldı. İşte o zaman Yere miya peygamber vasıtası ile Allahın dediği şey vaki oluyordu. Şöyle ki: «Niçin bana Seba'dan günlük ve daha uzak memleketlerden kokulu ağaçlar getiriyorsunuz? Yaktığınız kurbanlar kabul olunmuyor ve zebiheleriniz beni mahzuz etmedi, bu sebepten dolayı Cenab-ı Hak diyor ki: İşte ben, bu kavme hastalık gönderiyorum ve babalar ve oğulları aynı zamanda hastalanacaklar; komşuları ve komşularının civarında bulunanlar mahvolacaklar. Cenab-ı Hak diyor ki: İşte şimalden bir kavim geliyor, büyük bir millettir ve bir çok hükümdarlar dünyanın en uzak yerlerinden ayaklanacaklar ve ellerinde yay ve mızrak olacaktır. Bu millet sert ve küstah olacak ve merhamet etmiyecek, sesi fırtınalı deniz gibidir. Atlar üstünde ve müsellâh olarak saf kuracaklar ve harbde ateş gibi üzerine yürüyecekler, ey kızım Sion!»

Felâketi doğuran o mahir top ustası, büyük topun çatlamaması için bir çare bulmağa çalışıyordu. Biz biliyorduk ki, top gülleyi attıktan sonra, kalın yünden yapılmış kecelere sarılmıyacak olursa, cam gibi çatlardı ve bu dikkate rağmen de iki, nihayet üç defa gülleyi attıktan sonra, yine çatlıyordu, zira madenlerin boş yerlerine hava nüfuz ediyor. Padişahın topçu ustası ne yapıyordu bilir misiniz? Top gülleyi attıktan sonra, barutun hararetinden sıcak olduğu zaman, hemen topu zeytin yağı ile yağlıyordu. Aynı zamanda topun içi şiddetli havalanırdı ve zeytin yağının tesiri ile hafiflenen harareti birdenbire soğuğa tahavvül etmiyordu. Bundan dolayı mukavemetini kolayca muhafaza ediyordu. Bu suretle şehrin mahvına hizmet etti. Top sonra da, iyi halde muhafaza olundu ve padişahın arzusuna hizmete müheyya bulundu.

Topçu ustası, atışı yaparak, kaleyi sarstıktan sonra, aynı yere bir gülle daha atmak istedi, tesadüfen orada bulunmuş olan Yanko'-

¹ Sion, Kudüs şehridir.

nun elçisi¹ buna mâni oldu ve dedi ki, «Eğer kolayca kaleleri yıkmak istiyorsan, birinci atışı yaptıktan sonra, güllenin isabet eylediği yerden beş altı kulaç mesafe uzak diğer bir yere ikinci atışı yap; bu suretle iki darbeyi yaptıktan sonra üçüncü güllayı öyle bir yere at ki, üç güllenin atıldığı yerler bir müselles teşkil etsinler, o zaman kalenin kolayca yıkıldığını görürsün». Bu nasihat hoş görüldü ve topçu bu talimat dairesinde hareket etti ve muvaffak oldu².

Bu macarın, padişaha neden dolayı bu nasihatı verdiğini izah edeyim: O sene Macar kralı, Garbî Romalıların hükümdarlığını alarak papa Nikola tarafından tetviç olunduktan ve hükümet idaresini eline aldıktan sonra Yanko niyabet vazifesinden uzaklaştırıldı. Hükümetin idaresini, tamamiyle kral üzerine aldı. Yanko ile Mehmed, aralarında üç sene için, yeminli muahedeler mevcut olduğundan ve aradan ancak bir buçuk sene geçmiş olduğundan, Mehmed'e şu haberi gönderdi: «Ben hükümetin idaresini kralıma teslim ettim. Şu halde size muahede ile va'dettiğim hususâtı bundan böyle yapamam; bana verdiğin muahedenameleri geri al, benimkilerini bana geri ver ve Macar kralı ile istediğin gibi muahede yap». Elçinin Mehmed'e gelmesinin sebebi budur.

Bu elçi, hristiyan olduğu halde, neden dolayı top atışı için Türklerin lehinde nasihatlar verdiği hakkında işittiklerimi yazıyorum. Yukarıda yazdığımız üzere, üçüncü defa mağlûp olduktan sonra, Yanko kaçarken hükümetin idaresini istediği gibi veyahut lâıyk olduğu gibi, eline aldığı zaman, akıllı adamlardan birisine tesadüf ederek, mağlûbiyetini anlatıyordu ve talihin Bizanslıları bırakıp Türklerin yüzlerine güldüğünden şikâyet ediyordu. İhtiyar akıllı zat da, buna cevaben dedi ki, «Dur, oğlum, Bizanslılar kâmilten mahvolmadıkça, talih hristiyanların yüzlerine gülmiyecektir. İstanbul, Türkler tarafından tahrip olunmalı ki, hristiyanların felâketlerinin sonu gelsin». Yanko'nun elçisi, hristiyanların müstakbel talihleri hakkında bu menhus sözleri hatırladığından, şehrin bir an evvel sukut etmesini arzu ediyordu. Surların ne suretle en kolay yıkılabileceği hakkında talimat vermesinin sebebi buydu.

¹ Yanos Hunyadi kastediliyor. Macar Elçisi. (T.N.).

² Urban-Vreban bir dökücü usta idi. Topçu değildi. Belki, muhafaza nokta-i nazarından bazı tedbirler almış olmakla beraber, atış ile meşgul değildi. Topu kullanmak ve nişan almak, topçuların vazifesiydi. Bu hristiyan şehri aleyhine yapılan bombardımanda, Türklere pek de dost olmayan Macarların nasihat vermeleri pek de inanılacak bir şey değildir (T.N.).

Macar elçisinin verdiği bu talimata uygun bir şekilde güllerle atılarak, aralarında bir de burc olan iki sur yıkıldığı gibi, Ayios Romanos (Topkapı) kapısının önündeki burc da yere serilmişti. Bu açılan gediklerden Türkler şehir içinde bulunanları gördükleri gibi, şehirdekiler de Türkleri görüyorlardı. Giustiniani Ioannis, kendi maiyetinde bulunan askerler, sarayın erleri ve Galata'dan aldığı müsellâh bir çok kimselerle beraber, cesaretle muharebe ediyordu. Galatalılar, padişaha dostluk gösteriyorlardı. Bunlar korkmıyarak şehirden dışarı çıkıyorlar ve harb meydanında vakit geçiriyorlardı. Padişahın istediği harb levazımını da kendisine bolca veriyorlardı. Toplar için lâzım olan zeytinyağını ve Türklerin istedikleri diğer her şeyi Galatalılar tedarik ediyorlardı. Yine bu Galatalılar, gizlice ve geceleri Bizanslılar tarafına geçerek, bunlarla işbirliği yapıyorlardı. Ertesi gece de, diğer Galatalılar Türklerden gizli olarak, şehre gelerek, evlerde ve ordu içinde vakit geçiriyorlardı. Venedikliler ise, Balat kapısından, Avcılar (Gynegon)¹ kapısına kadar olan mahalde Bizanslılarla beraber harbediyorlardı. Büyük duka, begyüz müsellâh askerle, şehri dolaşarak, her yerde bulunan askerlere cesaret veriyordu. Elleri silâh tutabilenleri vatanı vazifeye davet ediyor, geride kalanları araştırıyor ve bu vazifeyi her gün yapıyordu.

Padişah müneccimlerin tâyin ettikleri saat gelmeden, ciddi muharebeye girmek istemiyordu. İmparator, kalelerin yıkılmış olduklarını görünce, bu halin gerek şehir için, gerek kendi şahsı için bir felâket olduğunu düşünerek meysus oluyor ve ümitsizliğe kapılıyor. Aziz büyük Konstantin zamanından itibaren, İskitler (Türkler), İranlılar ve Araplarla bunca muharebeler yaptığımız halde, kalelerden bir libre ağırlığında tek taş bile düşmemişti. O zamanlar, bu kadar sayısız asker ve büyük donanma ve bu kadar mükemmel muharebe vasıtalarına malik bir ordu görülmemiştir.

İmparator bu hali gördükten sonra, Mehmed'e elçiler göndererek, senede ne kadar para isterse —velev iktidarının fevkinde olsun— vereceğini ve daha başka tavizlerde bulunacağını bildiriyor ve mukabilinde muhasarayı kaldırarak oradan uzaklaşmasını ve müsallâha akdetmesini istiyordu. Mehmed de cevaben, «Buradan geri gitmem kabul değildir. Ya ben şehri zaptederim, veya şehir beni ölü veya sağ olarak zapteder. Eğer sen şehirden sulhen çekilmeği

¹ Avcılar - Gynegon, Kungoz kapısı, Balat kapısının garbında idi ve gerisinde bulunan mahalleye nisbetle bu ismi almıştı. X. asırda mevcut olan bu kapı, bugün yıkılmıştır (T.N.).

kabul edersen, sana Mora'yı, kardeşlerine diğer eyaletleri vereceğim, bu suretle dost oluruz. Şayet şehre sulhen girmeme müsaade etmiyecek olursan, harben gireceğim ve bütün eşraf ve âyanını ve seni kılıçtan geçireceğim ve şehrin geri kalan bütün halkını esir ve mallarını, yağma etmek, üzere, askerlerimin ellerine teslim edeceğim. Şehrin boş olarak bana kalması benim için kâfidir» dedi. İmparator, bu sözleri dinledi, fakat bunların vuku bulabileceğini aklından bile geçirmiyordu. Şehrin, Bizanslıların elinden Türklere rıza ile teslim olunması ise, kabil değildi; şayet böyle bir hal vaki olursa, Bizanslılar hangi yolu tutacaklar, nereye ve hangi hristiyan memlekete hicret edecekler ve o memleketlerde oturan ister hristiyan, ister Türk, ister Yahudi olsunlar, bunlara nefret nazarı ile bıkmyacaklar mı? Kendileri ile alay etmiyecekler, kendilerine karşı soğuk muamelede bulunmyacaklar mıydı? Hiç şüphe yok ki, diğer mezhepten olanlar bile, bunları zelil ve hakir göreceklardı.

O zaman Longos Giustiniani Türklerin, liman içinde bulunan iki ve üç sıra kürekli gemilerini, gece vakti yakmağı düşündü. Bunu icra etmek maksadı ile üç sıra kürekli bir gemi hazırladı ve içine İtalya askerlerinden en mahir ve mümtaz olanlarını, her türlü makina, alât ve edevatı yükledi. Taarruz için münasip saati bekliyordu. Galatadaki Cenevizliler bunu haber alınca, Türklere ihbar ettiler. Türkler ise, o gece hiç uyumadılar ve topları hazırlıyarak Lâtinleri beklediler. Lâtinler Galata Cenevizlilerinin Türklere haber verdiklerini bilmediklerinden, gece yarılarında üç sıra kürekli geminin demirini çekerek, sessizce Türk gemilerine doğru yavaş yavaş ilerledi ve bunlara yaklaştı. (Bütün gece uykusuz olarak beklemekte olan) Türkler ise, topa ateş verdiler. Toptan çıkan taş gülle büyük bir taraka ile Giustiniani'nin gemisine isabet ederek, gemiyi mürettebatı ile beraber batırdı. Bu vaka Lâtinleri korkuttu ve büyük telaşa düşürdü ve Giustiniani'nin cesaretini kırdı¹. Gemi ile beraber denizin dibine gitmiş ve boğulmuş olan askerler, yüzelli genç dilâver ve kuvvetli muharip idi. Türkler, bu muvaffakiyetlerinden dolayı, gurura kapılarak, büyük velvele ile bağrışıyorlar, gerek gemilerde bulunanları, gerek çadırlarında yatanları uyandırıyorlardı. Bunlar, göğe karşı o kadar yüksek sesler çıkarıyorlar idi ki, yerler sarsılı-

¹ Cenevizlilerin haber vermeleri meselesi tetkike değer. Bu gece baskını hakkında Dukas'ın verdiği malûmat noksandır. Bakınız: Barbaro, 23-28 nisan olayları; Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 171-175; Sphrantzès, s. 257-258; Türklerin Deniz muharebeleri, s. 120; Denizde Türkler, s. 334; Mirmiroğlu, *Fâtih'in Donanması* (T.N.).

yordu. Şehirdekiler ile Galatalılar nepsi birden korkularından ah ve enin ederek, bağırıyorlardı.

Sabah olunca, İtalyan gemisinin hiç ummadıkları yerden batırılmasından hasıl olan sevinç üzerine, Türkler aynı topa diğer bir cesim taş gülle koydular. Galata kapısına yakın bir yerde bulunan ve içinde her türlü ticarî eşya bulunan, İtalya'ya gitmeğe hazırlanmış bir gemi (bu gemi ve hamulesi Galatalıların idi) üzerine ateş ettiler. Bu gülle geminin tam bordasına isabet ederek, batırdı. Bu vaka Galatalıların Türklere karşı gösterdikleri halis dostluğa mukabil, Türklerin bir mükâfatı idi. Bunun üzerine Galatalılar aynı günde Türklerin büyüklerine müracaat ederek, bunlara dediler ki, «Türklerin dostları olan bizler Giustiniani'nin üç sıra kürekli gemisinin taarruzunu evvelden haber vermek ve işaret göstermek suretiyle, dostane bir harekette bulunduk. Eğer bu geminin hareket ettiğini bizden haber almasa idiniz, karadan yürüterek limana getirdiğiniz seksen gemi için çektiğiniz bütün zahmetler boşa giderdi. Bu gemiler Bizanslılar tarafından kül haline getirilecekti. Siz ise, bize karşı mükâfat olarak, bu kadar zarar verdiniz». Türk vezirleri, Galatalılara şu cevabı verdiler: «Batırdığımız bu geminin size ait olduğunu bilmiyorduk; biz bu geminin düşmanlarımıza ait olduğunu zannettik. Bu sebepten dolayı batırdık, müsterih olunuz ve şehrin tarafımızdan fethini temenni ediniz; zaten şehrin zaptı günü çok uzak değildir. İşte o zaman bütün zararınız tazmin olunacak ve size karşı olan her borcumuz ödenecektir». Galatalılar, bu tatlı sözlere kanarak, döndüler. Sefiller, İstanbul sukut ederse, kendi şehirlerinin de biraz sonra düşeceğini bilmiyorlar mıydı?

Padışah, Galata cihetinden, Avcılar kapısının karşısına doğru bir de tahtadan köprü yaptı. Bu köprüünün inşası şöyle oldu: Padışah, binden fazla şarap fıçısının tedarikini emretti. Her iki fıçıyı yanyana ve uzunluğuna koyarak, ipler ile bağladı; ondan sonra tekrar sıra ile ikişer ikişer fıçıları dizerek, iplerle bağladı, üzerlerine kalın kirişler koyarak, bütün fıçıları birbirine raptetti ve en sonra üzerlerine tahtalar döşedi ve bu köprü, yaya olarak beş askerin yanyana geçmesine imkân verecek kadar genişti.

(MUHASARA'NIN SONU VE İSTANBUL'UN FETHİ)

39 — Mehmed, harb umurunu istediği gibi iyice yoluna koyduktan sonra, şehre birisini göndererek, imparatora şunları bildirdi:

«Muharebe için her şey hazırlanmıştır. Çok defa size söylediğimi, bir kere daha tekrar ediyorum. Daha vakit müsaittir. Harbin ne suretle neticeleneceğini Allaha bırakıyoruz. Ne dersin? Şehri terkedip, arhontlarınla ve menkul servetini, istediğin yere gitmek istiyor musun? Şehrin gerek senin, gerek bizim tarafımızdan tahrip olunmamasını arzu ediyor musun? Yoksa, şehri müdafaa etmek suretiyle senin ve yakınlarının hayatlarını feda ve mevcudiyetini imha mı etmek istiyorsun? İstanbul halkının csir edilerek, dünyanın her tarafına dağılmasını mı arzu ediyorsun?»¹

İmparator aşağıdaki cevabı verdi: «Ecdadın bizimle ne şekilde sulh içinde yaşamışlarsa, sen de istersen bizimle, Allahın inayeti ile, sulh halinde bulun. Ecdadın, benim ecdadımı baba adı ile anarlar, kendilerine hürmet ederlerdi. Bu şehri de kendi vatanları telâkki ederler, tehlikeli zamanlarında, hepsi bu şehre iltica ederek, kurtulurlardı, karşı gelenlerin hiç biri uzun müddet yaşamazdı. Bizden haksız olarak gasbettiğin kaleler ve yerler, haklı olarak, senin olsun, her sene iktidarımız derecesinde verebileceğimiz verginin miktarını tayin et ve sulh ve müsalemetle yerine geri git. Bu harbi kazanacağını ne biliyorsun? Şehri sana teslim etmek ne benim, ne de şehirde bulunanlardan diğer birinin elindedir. Hepimiz kendi canımızı esirgememeğe ve isteğimizle ölmeğe karar verdik.»

Bu cevaptan sonra Mehmed, bütün orduya, tellâllar çıkararak, umumî hücumun yapılacağı günü tespit etti ve and içerek askerlere dedi ki, «Bu muharebede kazanç olarak yalnız şehrin binalarını ve surlarını istiyorum; şehrin diğer bütün menkul servetini ve mahsurlarını, ganimet olarak, size bırakıyorum.»

Padişahın bu beyanatını askerler pek memnuniyetle kabul ettiler ve padişahı öğdüler. Akşam olunca, orduya tellâllar göndererek, bütün çadırların kuvvetli ziyalar ile tenvir olunmasını ve ateşler yakılmasını emretti (Mum donanması). Işıklar yandıktan sonra, hepbirden yüksek sesle tekbir getirdiler. Karada ve denizde yakılan ışıklar, bütün İstanbul'u, Galata'yı, bütün gemileri ve karşı tarafta bulunan Üsküdar'ı güneşin ışığından daha parlak bir şekilde aydınlatıyordu. Denizin sathı bütün şimşek ziyası kuvveti ile parlıyordu.

¹ Muhasaranın 48 inci günü gönderilmiş olduğu zikrolunan bu elçi, Darnat İsfendiyar-oğlu Kasım bey idi. Diğer Bizans ve Latin kaynaklarında bundan bahsedilmez. Chalcondyles bilâkis mahsurların, Fâtih'e bir elçi göndererek, yüz bin Pezant altını mukabilinde şehri muhasaradan vaz geçmesini istediklerini yazar. Bazı Türk kaynaklarında, Fâtih'in, imparatoru, ya şehirle beraber teslim olmak veya islâm olmağa davet ettiği (Tâc-üt-tevârih) yazılıdır.

Keske yıldırım olsa idi! Zira yıldırım yalnız tenvir etmiyor, yakıyor ve mahvediyor. Bizanslılar Türk ordusunda yangın çıktığını zannediyorlar ve tamamiyle mahvolunmalarını temenni ediyorlardı. Bizanslılar, Türklerin raksettiklerini görüp, çıkardıkları sevinç velvelerini duyunca, istikbalin ne olacağını hissediyorlar ve kırık kalblerle Allaha karşı feryat ediyorlardı: «Allahımız! Haklı olan tehdidini bizden esirge ve bizi Türklerin elinden kurtar!» Şehir halkı, bu kadar ışıkları görmek, velveleri ısıtmakla, yarı ölü gibi teneffüs ediyorlardı. Ciğerlerine nefes almak için kâfi kuvvetleri yoktu. Ioannis Giustiniani ise, o gece çok çalıştı. Şehrin içinde ne kadar kuru bağ çubukları varsa hepsinin getirilmesini ve yıkılan surların, tahrip olunan kısımları üzerine konmasını emretti ve tahrip olunan dış surlarını muhafaza için iç tarafta, yani iki kat kale arasındaki yerde, bir hendek daha kazdırdı.

Bizanslılar, dış surlarının yıkılmış olmasından, Türklerin serbestçe girip çıktıklarını görüyorlar ve buna karşı mukabele etmeğe ve bunları surlar arasından dışarı çıkarmağa muktedir bulunuyorlardı. Bazı ihtiyarlar, sarayın alt tarafındaki yerde çok seneden beri kapalı kalmış ve iyi örülmüş, yerin altında bulunan küçük bir kapı olduğunu biliyorlardı. Bunu imparatora söylediler ve bu küçük kapı imparatorun emri ile açıldı. Bu gizli kapının eskiden adı «Kerkoporta» idi.

Mehmed umumî taarruza pazar günü başladı. O gün akşam olunca, Bizanslıların pazar gecesi istirahat etmelerine imkân vermedi. Bu pazar günü bütün azizlerin hususî günü yortusu olan mayıs ayının yirmi yedinci günü idi. Sabah olunca muharebe başladı. Bu taarruz saat dokuza kadar devam etti. Saat dokuzdan sonra, askerlerini saraydan¹ Yıldızlı-kapıya kadar yaydı. Seksen gemiyi de Tahta-kapıdan (Ksiloporta) Unkapı kapısındaki (Platea) geniş meydana kadar olan yere, Çifte sütunlarda (Kabatag iskelesi yanındaki Tekel binasının yerinde) duran diğer gemileri ise, Bağçe kapısından (Orea) Meğadimitri², Akropolis'i ve Odiyitria manastırının küçük kapısını dolaşarak büyük sarayı ve limanı geçtikten sonra, Langa'ya kadar olan kısma kısma yerleştirmek suretiyle deniz kısmını da muhasara etti. Bu gemilerin her birisine surların yükseklikleri uzunlu-

¹ Burada saraydan maksat, Tekfur sarayıdır. (Blachernae sarayları. İvaz Efendi câmilî yanında).

² Sarayburnu - İncili köşk - Ahır kapı - Langa limanı bölgesi kastediliyor. Buradaki büyük saray, Hippodrome ile Marmara arasında bulunan Büyük saraydır (T.N.).

ğunda birer merdiven ve muhtelif diğer levazım koydu. Güneşin batacağı zaman taarruzun başladığı emri verildi ve mütad bağrışmalar oldu. Pazartesi akşamı, padişah at üstünde olduğu halde, ordu muntazam surette ve büyük şiddetle taarruza başladı. Padişah yıkılan kalelerin önünde her fedakârlığı yapmağa kaadir aslan gibi harbeden onbini müteceviz sadık genç kulları (yeniceviler) ile beraber harbediyordu. Arkasında ve yanlarında yüzbinden fazla muharip süvari askerleri vardı. Aşağı taraflarda yıldızlı-kapmın limanına kadar olan yerde diğer yüzbin ve daha fazla asker vardı; padişahın durduğu yerden sarayın son kenarına kadar diğer ellibin, gemilerde ve köprüde ise sayısız asker vardı.

Şehrin içinde bulunan Bizans askerleri de şu şekilde taksim olundular: İmparator, Ioannis Giustiniani ile beraber, yıkılan kaleler kısmında (Topkapı kuzeyinde), iç kalenin dışında Perivolo'da yer aldılar ve maiyetlerinde üçbin kadar Lâtin ve Bizans askeri vardı. Büyük duka (büyük amiral - Megaduc) beşyüz askerle Balat kapısında (Basiliki) bulunuyordu. Deniz tarafında bulunan surları ve kale bedenlerini, Tahta-kapıdan (Ksiloporta) Bahçe-kapısına (Orea Pili) kadar olan kısmını, taş atan makinaları kullanan ve ok atan beşyüzden fazla asker müdafaa ediyordu. Orea Pili (Bahçe-kapı) kapısından dolayarak ta Yıldızlı-kapıya kadar olan kısmında her bir metriste, birer ok atan veya taş atan asker konulmuştu. Bizanslılar bütün geceyi uykusuz geçirdiler. Türkler, padişahları ile beraber, şehrin surlarına yaklaşmağa çalışıyorlardı. Evvelce yaptıkları sayısız merdivenleri de beraber getiriyorlardı. Ordusunun arkasında bulunan padişah, elinde tuttuğu demirden yapılmış bir değnek ile, ok atan askerlerine, kâh okşayıcı sözler söyleyerek, kâh bunları tehdit ederek, onları surlara doğru sevk ve teşvik ediyordu.

Şehirdekiler, güçlerinin yettiği kadar, cesaretle müdafaa ediyorlardı. Ioannis, kendi askerleri ile, şecaatle harbediyordu. Beraberinde müsellâh olarak imparator da vardı, bütün askerle beraber şehri müdafaa ediyorlardı. Cenab-ı Hak, fütuhât talihinin Türklerin eline düşeceğini göstermek için, Bizanslıların en muktedir, nüfuzlu, en iyi muharibi ve kumandanları olan Ioannis Giustiniani'yi ordularından uzaklaştırdı. Bu kumandan daha gece karanlığı devam ettiği sırada atılan bir kurşun ile, elinden ve kolunun arka taraflarından yaralandı. Kurşun baş kumandanlara mahsus zirhî delmiş

¹ Perivolo, şehri kuşatan iki kat kara surlarından iç ve dış surlar arasında bulunan sahaya verilen isimdir.

idi'. Bu zırh Ahilea (Aşil)'nın silâhları gibi imal edilmmişti. Giustini-
ani aldığı bu yaradan dolayı rahat edemiyordu. İmparatora dedi ki,
«Cesaretle yerini muhafaza et, ben gemiye kadar gidiyorum, çabu-
cak tedavi olunup avdet edeceğim». İşte o saat peygamber Yere-
miya tarafından Yahudilere söylenilen sözler vaki oluyordu: «Sedekia-
ya deyiniz ki, İsrailin Allahu, Cenab-ı Hak, şöyle buyurmuştur: «Si-
zin ellerinizde bulunan surun haricinden sizi muhasara eden Babil
meliki ve Kildanileri surdan uzaklaşmağa yarayan silâhları şehre
geri aldıracağım ve onları bu şehrin ortasında tophıyacağım. Ben
kendim de elimi uzatarak ve kollarımla gazap, hiddet ve büyük hü-
şumla size vurarak, aleyhinize muharebe edeceğim. Bu şehrin sakin-
lerini, gerek insanları, gerek hayvanları vuracağım. Onların büyük
bir kısmı vebadan ölecekler. Bunları esirgemeyeceğim ve merhamet
etmiyeceğim»¹. İmparator ve maiyeti, Ioannis'in gittiğini görünce,
korktular; halbuki müdafaa mümkün olduğu kadar yapıyordu.

Türkler, ellerinde kalkan bulunduğu halde, surlara yaklaştılar
ve merdivenleri yerleştirdiler. Fakat hiç bir şey yapamadılar, zira
kalenin üstünden taş attıklarından, merdivenlerle çıkmağa muvaf-
fak olamıyorlardı. Bütün müdafiler ise, imparatorları ile beraber,
düşmanlara karşı geliyorlardı; maksatları, Türklerin yıkılan kale-
lerden şehre girmelerine bütün kuvvetleri ile mâni olmaktı. Cenab-ı
Hak bunların başka yoldan şehre girmelerini istedi. Türkler evvelce
bahsettiğimiz (sonradan açtırılan küçük) kapının açık olduğunu
görünce, padişahın o maruf kullarından elli kadarı, ateş püsküre-
rek, içeriye atladılar ve kalenin üstüne çıktılar. Bunlar içeri girer-
ken, tesadüf ettikleri düşmanları öldürüyorlar ve uzaktan harbe-
denleri yaralıyorlardı. Bu hal müthiş bir manzara arz ediyordu. Ka-
lelere çıkmak için merdiven kuranlara mâni olan Bizanslılar ile Lâ-
tinlerin bazıları bunlar tarafından öldürülüyordu. Bazıları da, göz-
lerini kapıyarak, surların üstünden kendilerini aşağıya atıyorlardı.
Bunların vücutları param-parça oluyor ve hayatlarının son dakika-
larını ıstırap içinde geçiriyorlardı. O vakit Türkler, bir mânie tesa-
düf etmeden, merdivenleri yerleştirip, kartal kuşları gibi, uçarak
kalelere çıkıyorlardı².

¹ Giustiniani, 3 üncü Türk hücum kolunun (yenîçerilerin) taarruzu esna-
sında sabahleyin yaranlanmıştı. Giustiniani'nin yaranlanması ve geriye götürülme-
si hakkında bk. Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, s. 215-217 (T.N.).

² Ahd-ı Atık, Jeremi, 20-316 (T.N.).

³ Dukas İstanbul muhasarası esnasında şehirde bulunmasına rağmen,

Türklerin şehre girdikleri kapı imparatorun bulunduğu yerden uzak olduğundan kendisi ile yanındaki müdafilerin bundan haberleri yoktu. Türklerin ise başlıca maksatları bu idi. Bizanslılara karşı harbeden askerlerin miktarı Bizans askerlerine nispeten yirmi misli fazla idi. Bizans askerleri ise, alelade bir Türk askeri kadar harb fenninde bilgili değildi. Zira Türk askerleri, bu maksat ve bu düşünce ile yetistiriliyordu.

Müdafiler, ansızın kalelerin üstünden okların yağdığını ve kendilerini yaraladığını görünce, bunların geldiği yere baktıkları zaman, Türkleri kalelerin üstünde gördüler. Şehrin içine girmek için hemen kaçtırlarsa da, sayıları çok olduğundan Harsu (Eğri-kapı) denilen kapıdan kolay giremediler. Kuvvetli olanlar zayıf olanları çiğniyerek giriyorlardı. Türk askerleri, Bizanslıların bu halini görünce, büyük bir vaveylâ ile kapıya doğru hücum ettiler ve sefil şehir halkını ezmeğe ve öldürmeğe başladılar. Kapıya kadar geldilerse de, içeriye giremediler. Orada düşmüş olan cesetlerden ve bayılmış olanlardan kapı kapanmıştı. Bir çoğu yıkılan kalelerin harabeleri üzerinden giriyorlar ve rastgeldiklerini kesiyorlardı. İmparator yorulmuş olduğundan, ellerinde kılıç ve kalkanı olduğu halde duruyordu. O zaman şu acı sözleri söyledi: «Benim başımı kesecek bir hristiyan yok mudur?» Yayılmış kalmıştı. O sırada bir Türk yüzüne doğru bir darbe indirdi ve yaraladı. Bu da, Türke bir darbe vurdu, arkasından diğer biri öldürücü bir darbe ile yaraladı ve imparator yere düştü. Türkler, bunun imparator olduğunu anlamadılar, âdi bir asker zannederek, öldürüp orada bıraktılar.

Türklerin şehre açık bir kapıdan girdikleri efsanesini yaratmak suretiyle Türk zaferini küçültmek istemiştir.

1) Kerkoporta'da, muharririn ifadesine nazaran, sarayın alt tarafında, küçük, yeraltında bir kapı idi. Bahis konusu olan imparatorun ikamet ettiği saray. Ancak Blachernae'deki imparator Manuel Comnenos'un inşa ettirdiği İvaz ef. caminin gımal ve şimal şarkısındaki set üzerinde bulunan saraydır. Son Bizans imparatorları bu sarayda oturuyorlardı (Bk. Per Tafru, Clajivo). Bunun için bu gizli ve küçük kapıyı bu civarda aramak mecburiyetindeyiz. Buna nazaran Prof. A. M. Schneider ve ona atfen Babinger'in iddia ettikleri gibi bu kapı buradan 4 km'den fazla uzaklıkta olan Xylokerkosporta - Belgrad kapısı olamaz.

2) Türklerin açık bırakılmış olan bir kapıdan içeri girmiş oldukları hikâyesi yalnız o zaman şehirde bulunmayan Dukas tarafından yazılmıştır. Muhasarada bulunan diğer Bizans ve Latin vakanüvislerinden hiçbirinde böyle bir kayıt mevcut değildir. Türk kaynakları, bilhassa olayları gözü ile gören Durusun bey top gediğinden içeri girdiğini kaydederler (T.N.).

Türkler, o yerden şehre girerken, yalnız üç kişi kaybettiller. Gündüzün saat birinde idi. Yeryüzünde kimse görünmüyordu. Harisu (Edirnekapi) kapısından girdikleri zaman, saraya kadar giden yolda rast geldiklerini ve kaçmak isteyenleri öldürüyorlardı. Muharip olarak ikibin kadar askeri kestiler. Türkler bir ara korktular: Şehrin içinde muharip olarak ellibin askerin bulunduğunu zannediyorlardı. Bundan dolayı ikibinini telef ettiler. Eğer Bizans askerlerinin miktarının sekizbini geçmediğini bilmiş olsalar idi¹, bunlardan hiç birisini öldürmiyeceklerdi. Bu millet (Türkler) parayı çok sever. Babalarını öldüren katil bile ellerine geçse, para mukabilinde onu serbest bırakırlar. Nerde kaldı ki, kendilerine fenalık yapmamış ve bilâkis mağdur vaziyette bulunmuş olanlar hakkında fena muamelede bulunsunlar.

Harbden sonra çoklarına rast geldiğim erlerin bana anlattıklarına göre, «İleride tesadüf edeceğimiz askerlerden korkarak, önümüze çıkanları öldürüyorduk. Sonra şehirde erkeklerin azlığını görünce hepsini hemen koyun gibi elimize geçirdik» diyorlardı.

Padışahın maiyetinde bulunan ve yeniçeri adı verilen askerlerin bir kısmı saraya doğru gittiler, bir kısmı da Petras ismini taşıyan büyük Prodromos manastırı² ile Horas manastırına (Kariye camii) gittiler. Horas manastırında, o zaman Meryem Ana'nın mukaddes putu vardı. Günahlarımız için bu putun başına gelenleri ileride anlatacak olan cy dil ve dudaklar! Bu âsiler başka yerlere de gitmek için, acele ettiklerinden, dinsizlerden biri, bir balta alarak, o pis ellerinin yardımı ile, putu dört parçaya ayırdı. Kur'a ile parçalardan her biri, üstündeki tezyinat ile beraber, kur'anın isabet ettiği dört kişiden birine, müsavi hisse olarak verildi. Manastırın mukaddes ve kıymetli evanisini gasbederek gittiler. Oradan ordu kumandanının evine gittiler ve eski zamanlardan beri toplanan servetler hazinesine girdiler ve yataklarında yatmakta olan asil kızlarını uyandırdılar. O gün mayıs ayının yirmi dokuzuncu günü idi. Bu mevsimde genç erkek ve kızlarda sabah uykusu tatlı oluyor. Üç gün evvel ve hattâ düne kadar tehlike eseri görmediklerinden, korkusuz olarak uyuyorlardı. O sıralarda sayıları çok bir sürü dinsizler, Büyük Kiliseye giden yol üzerinde yürüyorlardı. Her iki tarafın durum ve hareketleri görülmeğe değerdı. Henüz sabah idi. Şafak ancak

¹ Müdafilerin miktarı hakkında bakınız. Feridun Dirimtekin, İstanbul'un Fethi, s. 61-68 (T.N.).

² Prodromos Petras Manastırı, Diragman taraflarında idi.

söküyordu. Türklerin şehre girmelerinden ve halkın kaçışmasından bazı Bizanslılar evlerine sahip olmak, karılarını ve çocuklarını himaye etmek için koşuyorlardı.

Tavros (Tauros) meydanı (Beyazıt meydanı)'nı geçerek, Stavros sütununa (Çemberlitaş) geldikleri zaman, kadınlar kan, ter içinde bulunan bu adamlara harb vaziyetini sorunca, bunlar şehrin içinde Türk askerlerinin Bizanslıları kesmekte olduklarını söylediler. Bu menhus haberi duymuş olanlar, evvelâ bunların sözlerine sözlerine inanmadılar, fazla olarak meş'um haberler yayan adamlar gibi bunları tahkir ve tekfir ettiler.

Bundan sonra, yine kan ter içinde, bir ikinci ve bunu müteakıp bir üçüncü adam aynı meş'um haberi söyleyince, Cenab-ı Hakk'ın gazabının son dereceye vardığını anladılar; bütün kadın ve erkekler, rahip ve rahibeler Büyük Kiliseye (Aya Sofya) doğru hareket etmeğe başladılar. Erkek ve kadınlar evlerini olduğu gibi bırakarak, kucaklarında yalnız çocuklarını taşıyorlardı. İnsanlarla tıkanmış bir halde olan o yol görülecek şeydi. Herkesin Büyük Kiliseye iltica etmesinin sebebi şudur: Çok seneden beri şehir halkına bazı yalancı falcular istikbalde şehrin Türklere teslim olunacağını, bu Türklerin askeri kuvvetle şehre gireceklerini, Bizanslıları keseceklerini ve Türklerin bu yürüyüşlerinin büyük Konstantin'in sütununa (Çemberlitaş) kadar varacağını, ondan sonra gökten bir meleğin elinde kılıç olarak, ineceğini ve bu melek, sütunun yanında bulunacak olan ismi meğhul sadedil ve fakir bir adama imparatorluğu ve kılıcı vererek, ona: «Bu kılıcı al ve Allahın kavminin intikamını al» diyeceğini, o zaman Türklerin geri gideceklerini, Bizanslıların bunları takip ve telef edeceklerini, bunların şehirden, garpten ve şark yerlerinden İran hudutlarında bulunan «Monodendrio»¹ adındaki yere kadar kovulacaklarını söylüyorlardı. Bazı kimseler yukarıda yazılanlara inanarak, bunların vaki olacağı kanaatiyle koşuyorlar ve başkalarını da koşmağa teşvik ediyorlardı. Bunların kanaati böyleydi ve bugün vuku bulmakta olan hâdiseler, esasen çok seneden beri kafalarında yer etmişti. Yani «Stavros (Çemberlitaş) sütununu geçecek olursak, gelecek felâketi atlattırız» diyorlardı. Şu sebepten halk Büyük Kiliseye sığınıyordu. Bu suretle bir saat içinde o muazzam mâbet tamamiyle erkek ve kadınlarla dolmuş idi. Mâbedin alt ve üst katları, avluları ve her bir yeri sayısız halk tarafından işgal

¹ Monodendrio kelimesi iki kelimeden müstaktır. Mono, tek, dendron = ağaç demektir. Şu halde Monodendrio, tek ağaçlı yer veya şehir mânasındadır.

edilmişti. Mâbet dolduktan sonra, içerdekiler kapıları kapadılar; kurtuluşların mâbedin kerametinden beklıyorlardı.

Ey bedbaht ve sefil Bizanslılar! Dün ve dünden evvelki günler, bu mâbede mağara ve rafizilerin mezbahı adını veriyordunuz, içinde kiliselerin birleşmesi taraftarları olanlar tarafından ruhanî âyin icra olunduğundan, kirlenmemek için, hiç biriniz bu mâbede girmiyordunuz. Şimdi ise, gelen felâketten kurtulmak için, bu mâbede sığınıyorsunuz. Bu gelen haklı felâketin de, kiliselerin huzur ve rahatı için yüreklerinizi yumuşatmadığına eminim. Bu sırada da, şayet gökten bir melek inip de, size «Eğer birleşmeyi ve kilisenin huzur ve rahatım kabul ederseniz, düşmanları şehirden kovacağım» demiş olsa, siz akıl edip, kabul etmiyeceksiniz; şayet ederseniz, yalandan kabul edeceksiniz. Bir kaç gün evvel «Şehrin Frenklerin ellerine düşeceğine, Türklerin ellerine düşmesi daha iyidir» diyenlerin şimdi yürekleri kabarsın.

Türkler, saat birden az sonra, şehrin iç tarafına doğru yürüyerek, yolda bulduklarını yağma ediyorlar, öldürüyorlar ve esir alıyorlardı. Bu suretle Büyük Mâbede vardılar ve kapılarını kapalı bulduklarından, vakit kaybetmeksizin, baltalar ile kırdılar; kılıçlarını çekerek içeri girdikleri vakit binlerce halkı gördüler. Bu halk arasından, herkes kendi esirini seçip alıyordu. Bu esaret muamelesine halktan kimse karşı gelmedi ve kendisini bir koyun gibi teslim etmekten çekinmedi.

Mâbet içerisindeki bu âfet ve felâketi, ilerde kim tasvir edecektir? O sırada duyulan ağlamaları, küçük çocukların bağırmaclarını ve göz yaşları dökerek, ah ve enin eden ana ve babaların ağlamaları ve inlemelerini kim anlatacak? Her Türk, en genç kadını ve en güzel rahibeyi, şayet daha evvel başka birisinin eline geçmiş ise daha kuvvetlisi elinden kapıp, kendisine mal ediyor ve bağlıyordu. Bu kapışma ve çekişmeler kadınların saçlarından, zülüflerinden, memelerinden ve kollarından oluyordu. Kadımların göğüsleri açılıyordu. O sırada cariye, hanımı ile, efendi uşağı ile, arşimandrit¹ kapıcısı ile, genç erkek çocuklar, bakireler ile beraber bağlanıyordu. Öyle bakireler vardı ki yüzlerini henüz güneş görmemişti ve bunları ancak doğuran anaları ile babaları görebiliyordu. Bu bakireler cebren çekiliyor ve döğülüyordu.

Türkler, bu suretle gasbettiklerini, emin bir yere götürdükten

¹ Arşimandrit: ruhanî bir payedir.

sonra, ikinci ve üçüncü defa yağmaya iştirâk etmek için geri geliyorlardı. Bu gaasplar acele ediyorlardı. Bu suretle bir saat içinde bütün halk bağı bulunuyordu. Erkekler ipler ile, kadınlar ise mendilleriyle bağlanıyordu. Bu suretle kiliseden ve kilisenin en mukaddes yerlerinden, koyun sürüleri gibi, sayısız insan dizilerinin ağıylaarak, feryat ederek çıktıklarını ve bunlara merhamet edecek kimse-
nin bulunmadığını görmeliydiniz.

Mâbedin hali hakkında ne diyeceğimi bilmiyorum. Dilim ağzı-
ma yapıştı, ağzım mühürlenmiş olduğundan, nefesim çıkamıyor. Bunlar hemen mukaddes tasvirlerin (ikon), tezyinatını koparıp al-
dılar; zincirleri, büyük şamdanları, mukaddes din taşının örtülerini, küçük şamdanların bazılarını kırdılar ve bazılarını aldılar; mu-
kaddes eşyanın muhafazasına mahsus olan hazinenin içinde bulunan altın, gümüş ve başka kıymetli madenlerden yapılmış olan bütün mukaddes kapları bir saniyede kapıştılar ve mâbedi harap ve çıplak bir halde bıraktılar. Mâbedin içinde hiç bir şey bırakmadılar. O sırada peygamber Amos'un ağzı ile, Allahın söylediği vak'alar yeni Sion'da vuku buluyordu. Her şeye kadir olan Cenab-ı Hak, şöyle buyuruyor: «Betil'in¹ mezbahlarının cezasını vereceğim ve mezbahın boynuzları kırılıp, yerin altına düşeceklerdir ve dört tarafı saçaklı köşk ile yazlık haneyi yıkacağım ve fildişinden yapılmış evler ile bir çok başka evler mahv ve harap olacaktır». Cenab-ı Hak diyor ki: Bayramlarınızdan ikrah ve nefret ediyorum ve umumi toplantılarınızdan hoşlanmıyacağım. Bana ateşle yanmış olan kurbanlar ve âdi zebihalar takdim etseniz dahi kabul etmiyeceğim ve bakmıyacağım. İlâhilerinizin nağmesini, benden uzaklaştırınız, musiki aletlerinin terennümünü dinlemiyeyeceğim. Cenab-ı Hak bana dedi ki: kav-
mim İsrailin âkıbeti geldi. Bunun mahvolmaması için önayak ol-
mıyacağım ve o günü mâbedin heykelleri, feryat ve figanlara dönc-
cektir. Cenab-ı Hak diyor ki: Ey sabahleyin fakiri kovanlar ve yer-
yüzünde fukaraya eziyet edenler! Bunları dinleyiniz! Alış-verişte bu-
lunmak için, ay ne vakit geçecektir ve ufağı küçültüp, miskalı bü-
yütmek, hileli terazi kullanmak suretiyle buğday satmak için cu-
martesiler ne vakit geçecektir ki, yoksul olanı para ile, fukarayı bir çift ayakkabı mukabilinde satın alalım. Cenab-ı Hak diyor ki: «o gü-

¹ Yeni Sion = Aya Sofya'nın diğer bir adıdır.

² Betil, Filistin'de gayet eski bir Yahudi şehri idi, daha eski adı «Luz» idi. Burası Hazreti Yakubun ve Hazreti Yûsanın zamanında, Yahudilerin çok mukaddes bir şehri iken Hazreti Süleyman'ın vefatından sonra putperestlik merkezi haline gelmiştir.

nü güneş öğle üstü batacak ve gündüzün aydınlık bulunduğu bir sırada yeri karanlığa kavuşturacağım ve yortu eğlencelerinizi matemlere tebdil edeceğim ve bütün ilâhilerinizi iniltilere döndüreceğim».

İstanbul'un kaybolduğu o müthiş gün, azize Teodosia'nın hususi gününe tesadüf etmişti. Bu sebepten halk bu yortu ile meşguldü ve bir çok erkek ve kadın akşamdan sabaha kadar vakitlerini azizenin türbesinde geçirmişlerdi. Bir çok erkek ve kadınlar da, sabah olunca mumlar ve günlükler taşıyarak, azizenin kabrinin ziyaretine gidiyorlardı. Bu kadınlar tuvaletlerini yaparak, iyi elbiselerini giyerek, mücevherlerini takınarak, kiliseye giderken, birdenbire Türklerin tuzaklarına düşmüşlerdi. İstanbul gibi büyük bir şehirde anırsızın böyle bir felâketin başlarına geleceğini nereden bileceklerdi? Bu felâketin büyüklüğünü, ancak görenler takdir edebilirler.

Yukarıda izah ettiğimiz üzere, şehre karşı yapılan bu tehdidâ-miz taarruz Harsu (Eğrikapı) kapısı ile Ayyu Romanu (Topkapısı) kapısında ve sarayın bulunduğu yerde başladı ve bu yerlerde neticelendi. Gemilerin ve limanın müdafaası o derecede iyiydi ki, Bizanslılar Türklerin taarruzlarına karşı mukavemet ediyorlar ve merdivenlerini surlara yerleştirmelerine müsaade etmiyorlardı. Gündüzün saat üçüne kadar taş ve ok muharebesi devam etti. Orada Bizanslılar Türklerden daha kuvvetli idiler. Şehrin içinde sabahdan beri yağmalar ile meşgul olan Türk askerleri, bu taraflara gelip, Bizanslıların sur dışında bulunan Türkler ile muharebe ettiklerini görünce, avazları çıktığı kadar bağırarak, surlara doğru hücum ettiler. Deniz surlarını müdafa edenler, Türkleri, şehrin içinde görünce, yüksek sesle «yazıklar olsun» diye bağırarak kalenin üstünden kendilerini yere atıyorlardı. Zira orada artık Bizanslıların, kuvvet ve kudreti kalmamıştı. O zaman surların dışarısında gemilerde bulunan Türkler hemcinslerinin şehrin içinde bulunduklarını görünce şehrin fetholundüğünü anladılar ve bunlardan bir kısmı çabucak merdivenleri kurarak, şehre girdiler, şehrin kapılarını açtılar ve bu suretle o taraflarda kale dışarısında bulunan Türklerin hepsi içeri girdi.

Büyük duka (amiral) da Türklerin bulunduğu yere kadar (bu zat Balat kapısına beşyüz askerle nezaret ve burayı müdafa ediyor) geldiklerini görünce, bir miktar maiyeti ile kendi evine gitti. Bizanslıların hepsi, darmadağın olmuşlardı. Bazıları evlerine gitmeden esir ediliyorlardı, bazıları da evlerine döndükleri vakit, evlerini karlılarından, çocuklarından ve eşyalarından hali olarak, harap

bir halde buluyorlardı. Bunlar da bu hale karşı düşünmeğe, ah ve enin etmeğe ve ağlamağa vakit bulmadan, yakalanıp elleri arkalarına bağlanıyordu. Evlerine gelen bazıları da, karı ve çocuklarının bağlanmış bir halde götürüleceği zamana tesadüf etmiş olduğundan, kendileri de karıları ve en sevgili aile efradının kafilesine bağlanıp, götürülüyordu. Evlerinden çıkamıyacak derecede hasta ve ihtiyar olan erkek ve kadınların hepsi merhametsizce boğazlanıyor, yeni doğmuş çocuklar meydanlara atılıyordu. Büyük duka, ailesinin yanına gittiği zaman, kızlarının, oğullarının ve karısının (esasen hasta idi) kapalı oldukları kaleye girmek isteyen Türklere mâni olduklarını gördü. Kendisi ve maiyeti hemen yakalanmış iseler de, padişah kendi adamlarından bazı kimseleri gönderdi. Bunlar amirali ve bütün aile efradını himaye ve muhafaza ediyorlardı. Evini işgal edip, çeviren Türklere, büyük duka kâfi miktarda paralar verdi. Bu paralar ile bunlardan yeminli teminat aldı ve bütün ev halkı emniyet altına alındı. Bu suretle bütün Türkler ve hattâ katırlara bakan sevisler ve bütün aşçılar şehre girdiler.

Sözü geçen Ioannis Giustiniani, almış olduğu yarayı tedavi etmek için, gemiye gelmişti. Limanda bulunduğu zaman, kendi adamlarından bazıları Türklerin şehre girdiklerini ve imparatorun başının kesildiğini söyliyerek, kaçmak için acele ediyorlardı. Ioannis, bu acı ve menhus haberi duyunca, yaverlerini ve gemicilerini borazanlar ile davet etmek için, tellâllarına emir verdi. Kezalik, diğer gemiler de kaçmağa hazırlanıyorlardı. Bu gemilerin kaptanlarının ekserisi esir düşmüş olduklarından, kaptansız yola çıkmışlardı.

Limanın sahilinde manzara pek feci idi. Erkek ve kadınlar, rahibeler ve rahipler, bağırarak ve bağırıklarını döverek, gemilere alınmaları için gemidekilere rica ediyorlardı. Fakat kabil değildi. Allahın gazabının son dereceye varması mukadderdi. Padişahın gemicileri şehrin yağması ve ganimet toplamakla meşgul olmasalardı, düşman gemilerinden hiç biri kaçamazdı. Türkler, gemileri terkederek, şehre girmiş olduklarından, Lâtinler de serbestçe limandan çıkıp gidiyorlardı. Padişah ise hiddetinden dişlerini gıcırdatıyordu. Fakat artık hiç bir şey yapamıyor ve istemiyerek bu facianın sonunu bekliyordu. Galatadakiler ise böyle işitilmemiş bir felâketi görünce, karıları ve çocukları ile beraber, sahile doğru koşuyorlar, nerede bir kayak veya sandal görseler, binip gemilere atılıyorlar ve bütün eşyalarını ve evlerini olduğu gibi bırakıyorlardı. Bir çokları da acelelerinden servetlerini denizin dibine atıyorlar ve bu suretle daha

büyük zararlara düşer oluyorlardı. O zaman Mehmed'in teveccühünü kazanmış olan ve Zağanos adını taşıyan vezirlerinden biri (bu vezir harbin yapılması için padişahı teşvik etmişti) Galata taraflarına koşarak, Galatalılara «kaçmayınız» diye bağıırıyordu; padişahın başı üzerine yemin ederek, «korkmayınız» diye söylüyordu. «Siz padişahın dostusunuz, şehriniz her türlü taarruzdan masundur; gerek bizimle, gerek imparator ile yapmış olduğunuz muahedelerdeki ahkâmdan daha iyi şartlara ve hükümlere malik olacaksınız. Padişahın gazabını davet etmemek için başka bir şey düşünmeyiniz». Zağanos, bu sözleri ile, Frenklerin Galata'dan kaçmalarına mâni oldu. Mamafih kaçabilenler kaçtılar. Sonra geri kalan Galatalılar meclis toplayarak, kalelerinin anahtarlarını aldılar, kendi reisleri ile beraber, kulluklarını arz etmek için, padişahın yanına gittiler. Bunlar padişahın huzuruna çıkarak, kulluklarını arzettikten sonra, kalelerinin anahtarlarını takdim ettiler. Padişah memnuniyetle anahtarları aldı ve tatlı sözler, iyi muameleyle bunları geri gönderdi.

Gemilere gelince, beş büyük kadirga yelkenleri açarak, limandan çıktı, diğerleri çıkamadı. Bu çıkamayan gemilerin kaptanları kurtulmak için diğer gemiler ile kaçmış ve gemilerini terketmişlerdi. Kaptanları esir edilmiş olan ve limandan çıkmış bulunan bazı gemiler de bunları esaretten kurtarmağa çalışıyorlardı. Gemiler limandan çıktıktan sonra, poyraz rüzgârı esmeğe başladı ve yelkenleri tamamiyle dolarak yollarına devam ettiler. Yolda giderken, feryat, figan ve ah ve enin ederek, şehrin nekbetine ağlıyorlardı. Venediklilerin ticaret kadirgaları da gitmişlerdi. Şehrin dışarısında dağınık bir halde bulunan erkek ve kadınları, Türk gemicileri nerede buldularsa, topladılar ve gemilerine aldılar. Şehrin diğer halkı şehrin dışarısında bulunan Türk karargâhında sadırlar içersinde muhafaza altına alınmış idi.

(BÜYÜK FÂTİH'İN ŞEHRE GİRMESİ VE FETHİN İLK GÜNLERİ)

40 — Yukarıda anlattığımız vak'alar gündüzün saat birinden saat sekizine kadar vaki oldu. O vakit padişah hiç bir korku ve şüpheye lüzum kalmadığına kani olarak, vezirleri, diğer kumandan ve ümerası ile beraber şehre girdi. Bu maksatla tertip olunan alayın önünde ve arkasında padişahın sadık kulları yer almışlardı. Bunların ağızlarından ateş püskürüyordu. Her biri Apollon'dan daha çok

maharetli okuydu (solaklar), Yeni Iraklıdes¹ idiler ve herbiri on düşmana karşı geliyordu.

Padişah bu alay ile doğruca Büyük Kilise'ye geldi, atından indi ve içeri girdi. Mâbedin azametini görerek, hayran kaldı. Padişah o sırada bir Türk askerinin mâbedin mermerlerinden birisini kırmakta olduğunu gördü. Bu tahribatı neden yaptığını bu Türkte sordu. O da din için yaptığını söyledi. Bunun üzerine padişah Türkü kılıçla yaraladı ve aynı zamanda Türkte dedi ki, «Servet ve esirler size yeter, gehrin binaları bana aittir». Padişah zaten gehrin servetinin tükenmekte ve esirlerin sonu gelmekte olduğunu görerek, askerleriyle yaptığı mukaveleden pişman olmuştu. Orada hazır bulunanlar mermeri kıran Türkü, yarı ölü bir halde, ayaklarından tutarak mâbedin dışarısına attılar.

Sonra, padişah kendi müezzinlerinden birine ezan okumasını emretti. Müezzin «umvon»a (minber) çıkarak, ezan okudu. Adem-i meşruiyetin veledi, Deccal'ın mübeşşiri, mihraptaki mukaddes din taşının üstüne çıkarak, namazını kıldı. Nedir bu nekbet? Heyhat nedir bu dehşet veren acibe, eyvah ne olacağız? Vay vay, neler görüyoruz? Altında havarilerin ve şehitlerin mübarek bakiyeleri metfun bulunan bu mukaddes mihrap üzerinde bir Türk, bu mihrabın üzerinde bir dinsiz? Ey güneş titre! Allahın kuzusu nerededir? Bu mihrap üzerinde kurban olan, yenilen ve hiç bir zaman tükenmiyen Babanın oğlu nerede? Hakikaten fasit bir neticeye vardık, günahlarımızdan dolayı bizim ibadetimiz, diğer milletlere nispetle, hiç nazarı itibara alınmamıştır. Allahın hikmeti namına bina olunan, Ekanim-i selâse kilisesi, Büyük Kilise ve yeni Sion adlarını almış olan bu mâbet, bugün barbarların ibadet yeri ve Muhammed'in evi adını aldı ve öyle oldu. Ey Cenab-ı Hak verdiğin hüküm âdildir!

Padişah, mâbetten çıkınca, büyük dukayı arattı ve onu tekrar huzuruna getirdiler. Büyük duka gelip etek öptükten sonra padişah ona dedi ki, «Şehri teslim etmemekle iyi bir iş yapmadınız. Bak ne kadar zararlar, ne kadar hasarlar yapıldı, ne kadar kimse esir oldu». Duka buna cevap olarak, «Efendim, sana şehri verecek kadar salâhiyetimiz yoktu, hattâ imparatorun bile böyle bir salâhiyeti yoktu. Bundan başka senin adamlarından bazıları da, sözle ve mek-

¹ Iraklıdes: Herkülün evlât ve ahfadına verilen unvandır. Müellif, Fâtih'in etrafında bulunan askerlerden her birinin birer Herkül kadar kuvvetli ve cesur olduğunu ifade etmek için bu kelimayı kullanmıştır.

tuplarla, imparatora haberler göndererek, korkma; padişah size tahküm edemeyecektir diyorlardı. Padişah bu söylenen sözleri Halil Paşa'ya attetti. Zaten ona karşı kızgınlık besliyordu. Padişah, dükânın ağzından imparatorun ismini duyunca, imparatorun gemiler ile kaçıp kaçmadığını ondan sordu. O da bu hususta hiç bir şey bilmediğini, zira Türkler Eğri-kapıdan girdikleri zaman, kendisinin Balat kapısında bulunduğunu söyledi.

O sırada, ordugâhtan iki yeniçeri padişahın huzuruna çıkarak, bunlardan biri, «Efendim, onu ben öldürdüm. Şehrin içine girmek için acele ettiğim bir sırada ona bir darbe vurarak, telef ettim» dedi. Diğeri de: «İmparatora, evvelâ ben darbeyi vurdum» dedi. O zaman padişah imparatorun cesedini bulup, başını getirmek üzere, bu iki askeri memur etti. Bunlar da koşarak, cesedi buldular ve imparatorun kafasını keserek, padişaha getirdiler. Padişah o vakit büyük dukaya sordu: «Bana hakikati söyle. Bu baş senin imparatorunun başı mıdır?» Duka başı dikkatle tetkik ederek: «Efendim onundur» dedi. Bu başı başkaları da gördüler ve tanıdılar. O vakit imparatorun kafasını Avgusteo'nun sütununa diktiler ve akşama kadar orada kaldı. Sonraları derisini yüzüp, samanla soldurdular ve her tarafa gönderdiler. Padişah muzafferiyeti remzeden bu başı İran padişahına, Araplara ve diğer Türklere gönderdi¹.

Diğer bir rivayete göre, büyük duka, Orhan'la (şehzade) beraber, Kasteliondaki Fransızların burcunda idi. Bu sırada, burc içinde bulunan ekserisi asil ve necip arhontlardan mürekkep olan kimşeler Türklere karşı mukavemetin faydasız olduğunu görerek, teslim

¹ Dukas'ın imparator hakkındaki iddiaları yanlış olmak lâzım gelir. Kendisi muhasara esnasında İstanbul'da değildi. Bizans'ın sukutu acısı içinde bir çok şeyler uydurduğu gibi, imparator hakkındaki söyledikleri de gözle görülen şeyler değildir. İmparator hücumun son devrinde, iki sur arasındaki sahadada, gehri müdafaa ederken yaralanmış, belki de o kargaşalık esnasında, ayakındaki çizmelerden başka kendisini tanıtabilecek bir şey olmadığı için, adı meçhul bir er gibi ölmüştür. Cesedinin bulunması, başının buldurularak Augusteo'nun da teşhir edilmesi ve saman doldurularak İslâm hükümdarlarına gönderilmiş olması bir efsaneden başka bir şey değildir. Bk. Barbaro, 29 Mayıs olayları; Anonyme, s. 276; Chalcondyle, s. 171; Dolfino, Sphrantzes 286, Tacaldi Dethion 904-905; Dursun bey ve onu kaynak ittihaz eden bazı Türk tarihleri, şehrin içinde tekfurun başını kestiler diye kaydederler. Şayanı dikkat olan nokta, Mısır hükümdarı Yusuf İnal'a yazılan zafernameye buna ve imparatorun başının gönderildiğine dair bir bahis bulunmamasıdır. Prof. Amanthos da *Le prisé de Constantinople* isimli bir makalesinde (*Hellenisme Contemporaine*, Fethin 500 üncü yıldönümü hususi nüshası) imparatorun surlar arasındaki mücadele esnasında öldüğü ve cesedinin bulunmadığı fikrindedir (T.N.).

oldular. Orada bulunan Orhan, rahiplerden birinden elbiselerini istedi ve giyindi. Kendi elbisesini de rahibe verdi ve ok atmağa mahsus küçük bir kapıdan kendisini şehrin dışarısına attı. Gemilerde bulunan Türkler, bunu yakalayarak, bağladılar ve diğer esirlerle beraber gemiye bindirdiler. Burcdakiler de teslim olduklarından, bunları da aynı gemiye bindirdiler. O zaman Bizans esirlerinden biri, kendisini esirlikten kurtarmak için, geminin kaptanına yaklaşıp, dedi ki, «Beni bugün esaretten azat edecek olursan, büyük dukayı ve Orhan'ı sana vereceğim». Geminin süvarisi bunu duyunca, bu Bizanslıyı esirlikten kurtaracağına yemin etti. O vakit muhbir siyahlar giyinmiş olan Orhan'ı gösterdi. Kaptan keyfiyeti tahkik ederek, hakikaten Orhan olduğuna kanaat hasıl edince, hemen kafasını kesti. Büyük dukayı hayatta olduğu halde ve Orhan'ın kafasını alarak, Kosmidion'da bulunan padişaha götürdü. Padişah memnun olarak, kaptanı pek çok hediyelerle taltif etti ve geri gönderdi. Büyük dukaya da oturmasını emretti. Kendisini teselli etti ve hemen orduya ve gemilere adamlar göndererek, büyük dukanın çocuklarını ve karısını buldurup, yanına getirtti. O vakit padişah dukanın aile efradının herbiri için biner akçe vererek, bunları esirlikten kurtardı ve bunları duka ile beraber evlerine gönderdi.

Padişah dukaya cesaret verdi ve kendisini teselli ettikten sonra, dedi ki, «Ben şehrin bütün idare işlerini sana tevdi edeceğim; imparatorun zamanında haiz olduğun şan ve şereften ziyade seni şerefe nail cyleyeceğim. Müsterih ol». Duka padişaha teşekkür etti ve elini öperek, evine gitti. Padişah, imparatorun sarayında temayüz etmiş olan asil ve mevki sahiplerinin adlarını dukadan alarak, bir kâğıda yazdı ve bunlardan gemilerde ve çadırlarda bulunanların hepsini toplayarak, herbiri için biner akçe verip, Türklerden satın aldı.

Neslimizin mahvolduğu, fethin o kara birinci günü geçip, ertesi gün sabah olunca, padişah şehre girdi ve büyük dukanın konağına gitti. Duka dışarı çıkarak, padişahı karşıladı ve eteğini öptü. Padişah konağına girdi. Dukanın karısı hasta ve yatakta idi. Koyun postuna bürünmüş olan kurt, hastanın yatağına yaklaşıp, kadına dedi ki, «Ey anne, cereyan eden vak'alardan meyyus olma, Allahın istediği olsun, kaybettiklerinden fazla sana verecek servetim vardır. Yalnız sıhhatte ol». Dukanın çocukları da gelerek, kulluklarını arz ve teşekkür ettiler. Padişah sonra evden ayrılarak, şehri dolaymağa başladı. Şehir baştan başa gayr-ı meskûndü, sesi çıkacak veya bağırarak ne insan, ne hayvan, ne de kuş vardı. Yalnız acizlerinden do-

layı yağmaya katılmaya muvaffak olamıyan bazı kimseler görünüyordu. Zira Türkler de birbirlerini öldürüyorlardı. Ganimetler ele geçiren Türk, biraz zayıf ise, daha kuvvetlisi o ganimetleri çekerek elinden alırdı. Kendini müdafaadan âciz olan kimse, daha kuvvetlisi tarafından yaralanarak, telef edilirdi. Fethin ikinci ve mayısın otuzuncu günü Türkler tekrar şehre girerek, geri kalan ganimetleri topladılar.

Padişah, o zaman şehrin en büyük kısmını gezdi ve saraya yakın bir yerde ziyafet sofrası hazırlatarak eğleniyordu. Bu ziyafette padişah fazla şarap içerek, sarhoş olduğundan, harem ağasını davet etti ve kendisine şu emri verdi: «Büyük dükânın evine git ve en genç çocuklarının bu ziyafete gönderilmesini padişahın emrettiğini kendisine söyle». Genç çocuk güzeldi ve ondört yaşındaydı. Çocuğun babası, bu emri duyunca, ölü gibi oldu ve yüzü başka bir şekil alarak, harem ağasına dedi ki, «Kendi evlâdımı lekelemek maksadiyle elimle teslim etmekliğim, bizim terbiyemizle kabil-i telif değildir. Padişahın, cellât göndererek, kafamı almasını tercih ediyorum». Harem ağası, padişahın gazabını davet etmemek için, çocuğun teslim olunması hakkında büyük dukaya nasihatte bulunmuş ise de, harem ağasının nasihatleri büyük dukayı ikna etmedi. Ağaya hitaben dedi ki, «Eğer çocuğu alıp götürmek istersen, al götür, yoksa rızam ile ben çocuğumu hiç bir zaman vermiyeceğim». Harem ağası bunun üzerine geri giderek, büyük dükânın çocuğu vermek istemediğini padişaha anlattı. Büyük dükânın bu suretle hareket etmesinden padişah hiddetlenerek, harem ağasına dedi ki, «Cellâdı yanına al da çocuğu bana getir. Dukayı ve çocuklarını da al ve gel!» Padişahın bu emrini haber alan duka çocuklarını ve karısını öptü; kendisi, oğlu ve damadı Kantakuzinos cellâdı takip etti. Harem ağası, çocuğu beraber alarak, padişahın yanına girdi ve çocuğu gösterdi. Diğerleri de sarayın kapısında ayakta duruyorlardı. Padişah sarayın kapısında duranların kılıkla idam olunmalarını emretti. Cellât bunları saray kapısından alarak, sarayın alt tarafındaki yere götürdü ve padişahın idam hakkındaki emrini kendilerine tebliğ etti. Dükânın evlâtlarından birisi idam kararını duyunca ağladı. Babası ise, cesaretle bir tavır takınarak, genç çocuklarının mâneviyatını takviye etti ve bunlara şöylece hitap etti: «Evlâtlarım, dün az bir müddet zarfında şehrimizde cereyan etmiş olan mahvedici vak'aları gördünüz. Bitmez tükenmez servetimiz, bu muazzam şehirde ve hristiyanlarla meskün olan dünyanın her yerinde İstanbul'lu olduğumuzdan dolayı haiz olduğumuz hayret verici şan ve şerefimiz malûmumuzdur. Şim-

di ise, bizde birşey kalmadı, ancak gördüğünüz bu hayat kalmıştır. Bu hayatın sonu bizim için bir gün gelecektir. Herhangi bir gün öleceğiz ve ölünceye kadar günlerimizi nasıl geçireceğimizi bilmiyoruz. Esasen servetimiz kaybolmuştur. Binaenaleyh bundan böyle servetten, şan ve şöhretten, namus ve efendilikten mahrum olarak yaşayacağız. Herkesin sitem ve hakaretine maruz kalacağız, mihnet ve sefalet içinde vakit geçireceğiz ve ölüm, nihayet vakti geldiği zaman, bizi buradan namussuz olarak alıp götürecektir. Bizim imparatorumuz nerededir? Dün boğazlanmadı mı? Benim kayınbabam ve sizin büyük babanız büyük domestikos¹ ve protostrator² Paleologos, iki evlâdı ile, nerededirler? Bunlar da dünkü muharebede öldüler mi? Keşke biz de bunlarla beraber ölsedydik. Mamafih bu saat da bizim için elverişli bir saattir. Hiç ihmal etmiyelim. Şeytanın türlü silâhları vardır. Bu silâhları kim bilir? Eğer geç kalırsak bu şeytanın zehirli okları ile yaralanmamız muhtemeldir. Şimdi meydana ölmüzdür. Bizim için ölen ve dirilen Hazret-i İsa namına, biz de ölelim ki, onun bu yüzden kazandığı iyiliklere biz de mazhar olalım».

Duka, bu sözleri ile, çocuklarına cesaret verdiğini ve çocuklarının da ölmeğe arzu duyduklarını görünce, cellâda dedi ki, «Gençlerden başlayarak, aldığın emri infaz et». Cellât bu tavsiyeyi dinliyerek, gençlerin kafalarını kesti. Bu esnada büyük duka ayakta durarak, «Allahım, sana teşekkür ederim» ve «Allahım âdilsin» diyordu. Çocuklar idam olunduktan sonra, duka cellâda dedi ki, «Birazder şuraya girip, ibadetimi yapmama müsaade et». Oralarda ufak bir mâbet vardı. Cellât müsaade etti ve duka mâbede girerek, ibadetini yaptı. Duka mâbetten çıktığı zaman (orada evlâtlarının cesetleri ihtilâç halinde idi), yine Cenab-ı Hakk'a dua ettikten sonra idam olundu³. Cellât, kesilen kafaları alarak, ziyafet yerine geldi ve bunları padişaha gösterdi, cesetleri çıplak ve gömülmeden orada bıraktı. Padişah, yine bedelimi vererek, esirlikten kurtardığı, sarayın mümtaz mevkî sahiplerine ve eşrafa cellâdı göndererek, bunların da hepsini idam etti. Bunların karıları ile çocuklarından güzel

¹ Büyük domestikos, kara kuvvetlerinin baş kumandanıdır. İmparator dan sonra gelir. Denizde büyük dukanın mevkîi ne ise, domestikosun da karada mevkîi aynıdır.

² Protostrator, imparatorun hassa silvâri ordusu kumandanıdır. Son zamanlarda hafif silvâri alayı kumandanı idi.

³ Lucas Notharas'ın katli için bk. F. Dirintekin, İstanbul'un Fethi, s. 244-247 (T.N.).

kız ve erkek çocukları seçerek, Edirne'deki Babilon'a¹ konuluncaya kadar nezareti altında bulundurmak üzere, harem ağasına teslim etti. Geri kalan diğer esirleri de idareleri altında bulundurmak için başkalarına tevdi etti.

Bu suretle bütün İstanbul halkı ordugâhta çadırlar içinde idi. Şehir ise boş, ölü, çıplak ve sessizdi ve şehrin hiç bir güzelliği kalmamıştı.

(DUKAS'IN İSTANBUL HAKKINDA YAZDIĞI AĞIT)

41 — Ey şehir, şehir, bütün şehirlerin başı! Ey şehir, şehir, dünyanın dört tarafının merkezi! Ey şehir, şehir, hristiyanların iftihar sebebi ve barbarların hezimet-i! Ey şehir, şehir, ikinci bir cennet, garp tarafında ekilmiş ve içinde mânevi meyvalarla dolu her nevi nebatı havi şehir! Ey cennet, şimdi güzelliğın nerede? Vücut ve ruhun, manevî zarafetlerinin, faydalı kuvvetleri nerede? Solmak bilmiyen cennet yeşillikleri arasında, çok zaman evvel dikilmiş olan Hazret-i İsa efendimin, havarilerinin metfun bulunan vücutları nerede? Bu vücutlar arasında İsa'nın kırmızı hil'ati, mızrak, sünger, kamış² nerede? Biz bunlara teabbüt ettiğimiz zaman, Hazret-i İsa'yı salıp üzerinde görüyor gibiydik. Azizlerin, şehitlerin kalıntıları nerede? Büyük Konstantin'in ve diğer imparatorların cesetleri nerede? Yollar, mâbetlerin avluları, üç yol ağzları, tarlalar, bağların çevrıntıleri, bunların hepsi, azizlerin, asillerin, dindar adamların, rahip ve rahibelerin kalıntıları ile doluydu. Bunlar şimdi nerededirler? Ne büyük felâket! Allahım! Ölen kullarının vücutlarını yabani gök kuslarına ve azizlerinin cesetlerini yeni Sion'un (İstanbul'un) etrafında vahşi hayvanlara yem olarak ortada bıraktılar ve bunları gömecek kimse yoktur. Ey mâbet, ey yeryüzünde gök, ey gökyüzünün mihrabı, ey mübarek ve mukaddes mâbetler, ey kiliselerin güzelliği, ey mukaddes kitaplar, ve ilâhî sözler, ey eski ve yeni kanunlar, ey Allahın parmağı ile yazılmış levhalar, ey Allahın ağzı ile söylenmiş olan İnciller, ey tecessüt etmiş olan meleklerin ilâhî ilimleri, ey

¹ Buradaki Babilon, yani Babil'den maksat sarayın harem dairesidir. Bu dairede her lisanla konuşan kızlar bulunduğundan, Dukas, harem dairesine Babilon adını vermiş olmalıdır.

² Hristiyanların itikadınca Yahudiler Hazret-i İsa'yı çarmıha gerdikleri zaman, alay etmek için, kırmızı bir hil'at giyindiler, mızrak ile boynunu del-diler, su istediğinde sünger ve kanı ile sirke içirdiler.

mâneviyat âlimlerinin tedrisatı, ey yarı ilâh kahramanlarının çocuk terbiyesi dersleri, ey devlet, ey halk, ey evvelce mevcut iken, şimdi batmakta olan gemi gibi mahvolan askerler, ey evler, her türlü saraylar ve mukaddes surlar, bunların hepsini davet ediyorum ve bunları ruh sahibi telâkki ederek, bunlarla beraber feryat ve figan ediyorum, bu menhus faciannın tasviri için Yeremia peygamberin terennümlerini esas ittihaz ediyorum: «Ah! Bir çok halkla dolu olan şehir, nasıl yapılmış kaldı? Milletler arasında mümtaz olan şehir, nasıl dul bir kadın haline girdi? Memleketler arasında hâkim iken, nasıl haraçgüzar oldu?

Bütün gece ağlar ve göz yaşları yanaklarının üzerinden akar durur ve onu sevenlerden hiç biri onu teselli etmiyor. Bütün dostları kendisinden el çekmişler ve ona düşman olmuşlar.

Asya, zilletten ve ağır kulluktan hicret etti. Milletlerarasında oturdu ve fakat rahat bulmadı. Onu takip edenlerin hepsi sıkıntı sırasında yardımına yetiştiler. Bayram günlerinde gelenler olmadı. Şehrin yolları yeis içindedir. Bütün kapıları tahrip edildi. Rahipleri feryat ve figan ederler, bakireleri kederli bir haldedirler. Şehir de acılar içindedir.

Düşmanları бага geçtiler, onu sevmiyenler murada erdiler. Zira Cenab-ı Hak onu, dine karşı vaki olan isyanlarının çokluğundan dolayı tezlil eyledi; masum çocukları, düşmanlarına esir oldu ve Sayhun (Sion) kızının bütün güzelliği kayboldu, eGRAF ve âyanı barınacak otlak bulamıyan koçlar gibi oldular ve kendilerini takip edenlerin önünde bitap bir halde yürüyorlardı. Düşmanları, bunların bu haldeki hicretlerini görünce, gülmeğe başladılar. Kudüs (Jerusalem) büyük günah işledi. Bu sebepten dolayı nâpâk sayıldı. Bu şehrin ahalişi düşmanın eline geçince, şehrin bütün lüzumlu şeylerine el koydu. Zira senin mâbedine girmemelerini emrettiğin halkın kendi mukaddes yerine girdiklerini gördü.

Bütün halkı ah çekerek ekmek aradılar. Canlarını kurtarmak için nefis eşyalarını yiyeceğe bedel olarak verdiler. Yâ Rab! Bak ve nazar eyle! Ey yoldan geçenler, nazar edip, bakınız, başıma gelen bu dert gibi dert var mıdır?

Kemiklerim üzerine gök yüzünden atış gönderdi ve bu ateşi üze-rime doğru tevcih etti, ayaklarıma tuzak koydu ve beni geri döndürdü. Beni perişan etti ve bütün gün baygın bir vaziyette bıraktı.

Cenab-ı Hak, bütün kahramanlarımı benden uzaklaştırdı. Yiğitlerimi kırmak için fırsatlar çıkardı. Allah, Yahudi kızı olan bakireyi mi'sara içindeki üzüm gibi ezdi.

Bu vakıalar için ben ağlıyorum, oğullarım helâk oldu. Zira düşman galip geldi. Cenab-ı Hak âdildir. Zira ben onun emrine karşı geldim. Şimdi ey Milletler! Beni dinleyiniz ve derdime bakınız, bakirelerimle gençlerim esir oldular.

Beni sevenleri çağırdım, bunlar beni aldattılar; rahiplerim ve ihtiyarlarım, ruhlarını şehirde teslim ettiler. Ah! Çektiklerimi işitiniz, bütün düşmanlarım felâketimi duydular. Çadırımı, bahçe kültübesi gibi zorla yıktı, toplantı yerlerini ve bayramım bozdu. Allah mukaddes gün olan cumartesiye şehirde unutturdu ve gazabının şiddetiyle hükümdar ve rahibi tezlil eyledi.

Allah, kendi mezbahımı sevmez oldu, mukaddes yerinden ikrah eyledi, elleri ile sarayının duvarlarını tahrip etti. Bayram gününde kâhinlerin ilâhileri yerine, mâbet içinde harb ilâm sesini verdi.

Ya Rab! Bak ve nazar eyle, kime karşı böyle hareket ettin? Memedeki çocuklar itlâf edildi, rahipler ve evliyalar mukaddes mâbet içinde katlolundular, genç ve ihtiyarlar sokaklarda toprak üzerinde can verdiler. Bakirelerim ve gençlerim esir edildiler.

Cenab-ı Hak hiddetini ve gazabının şiddetini tevcih etti, şehri ateşe yaktı ve şehri temellerinden mahvetti.

Ya Rab! Bize vaki olan bu halleri hatırına getir. Nazar eyle ve düçar olduğumuz hakaretleri gör! Babalarımızdan kalma mirasımız yabancılara kaldı, evlerimiz başkalarının eline geçti. Babamız yok gibi, öksüz kaldık, annelerimiz dul kadınlara döndü; takibata uğradık, zahmetler çektik ve rahatımız kalmadı. Babalarımız günah işlediler ve öbür dünyaya gittiler. Biz ise, onların günahlarının cezalarını çekiyoruz. Bizi kullar, hükümleri altına aldılar. Bunların elinden kurtulan olmadı. Kıtlığın şiddetinden derimiz fırında pişmiş gibi ihtiyarların derisine döndü. Egraf değirmen taşlarının altında ezildi, çocuklar kazıklandılar, ihtiyarlar kalenin kapısı üzerinden aşağı atıldılar ve âyan terennüm etmekten menolundular. Kalbimizin sevinci kesildi ve raksımız yeise münkalip oldu. Başımızın üzerinde bulunan taş yere düştü. Yazıklar olsun bize! Zira günah işledik. Bu sebeplerden dolayı kalbimiz sızladı ve gözlerimiz karardı. Yeni Sayhun (Sion) harap oldu ve onun üzerinden tilkiler geçti.

Yâ Rab! Sen ilelebet bakisin, tahtın nesilden nesile intikal ediyor, niçin bizi tamamiyle unutuyorsun? Bizi uzun müddet terke diyorsun?

Yâ Rab! Kendi tarafına dönmemizi emret ve bizde bu emrine inkiyat ederek, döneceğiz ve hayatımızı eskiden olduğu gibi yeniden iyiliğe çevir. Lâkin bizi tamamiyle reddettin ve bize karşı şiddetli gazaba geldin».

Yukardaki yazılar peygamber Yeremiya'nın eski Kudüs'ün zaptı münasebetiyle kopardığı feryat, figan ve ah ve eninleridir. Ben zannediyorum ki, bu feryatlar yeni Kudüs (İstanbul)'e de tatbik olunabilir. Peygambere iyi ilham olunmuş.

İmdi şehre gelen felâketi, müthiş esareti ve acı hicreti hangi kuvvetli dil tasvir edebilecek? Düşar olduğu felâket Kudüs'ten Babil'e veya Asurya'ya hicret etmek gibi değildir. Bunlar İstanbul'dan Suriye'ye, Mısır'a, Ermenistan'a, İran'a, Arabistan'a, Afrika'ya, İtalya'nın muhtelif yerlerine, Küçük Asya'ya ve diğer vilâyetlere dağılmışlardır. Bu dağılma nasıl oldu bilir misiniz? Erkek Paflagonya'da, karısı Mısır'da, çocukları da diğer muhtelif yerlerde. Konuşulan bir dilden diğer bir dile, dindar bir yerden, dinsiz bir yere, mukaddes kitaplardan acayip yazılara naklolunmuşlardır. Ey güneş titre! Ey arz, sen de titre ve âdil hâkim olan Cenab-ı Hakk'ın günahlarımız için neslimizi tamamen terkettiğinden inle, ah ve enin eyle! Bakışlarımızı göz yüzüne çevirmeğe lâyık değiliz, yalnız yüzümüzü yere koyarak (secdeye kapanarak) Cenab-ı Hakk'a hitaben, «âdilsin ve kararların adalete müstenittir» diye bağırmalıyız. Günahlar işledik, dinî hükümlerden uzaklaştık. Her milletten fazla haksızlıklar yaptık ve bize her ne yaptıysan hakiki ve âdil kararınla yaptın. Böyle olmakla beraber, ya Allah! Bize merhamet et, biz de duadan geri durmıyacağız.

(FETİH'TEN SONRAKİ İLK GÜNLERDE İSTANBUL'UN HALİ,
FÂTİH'İN SİRBİSTAN SEFERİ VE İSTANBUL'U
İMARİ BAŞLAMASI)

42 — Fetihten üç gün sonra, padişah donanmaya mensup gemilerden herbirinin, kendi memleketine veya şehrine geri gitmesini emretti. Bu gemilerin yükleri o kadar çoktu ki, batacak dereceye

gelmişlerdi. Yükün neden ibaret olduğunu biliyor musunuz? Gayet kıymetli elbiseler, gümüşten, altından, pirinçten, bakırdan yapılmış eşya, sayısız kitaplar, esirler, papazlar, cismaniler ve rahipler ile rahibeler idi. Bütün gemiler ağızlarına kadar dolu idi. Ordunun çadırları da esirlerle ve yukarıda zikrettiğimiz eşya ile doluydu. Türklerden birinin Episkoposların giydikleri hil'atı giyindiği ve giyinmiş köpekler çeken bir diğerinin altınla işlenmiş mukaddes boyun şalını kuşak olarak kullandığı ve kalın kıldan yapılmış elbiseler yerinde altınla işlenmiş kuzularla giyindikleri görülmüyordu. Diğer bazıları da mukaddes tepsiler içine muhtelif meyvalar koyarak yiyorlar, mukaddes kupalarla su katılmamış şarap içiyorlardı. Sayısız kitapları da arabalara yükleterek, şark ve garp memleketlerine dağıttılar. Bir nomismaya (Bizans parası) on kitap satılıyordu. Bu kitaplar Aris-totalis'e, Platon'a, ilâhiyat ilmine ve saireye dair idi. Fevkalâde tezyin ve tezhip olunmuş İnciller üzerinde bulunan altından veya gümüşten yapılmış tezyinatı kopararak, kitabı ya satıyorlar veya atıyorlardı. Bütün mukaddes tasvirler (ikon) ile ateş yakıyorlar ve alevlerinde et pisirerek yiyorlardı.

Padişah, fethin beşinci günü Galata'ya girdi ve orada oturanların nüfuslarının yazılmasını emretti. Orada bir çok kapalı evler gördü. Bu evler, gemilerle kaçmış olan Lâtinlerin evleriydi. Padişah bu evlerin açılmasını ve içinde bulunan eşya ve malların hepsinin tahrir olunmasını ve kaçanlardan bir kimse üç ay içinde döndüğü takdirde mallarını almağa hakkı olacağını, dönmiyecek olanların mallarının padişaha ait olacağını emretti. Padişah, aynı zamanda, orduya ve civar köyler halkına, bir ferman vererek, Galata surlarının yıkılmasını ve Galatalıların serbest kalmalarını emretti ve böyle oldu. Galata surlarının kara cihetinde bulunan kısmını yıktılar ve limanda bulunan surları bıraktılar. Padişah, şehrin yıkılan surlarının tamiri için gereken kirecin ağustos ayı zarfında hazırlanmasını, kireç yapan ustalara emretti. Padişah aynı zamanda şark ve garp vilâyetlerinden eylül ayna kadar, beşbin ailenin şehre getirilip iskân olunmalarını ve nakilleri için deftere ithal olunacak olan aile efradı, İstanbul'a gelmek istemiyecek olurlarsa idam olunmalarını emretti.

Padişah İstanbul'a vali olarak, kullarından Süleyman adında birisini tayin etti ve Büyük Kilisenin kendi Allahının ve Muhammed'in mâbedi olmasını emretti ve diğer hristiyan kiliselerini cemaatsız bıraktı ve muzaffer olarak Edirne'ye döndü. Dönerken ya-

nına bir çok esirler ve sayısız ganimetler almıştı. İstanbul'dan haziran ayının onsekizinci günü çıktı. Padişah Bizans'ın asil ve necip kadınlarını, bunların kızlarını beraber aldı. Bunları arabalarla ve atlarla naklediyordu. Büyük dukanın karısı yolda, Mesini kasabası civarında vefat etti ve orada defnolundu. Bu kadın fukaraya sadaka vermekle göhret kazanmıştı, dindar ve iffetli bir kadındı.

Padişah, fevkalâde büyük bir alayla ve muzaffer olarak, Edirne'ye girdi. Orada yakın ve uzak yerlerden gelmiş olan hristiyan bey ve kırıllar görünüyordu. Bunlar, padişaha arz-ı tazimat için gelmişlerdi. Bunlar ne yürekle, ne düşünüşle, ne ağızla ve ne dudaklarla padişaha huluslarını bildirdiler? Bunlar nefislerini zorhiyarak ve hediyeler taşıyarak geliyorlardı. Zira Bizanslıların başına gelen felâketin kendi başlarına gelmesini istemiyorlardı. Padişah mağrur ve mütekebbir, oturuyor ve İstanbul'un fethinden dolayı iftihar duyuyordu. Hristiyan beyleri korkmuş bir vaziyette duruyorlar ve istikbal için padişahın kendileri hakkındaki kararını bekliyorlardı. Padişah ilk önce Sırp elçisine hitap ederek, her sene Türklere onikibin nomisma (Bizansın altın sikkesi) ve Mora despotlarına her sene onbin nomisma haraç vermelerini ve hediyelerle gelmelerini emretti. Sakız'a altıbin nomisma, Midilli'ye senede üçbin nomisma haraç tarhetti. Tırabzon hükûmetine, Karadeniz taraflarında oturanlara, her sene hediyelerle İstanbul'a gelip, arz-ı tazimat eylemelerini ve tâyin olunan haracı takdim etmelerini emretti.

Birinci senede, ağustos ayında gelmiş olan Sırp kırımının elçileri, muayyen olan haracı takdim ettikten sonra, Edirne'de büyük bir tasaddukta bulundular. Despotları Yeorgios'tan aldıkları emir üzerine esaret altında bulunan genç ve ihtiyar rahibeleri satın aldılar ve bunlardan yüz tanesini esirlikten kurtardılar. Bunlardan başka, yine tasadduk maksadiyle, Bizans sarayına mensup ve egraftan olan esirleri kırım ve kırılgının paraları ile, satın alarak, Sırbistan'a götürmüşlerdi.

1454 senesinin sonbaharı geldi. Padişah kışı sarayında geçirdi ve ilkbaharda, Sırbistan'ı memleketine ilhak maksadiyle, Sırp despotu aleyhine harekete geçmeği arzu etti. Zaten İstanbul'un fethinden sonra, Sırp despotu bu acı tasavvuratını ısıtıyor ve doymak bilmiyen padişahın haksızlığını görüyordu. Sırp despotu tecrübeli bir ihtiyardı. Çok defa söylediğimiz gibi, padişahın kendisine yaptığı haksızlıklardan mağdur vaziyette idi. Bu yeni haksızlığın yapılması

için arada hiç bir sebep yokken, padişah, despota şu haberi gönderdi: «Hükümün altında bulunan memleket senin değildir, sana babandan da miras kalmadı. Sırbistan, Stefanos'un oğlu Lazaros'undur. Bu sebepten bana aittir. Binaenaleyh hemen bu memleketin hudutları dışına çık. Baban Vuku'nun memleketinden sana Sofya şehrinin ihsan ediyorum. Şayet kabul etmezsen, sana karşı harekete geçiyorum». Padişah bu haberi en sadık bir kulu ile gönderdi ve yirmibeş gün zarfında bu husustaki cevabı getirmesini tenbih etti; bu müddet içinde gelip cevabı getirmezse, kafasının kesileceğini ve vücudunun, vahşi hayvanlara yem olmak üzere, sokağa atılacağını söyledi.

Padişahın elçisi Sırbistan'a vardığı zaman, despotun, Tuna'nın öbür tarafında bulunduğunu haber aldı. Sırp eşrafı despotun bugün yarın geleceğini söylemek suretiyle, elçiyi atlatıyorlar ve bu arada harb hazırlıklarında bulunuyorlar ve ambarlarını dolduruyorlardı. Elçi aldanmakta olduğunu anladı. Müddetin geçmesinden dolayı padişah tarafından çarptırılacağı cezadan korkmağa başladı. Zaten otuz günden fazla bir müddet geçmiş olduğundan, padişah hiddetlenerek, bütün ordusu ile, Edirne'den çıkıp, Filibe'ye geldi. Elçi dönerken Filibe'ye gelerek, despotun Macaristan'a kaçtığını, Sırp eşrafının tuzaklarını ve bu eşrafın kendisini alıkoyarak, serbest bırakmadıklarını padişaha arzetti. Gerçi padişah geç kaldığından elçiyi idama karar vermişti. Fakat elçi yirmibeş günlük müddetin bitmesinden evvel, adam göndererek, gecikmesinin sebebini, Sırların hazırlıklarını ve despotun kaçtığını padişaha bildirmiş olduğundan affa mazhar oldu.

Macarlar Tuna'yı geçerek, Ternova havalisini yağma ettiler ve Türk askerleri ile karşılaşarak, bunlara galebe çalıp, bir çok ganimetler ile tekrar Tuna'yı geçerek, döndüler. Padişah ise, Filibe'den Sofya'ya gitti. Ordusunu Filibe'de bıraktı. Beraberine yalnız vezirlerini, meleketin âyanını ve yirmibin piyade askeri alıp, Sırbistan'a girdi ve fakat orada kendisine karşı gelecek kimse bulmadı. Zira despot, çok zaman evvel, bütün saray halkıyla, eşraf ile âyanı da aynı şekilde aileleri ile, Macaristan'a geçmişlerdi. Despot esasen kaleleri tahkim etmiş, bütün halkın kalelere girmelerini, korkmamalarını ve teslim olmamalarını emretmişti. Kendisi de çok geçmeden büyük kuvvetlerle geleceğini söyledi. Padişah Smedrovo (Semen-dre) şehrine kadar geldi (Padişah bu şehri fethetmeği çok arzu ediyordu, zira nehrin kenarında inşa olunmuş olup, Macaristan'dan ge-

lenlerin Tuna'nın karşı tarafına geçmesine yardım ediyordu) ve hiç bir şeye muvaffak olamıyarak, geri döndü. Yalnız yolda tesadüf ettiği bir kalede harbetti. Burada da kale teslim olmadı. Ancak civar kasabalar ile dağınık köyler ahalisinin sığınmaları ve korunmaları için kalenin etrafına ayrıca bir sur inşa olunmuştu. Esas kale sağlamdı, halbuki bu dış sur zayıf bir halde idi. Padişah dış sur içinde toplanmış olan halka dokunmayacağını söyleyerek, onları teslim olmağa davet etmiş olduğu halde, bunlar teslim olmak istemediklerinden, bilâhare teslim mecbur olduktan sonra, hepsini esir ederek, beraber almıştır. Esas kale yine teslim olunmadı.

Padişah Sofya'ya avdet etti ve oradan da kalkarak, aldığı ganimetlerle Edirne'ye geldi. Bu ganimetlerin yarısını, ileri gelen eşraf ve âyanına ve bu seferde fazla hizmetleri görünenlere ihsan etti; kendisi de ganimetlerin diğer yarısını aldı. Sırp esirlerini, İstanbul civarında bulunan köylere göndererek, iskân ettirdi. Bu esirlerden padişaha isabet eden yarısı, dörtbin aileden (karı-koca) ibaretti.

Padişah bilâhare Edirne'den hareket ederek, İstanbul'a geldi. Zaten daha Filibe'de iken tahrip olunmuş olan İstanbul surlarının tamirini emretmişti. Bu defa İstanbul'a geldiği zaman surların lâ-yikiyle tamir edilmiş olduklarını gördü. Padişah, şehre girdikten sonra, şehir içerisinde sekiz ve belki daha fazla stadion¹ miktarında bir yer bularak, bu yerin tahdit ve içinde saraylar inşa olunmasını emretti.

İnşaat bittikten sonra, bütün çatılarını kurşun levhalarla örttü. Bu kurşunları, manastırlardan çıkarttı. Zira bu manastırlar boş kalmışlardı. Pantokrator manastırı (Zeyrek câmii)'na elbise boyayıcı ve temizleyiciler girerek, orada hem oturuyorlar, hem mâbedin ortasında sanatlarını icra ediyorlardı. Manganon manastırını, Türk dervişler işgal etmişlerdi. Diğer manastırlara da Türk aileleri iskân olunmuşlardır.

İstanbul'un zaptından sonraya ait olup, yazdığım bu vak'aları yazmamalı idim. Zira neslimizi mahv ve helâk eden müthiş düşmanımız padişahın, fütuhât ve muzafferiyetlerini ve yaptığı imar hareketlerini hikâye etmekliğim doğru değildir. Fakat bunları yazmağa beni sevk eden sebepleri anlatayım. Henüz genç yaşta bulunduğum zaman, bazı maruf ve ihtiyar adamlardan duydum ki, Osmanlıların

¹ Stadion Bizans ölçüsüdür. Bir stadion 184,87 m. dir.

hükümdarlığı Paleoloğosların imparatorluklarının sonuna kadar sürecektir. Osman ile Mihail Paleoloğos aynı zamanda hükümdarlık etmeğe başlamışlardı. Evvelâ Mihail ve biraz sonra Osman başladı. Osman Mihail'in oğlu Andronikos Paleoloğos zamanında hüküm sürmeğe başladı. Osman her ne kadar Mihail'in imparatorluğu zamanında beylik etmiş ise de, hükümdarlığı yağmalara münhasır kalmıştı. Bu sebepten dolayı evvelâ imparatorlar ve şehir, sonra da Osmanlılar yıkılacaktır. Mihail, oğlunun imparatorluğa varis olup olmayacağını kâhinlerden anlamak istemişti. Bu vakaları iyice bilenler diyorlardı ki, Mihail imparatorluk varisini kör etti ve başına bütün milletin binlerce lânetini davet etti. Kehanet yeri, cevap olarak, mânası olmayan Mamemi (MAMAIMI) kelimesini söyledi. Kâhin ise, bu kelimeyi şöyle tefsir edip, «Mânası olmayan bu kelime kaç harften tereküp etmiş ise, senin sülâleden o kadar imparator hükümdarlık edecek ve o zaman imparatorluk hem şehirden, hem de senin sülâleden alınacaktır» demişti. Biz şimdi bu kehanetin son devrine yetistik ve neslimizin başına gelen müthiş felâketi gördük; hayallere kapılarak, bu felâketten kurtulmağı bekliyoruz. Bizi cezalandıran Allaha dua ederek, çok büyük arzuya, yukarıda bahsettiğimiz dindar adamların dediklerinin yapılacağı ümidiyle Allahın cezasından sonra da Türk padişahının yaptıklarını yazıyoruz. Şimdi geri kalan tarihi vakaları yazmağa devam edelim.

(KAPUDAN HAMZA'NIN SAKIZ ADASINA SEFERİ VE BİR ŞEY ELDE ETMEDEN DÖNMESİ)

43 — Türkler İstanbul'a hâkim olalıdan beri, iki sene geçtikten sonra, yani hilkatı âlemden itibaren 6963 (M. 1455) senesinde, padişahın Edirne'de bulunduğu esnada kendisine arz-ı tazimat için bir çok hediyelerle Rados'tan Frère'ler (Şövalyeler) de geldi. Radosluların Anadolu'nun Karia ve Likia taraflarında ticaret etmeleri, Türklerin de boğazı geçerek, korkusuzca Rados'a, diğer adalara gidip ticaret yapmalarını, Rados'tan kendilerine lâzım olan esyayı satın almalarını ve iki millet arasında sevgi beslenmesi için aralarında, antlaşmaların aktını istediler. Padişah bunlardan haraç vergisi istedi. Elçiler bu hususta cevap vermeğe, kendilerini salâhiyetli görmediklerini söylediler. Vezirler Radoslulara, «Eğer vergi vermeği kabul etmiyecek olursanız, hem padişahın teveccüh ve sevgisini kaybedeceksiniz, hem de padişah bu günden itibaren Ege denizinde bu-

lunan bütün adalara hâkim olacaktır. Sakızlılar, Midillililer, Limnoslular, İmrozlular ve diğer adalar ahalisi padişaha nasıl tâbi olmuşlarsa, siz de onlar gibi hareket ediniz. Yoksa aleyhinizde şiddetli harb olacak ve büyük padişah adanız ile civar yerleri mahv ve perişan edecektir» dediler. Elçiler bu sözlere karşı dediler ki, «Bizimle beraber padişahın bir kulu gelsin, bu meseleyi bizim büyük üstada anlatsın. O kabul ederse haraç verir, başka şeyler de verir; yeter ki, adamız için faydalı olsun. Biz, bu husus için cevap vermek salâhiyetini haiz değiliz». Elçilerin bu sözleri muvafık görüldü. Padişah bunlarla beraber ileri gelen kullarından birisini Rados'a gönderdi ve elçilerin hususî merasimle gitmelerine müsaade etti.

Bunlar Radosa vardıkları zaman, büyük üstad padişahın tekliflerini duyunca, kuluna: «Bu ada benim değildir. Sen padişahına nasıl tabi isen, ben de papaya tabiyim. Papa, bana kimseye vergi vermemekliğimi emretti. Böyle bir vergiyi başka bir milletin başka dinden olan padişahına değil, aynı millet ve dinden olan kiralara da verilmemesini emretti. Benim cevabım budur. Şayet padişahınız bizimle dost olmağı ve komşu olması ve büyük hükümdar bulunması sebebiyle her sene masraflarını kendim ödeyerek kendisine tazimat için elçiler göndermemiş istiyorsa, ne âlâ; aksi takdirde istediğini yapsın» cevabım verdi. Böyle mânasız sözlerle padişahın kuluna yol verdi.

Padişah büyük üstadın bu cevabını alınca, ziyadesiyle kızdı, onun aleyhine harb ilân etti. Her isteyen Radoslulara karşı harekete geçmekte, bunlardan esir almak ve mümkün olduğu kadar bunları mahv ve perişan etmekte serbest olduğunu ilân etti. Bu müsaade üzerine, Karia eyaletinin Türk ahalisi otuz iki sıra kürekli gemilere ve başka deniz vasıtalarına binerek, Rados adasının bir yerine çıktı, orayı yağma ederek, kırk esir aldı. Bunlar İstanköy adasına da çıkarak, aynı şeyi yaptılar.

İlkbahar gelince, padişah üç sıra kürekli yirmibeg ve iki sıra kürekli elli ve tek sıra kürekli yüzden fazla —ki topu yüzseksen kadar— harb gemilerinden mürekkep büyük bir donanma hazırladı. Haziran ayında, bu donanma amiral Hamza'nın kumandası altında, Gelibolu'dan hareket ederek, Midilli'ye geldi. Hamza padişahın babasının şarapdarı idi. Padişah da onu Gelibolu yarımadasının valiliğine ve donanmanın kumandanlığına tâyin etmişti. Midilli prensi Hamza'yı iyi bir şekilde kabul etti, icabeden karşılama merasimini yerine getirmek üzere, beni gönderdi. Donanma, gelmesi şehirde bir

karışıklığa meydan vermesin diye, limanda kalmadı, dümen kırarak, karşı tarafa gidip, demir attı. Orada da böyle bir donanmanın barınmasına müsait liman vardı. Amiral Hamza vicdanlı bir adamdı. Midilli prensi bir çok hediyeler ve bu gibi hallerde âdet olduğu üzere diğer şeylerle, beni amirale gönderdi. Ben kendisine iyi bir şekilde ve prensin kardeşi imiş gibi muamelede bulundum. Prens tarafından amirale gönderilen şeyler bunlardır: İpekten ve yünden yapılmış sekiz elbise, altıbin gümüş para, yirmi öküz, elli koyun, sekizyüz litreden fazla şarap, iki modio¹ ağırlığında karışık ekmekler, bir modia ağırlığında yumuşak ekmekler, bin litreden fazla peynir, hesapsız meyvalar. Amiralın maiyetinde bulunan yüksek rütbeli zâtilere de ayrıca münasip hediyeler verildi.

Türk donanması Ayazmatı'de iki gün kaldı (Bu karşıki limanın adı Ayazmatı idi). Yelkenleri açarak oradan Sakız'a gitti. Amiral Hamza orada da aynı harekette bulunarak, Sakız limanında demir atmadı, karşı tarafa giderek, demirledi. Sakızlılar Midilli prensinin Türk amiraline karşı gösterdiği hürmet ve nezaketi göstermediler. Esasen kırkbin altınlık bir iş için padişah Sakızlılara dargındı. Bu parayı Galata egrafından Francisko Draperio adında biri, şap bedeli olarak, Sakızlılardan istiyordu. Bu Francisko donanma ile beraber gelmişti. Padişah, amiral Hamza'ya, şayet Sakızlılar bu borcu Francisko'ya vermiyecek olurlarsa, Sakıza taarruz ve mümkün olduğu kadar bunları mahv ve perişan etmesini emretmişti. Ertesi gün donanma karşı taraftan kalkarak, Sakız şehrinin limanına girdi ve şehit İsidoros'un kilisesi önünde demirledi. Bunun üzerine Sakızlılar, bazı kimseleri amirale göndererek, selâmlama merasimini yaptılar. Amiral de bunlara padişahın emirlerini yazılı olarak bildirdi. Sakızlılar padişahın iradesini okur okumaz, «Bizim Francisko'ya borcumuz olmadığı gibi, buna bir para vermiyeceğiz, ne istersen yap» dediler. Bunun üzerine amiral Hamza gemilerden bir miktar Türk askerini karaya çıkararak, şehrin civar köylerine, bağ ve bahçelerine zarar verdi. Şehre hiç dokunmadılar. Şehrin kalesi dışarısında ahaliden çok Sakızlı erkek vardı. Kalenin içinde, kızgın huylu ve katliâm yapmağa hazır İtalyanlar vardı. Kale de külliyetli malzeme ile doluydu. Şehrin etrafında üç kulaç derinliğinde ve çok geniş iki sıra hendek vardı. Şehrin limanında asker ve malzeme dolu yirmi Ceneviz gemisi bulunuyordu.

Amiral Hamza, şehre karşı bir şey yapamıyacağını anlayınca,

¹ Modio, bir Bizans ölçüsü olup buğday ölçmekte kullanılırdı. 36 kilo idi.

kadırganın birisinde Francisko ile görüşmek üzere, bir veya iki kimsenin gönderilmesi için Sakız hâkimlerine haber gönderdi ve bu gönderilecek kimselerin hayatları için teminat verdi. Sakızlılar bu teminata inanarak, kadırgaya iki kişi gönderdiler. Bunlardan birisi ihtiyarlardan Kirikos Iustinias, öteki bir gençti. Bunlar Türk donanmasına gitmek için yola çıktıkları zaman, derin derin düşünüyorlar ve kendi kendilerine diyorlardı ki, «Türkler, her ne kadar hayatınız hakkında teminat vermişlerse de, pişman olup ve bizi gemilerinde alıkoymak isterlerse, kim bunlara pek fena bir iş yaptınız, diyecek? Tabii Türklerden hiç kimse bunu demiyecek. Bilâkis, bu iş amiralin maharetine, siyasetine ve şecaatine atfedecekler». Bu düşüncelerle donanmanın bulunduğu yere yaklaşıyorlardı. Sahile yaklaştıkça, içlerindeki korku da fazlalıyordu. Birdenbire pişman olarak, bindikleri atların dizginlerini ters çevirdiler ve hızla geri gitmeğe başladılar. Tesadüfen bağ ve bahçeler içerisinde bulunan Türkler, hemen yola doğru atlıyarak, bunları yakaladılar. Türklerin bu müdahalesine Sakızlıları takip eden Frenk askerleri karışmadılarsa da Türkler, bu Frenklere karşı da oklar atarak, bunları uzaklaşmağa icbar ettiler. Yakalamış oldukları sözü geçen iki eşrafı da amirale götürdüler.

Amiral, bunları kadırganın içine aldıktan sonra, hemen demirler alınmasını emretti. Gemiler yelkenleri açarak, Rados'a doğru yol aldılar. Donanma Rados'a geldiği vakit, Türkler uzaktan şehrin harbe hazır ve limanın büyük gemilerle dolu olduğunu, şehrin ve hazırlıklarının Sakız adasındakinden daha büyük ve daha fazla bulunduğunu gördüler. Orada durmadan İstanköy adası yolunu tuttular. Bu adaya çıktıkları zaman merkez kasabada genç insanların bulunmadığını gördüler. Buldukları mal ve eşyayı yağma ettiler. Yalnız bazı ihtiyarlarla yaşlı kadınlar buldular. Bunlara şehir halkının ne tarafa gittiklerini sordular. İhtiyarlar şehir halkının Rahia adında çok sağlam bir kaleye sığındıklarını söylediler.

Türkler bu ihtiyarları beraber aldılar ve donanmayla Rahia'ya geldiler. Orada karaya asker çıkararak çadırlarını kurdular. Ertesi gün kaleye gittiler ve kaledekilerle müzakereye girişmek istediler. Teslim oldukları takdirde, kendilerini esir almayacaklarına dair yeminli teminat vermek üzere, Francisko'yu gönderdiler. Kaledeki frerler (gövalyeler) oklarla uzaktan harbederek, onu koğdular. Türklerle cevap bile vermediler. O zaman Hamza, maiyeti ile beraber, siperler yaptı. Merdivenler kurdular ve müdafaa alet ve eda-

vatiyle, ve harb fenninin emrettiği diğer her bir vasıta ile, 22 gün kaleye taarruz ve harbettiler. Fakat bir şey kazanamıyarak, geri dönmek mecburiyetinde kaldılar. Bu muharebede çok Türk kayboldu. Bunlardan bir kısmı düşmanlar tarafından öldürüldü, bir kısmı da karınlarında hasıl olan bir hastalıktan öldü. Donanmanın dönüşü sırasında Hamza, Kiriko ile konuştu ve bir anlaşmaya vardı. Edirne'de bulunan padişaha Sakız âyanından iki zatın gitmesi, her iki tarafça muvafık görüldü. Bu iki Sakızlıdan birisi Kiriko olacaktı. Orada iki taraf iddia ve müdafaalarını padişahın huzurunda yapacaklar ve padişahın vereceği hükmü kabul edeceklerdi. Donanma Sakız'a vardığı zaman Hamza donanmada bulunan iki Sakızlıyı serbest bıraktı. Sakızlılar amirale ve maiyetlerine karşı da lâıyk olduğu şekilde hürmet ve riayette bulundular. Talih ise, Sakızlılara fena nazarla yüksekte bakarak, acaba ne hazırlıyor? Bazı Türkler kadırgalardan karaya çıkarak, gürültü yapmağa, sağa sola küfürler savurmağa ve daha fena işler yapmağa başladılar. Bunlardan biri, bir kiliseye yaklaşarak, dama çıktı. Kilisenin kiremitlerini aşağıya atıp kırıyordu. Bir İtalyan kiremitleri kıran bu Türkü görünce yakaladı ve dövdü. Diğer Türkler bunun yardımına koştular, hristiyan Lâtinler ile Rumlar bu hali görünce, hepsi birden Türklerin üzerlerine yürüdüler; bazılarını kılıçla, bazılarını da sopalarla vuruyorlar, Türkler de kurtulmak için gemilerine doğru kaçıyorlardı. Bu iki sıra kürekli gemi Hamza'nın kendi malı idi. Hamza ise üç sıra kürekli gemilerden hiç kimsenin karaya çıkmasına müsaade etmiyor ve çıkmak istiyeni şiddetle cezalandıracağını söylüyordu. Yukarıda yazdığımız üzere kaçan Türkler iki sıra kürekli gemiye girmeğe çalışırken, bir kısmı denize düşüyor, bir kısmı gemiye giriyordu. Hristiyanlar, bu kaçanları iki kürekli gemiye kadar, takip ediyor ve arkadan vuruyorlardı. Gemiye giren bütün hristiyanlar ve Türkler iki sıra kürekli geminin bir tarafında toplanmış olduklarından gemi alt üst oldu ve denizin dibine gitti. Buna sebebiyet veren ve vermeyen tekmil Türkler boğuldular, bunlar arasında Hamza'nın en çok sevdiği ve evine kethüda tâyin ettiği uşağı da vardı.

Bu vakadan dolayı gerek Hamza, gerek adadaki arhontlar çok teessür duydular. Hamza'nın iyi tabiatlı bir adam olması sebebiyle ve arhontların gayreti ve siyasetleri sayesinde bu yüzden doğan galeyan bastırıldı. Arhontlar, iki sıra kürekli geminin, boğulan Hamza'nın uşağının ve ziyaa uğrayan diğer şeylerin kıymetlerinin iki mislini verdiler. Bu suretle Hamza'nın gönlünü yaptılar ve nihayet sulh ve musalemetle Hamza'yı uğurladılar.

Donanma Midilliye geldiği zaman, Midilli hâkimi amirali davet etti ve donanma limana girdi. Amiralin yanına prens tarafından ben gönderildim ve üç sıra kürekli kadirgaya girdim. Bu kadirga üzerinde prens tarafından mükellef bir yemek sofrası kuruldu. O akşam Hamza ile beraber yemek yedik. Sabahlayın donanma limandan çıkarak, Gelibolu'ya doğru yol aldı. Amiral Gelibolu'ya iki ay ayrı kaldıktan sonra döndü ve oradan Edirne'ye gitti. Padişah bu seferin muvaffakiyetsizliğinden dolayı hiddetlendi ve amirali tevbih ve tahkir ederek, «Babamın sana karşı olan sevgisini bilmemiş olsaydım, derini yüzerdim» diyerek, huzurundan koğdu.

Padişah, bir kaç gün sonra iki sıra kürekli gemideki vakayı ve boğulmak suretiyle hasıl olan telefâtı ve Sakızlıların Türklere el uzattıklarını ve bunları telef eylediklerini başkalarından duyunca, Hamza'yı tekrar çağırdı ve hiddetle, «Sakızlılar tarafından batırılan iki sıra kürekli gemi nerededir?» diye sordu. Hamza da, «Denizin dibine battı» cevabını verdi. Padişah: «Açık denizde mi?» dedi. Hamza: «Hayır efendim, liman içinde», «Kimin tarafından?», «Lâtinler tarafından... Türkler beni dinlemeden gemiden çıkmışlar ve şarap ile keyfe gelerek, kiliselerin damlarını ve kapılarını kırmağa başlamışlar. Bunu gören Lâtinler buna mâni olmuşlar, daha doğrusu bu Türklere taarruzda bulunmuşlardı. Baş bozuk halk da bunlara katıldı. Türkler kurtulmak için intizamsız bir halde kadirgaya atlıyorlardı. Bunlar geminin bir tarafında toplanmış olduklarından, geminin içine su girmeye başladı. Bunlar ise sarhoşluklarından geminin muvazenesini düzeltememiş olduklarından gemi battı ve hepsi bir anda boğuldu». Padişah o zaman Hamza'ya dedi ki: «Bu faciayı niçin bana anlatmadın?» Hamza da: «Sizi meyyus etmek istemediğimden söylemedim. Uğranılan zarar bana aittir. Zira gemi de benimdi, boğulan köleler de, gemideki bütün teçhizat da. Bunların size neden haber vereyim efendim? Gerçi birtakım Türk askeri de boğulduysalar da, esasen bunların hepsi idama müstahaktı ve ölümleri yerinde olmuştur» dedi. Burada Hamza cevaplarını kesti. Padişah Sakızlılara karşı ateş püskürüyordu.

Sözü geçen Francisko da huzura çıkarak, padişah tarafından sorguya çekildi: «Ey Francisko, kırkbin nomisma nerededir?» Zira bunları padişaha borçluydu ve padişah: «Git, bundan böyle borcundan kurtuldun, ben alacağımın iki mislini ve Türklerin kanlarının bedelini Sakızlılardan alacağım» dedi. Bunun üzerine Francisko padişahın elini öptü, ibra kâğıdını alarak çıktı. Hamza ise Gelibolu

valiliğinden azlolundu ve Panfilia'nın Attalia (Antalya) şehri valiliğine tayin edildi. Padişah da Sakıza karşı harb ilân etti.

(DUKAS'IN, ELÇİ OLARAK, İKİ DEFA FÂTİH'İN YANINA GİTMESİ VE 1455 YILINDAKİ DENİZ SEFERLERİ)

44 — Bu sene içinde, yani 6963 (M. 1455) senesi haziranının otuzunda, Midilli hâkimi Gateluzo Dorinos öldü. Ben ağustos ayının birinde oğlu olan yeni hâkim Gateluzo Dominiko tarafından Edirne'ye gönderildim. Bu memuriyetimin sebebi, her sene Midilli adası için vermekte olduğumuz üçbin ve Limnos adası için ikibin üçyüz nomisma vergiyi padişaha takdim etmektir. Esasen Limnos adası her sene mezkûr vergiyi vermek için Midilli hâkimine ve İmroz adası da senede binikiyüz altın nomisma vermek şartıyla Enez hâkimine verilmisti.

Ben işte bu vazifeyi ifa etmek için Edirne'ye gelerek, huzura çıktım. Padişahı âdet olduğu üzere, selâmlayıp, elini öptükten sonra, yemeğini bitirinceye kadar, karşısında oturdum ve sonra etek öperek çekildim. Ertesi gün altınları alarak geldim ve bunları vezirlere teslim ettim. Vezirler, bu vergileri aldıktan sonra, «Midilli hâkimi nasıldır? İyi midir?» diye sordular, ben de: «Çok iyidir ve size selâmları var» cevabını verdim. Onlar da: «Biz umumi hâkim olan ihtiyarı soruyoruz» dediler. Ben de yeniden: «O vefat etti, öleli kırk gün oluyor. Bugün hâkim olan oğlu zaten altı seneden beri bu vazifeyi ifa etmekte idi. Zira babası yataktaydı ve hâkimliği oğluna bırakmıştı. Bu hâkim padişaha tazimatını arz etmek için bir ve iki defa geldi ve hattâ İstanbul'a da gelerek, büyük padişaha selâm ve hürmetlerini takdim etti» dedim. Vezirler buna cevap olarak dediler ki: «Bunları bırak da, bugün ne olacağını dinle. Buraya gelip şevketmeap padişahı hâkimliği almadan Midilli hâkimi unvanını taşıyamaz. Şimdi git de, onu al, buraya getir. Aksi takdirde ne olacağını o bilir». Ben hemen Midilli'ye döndüm. Hâkimi, Lâtinlerden, Rumlardan bazı arhontları beraber alarak, ümitlerimizi Allaha bağhyarak, adadan çıktık. Gelibolu yarımadasını geçerek, Edirne'ye geldik. Padişah veba hastalığı yüzünden sehirden şehre gidiyordu. (O zamanda Gelibolu yarım adasında ve bütün Trakya eyaletinde bu bulaşık hastalık o kadar şiddetlenmişti ki, ölenlerin bir çoğu gömülemiyor, sokaklara atılıyordu). Padişahın Filibe'de bulunduğunu öğrenmiş olduğumuzdan, biz de oraya gittik. Hastalık Filibe'de de

hüküm sürmeye başlamış olduğundan, oraya padişah varmamızdan iki gün evvel Sofya'ya gitmişti. Biz de Filibe'den çıkarak, geçilmesi zor olan dağları aşp, üç günde Bulgarın İzladi dedikleri şehre geldik. Türk ordusu ve padişah orada bulunuyordu. Biz, beraberimizde getirdiğimiz bir çok hediyeler ile, vezirleri ziyaret ettik. Vezirler Mahmud Paşa ile Seidi Ahmed Paşa (Seyid Ahmed Paşa) idiler. Ertesi gün, padişahın huzuruna çıktık ve Midilli hâkimi padişahın elini öptü ve çıktık. Bir gün sonra, vezirleri vasıtasıyla bizim hâkime haber göndererek, Taşoz adasının kendisine bağışlanmasını istedi. Midilli hâkimi padişahın bu arzusunun karşı gelemeyeceğini bildiğinden, adayı bağışladı. Ertesi gün, diğer bir haber geldi. Her sene almakta olduğu verginin iki misline iblâğını istedi. Midilli hâkiminin bu isteğe canı sıkıldı ve bu teklife karşı dedi ki: «Padişah bütün Midilli adasını almak isterse alabilir. Fakat istenilen hususun yapılması benim iktidarımın üstündedir. Bundan dolayı bana yardım etmenizi rica ederim». O zaman vezirler padişaha rica ettiler ve eski vergiye bin nomisma daha ilâve etmekle iktifa ettiler. Zaten her sene üçbin nomisma veriliyordu. Şimdi dörtbin oldu.

Bu iş de bittikten sonra, hâkime altın sırma ile işlenmiş, bizlere ise ipekten hil'atler giydirdiler, yeminle teyit olunmuş yazılı muahedeler aktederek, çıktık. Onüç günde Midilli'ye döndük ve padişahın elinden bizi kurtaran Allaha şükreyledik.

Yukarıda yazdığımız gibi biz daha Filibe'deyken, padişah üç sıra kürekli on, iki sıra kürekli yine on kadırgadan ibaret küçük bir donanma hazırladı ve Yenuzi (Yunus Paşa) adında genç ve güzel birisini kumandan tâyin etti. Bu Yenuzi'yi Gelibolu valisi ve kapitan-ı derya tâyin etti. Bu donanma Elispont'tan hareket ederek, Sakız'a doğru gidiyordu. Donanma Troa'ya geldi. Troa'dan da yelkenleri açarak, hareket eder etmez, giddetli bir kasırgaya tutuldu; müt-hiş rüzgârın korkunç sesi işitiliyordu. Bu rüzgâr denizi altüst ediyor, gemilerin ve süvarilerinin başka yoldan gitmelerini emrediyordu. Yirmi gemiden beşi battı, ikisi karaya vurarak parçalandı. Kapitan-ı derya Yunus'un bulunduğu geminin süvarisi (İspanyol ırkından bir Lâtindi) böyle fırtınalı denizleri çok görmüş maharetli bir denizciydi. Bu zat, dümen kırarak, dalgaların çarpmalarını dümeniyle sakın ve sanatkârca idare etti, denizi yararak, açık denizde ilerledi. Sakız adasının garbından ve Siklat adalarından geçerek, gündüz bütün gün bu halde yürümeğe devam etti. Gece fırtına dinmiş olduğundan, sabaha doğru Sakız adasının şarkında bulundular

ve Sakız adasını tanıdılar. Böyle bir kasırga ve şiddetli deniz fırtınası yüzünden gemileri batmamış olduğundan Cenab-ı Hakk'a ve peygamberleri Muhammed'e şükrettiler. Bu suretle padişahın bu müridi, günahlarımız dolayısıyla kurtuldu.

Türk donanmasından yolunu kaybetmiş olan tek gemi Yunus'un bu üç sıra kürekli kadirgasıydı. Kurtulan diğer gemiler toplu bir halde Midilli limanına geldiler. Bu gemilerin kumandanları kaptan-ı deryanın bindiği geminin, o taraflarda görülüp görülmediğini sordular. Hiç görülmediği haberini alınca, canları sıkıldı. O günü akşam olduğu vakit, Sakız taraflarından iki sıra kürekli bir harb gemisinin gelmekte olduğu görülmüştü. Bu gemi bir Midilli gemisiydi. Garpten Katalan korsanlarına ait gemilerin gelip gelmediklerini öğrenmek için, Sakız'a gönderilmişti. Şayet korsan gemileri Sakız taraflarında görülmüş olsalardı, Midillililer müdafaa için komşu Türklerle haber vereceklerdi.

Korsanların gelmekte olduklarını Türklere haber vermek mecburiyetini Midillililer muahede ile üzerlerine almışlardı; korsanların taarruz haberini yetiştiremedikleri takdirde, bu yüzden Türklerin uğrayacakları zararları Midillililer tazmin etmeğe mecburdular. Bu haber vermek mecburiyetinin hududu Pergama nehrinden, bugün Mahramion adını taşıyan Asos gehrine kadardır. İki sıra kürekli sefine limana girdikten sonra, bir gemi daha görüldü. Bu geminin yelkenlerinin geniş ve kırmızı renkli olmasından kaptan-ı deryanın gemisi olduğunu anladılar ve sevindiler. Bu gemi limana girdikten sonra, gemidekiler karaya çıkıp, bir çadır kurdular. Denizdeki fırtınadan çektikleri ıstırabı dindirmek ve biraz istirahat etmek istediler. Bu arada Midilli hâkiminin kardeşi Nikola Gateluzo büyük bir istikbal alayı tertip ederek kaleden indi, çadıra gitti ve biraz oturduktan sonra döndü. Padişahın müridi, hâkimin kardeşinin bu soğuk muamelesine kızdı ve buna karşı bir hile düşündü ve dedi ki: «Takip edip, buraya kadar getirdiğim iki sıra kürekli gemi ve geminin içindekiler benimdir.» Bu geminin içinde Sakız'm en şerefli, en asil ve büyük ailelerine mensup bir kadın bulunuyordu. Bu kadının altın ve gümüşten yapılmış pek çok mücevheratı vardı. Eğer siz benim efendimin dostu iseniz, bu kadını bana veriniz, yoksa şimdi padişaha yazıyorum». Midillililer ise, cevap olarak: «Bu dediğiniz şeyleri biz anlamıyoruz. Bu gemi tarafımızdan, bizim diğer ihtiyacımız için Sakız'a gönderilmişti. Bahsettiğin asil kadın çoktan beri buradadır. Bu kadın Midilli hâkiminin kayınvalidesidir ve gemiden çıkınca kı-

zının yanma gitmesi için hâkim kendisini çağırmıştır. Hakikat bundan ibarettir». Amiral ise bu söylenilen sözlere inanmadı ve keyfiyeti padişaha istediği gibi yazdı.

Amiral oradan kalkarak, yeni Foça'ya geldi. Orada arhontlara (eşraf ve âyana) ve memleketin idare âmirine haber göndererek, görüşmek için çıkıp, gelmelerini bildirdi. Onlar gönderilen haber kendilerine vasıl olmadan geldiler ve buluştular. Amiral padişahın onlar hakkındaki iradesini okudu ve gösterdi (zaten yazılı idi). Bu iradeye nazaran şayet kendi rızaları ile kalelerini teslim etmezlerse, cümlesini toptan esir alacaklar, şehri mahv ve tahrip edeceklerdi. Şehirdekiler hiç bir söz söylemeden ve cevap vermeden memleketi teslim etmiş olduklarından, Türkler içeri girdiler ve orada bulunan Ceneviz tüccarlarına ait ticaret eşyasını aldılar. Bunları da üç sıra kürekli gemilere bindirdiler. Şehir halkının da hepsini tahrir ederek, yüz kadar delikanlı ve kız çocuğu aldılar; kaleye muhafız olarak bir Türk bırakıp, orada onbeş gün kaldıktan sonra, 6964 (M. 1455) senesinin kasım ayının onbeşinci günü, kadirgalarına binerek gittiler. Bu gemiler Gelibolu'ya gelince, amiral padişahın İstanbul'da bulunduğunu haber aldı. Ata binerek, esirleri ve delikanlılarla kızları beraber alıp, İstanbul'a gitti.

Padişah, tüccarları gördüğü zaman, bunların Cenevizli olduklarını işitince idam olunmalarını emretti ve irade hemen yerine getirildi.

Midilli hâkimi, memleketine avdet ettiği vakit, orada olup bitenleri, Sakız'ın en necip ve asil kadını olan kaynanasını Türk amiralinin almak istediğini ve saireyi kardeşinden öğrendi. Hâkim, bu mesele hakkında padişaha izahat vermek için, beni İstanbul'a gönderdi. Ben İstanbul'a gittiğim zaman vezirlerle görüştüm. Amiral Yunus da hazır bulunuyordu. Ben yemin ederek, bu mesele hakkında doğru izahat verdim. Yunus da kezalik yemin ederek, külliye yalan söyledi. Binnetice Yunus haklı çıktı ve ben haksız addoldundum. Bunun üzerine padişah emir verip, dedi ki: «İki şıktan birisini seçeceksiniz; ya onbin altın nomisma ödeyeceksiniz veyahut size karşı harb yapılacaktır». Ben böyle haksız bir teklifi kabul ettiğim bir sırada, padişah, kimsenin malûmatı olmadan kullarından birisini göndererek 6964 (M. 1455) senesi aralık ayının 24'ünde, Midilli hâkiminin hükmü altında bulunan eski Foça'ya zaptetti. Foça'nın zaptolunduğu haberi gelince, padişah bana yol verdi ve bu suretle dâva hallolundu.

Padişah ocak ayının yirmidördüncü günü Enos'a gitti ve orayı da zaptetti; orada bulduğu erkek ve kız çocukları alarak, Edirne'ye döndü. Enos hâkimi o zaman Semendirek adasında oturuyordu.

45 — İlkbahar gelince padişah, Sakız'a karşı harb etmek üzere, büyük bir donanmanın hazırlanmasını emretti. Sakızlılar bundan haberdar olur olmaz, hemen İstanbul'a sefirler gönderdiler. Bu elçiler bundan evvel Sakız limanında batırılan iki sıra kürekli Türk gemisinin bedeli ve boğulan Türklerin diyeti olmak üzere, otuzbin altın ve her sene için vergi olarak onbin altın vermek suretiyle sözde müsalâha aktederek, geri gittiler.

Limnos adası ahalisinin, orada vali olan Nikola ile araları açılmış olduğundan, adalılar, arhontlarından bir heyeti gizlice padişaha gönderdiler ve adalarının padişahın göndereceği bir vali tarafından idare olunmasını istediler. Padişah bu heyetin ricasını kabul ederek, Gelibolu valisi hadım İsmail'e haber gönderip (O zaman Yunus azil ve Karia vilâyeti valiliğine tâyin olunmuştu, yerine kaptan-ı derya ve Gelibolu valiliğine bu İsmail tâyin edilmişti), kadırgalarla Limnos'a giderek, kullarından Hamza'ya adayı teslim etmesini irade etti; Hamza'ya da adayı oradaki usul ve âdete göre idare etmesini emretti.

Bu vakalar cereyan ederken, Midilli hâkimi kendi kadırgalarından birisini ve ayrıca yüzü mütecaviz asker taşıyan bir gemiyi, Ioannis Funtana ile Spineta Kulumboto adında iki generali Limnos'a gönderdi. Limnosluları yaptıkları hareketlerinden dolayı pişman olmuş olduklarını görürlerse, bunlara karşı iyi muamelede bulunmalarını, adanın eskiden olduğu gibi bir muahede ile Midilli hâkimliğine bağlamaları için gayret göstermelerini, bu iki generale tenbih etti; Limnoslular muvafakat etmiyecek olurlarsa, orada bulunan kardeşi Nikola'yı alarak, geri gelmelerini emreyledi. Nikola esasen Limnos'un Eskihişar (Paleokastion)'ında oturuyordu.

Bu generaller, Limnos'a vardıkları zaman aldıkları emir hilâfına, karaya çıkarak, ada ahalisiyle harbetmeğe başladılar. O zaman Limnoslulardan begyüz kadar süvari karşılırlarına çıkarak, bunları mağlûp ve bazılarını telef ettiler ve bazılarını da denize kadar takip ederek, denizde boğdular, kırk kadarını da esir aldılar. Geri kalanlar, Nikola'yı alarak, güçlkle kadırgaya bindiler ve Midilli'ye döndüler. Bu vakadan üç gün sonra kaptan-ı derya İsmail Limnos'a gelerek, Hamza'yı yeni vali olarak ikame etti. İsmail, son vak'aları

duyunca, Limnosluların kahramanlıklarını methetti ve orada bulunan Midillili esirleri beraber alarak, 6964 (M. 1456) senesi mayıs ayı içinde Gelibolu'ya döndü ve Limnos adasında vuku bulmuş olan yukardaki vak'aları padişaha arzetti. Padişah da Midillililerle hâkimlerine işbu hareketlerinden dolayı çok kızdı.

Padişah, büyük kuvvetlerle ve pek çok harb hazırlıkları ile Belgrad üzerine yürüdü ve oraya vardığı zaman kaleyi topa tutarak, duvarlarını yıktı. Nehirde de 60 kadar gemisi vardı. Harb o kadar ileri gitti ki, Türkler şehre girdiler ve yağmaya başladılar. O zaman, evvelce de isminden bahsettiğimiz Yanko (Yanoş Huniadi) nehri geçti (zaten o gün oraya varmıştı) ve şehre girdi, Türkleri takip ederek, bir kısmını öldürdü, bir kısmını da döverek şehirden dışarıya attı. Yanko sonraları büyük kuvvetlerle şehir kapısından çıkıp, Türklerin bütün harb levazımını zaptetti, Türklerden bir çoklarını öldürdü, hattâ padişahı da ayağından yaraladı ve şehre döndü. Türk donanmasına ateş vererek bunları yaktı. Padişah da, fena bir halde, Edirne'ye döndü. Padişah bir sene sonra tekrar Belgrad üzerine harekete geçeceğine dair tehditli beyanatta bulunuyordu. Bu vak'alar aynı senenin temmuz ayında vukua gelmişti.

Ağustos ayında Midilli hâkimi tarafından padişaha gönderildim ve her sene verilmesi mukarrer olan vergiyi verdim. Bu vesile ile Edirne'de hapishanede mahpus olan ve Limnoslular tarafından âsi olarak kaptan-ı derâyaya teslim edilmiş olan Midillililerin teslimini rica ettiysem de, padişah vermek istemedi, bilâkis kafalarının kesilmesini emretti. Bunlar siyaset meydanına götürülürlerken, padişah verdiği bu emirden nadim olarak, bunların esir olarak kalmalarını irade etti. Bunlar bin nomisma mukabilinde satın alındılar.

6965 (M. 1457) senesinde Roma'dan Akullia (Aquila) patriğinin riyaseti altında, papa Kallistos tarafından Yakın Şarka üç sıra kürekli onbir kadirga geldi. Bu kadirgalar Türklere yakın olan Rados, Sakız, Midilli, Limnos, İmroz, Semendirek ve Taşoz adaları ahalisine yardım etmek için gelmişlerdi. Gemiler evvelâ papanın idaresi altında bulunan ve Türklere vergi vermek istemeyen Rados adasına geldi. Sonra Rados'tan çıkarak, Sakız'a geldiler ve Türklere vergi vermemelerini, bilâkis onlarla harbetmeği tercih etmelerini talep ettiler. Bunlar ise bu tekliflerle kani olmadılar, Midillililer de keza-lik böyle teklifleri kabul etmediler. Papanın donanması Midilli'de bulunan Katalanların ve diğerlerinin 40 kadar korsan gemilerini de alarak, Limnos'a geldiler ve adayı zaptettikten sonra, Semendirek

adasına geldiler. Bunu da zaptettikten sonra, Taşoz adasına geldiler ve burayı da zaptettiler. Bu donanma adalara muhafızlar bırakıp, iyice teminat altına aldıktan sonra, Rados'a döndü.

Padişah, papanın donanmasının bu yoldaki hareketlerini haber alınca, bu hareketlerin Midilli hâkiminin teşviki ile yapıldığına kanaat getirerek, bu hâkim aleyhine şiddetli harb açmağa karar verdi. Büyük bir donanma hazırlayıp, ağustos ayında Midilli'ye yolladı. Bu donanmayı İsmail'in kumandası altına vermişti. Donanma Mitimna'ya (Midilli adasının bir şehridir) geldi. Orada bütün harb usulleri tatbik edildi; taş atan makineler, merdivenler kullanıldı. Kale duvarları delindi, fakat hiç bir şeye muvaffak olunamadı. Bir çok Türk askeri kayboldu ve bu suretle İsmail hiç bir şey yapmadan geri döndü.

Padişah, 6966 (M. 1457) senesinde, müthiş bir fermanla, kullarından birini Mora despotlarına gönderdi. Bu fermanla deniliyordu ki: «Siz kendi isteğinizle her sene onbin nomisma vermeği vadettiğiniz halde şimdi bana ehemmiyet vermek istemediğinizi ve muahedelerin hükümlerini yerine getirmeği ihmal ettiğinizi görüyorum. Şimdi size iki şey teklif ediyorum. Bunlardan en iyisini siz seçin: ya birikmiş olan borçlarınızı veriniz, bu suretle aramızda dostluk tesis ederiz, yahut memleketi benim hükmüm altına bırakarak, hemen oradan çıkınız». Despotlar üç sene vergi vermemişlerdi.

Aynı sene içinde Ermenistan taraflarına hâkim olan ve Kolhislere komşu bulunan Komanlardan Uzun Hasan'dan, padişaha elçiler gönderildi. Bu elçiler padişahı hakaretamiz bir tarzda bazı şeyler istediler ve dediler ki: «Altmış seneden fazla bir müddetten beri her sene için vermeğe borçlu olduğun atlara mahsus bin eğer örtüsü, bin gashiye ve bin sarığı istiyoruz; bu eşyanın her sene verilmesini, büyük baban, efendimizin büyük babasına va'detmişti». Padişah bunların taleplerine karşı dedi ki: «Haydi siz rahatça gidiniz, ben gelecek sene gelip, efendinizin benden istediği şeyleri beraberimde getireceğim ve borcumu ödeyeceğim».

Padişah, bu senenin kış mevsiminde şehrin kenarında ve Yaldızlı kapı denilen yerde bir kale yaptıрмаğa başladı. Bu kaleyi ihtiyar imparator Ioannis inşa etmek istemişti. Fakat padişahın büyük babası buna mâni olmuştu. Yaz geldiği zaman, padişah bütün kuvvetlerini bir yere toplayarak, Mora'ya hücum etti ve ilk önce harb etmeksizin Korent'i zaptetti. Despotlar bu vak'adan haberdar olun-

ca, bunlardan Tomas, karısı ve çocukları ile beraber, İtalya'ya gitti. Dimitrios istemiyerek, padişaha teslim oldu ve itaatını arzetti. Bunun üzerine padişah, bütün Mora kıtasını hükmü altına alarak, her yerine valiler ve beyler tayin etti; Dimitrios'u beraber alarak, Edirne'ye döndü. Aynı şekilde bütün Ahaiya, Lakedemonia eyaletlerinin ve diğer vilâyetlerin ileri gelenlerini, zenginlerini ve saray erkânını beraberinde Edirne'ye getirdi. Arnavutların eşrafını kâmilten kılıçtan geçirdi. Monemvasia (Menekşe) kalesinden başka hiç bir kale bırakmadı. Bunu da kerhen ve istemiyerek yaptı. Düşmanlara karşı gitmek üzere hazırlanmış olan kadirgalarından yüzseksen kadar iki ve üç sıra kürekli gemileri, Siklat adaları yolu ile, Ege denizine yolladı. Fakat bunlar hiç bir iş göremediler. Padişah Mora'dan, ikibine yakın aile ve aynı miktarda delikanlı aldı. Bu aileleri İstanbul civarına nakil ve iskân etti, gençleri de yeniçeri alayına kaydetti.

Padişah kış mevsimini Edirne'de ve İstanbul'da geçirdi. Çok büyük bir gemi inşa etti ve şehirde bir «theatron» bina eyledi. Bu «theatron»a elbise satış yeri mânasında olmak üzere, farsça bezesten derler.

Padişah, 6969 (M. 1461) senesinde, yüz üç ve iki kürekli kadirgalar ile on gemiden ibaret bir donanma yaptı. Yazın kimsenin malûmatı olmadan, kimse hissetmeden Boğaz'ı geçerek, Bitinia'nın Bursa şehrine geldi. Bunun üzerine size tuhaf bir sey anlatayım. O zamanlarda kadıların kadısı olan padişahın ser'i hükümler hocası, talebesi ile arasında olan yakınlıktan ve talebesinin kendisine karşı beslediği hürmetten cesaret alarak, bir gün ikisi yalnız bulundukları bir sırada: «Şevketmeap! Hazırladığın bu kadar kara ve deniz kuvvetlerini nereye doğru sevk edeceksin?» diye sormak cesaretinde bulundu. Padişah bu sual üzerine hiddetle hocasının yüzüne bakarak: «Behey adam! İyice bil ki, sakalımın kıllarından birinin bu sırma vakıf olduğunu bilmiş olsam, hemen o kılı koparıp ateşe atardım» dedi. Padişah bu derecede sırrım saklardı ve hiddetliydi. Likostomiyon'da bulunan Ulahlar, Kefeliler, Trabzonlular, Sinoplular, Ege denizi adaları ile Rados ve civarındaki adacıklar, Sakız ve Limnos adaları ahalisi padişahın kararlarındaki ittiratsızlığı bildiklerinden, titriyorlardı.

Padişah, Bitinia'dan kalkarak, Galatia'nın Ankara şehrine geldi ve orada çadırlarını kurdu. Sinop beyi, bir çok hediyelerle oğlunu gönderdi ve padişahı kulu gibi karşıladı ve tazimatını arzetti. Padişah da bunu iltifatla kabul ederek, tebaasına söylemek istedikleri-

ni buna anlattı ve dedi ki: «Sinob'u istediğimi babana söyle. Şayet bunu doğrudan doğruya teslim ederse, ona karşılık ben de memnuniyetle kendisine Filibe eyaletini vereceğim. Şayet vermezse, hemen geliyorum». Donanma ise, Karadeniz yolu ile Sinob'a varmıştı. Sinop beyi İsmail'in oğlu Sinob'a gelerek, padişahla aralarında cereyan etmiş olan mükâlemeyi babasına anlattı. Padişah ise donanmanın Sinoba geldiğini haber alınca, o da karadan oraya doğru yollandı. İsmail bu hallere karşı ne yapacağını bilmiyerek, Sinop'tan çıktı ve padişahı karşılayıp, hükümdar gibi selâmladı. Padişah da memnuniyetle kabul etti ve bütün hazinelerini, atlarını, katırlarını, develerini ve sarayında her ne varsa almasını ve hiç kimsenin bunun malları ile eşyasına el uzatmamasını emretti. Padişah Sinob'u idare bakımından iyi bir halde tanzim ve kullarından birisini vali tâyin ettikten sonra, Ermenistan'ın iç taraflarına doğru gitti.

İran hudutlarında hâkim olan Uzun Hasan maiyeti ile beraber dağlarda oturuyor ve padişahın karşısına çıkamıyordu. Padişah Ermenistan'ı ve Fasis nehrinin akmakta olduğu yerleri geçerken, bu yerlerden bazılarını zaptetti ve bazılarını zaptedemediğinden bırakıp geçti. Büyük zahmetlerle ve levazım yokluğundan dolayı sıkıntılar çekerek, Kafkasya dağlarına çıktı ve oradan Kolkus'a inip, Trabzon'a geldi. Padişah, Trabzon imparatoruna adamlar göndererek, iki şıktan hangisini kabul edeceğini sordu. Yani, ya malik olduğu gümüş, altın ve bakırdan yapılmış her nevi servetini, hazinesini, kölelerini, cariyelerini ve daha her nevi menkul malını alarak ve hiç bir zarar görmeden imparatorluğu teslim eder, yahut imparatorlukla beraber her şeyini, hattâ hayatını kaybeder. İmparator bunları işitince, sarayı halkı ile beraber çıkarak, padişaha tazimatını arzettili. Donanma ise Sinop'tan Trabzon'a gitmek için çok gün evvel çıkmış olduğu halde, her gün harb etmekte olduğundan Trabzon'a varmamıştı. Nihayet padişah, kara yolunu takip ederek, ordusu ile geldi ve imparatorдан teslim olmasını istedi. O zaman imparator, Aleksî Komninos'un oğlu ve selefi Ioannis Komninos'un kardeşi David Komninos'tu. Padişah, David'i bütün ailesi efradı, dayıları, yeğenleri, sarayının asil ve necip arhontları ile beraber, üç sıra kürekli kadirgalara bindirip İstanbul'a gönderdi. Bu kimseler gayrı menkullarından başka bütün menkul mallarını beraber almışlardı. Padişah Trabzon'un idarî işlerini tanzim ederek, geri döndü. Bu Trabzon seferi tam bir sene sürmüştü.

6970 (M. 1462) senesinde padişah, Ulah voyvodasına elçi göndererek, tazimatını arzetmek için hemen gelmesini emretti. Geleceği

zaman yanında beşyüz delikanlı ile, her sene için vergi olarak vermekte olduğu onbin altını da getirmesini bildirdi. Padişahın bu emrine karşı voyvoda dedi ki: «Altınlar hazırdır ve verebilirim, delikanlıları ise veremem, tazimat arzetmek için ise, gelmekliğim imkân haricindedir». Padişah, bu cevap üzerine küplere bindi. Maiyeti erkânından birini oraya gönderdi ve yanına bir de kâtip verdi. Buna dedi ki: «Gidip vergileri bana getiriniz, diğer hususlar hakkında düşüneneğim». Elçiler, Ulah voyvodasına gelerek, padişahın emirlerini tebliğ ettiler. Voyvoda evvelâ bunları kazıklara oturtarak, insaniyete yakışmaz feci bir ölümle öldürdü. Sonra askerî kuvvetle Distra (Silistre) taraflarına geçti. Orada âdi halktan bulduğu bir çok kimseleri alıp, Ulah memleketine getirdi. Bunları da kazığa oturtmak suretiyle, hayatlarına son verdi. Hudutlarda bulunan ve padişahın kumandanlarından olan bir zat isgüzarlık göstermek istediğinden, onbin Türk ile, Ulah memleketine geçti. Voyvoda bunlarla çarpışarak bir kısmını muharebede telef etti, esir ettiklerini de kazıklamak suretiyle öldürdü, kumandanları olan Hamza'yı acı bir surette mahkûm etti.

Padişah, Ulah voyvodasının bu feci icraatını işitince, canı çok sıkıldı ve başı döndü. Her tarafa haber göndererek, yüzellibin askerden ibaret bir kuvvet hazırladı ve ilkbaharda Edirne'den çıkarak, Tuna'ya geldi. Orada çadırlarını kurdu ve bütün kuvvetinin bir yerde toplanmasını bekledi. Ulah voyvodası da askerlerini geçit yerlerine, ormanlar içine yerleştirerek, ova yerlerini çıplak bıraktı; memlekette bulunan her nevi hayvanı Alanların ve Hunların yerleri hudutlarında bulunan memleketin iç taraflarına çekti, kendisi de askerleri ile beraber muhkem ve ormanlık yerlerde mevzi aldı.

Padişah Tuna'yı geçti ve altı günden fazla yol yürüdüğü halde, aradığı düşmanı bulamadığı gibi, oralarda insan ve alelâde hayvan veya yiyecek, içecek bulamadı. Düz ve çemenlik bir yere gelince, üzerlerinde meyva yerine ölü cesetleri bulunan yere dikilmiş binlerce kazık gördü. Bu sahanın ortasında evvelce ismini zikretmiş olduğumuz Hamza'nın cesedi giyindiği vişne ve kırmızı renkli işlenmiş elbiseleri ile kazığın üstünde idi. Padişah, bu müthiş manzarayı görünce, hayrette kaldı. Korkmuş olduğundan gece çadırlarını kurduğu yerin etrafına hendekler kazdırdı ve kendisi bu mahfuz yerin ortasında oturdu.

Ulah voyvodası daha şafak sökmeden ve hentüz karanlık olduğu bir sırada, askerlerini tanzim etti ve dağlık yerden indi. Türk ordu-

sunun sağ kanadına ansızın baskın yaparak, sabaha kadar sayısız Türk boğazladı. Ortalık o kadar karıştı ki, Türkler de birbirini öldürüyorlardı. Sabah olunca, Ulahlar sağlam yerlerine çekilerek, dinlendiler ve uyudular. Padişah ise mahcup ve utanmış bir halde Tuna'yı geçerek, Edirne'ye döndü¹.

Padişah, 6971 (M. 1462) senesinde, üç ve iki sıra kürekli altmış kadirge ve yedi gemiden ibaret bir donanma hazırlayıp, eylül ayında Midilli adasına gönderdi. Kendisi de kara askerleri ile sefere çıktı. Midilli'ye geldikleri zaman, oranın hâkimi Nikola Gateluzo'dan adanın teslimini istedi. Bu Nikola Gateluzo kendisinden evvel hâkim olan Dominiko'nun kardeşi idi. Nikola bu kardeşini tahttan indirip, boğmuştu. Şimdi dört seneden beri Midilli'nin hâkimliğini yapmakta idi.

Nikola Gateluzo, Midilli'yi iyice tahkim etti, pek çok harb malzemesi hazırladı; derin hendekler açtı, topraktan tabyalar yaptı ve kendisi beşbinden fazla muntazam asker arasında, kadınları ve çocukları ile beraber, yirmibinden fazla halk önünde, bu müdafaa tertibatı ortasında oturuyordu. Padişah Ayazmation'dan geçerken, şehrin ve adanın teslimini istedi. Nikola cevap olarak: «Harb nizamlarına uygun olarak, kendileri öldürülmeden şehrin ve adanın teslimi mümkün değildir» dedi. O zaman padişah, Midilli'yi muhasara altına almak üzere, vezir Mahmud Paşa'yı orada bırakarak, karşı tarafa geçti.

Mahmud Paşa, topları Melanudion adındaki şehrin karşısına dikerek, kalesinin bir tarafını taş güllerle ile dövmeğe başladı ve yere düşürdü. Aynı şekilde şehrin diğer taraflarını, kale bedenleri ile burclarını da dövmeğe başladı. Kale içinde bulunanlar bu hali görünce...²

¹ Dukas, bu seferin son kısmını, tamamiyle yanlış kaydetmiştir. Sefer Drakul'un mağlûbiyeti ve Macaristan'a firarıyla neticelenmiştir. Bk. Kritovulos, 158-159 (T.N.).

² Fâtih sonra harekâtı bizzat idare etmek için Midilli'ye gelmiş, ahali de mukavemetin imkânsız olduğunu görerek teslim olmuştu (T.N.).

İNDEKS

Eserde geçen adam ve yer adları

—A—

Abdullah KÖle 63, 64, 93.
 Adem 3.
 Adurnos 99, 100, 107, 108, 109.
 Ahaia 29, 59, 62, 82, 210.
 Ahilea 125, 175.
 Ahmed, Şehzade 140.
 Ahyolu 158.
 Ahırkapı 173.
 Ainoroz 25, 85, 129.
 Akşehir (Phlloimelium) 47.
 Aksiarı (Akşehir) 124.
 Akçakoca 126.
 Akçayhoğlu Mehmed 149.
 Akropolis 164, 173.
 Akullia (Aquila) 208.
 Aleksios Komninos 4, 62, 75.
 Aleksios, İmparator 4.
 Aleksios Angelos, İmparator 4.
 Aleksios V. Dukas Murcufros 4.
 Almanya 33, 97, 123.
 Alişir (Germiyan beyi) 48.
 Aleksandr, Şişman 66.
 Ali Bey (Lidia Valisi) 69, 100, 101.
 Alâeddin, Şehzade 133, 134.
 Amandos, Profesör 185.
 Amorgos 28.
 Amasya 35, 48, 70, 75, 79, 127, 133,
 134, 136.
 Amasyalılar 83, 84.
 Amvon (Minber) 184.
 Amasra 98.
 Ames Peygamber 180.
 Amorion 116.
 Amvrosios 130.
 Andronikos, İmparator 4, 5, 9, 17, 19,
 22, 26, 197.
 Anna De Savoie 15, 21.
 Anna, Rus Prensesi 59.

Anemas 26.
 Andros Adası 28, 66.
 Ankara 37, 46, 48, 49, 53, 76, 210.
 Andronikos Paleologos, Teselya Des-
 potu 81, 119.
 Andrea, Cenevizli 98.
 Antonios, Ereğli Metropolit 131.
 Apollon 161, 183.
 Apokavkos Aleksios 10, 11.
 Armonia 5, 19.
 Arap 84, 97, 123, 169, 185, 192.
 Arnavutluk 13, 82, 83, 90, 136.
 Aringan (= Erzincan) 35, 86.
 Aristotelis, Filozof 193.
 Arhangel Kalesi (Kayacık) 63.
 Aryiropulos 130.
 Asu 5.
 Asya 12, 62, 69, 97, 105, 120, 129, 145.
 Asprokastron (Akkirman) 122.
 Asır (Esir) 4.
 Assos 43, 205.
 Âşık Paşazade 149.
 Atın (Aydın) Bey 5, 14.
 Atina 28, 166.
 Attalia (Antalya) 203.
 Atropos 75.
 Attalo 44.
 Atiki 82, 83.
 Avar Hanı Alsaah 156.
 Avasgoslar 18.
 Avidos (Nağara) 23.
 Avcılar (Kungoz Kapısı) Kinigon 169,
 171.
 Avranezi (Evrinos) 29.
 Avgusteon Sütunu 185.
 Avgustinos 130.
 Ayazmation 198, 213.
 Ayasofya 4, 155, 159, 161, 178.

Aydın 38, 48, 49.
 Ayıu Romanu Kapısı (Topkapı) 166,
 169, 181.
 Ayios Petros 70.
 Ayios Stefanos 158.
 Aydın Beyliği 102, 103.
 Aydınöğlu Mustafa 114.
 Aya Dimitri Kilisesi - Selânik 121.
 Ayvansaray 161.
 Azak Denizi 162.

— B —

Babil 4, 152, 175, 182, 189.
 Babinger, Profesör 176.
 Bağce Kapısı (Orea Pili: Mega Di-
 mitri) 173, 174.
 Bahri Ahmer 4.
 Balat Kapısı 169, 174.
 Barbaro 164, 170, 185.
 Bayezid, Yıldırım 7, 8, 28, 29, 30, 31,
 33, 35, 37, 47, 82, 94, 104, 124.
 Bayezid, Vezir 62, 67, 68, 74, 76; 77,
 80, 81, 86, 87, 88, 90, 91, 95, 99, 100,
 110, 115.
 Belgrad 124, 128, 208.
 Betil 180.
 Bezesten 210.
 Beyşehir (Behsari) 123, 124.
 Beni İsrail 4.
 Bergama 62, 118.
 Bitinia 5, 8, 12, 16, 17, 28, 29, 42, 51,
 69, 94, 210.
 Bizans 10, 147, 148, 174, 175, 176, 177.
 Bizanslılar 84, 88, 98, 99, 110, 119, 141.
 Blacherna Sarayı 162, 173, 176.
 Bozcaada 23, 66, 67.
 Borgondia Dukası 31.
 Borkülce Mustafa 62, 73.
 Bursa 6, 8, 18, 20, 28, 29, 31, 33, 35,
 40, 43, 47, 51, 57, 62, 70, 71, 79, 80,
 86, 95, 96, 99, 101, 113, 114, 118,
 123, 124, 133, 134, 138, 140, 143, 210.
 Büyük Konstantin 4.
 Bulgaristan 54, 59, 76, 79.
 Bulgarlar 82, 124, 142.
 Büyük Düka 187.

— C —

Çalı Bey (Çalı Bey) 66.
 Candaroğlu 149.

Cenevizliler 6, 33, 99, 117, 142, 151, 162,
 163, 170, 206.
 Cüneyt 47, 49, 50, 51, 52, 54, 58, 62,
 63, 64, 65, 66, 67, 71, 72, 73, 81, 85,
 86, 89, 90, 91, 92, 99, 100, 101, 102,
 104, 105, 106, 114, 115, 116, 117, 118.

— Ç —

Çamurluova 58.
 Çanakale 5, 9, 20, 24, 58, 69, 71, 79.
 Çembe Kalesi 6.
 Çifte Sütunlar 173.

— D —

Dan (D'a'n) 4.
 Danion 27.
 Danos, Ulah beyi 118, 122.
 Dalmacya 83.
 Davit 4.
 Despina, Anna (Anne De Savoie) 10,
 17.
 Deccal 144.
 Despina, İmparatoriçe 33.
 Dede Sultan 68.
 Dethier 166.
 Demirtaş 49.
 Dimetoka 152.
 Dimitrios Laskaris Leondarios 48, 71,
 72, 73, 81, 85, 92, 93.
 Dimitri Kidonı 161.
 Dimitrios Paleologos 81, 130, 210.
 Diragman 177.
 Dimitrios Aga 100.
 Diplokionion 166.
 Don Nehri 162.
 Dragulos 122, 123, 125, 127, 133.
 Dolfino 145.
 Dulkadiroğlu 123, 137.
 Dursunbey 149, 150, 164, 166, 176, 185.

— E —

Eas 11.
 Edias 119.
 Edirne 6, 35, 48, 54, 55, 56, 58, 69, 70,
 71, 75, 76, 77, 78, 79, 88, 95, 100,
 108, 109, 113, 120, 121, 124, 125, 126,
 127, 134, 135, 137, 138, 144, 145, 147,
 151, 152, 163, 189, 193, 194, 195, 196,
 197, 201, 202, 203, 207, 208, 210, 213.
 Edremit 43, 148.

Efesos (Ayasuluğ) 5, 8, 12, 44, 46, 47,
49, 51, 53, 58, 69, 89, 104, 105, 106,
116, 118, 129.
Ege Boğazı 59, 151, 166, 204.
Ege Denizi 28, 134, 146, 210.
Eğriboz 28, 66, 67, 119, 121.
Eğrikapu 185.
Eksamilion 23, 135, 136.
Ekiade 11.
Ektor 125.
Elea (Çandarlı) 98.
Elenopondos 5.
Elispont (Çanakkale) 5, 66, 67, 107.
Eleni Kantakuzini 10, 22.
Elisabet, Kraliçe 132.
Eminontu 83.
Enez (Enos) 203, 207.
Enoh 3.
Enoç 3.
Epivates (Biğados) 148, 149, 150.
Ermonos Nehri (Gediz Çayı) 50, 105.
116.
Erisos 85.
Eritre Klazomen 105.
Es'eya, Peygamber 161.
Etolia 119.
Eskihişar (Paleokastron) 207.
Evrinoslar 103, 119, 123.
Evyenios, Papa 128.
Evrinos Zade Ali 140.

— F —

Fadullah (Fazlullah) Gebze Kadısı
126, 127.
Fasis Nehri 211.
Fâtih Sultan Mehmed 136, 138, 140,
141, 142, 143.
Fatma Hatun 48.
Fatma Sultan 60.
Feridun Dirimtekin 170, 175, 177, 188.
Ferrara 33, 61, 129.
Filadelfia (Alaşehir) 9, 44, 50, 115.
Filibe 30, 132, 195, 196, 203, 204.
Finike 36.
Firuzaga 151.
Flandra Kontu 30.
Flantanella 164.
Floransa 33, 129, 130, 131, 154, 156,
157.
Foça (Yeni) 46, 95, 97, 98, 99, 100, 106,
109, 206.

Foçalar 6, 64, 65, 206.
Fonea 147.
Fransa 99.
Francesko Guateluzo 25, 27.
Frenkler 97, 107, 108.
Frigia (Büyük) 5, 8, 12, 16, 17, 28, 42,
43, 64, 69, 83, 94, 144.
Frigia (Kapatiani) 5, 46.
Frigia (Salutaria) 47.

— G —

Gad (Cad) 4.
Galata 15, 27, 42, 48, 49, 53, 76, 98,
142, 162, 163, 164, 166, 169, 170, 171,
172, 183, 193, 199, 210.
Galiseanu 164.
Galiston Dağı 52, 117.
Gateluzo Francesko, Cenevizli 24, 31.
Gateluzo Dorino 203.
Gateluzo Dominiko 203, 213.
Gateluzo Nikola 205, 213.
Gebze 126.
Gelibolu 6, 8, 9, 14, 15, 23, 49, 53, 62,
66, 80, 81, 82, 83, 85, 88, 92, 93, 95,
100, 106, 108, 109, 113, 118, 134, 135,
137, 138, 146, 198, 202, 203, 204, 206,
207, 208.
Germiyan 5, 8, 39, 51, 52, 64, 113.
Girit 66, 67, 111, 112, 119.
Glarença (Clarence) 136.
Grigorios, Patrik 154.
Grigorios 130.

— H —

Hadem Şahin (Salahaddin) 138.
Hacı Evhad 100, 109.
Halep 36.
Haliç 166.
Halkokondilis 185.
Harisu Kapısı (Edirnekapu) 160, 177.
Harsu Kapısı (Eğrikapu) 176, 181.
Halil Paşa 115, 116, 118, 135, 153, 154,
185.
Hamideli 123.
Hamza Bey 67, 91, 101, 102, 104, 116,
117, 118, 120.
Hamza Kaptan 197, 198, 199, 200, 201,
202, 207, 211.
Hartularios 126.

Harun 4, 20.
 Hatip 100.
 Hazaristan 81.
 Heronisos (Gelibolu yarımadası) 23.
 Hezakia 161.
 Hippodrom 173.
 Hidir Bey 9.
 Hileria 105.
 Hrisi Pili (Yaldızlı Kapı) 161.
 Hrisostomos 130.
 Hoca Firuz 43.
 Hora Manastırı (Karie Camii) 167, 177.
 Hunlar (Macarlar) 76, 79, 83, 84.

— İ —

İbrahim 3.
 İisu Navi (Yuşa) 4.
 İbrahim, Vezir 78, 80, 96, 123, 138.
 İliria 54, 83.
 İlyas Bey, Şarapdar 9, 113.
 İncili Köşk 173.
 İngiltere 99.
 İmparatoriçe Kira Maria 130.
 İranlılar 169, 178.
 İmroz Adası 198, 203, 208.
 İnah I., Mısır Hükümdarı 4.
 İoannis Paleologos, İmparator 4, 5, 6, 9, 22, 23, 29, 32, 35, 57, 62, 81, 109, 111, 118, 119, 121, 125, 128, 130, 136.
 İoannis Paleologos, İmparator 4, 5, 6, 17.
 İoannis Adurnos 99, 100.
 İoannis Kantakuzinos 9.
 İonia 6, 8, 46, 48, 49, 63, 67, 69, 97, 98, 104, 116.
 İpodrom (At Meydanı) 25.
 İpsili 116, 117.
 İraklis 78.
 İraklia (Ereğli) 27.
 İran 82, 94, 185, 192.
 İsa, Hz. (Hristos) 4, 104, 130, 157, 158, 161, 189.
 İsa Çelebi 42, 48, 49.
 İsav 3.
 İsa Aydınoglu 8, 12.
 İsaakios Angelos, İmparator 4.
 İsahtar (Yısakar) 4.
 İsfendiyaroglu 53, 126, 148.
 İshaki, 8.

İshak Paşa 138, 140.
 İsidoros 129, 155, 199.
 İspanyollar 97, 99.
 İskitler 18, 39, 40, 169.
 İsrail 175.
 İstanbul 5, 18, 21, 28, 29, 55, 57, 92, 93, 95, 96, 97, 110, 112, 121, 122, 129, 130, 136, 145, 146, 151, 153, 154, 157, 160, 161, 162, 168, 171, 172, 181, 192, 194, 203, 210.
 İstanköy 198.
 İsmail, Gelibolu Valisi 207, 209, 211.
 İtalya 99, 120, 128, 131, 136, 192, 210.
 İtalyanlar 97, 108.
 İvan III., Sırp Kralı 66.
 İvaz Efendi Camii 173.
 İzladı 204.
 İzmir 5, 14, 43, 44, 49, 58, 63, 64, 65, 102, 105, 116, 118.
 İzmit 43, 146.
 İznik 5, 8, 43.

— J —

Jüpiter 19.
 Jorj, Sırp Kralı 140.

— K —

Kabatag 173.
 Kadifekale 17.
 Kadmos 19.
 Kantakuzinos İoannis, İmparator 5, 6, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 23.
 Kantakuzinos, Tomas 127.
 Kantakuzinos, Stavromitis 115.
 Kantakuzinos, Mateos, Despot 23.
 Kanteano 164.
 Kapadokia 5, 37, 70, 136.
 Karasi 5.
 Karia 5, 9, 28, 42, 48, 49, 64, 65, 70, 197, 198.
 Karasubaşı 49, 50.
 Karaman Bey 51, 52, 62, 70, 71, 78, 80, 113, 116, 117, 118, 122, 123, 124, 133, 134, 136, 142, 143, 144.
 Karadeniz 48.
 Kara Yusuf 136.
 Karasu Nehri 142.
 Karaculuk (Uzun Hasan) 75.
 Katalanlar 9, 99, 205, 208.

Kavala 15.
 Kaynan 3.
 Kayseri 47.
 Kenan 3.
 Keos Adası 28.
 Kefe 98.
 Kelpaksi (Kalpakçı) 104.
 Keyahsan 36, 166.
 Kerkoporta 176.
 Kitnos Adası 28.
 Kimolos Adası 28.
 Kimi (Çandarlı) 63.
 Kirillos 130.
 Kirikos Justinias 200, 201.
 Kıldaniler 175.
 Kilikya 5.
 Konstantin, İmparator 4, 28, 169, 189.
 Konstantin Paleologos 135, 136, 141, 142, 143.
 Konya 51, 62, 70, 124, 133.
 Kornilio 108.
 Kolhis 209.
 Komninos, Davit 211.
 Komninos, Aleksı 211.
 Komninos, İoannis 211.
 Kosova 135.
 Kritovulos 15, 162, 164, 213.
 Kronos 27.
 Kserksıs (Keyhusrev) 37, 39.
 Kütahya 8, 42, 43, 51, 124, 133.
 Küçük Asya 5.
 Kuddüs (Jerüsaleml) 190, 192.
 Kurt 115, 116.
 Kunduzı (Gündüz) 26.

— L —

Lameh 3.
 Laskaris, İoannis 13.
 Lakedemonya 6, 29, 59, 81, 82, 135, 210.
 Langa 173.
 Lampsako (Lapseki) 8, 23, 53, 66, 67, 86, 106.
 Larend 133.
 Latinler 4, 5, 98, 119, 130, 131, 174, 175, 176, 182, 193, 201.
 Lazaros, Sırp Despotu 6, 7, 8, 118, 124.
 Leon, İmparator Hakim 28.
 Lazikiye 47.
 Leonardios 92, 94, 95.

Levi (Lavi) 3, 4.
 Lesvos (Midilli) 14.
 Lavdino (Denizli) 8.
 Lidia 5, 9, 44, 48, 69, 97, 98, 105.
 Likia 5, 9, 42, 65, 197.
 Likiania 83.
 Likaonya 5, 47, 51, 70, 82, 83.
 Likostomion 210.
 Limnos Adası 81, 92, 101, 119, 162, 198, 203, 207, 208, 210.
 Lukas Notaras 56, 57, 118, 188.
 Lybia 39, 73.

— M —

Mahramion 205.
 Macaristan 83, 84, 123, 125, 126, 132, 133, 135.
 Magedon Eyaleti 5.
 Magnisa (Sipilo) 5, 9, 44, 69, 97, 98, 118, 135, 137.
 Makedonya 10, 55, 71, 80.
 Malatesta, Kont 60.
 Mamalos 50.
 Manuıl, İmparator 4.
 Manuıl Paleologos, İmparator 5, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 47, 56, 57, 59, 61, 62, 72, 73, 74, 80, 81, 88, 95, 109, 110, 113, 114, 119, 145.
 Manuıl Komninos, İmparator 176.
 Mantania - Mantahia (Menekşe) 5, 39, 64.
 Marmara 59, 164, 173.
 Matusala 3.
 Maria, Trabzon Prensesi 62.
 Mara, Sırp Prensesi 8, 124, 141.
 Marko Yağarı 110.
 Markos, Efes Metropoliti 129, 130.
 Mavrikios 28.
 Meğâ Dimitrios 164.
 Mehlal 3.
 Mehmed, Şehzade, (Fâtih) 134.
 Mehmed, Sultan 145, 150, 152, 156, 157, 161, 162, 163, 165, 166, 168, 169, 171, 183, 184, 192, 203.
 Menderes Nehri 8, 50.
 Mentese Beyi İlyas 48, 49, 70.
 Meton 33.
 Melena Karyesi 79.
 Menomenu (Menemen) 63, 97.
 Mesavlion 105.

Mezopotamya 3.
 Miliç (Mirça) 53.
 Mikonos Adası 28.
 Milos Adası 28.
 Milano 33.
 Milor Adası 66.
 Mionia (Asya) 43 n.
 Milas 46.
 Mihail Pelis 118.
 Mihail Paleologos, İmparator 5, 97.
 Mirmiroğlu 164, 170.
 Mısıvri 118, 158.
 Midilli 14, 27, 118, 142.
 Misia 5, 13, 28, 158.
 Milço (Mirça) 121, 122.
 Mısır 4, 192.
 Mısırlılar 97.
 Monemvasia (Menekşe) 6.
 Mokios 28.
 Monte Firara Markizi Teodoros 60.
 Mora 6, 29, 32, 48, 62, 114, 129, 135, 157, 164, 170, 194, 209, 210.
 Moisia Prensi Mirça 88.
 Monodendrio 178.
 Mukaddes Ağız 134, 145, 146, 166.
 Musa 4.
 Murad I. 145.
 Murad, Sultan 6, 7.
 Murad, Sultan II. 69, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 91, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 131, 132, 133, 134, 136, 138, 139, 141, 142.
 Muhammed, Hz. (Peygamber) 8.
 Musa Çelebi 42, 48, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 88, 94, 96.
 Mustafa Çelebi 42, 48, 71, 72, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 115, 119.

— N —

Nabuhodonosor (Buhtunasar) 160.
 Naksos Adası 14, 66.
 Navari 6, 164.
 Neftalin (Naftalı) 4.
 Negrî 8.
 Neptun 26.

Neofitas 159, 160.
 Nif 44, 50, 63, 64, 98, 116, 117, 127.
 Nigbolu (Nikopoli) 30, 67, 125.
 Nikola, Limnos Valisi 207.
 Niş 135.
 Novoprido (Novobrad) 127.
 Notaras Nikitas 56.
 Nuh Peygamber 3, 164.

— O —

Odiyitria Kapısı 24, Manastırı 173.
 Odiyitria Manastırı 173.
 Ohri 54.
 Olivera 8.
 Ömer (Umur Aydınöğlu) 14, 16, 17.
 Omur 6, 44, 48, 49, 50, 101, 104.
 Orhan, Sultan 6, 17, 19, 23, 26, 94, 145.
 Orhan, Çelebi 42, 48.
 Orhan, Şehzade 142, 143, 144, 185, 186.
 Oruç 101.
 Osman, Sultan 56, 80, 89, 94, 197.
 Paflagonya 5, 17, 42, 94, 113, 158, 192.
 Pammakaristos Manastırı 73, 92.
 Pamfilia (Antalya) 5, 28, 42, 116, 203.
 Paleologos Lahanas 80, 110.
 Palda (Amiral) 165.
 Paparigopulos 166.
 Papa Nikola 168.
 Papa Kallisto 208.
 Paskesen (Başkesen) 147.
 Patrik Yosif 128.
 Patras 136.
 Patrik 62.
 Paros 66.
 Panayla 15.
 Panidon 27, 29, 48.
 Pandokrator Manastırı (Zeyrek Camii) 155, 196.
 Pelopidas 11.
 Pergama 5, 43, Nehri 207.
 Perikliya Mustafa (Börklüce) 68.
 Pergî 28.
 Petronion Kalesi 70.
 Petro Havari 70.
 Perivleptu (Sulu Manastır) 25, 111.
 Persivas Palaviçinis 117.
 Pelogrado (Belgrad) 127.
 Periteonion 209.
 Perivolo 174.
 Petros, Prodromos Büyük Manastırı 177.

Pisidia 5.
 Piryion 50.
 Pigasos 137.
 Pigi (Sillvri) Kapısı 111.
 Platon 27, 193.
 Pontos Eyaleti 81.
 Posus Burnu 15.
 Polonya 154.
 Prodomos Ioannu Manastırı 60.
 Provença 33.

— R —

Rahia 154, 200.
 Raul 11.
 Redesto (= Tekirdağ) 27.
 Riço 152.
 Rodos 28, 44, 64, 70, 118, 142, 197, 200,
 208, 210.
 Roma 128, 154, 208.
 Rumeli 6, 53, 79.
 Rumeli Hisarı 142, 143.
 Rusya Kralı 59.
 Rusya, 123, 154.
 Ruvín (Rávin) 3.

— S —

Sakız Adası 6, 14, 24, 28, 65, 68, 117,
 118, 142, 155, 164, 197, 198, 199, 200,
 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208.
 Salagruza de Negrio 53.
 Sakson Kralı 133, 135.
 Salamis 11.
 Salutarya (Frigianın) = Karasarin=
 Karahisar 143.
 Samsun 98, 151.
 Sarayburnu 173.
 Sardes 9, 44, 50, 97.
 Saricia (= Saruca), Vezir 124, 125,
 134.
 Saruhan 5, 9, 39, 48, 98.
 Saul 4.
 Sava nehri 127.
 Savucios (= Savcı Bey) 7, 26.
 Sahyun (= Sion) 190, 191, 167, 180,
 189, 190, 191.
 Sadekia 175.
 Schneider, Profesör 176.
 Selânik 6, 29, 48, 55, 56, 71, 89, 94,
 118, 119, 120.
 Semell 18.

Semendirek = Samotraki adası 208.
 Serifos adası 28.
 Serez 120.
 Sevastia (= Sivas) 35.
 Seydişehir 123.
 Seydi Ahmet Paşa = Seyid Ahmet
 Paşa 204.
 Sifnos adası 28.
 Sillvri 6, 15, 17, 27, 31, 33, 158.
 Simeon (= Şem'un) 3.
 Sinan Paşa 123.
 Sinop 53, 151, 210, 211.
 Siros adası 28.
 Sirp 6, 59, 76, 79, 82, 83, 84, 123, 124,
 128, 192.
 Sirp Kralı Stefanos 13, 37, 39, 40, 56.
 Sirp Kralı Yeorgios 194.
 Sikinos adası 28.
 Siklat adaları 28, 66.
 Siplio dağı (= Magnisa dağı) 44.
 Sisam adası 14, 68.
 Sistos 23.
 Smedrovo (= Semendre) 125, 126,
 128, 195.
 Sofya 54, 132, 195, 196, 204.
 Sostienion (= Istinya) 147.
 Sphrantzes (= Francis) 120, 163, 164
 185.
 Stavros sütunu (= Çemberlitaş) 178.
 Strimon nehri (= Karasu nehri) 68,
 114, 118, Ustrumca 56.
 Stilarion (= Karaburun) 67, 68, 69.
 Studio Manastırı 60.
 Sugismond (= Hunyadi Layos) 132.
 Süleyman Çelebi 42, 47, 51, 52, 53, 54,
 55, 94, 164.
 Süleyman, Vali 193.
 Suriye 5, 35, 36, 70, 97, 192.
 Susmano 68.

— T —

Taksıarlı Mihail 147.
 Tanayis nehri (= Rusyada Don neh-
 ri) 36.
 Tartaron 27.
 Tasoz adası 204, 208, 209.
 Tavros (= Bayezit meydanı) 178.
 Teodoros, Bizans Despotu 60, 62, 81,
 119.
 Teodoros Laskaris 5.

Teodoros Paleologos 26, 27.
 Teologos Korakas 74, 80, 109, 110, 111, 112.
 Tekirdağ 15.
 Tekfur sarayı 173.
 Telamon 11.
 Teodosia Azize 181.
 Tep 11, 119, 135.
 Terkos 118.
 Tirmova 195.
 Tesalya 6, 8, 48, 51, 54, 56, 71, 81, 85, 89, 114, 119, 180, 133.
 Tiatira (= Akhisar) 105, 115.
 Tinos adası 28.
 Tira adası 28.
 Timur 33, 34, 35, 43, 55, 64, 65, 74, 76, 84.
 Timurtaş 101.
 Tire 44, 58.
 Thirca 105, 118.
 Tmolos dağı (= Boz dağ) 9, 50, 117.
 Tomas Paleologos, Ahena Despotu 136, 210.
 Tomas Akinu 161.
 Topkapı 174.
 Trabzon 62, 75, 151, 162, 210, 211.
 Trakya 6, 8, 12, 29, 37, 53, 54, 55, 58, 63, 66, 69, 71, 76, 77, 79, 80, 82, 83, 87, 90, 96, 101, 104, 107, 118, 120, 129, 133, 134, 137, 145, 146, 203.
 Trivalia 6, 13, 104.
 Triakonda 117.
 Troa 11, 125, 204.
 Turahan 29, 119.
 Turahanlar 103.
 Tuna 6, 12, 30, 31, 53, 54, 67, 71, 79, 82, 83, 103, 109, 114, 123, 125, 127, 128, 132, 133, 134, 135, 144, 195, 196, 211, 213.
 Turloti manastırı, Sakız adasında 68.
 Turgadir (= Dulkadir) 136.

— U —

Ulah 53, 59, 76, 79, 83, 84, 85, 88, 108, 114, 122, 127, 134, 142, 209, 210, 213.
 Ulubat 100, 106, 118.
 Ulah Voyvodası Milço (= Mirça) 121, 122.
 Umur Bey 100.
 Urban 168.

Unkapanı kapısı 173.
 Uzun Hasan 209.
 Uzunçarşılıoğlu, Ord. Prof. İsmail Hakkı Bey 149.

— Ü —

Üsküdar 17, 27, 53, 100, 172.

— V —

Valsamon, Baş Diakos ve Meğas Har- tofilaks 130.
 Varna, 48, 134, 146.
 Varnava 108.
 Vasillos 130.
 Vasiliki Pili 112.
 Venedik 33, 66, 67, 119, 120, 121, 129, 130, 151, 152, 162, 165, 169.
 Veniamin (= Bünyamin) 4.
 Viotia 130.
 Visarion, İznik Metropoliti 129.
 Viza 158.
 Vlaherna Kilisesi 22.
 Vladislav, Lehistan Kralı 132
 Vosporos Kimerios 37.
 Vulko Sırp Kralı 195.
 Vulkanun oğlu Yeorgos (= George Branković) 124, 125.

— Y —

Yahudiler 4.
 Yakup 2, 8, 131.
 Yanko Protostrator 132.
 Yanko, Macarların Başkumandanı 133, 135, 142, 168.
 Yanko (= Yanos Hunyadi) 208.
 Yakovos, Cenevizli 98.
 Yakovos, Papaz 159.
 Yıldızlı kapı 28, 29, 164, 173, 174, 209.
 Yanya Dukası 59, 119.
 Yared 3.
 Yeniçeriler 174.
 Yeni İraklides 184.
 Yeni Kilise 12.
 Yenuzi (= Yunus Paşa) 204, 205, 206.
 Yenice (Not) 109.
 Yeremias (Peygamber) 167, 175, 190, 192.
 Yenadios, Yeorgios Sholarios 130, 155, 156, 159, 161.

Yeorgios, Sırp Despotu 128, 132.

Yemistos, Lakedemonyalı 130.

Yiaros adası 28.

Yosif (= Yusuf) 4.

Yorgıç (= Yurgeç Bey) 70.

Yuda (= Yahuda) 4, 131.

Yunanlılar 4, 82.

Yusuf İnal, Mısır Hükümdarı 185.

— Z —

Zağanos Paşa 134, 147, 183.

Zavalon (= Zabulun) 4.

Zipinio 125.

Zitunion 48, 56, 114, 115, 118.

Züpiler 27.